

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Axiologické aspekty efektivity působení práva

Axiological Aspects of Effectiveness and Efficacy of Law

Disertační práce

Autor práce: **Mgr. Petr Čechák**

Školitel : **Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.**

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne

Petr Čechák

Obsah:

Úvod	5
Část první. Základní pojmy	
Kapitola 1. Pojem efektivnosti působení práva	7
1.1 Efektivnost působení jako jev ve vnějším světě	7
1.2 Termín „efektivnost působení práva“	9
1.3 Efektivnost působení práva v „užším“ a „širším smyslu“	10
Kapitola 2. Hodnota jako regulativní fenomén	15
2.1 Hodnoty a hodnotové soudy	17
2.2 Hodnoty a principy	20
2.3 Hodnoty a konvencionalita	21
2.4 Poptávka po kolektivní identitě	26
2.5 Konvenční morálka a existence společnosti	30
Kapitola 3. Účel právní regulace	35
3.1 Snižování společenské entropie	35
3.2 Společenská reprodukce a „konečný účel“	37
Část druhá. Axiologické aspekty efektivnosti působení práva v užším smyslu	
Kapitola 4. Poptávka po spravedlnosti i bez existence „přátelství v pravém smyslu“	42
4.1 Spravedlnost celá a částečná	43
4.2 Atributy autoritativního rozhodnutí	48
4.3 Rozdíl mezi akceptací a prostým respektováním autoritativnosti rozhodnutí	62
4.4 Formální spravedlnost jako nositel autority	62
4.5 Idea spravedlnosti jako „ideální pozorovatel“	65

Kapitola 5. Altruismus a „cit pro spravedlnost“ jako motivy lidského chování	73
5.1 Vymezení pojmů cit pro spravedlnost a altruismus	74
5.2 Spravedlnost ve „světě ryb“	79
5.3 Míra shody nesené informace a pravděpodobnost altruistického chování	84
5.4 Požadavek kompenzace nerovnosti distribuce užiteků a břemen	87
5.5 Cit pro spravedlnost jako požadavek reakce na existenci nespravedlnosti	89
5.6 Uložení trestu jako kompenzace nespravedlnosti	97
 Část třetí. Axiologické aspekty efektivnosti působení práva v širším smyslu	
 Kapitola 6. Ospravedlnění autority	105
6.1 Účel autoritativní povahy práva	106
6.2 Tři různé podoby informačního deficitu	108
6.2.1 Jednoduché systémy a možnost predikce jejich budoucího chování ..	109
6.2.2 Udržitelné využívání veřejně přístupných statků	113
6.2.3 Řešení koordinačního problému a tzv. vězňova dilematu.....	116
6.3 Limity důvodu poslušnosti práva	122
 Kapitola 7. Pluralita názorů versus totalitarismus	127
7.1 Modernita a víra ve všeobecný pokrok	127
7.2 Představa objektivního poznání pravdy	133
7.3 Radikální představa realizace dobra	136
7.4 Omezená racionalita poznávacího procesu	139
7.5 Náhlé zvraty a hodnotová diskontinuita	146
7.6 Nebezpečí trvalosti „dočasných“ řešení	151
7.7 Principy, které se nepoměřují	152
7.8 Relativní křehkost demokracie	156
 Závěr	164
Abstrakt	168
Abstract.....	171
Seznam literatury	174

Úvod

Tato práce se zabývá tzv. axiologickými aspekty efektivnosti působení práva, přičemž tak činí jak ve vztahu k užšímu, tak k širšímu smyslu pojetí pojmu efektivnosti působení práva. Pod pojmem axiologické aspekty se zde rozumí vztah hodnot jako v dané společnosti reálně působících regulativních fenoménů a právě efektivnosti působení práva. V rámci dané společnosti ovlivňují efektivnost působení práva jak v užším tak v širším slova smyslu. Tak jako se však svou povahou liší oba způsoby chápání efektivnosti působení práva, liší se i způsob, jakým jsou tyto ovlivňovány hodnotami a tomu odpovídá i metodologie, která je v rámci této práce použita.

Práce samotná je rozdělena do tří částí. Úkolem první části je vymezení a analýza základních pojmů, které jsou pro téma této práce určující, a popis vzájemných vztahů mezi těmito pojmy. V dalších částech práce se již pozornost soustřeďuje na hodnoty jako regulativní fenomény, resp. na jejich regulativní působení a jejich vliv na samotný pojem efektivnosti působení práva.

Druhá část práce se soustřeďuje na otázku významu regulativního působení hodnot ve vztahu k efektivnosti působení práva v užším smyslu, tj. na míru úspěšnosti snahy ovlivňovat lidské chování právem. Efektivnost působení práva v užším smyslu je tedy ze své podstaty sociologická kategorie; této skutečnosti odpovídá i metoda, která je v této části práce převážně použita. Předmětem zkoumání je zde to, jaké vlastnosti musí vykazovat právo, resp. regulativní působení práva, aby představovalo efektivní regulátor ve smyslu ovlivnění lidského chování. Vedle vlastností, které by v Lonem Fullerem používané terminologii bylo možno považovat za atributy tzv. vnitřní morálky práva jako jsou jasnost, srozumitelnost, bezrozpornost apod. jsou to vlastnosti vztahující se k tzv. vnější morálce práva. Tuto druhou skupinu vlastností již nelze považovat primárně za morálku komunikačního procesu, ale za morálku způsobu uspořádání poměrů ve společnosti, která svým obsahem reflektuje v dané společnosti vyznávaný systém hodnot. Jedná se zde tak o hodnoty, které jako dobra odrážejí představu o takovém způsobu uspořádání poměrů ve společnosti, který lze považovat za univerzalizovatelný.

Část druhou tvoří dvě kapitoly. První z nich se zaměřuje zejména na hodnotu spravedlnosti, spojené právě s požadavkem univerzalizovatelnosti, a snaží se vysvětlit důvody vzniku poptávky po spravedlnosti uspořádání poměrů ve společnosti, spravedlnosti řešení sporů atd. i v situaci, kdy mezi jednotlivými subjekty společenských vztahů nelze hovořit o existenci altruismu jako reálně se projevujícím motivu lidského chování. Právo může v plné

míře využít svůj regulativní potenciál pouze za předpokladu, že bude subjekty společenských vztahů autonomně hodnoceno jako spravedlivé či alespoň nikoli extrémně nespravedlivé.

Druhá kapitola druhé části této práce se zabývá altruismem jako motivem lidského chování. Dílčím projevem altruismu sice může být „cit pro spravedlnost“, pojem altruismu je však širší a pouze na otázku spravedlnosti se neomezuje a jí se nevyčerpává. Tato kapitola se zaměřuje do značné míry právě na popis regulativního působení altruismu, resp. citu pro spravedlnost. Jako východisko pro tento popis je použito vysvětlení důvodu existence altruismu, které nabízí sociobiologie. Použitá metoda druhé části není založena na mém vlastním empirickém výzkumu, ale i část druhá této práce je svou povahou analytická. Její ambicí je tedy pouze rozbor a vyvození závěrů vztahujících se k povaze altruismu a citu pro spravedlnost jako motivů lidského chování, jejichž regulativní působení může být potenciálně nezávislé na regulativním působení práva, či případně jít i proti němu. Tam, kde je toto nezbytné vycházím z empirického zkoumání prováděném již v minulosti jinými autory.

Část třetí této práce se zaměřuje na otázku efektivnosti působení práva v širším smyslu, tj. na otázku jeho způsobilosti dosahování těch účelů, které lze právu přičítat, tj. vlastně na společenskou užitečnost působení práva.

Tato část je rovněž rozdělena do dvou kapitol. První z nich se zaměřuje na otázku existence důvodu poslušnosti právních norem. Pokud v případě zkoumání efektivnosti působení práva v užším smyslu je předmětem zájmu otázka, zda-li adresáti právních norem jednají v souladu s jejich obsahem, tato není totožná s otázkou, zda-li je žádoucí, aby takto jednali. Obě otázky spolu sice nepochybně souvisí, druhá z nich však již není předmětem zájmu při zkoumání efektivnosti působení práva v užším ale v širším smyslu. Je-li zde dán důvod k poslušnosti práva na základě skutečnosti, že takto lze spíše dosahovat společensky žádoucích výsledků, lze zde hovořit o existenci morální povinnosti poslušnosti práva. Předmětem zájmu první kapitoly třetí části tedy je otázka, jakými mechanismy lze či nelze prostřednictvím poslušnosti práva dosahovat celkově lepších výsledků z hlediska jednotlivce i společnosti jako celku, tj. i otázka existence důvodu poslušnosti práva a jeho limitů.

Poslední kapitola této práce se zaměřuje na povahu hodnot jako limitujících faktorů ve vztahu k možnému obsahu právních norem. Představa, že již bylo dosaženo objektivního poznání zákonitostí vztahů ve společnosti může vést k relativizaci a (byť předpokládaně pouze dočasné) ztrátě regulativní schopnosti některých hodnot. Skutečnost, že na určité hodnoty nebude aspirováno, může vést potenciálně k negativním důsledkům. Jako ochrana před možností takového vývoje tak i názorová pluralita a možnost vedení dialogu o tom, co tvoří hodnoty v rámci demokratické procedury představují hodnotu samy o sobě.

Část první - Základní pojmy

Kapitola 1. – Pojem efektivnosti působení práva

Právo neexistuje v izolaci, ale je jako součást kultury určité společnosti pouze jednou z domén či kategorií této kultury¹ v podobě, v níž se tyto kategorie vyvinuly a jsou vnímány jako vzájemně odlišitelné jevy či skupiny jevů. Právo je v tomto smyslu součástí kultury stejně jako hodnotový systém společnosti, s nímž vstupuje do kontaktu. Hodnoty, které jsou v dané společnosti sdíleny hrají svou roli ve vztahu k právu, a to hned v několika dimenzích. Tyto sdílené hodnoty jako představy žádoucího jsou brány v potaz při tvorbě obecných právních norem. Hrají svou roli v případě aplikace práva v tzv. „složitých případech“. V některých případech právo i subsidiárně může odkazovat jiné normativní systémy či podsystémy, které jsou rovněž postaveny na těchto normách (dobré mravy, zásady poctivého obchodního styku apod.). Hodnotový systém společnosti stejně jako právo dané společnosti představuje regulativní systém, od práva odlišný a odlišitelný, využívající mechanismus motivačního působení, který je nezávislý na státním donucení, a zároveň se jedná i o systém, který svým obsahem, resp. obsahem svých příkazů ovlivňuje i efektivnost působení práva.

Právo i hodnotový systém představují tedy regulativní systémy vzájemně ovlivňující jak svůj obsah, tak i efektivnost, s níž působí na jevy ve společnosti. Vzhledem k tomu, že se ve své práci zabývám otázkou vlivu hodnot na efektivnost působení práva, zaměřím se v následující kapitole na analýzu samotného pojmu efektivnosti působení.

1.1 Efektivnost působení jako jev ve vnějším světě

Pozitivní právo i hodnotový systém společnosti představují regulační systémy. Je-li regulací rozuměno působení jednoho (řídícího) systému na systém druhý (řízený),² podmínkou existence regulace je interakce mezi dvěma či více systémy, z nichž alespoň jeden lze považovat za systém řídící a alespoň jeden za systém řízený. Tato interakce vyvolává určitý účinek na řízený systém. Vyvolání tohoto účinku přitom představuje účel působení.

---

¹ Rosen, L.: Law as Culture, Princeton University Press, 2006, str. 4-5

² Knapp, V.: Teorie práva, C.H.BECK, Praha, 1995, str. 40

Pojem regulace implikuje prvek vůle.³ Ta je chápána jako rozhodná pro určení poměru mezi systémem řídicím a řízeným ve vztahu k účelu jako představě cíle, jehož má být dosaženo prostřednictvím volního působení.⁴ Účinek na řídicí systém musí být chtěn jako účel hodnocení, resp. musí být ve vztahu k němu dána vůle, aby byl jako takový hodnocen. Samotný řídicí systém, resp. jeho konkrétní podoba a podoba jeho působení proto nemusí být nutně výsledkem reálného volního projevu. Tyto mohou vzniknout i nahodile, nezávisle na lidské vůli. Musí však být splněna podmínka, aby systém, který v rámci regulativního působení představuje systém řídicí, byl jako regulativní systém vědomě přijat a chtěn případně i až ex post poté, co reálně začal svým působením ovlivňovat systém jiný (systém řízený). Postačí tedy pouze jeho následná akceptace jako regulativního systému, který jevy nikoli pouze fakticky reguluje, ale i regulovat má.

Skutečnost existence působení systému řídicího na systém řízený je podmínkou nutnou nikoli však i dostačující proto, aby toto působení bylo možno označit za efektivní, pokud zároveň není vyvolán zamýšlený účinek tohoto působení. Stejně tak tomu bude i v situaci, kdy daný účinek sice nastane, nikoli však v důsledku daného intersystémového působení, které ve vztahu k vyvolání zamýšleného účinku bude ve skutečnosti indiferentní či dokonce bude vyvolání tohoto účinku ztěžovat.

Jen v závislosti na tom, zda jednání vůbec vyvolá nějaké působení, a pokud ano, pak v závislosti na tom, jaký účinek toto působení na řízeném systému vyvolá, lze hovořit o efektivnosti tohoto působení a míře této efektivnosti. Výrazy efektivnost, resp. účinnost mají společný slovní základ s výrazy efekt, resp. účinek (jedná se o odvozeniny z těchto výrazů). O efektivnosti, resp. účinnosti lze tedy hovořit jen tehdy, je-li vyvolaný jev skutečně „efektem“, resp. „účinkem“ působení. O efektivnosti tedy nelze hovořit ani v případě, kdy zamýšlený následek je sice vyvolán, nikoli však jako výsledek regulativního působení řídicího systému, ale na základě jiného v podstatě nahodilého, na dané regulaci nezávislého jevu.

Třetím prvkem efektivní regulace vedle existence vztahu mezi dvěma či více systémy a intersystémového působení mezi nimi jako atributy, je volní prvek. Ten je v případě „společenských systémů“,⁵ tj. systémů, které člověk vytvořil, a nebo pokud vznikly nezávisle na jeho vůli, tyto systémy alespoň ovládá, představován účelem.⁶ Účel znamená i vůli směřující k určitému cílovému stavu jako výsledku působení. Pojem efektivnosti předpokládá

---

³ Gerloch, A.: Zamyšlení nad možnostmi zjišťování a zvyšování efektivnosti právní regulace, in: Právník 7/1986, str. 592

⁴ Knapp, V.: Efektivnost práva a efektivnost národního hospodářství, in.: Právník 4/1988, str. 297

⁵ Knapp, V.: citovaný článek, str. 296

⁶ Cepl, V.: K pojmu efektivnosti právních norem in: Právník 10/1973, str. 893

tedy nikoli pouze existenci vztahu mezi systémy a působení, ale i vznik určitého výsledku, který je tímto působením vyvolán, přičemž v případě společenských systémů se prvek lidské vůle vztahuje jak k samotnému působení (člověk toto působení sám vyvolal nebo ačkoli ho nevyvolal, ovládá ho) tak k výsledku tohoto působení (účinek zde je účelem chtěného působení). Vzhledem k tomu, že v případě společenských systémů, je zde volní prvek dán vždy, jsou-li dány i zbývající dva základní prvky, lze v tomto případě vždy hovořit o kategorii efektivnosti.

Platí tedy, že účel představuje měřítko efektivity. V reálném životě působení jednoho systému na druhý může vyvolat nikoli pouze jeden účinek určitého druhu, ale může v jednom okamžiku vyvolávat více různorodých účinků, přičemž nikoli všechny musí být chtěné, ačkoli působení samo chtěné je vzhledem k jiným účinkům, které vyvolává. Určitý jev či činnost proto nemohou být efektivní „obecně“, nýbrž vždy pouze ve vztahu k určitému účelu, jež je třeba vymezit. Efektivnost se proto vždy vztahuje k účinkům, které jsou zároveň i účelem působení, které je vyvolává. Efektivnost jako vlastnost působení je tedy třeba chápat jako úspěšnost ve vztahu k dosahování účelu tohoto působení.

1.2 Termín „efektivnost působení práva“

Navzdory faktu, že termíny „účinnost“ a „efektivnost“ lze v obecném jazyce nebo i v odborné terminologii jiných odvětví lidské činnosti používat v podstatě jako synonyma, používají-li se tyto termíny v souvislosti s právem, je nutné mezi „účinností“ a „efektivností“ např. určité právní normy, právního předpisu apod. rozlišovat.⁷ V rámci rozlišování mezi těmito dvěma termíny, resp. vzhledem k tomu, že označují odlišný obsah, těmito dvěma pojmy se zájem této práce soustředí pouze na pojem efektivnosti v souvislosti s právem, resp. pouze na některé jeho aspekty.

Termín „efektivnost práva“ sice je v české právní terminologii zavedený. V této práci však tento termín používán není, a to pro jeho nepřesnost a potenciálně zavádějící povahu.

---

⁷ Účinnost ve smyslu aplikovatelnosti právní normy či předpisu na dané společenské vztahy (k pojmu účinnosti viz např. in: Gerloch, A.: Teorie práva, Aleš Čeněk, Plzeň 2007, str. 94) představuje sice rovněž podmínku možnosti vyvolání zamýšlených účelů jako výsledků působení této normy či předpisu. V tomto svém významu však odkazuje účinnost jako vlastnost dané normy či předpisu pouze k jednomu aspektu efektivnosti jako způsobilosti vyvolat zamýšlené účinky na lidské chování jako předmět regulace. Nevypovídá však nic o tom, zda-li adresáti právních norem danou normu skutečně dodržují, resp. zda-li pokud ji dodržují, tj. daná norma na lidské chování i reálně působí, je tímto působením dosahováno pozitivních společenských účinků. Zejména proto, že se zde jedná tedy o dvě relativně samostatné skupiny otázek, které je nutné od sebe navzájem odlišovat, je termín „účinnost“ v právní terminologii rezervován pro označení formální závaznosti a schopnosti vyvolat u adresátů právních norem vznik práv a povinností (tj. účinky ve světě normativity) a termín „efektivnost právní normy, právního předpisu, právní úpravy určitého institutu, apod. je používán v souvislosti s úspěšností regulativního účinku (tj. účinků ve světě fakticity).

Používání tohoto pojmu by totiž mohlo vyvolávat mylný dojem, že tato efektivnost představuje „vnitřní“ vlastností určitého právního řádu. Efektivnost, s níž určitý právní řád působí na společenskou realitu, však závisí i na faktorech, které nijak nesouvisí s konkrétním právním řádem jako souborem norem. Představuje-li ovšem jeden z konstitutivních prvků samotného pojmu efektivnosti existence intersystémového působení, právo je systémem řídicím a lidské chování systémem řízeným, je efektivnost nikoli vlastností práva jako řídicího systému ale vlastností jeho působení na lidské chování. Tato efektivnost je však kromě obsahu právních norem daného právního řádu ovlivněna i faktory stojícími mimo samotný tento právní řád. Příkladem takového mimo stojícího faktoru je intenzita státního či obecně sociálního donucení k dodržování právních norem.

V této práci se proto hovoří namísto o „efektivnosti práva“ o „efektivnosti působení práva“, což je termín, který se jeví být přesnější, přestože však není běžně používán a nelze jej považovat za termín již zažitý, tato skutečnost by však neměla mít za následek negativní dopady na jeho srozumitelnost nebo vyvolání pochyb o tom, co je obsahem tohoto pojmu. Ve vztahu k axiologickým aspektům efektivnosti se rozlišování mezi oběma termíny nejvíce jeví jako zásadní. Z důvodu přesnosti je však vhodnější i zde se tohoto rozlišování přidržet.

1.3 Efektivnost působení práva v „užším“ a „širším smyslu“

Právo představuje regulativní systém *sui generis*, který ke svému působení na společenskou realitu využívá mechanismů psychologické motivace.⁸ Snaží-li se zákonodárce vyvolat určitý konkrétní účinek ve vnějším světě, nemůže tak učinit přímo, ale pouze prostřednictvím ovlivnění lidského chování. Regulace lidského chování je tedy prostředkem pro dosahování účelů, k nimž má právo směřovat. Zároveň je i sama účelem práva. Jak bylo již uvedeno výše, vliv působení práva na lidské chování je proto obsažen v pojmu efektivnosti působení práva vždy.

Nejbezprostřednějším objektem působení práva ve společnosti není přitom pouze chování ale také právní vědomí,⁹ když lidské chování může být ovlivněno právními normami pouze tehdy, jsou-li jim tyto normy známy a vstoupí-li do jejich právního vědomí jako znalost práva. Regulativní působení platného práva na právní vědomí adresátů právních norem je proto nutně chtěno. Není však účelem samo o sobě ale pouze prostředkem ve vztahu

⁸ Krecht, J.: Normativní regulace, Ediční středisko PFUK, Praha, 1996, str. 5

⁹ Prusák, J.: Právo v společnosti, nakladatelství Obzor, Bratislava 1980, str. 39

k ovlivnění lidského chování (děje odehrávající se ve vědomí lidí nejsou sami o sobě předmětem zájmu práva, ale pro právo se stávají relevantní, až projeví-li se právě ve formě chování v mezilidských vztazích). Analogicky i samo lidské chování, jak bylo uvedeno výše, je prostředkem ve vztahu k dosahování účelů, které jsou normotvůrcem zamýšleny. Jsou však kromě toho i účelem sami o sobě (právo má povahu regulátora mezilidských vztahů¹⁰). Pokud ovlivnění právního vědomí nepředstavuje samo o sobě pro právo hodnotu, ale bude pro právo relevantní až ovlivněním mezilidských vztahů, samotného toto ovlivnění mezilidských vztahů ve smyslu zajištění lidského chování souladného s právními normami, představuje toto ve vztahu k právu hodnotu samo o sobě, i za situace, kdy takovéto chování nepovede vyvolání pozitivních účinků, které si od něho normotvůrce sliboval (k tomu viz dále).

Lze zde tak hovořit o dvou různých účelech, z nichž jeden představuje zároveň prostředek při naplňování druhého účelu. Jako míru úspěšnosti naplňování těchto účelů dvou účelů je zároveň možné rozlišit i dvojí různé chápání pojmu efektivnosti působení práva. V této souvislosti se zde hovoří o efektivnosti působení práva „v užším“ a v „širším smyslu“¹¹. Efektivnost působení právní normy v užším slova smyslu představuje pouze míru dodržování této normy (jedná se tu o to, „v jaké míře se dané obecné právní pravidlo stalo ověřitelnou normou sociálního chování“¹²). O efektivnosti právní normy v širším smyslu, lze hovořit tehdy, pokud její dodržování vede k dosažení společenského stavu, který byl předvídan (zamýšlen) jako výsledek jejího působení.¹³

Efektivnosti působení práva byla v naší právní vědě věnována značná pozornost v 70. a 80. letech 20. století. Efektivnost působení zde však byla zkoumána v souvislosti se „socialistickým právem“¹⁴ pojímaným jako součást společenské nadstavby a traktovaným jako kvalitativně odlišnému jevu oproti právu tehdejších kapitalistických zemí nebo našemu současnému právu. Důsledkem tohoto pojetí socialistického práva byl důraz na efektivnost práva v širším pojetí.¹⁵

---

¹⁰ K tomu srovnej in: Příbáň, J.: Sociologie práva, Sociologické nakladatelství, Praha, 1996, str. 138.

¹¹ V Angličtině se zde rozlišuje mezi effectiveness a efficacy, kde první představuje efektivnost působení práva v „užším“ a druhé v „širším smyslu“ (k tomu srovnej in: Kerchoue, M. van de, Ost, F.: Legal System between Order and Disorder, Oxford University Press, Oxford, 1994, str. 115)

¹² K tomuto pojetí efektivnosti srovnej např. in: Jones, H. W.: Efficacy of Law, Northwestern University Press, 1969

¹³ Viz k in: Knapp, V.: Efektivnost práva a efektivnost národního hospodářství, Právník 4/1988, str. 305

¹⁴ K tomuto pojmu srovnej in: Cruz, P. de: Comparative Law in Changing World, Cavendish Publishing Limited, London, 1999, str. 184an.

¹⁵ Obsah pojmu socialistického práva byl do značné míry ideologicky ovlivněn. Socialistické právo bylo považováno za jeden z nástrojů společenského rozvoje (Hajn, P.: Efektivnost práva - pojmový aparát, in: Právník 7/1978, str. 613) a jako celek bylo chápáno jako nástroj k řešení úkolů socialistické výstavby. Konečným cílem, jehož mělo být takto dosaženo byl přitom přechod ke komunistické společnosti. Proklamovaná kvalitativní odlišnost „socialistického práva“ a práva kapitalistických států přitom souvisela s odlišným účelem každého

Jako v podstatě zrcadlovou kategorií vůči tomuto pojetí „socialistického práva“ a z něho vyplývajícího důrazu na efektivnost působení práva v „širším smyslu“ lze chápat koncept „bezúčelnosti práva“ F. A. Hayeka,¹⁶ Hayek vychází z koncepce tzv. spontánního řádu jako řádu, který není nikým vytvořen (vykonstruován na základě konkrétního plánu), ale jedná se o řád vyrostlý pouze na základě dodržování obecných principů.¹⁷ V tomto smyslu se uvedená bezúčelnost nevztahuje k samotnému faktu ovlivňování lidského chování právními normami. Naopak, pokud by tuto úlohu právo neplnilo, nebylo by ani zajištění dodržování uvedených obecných principů a umožnění samotného spontánního vzniku řádu jako takového stavu věcí, „v němž velký počet prvků různých druhů se má k sobě tak, že znalost některé prostorové nebo časové části celku nám umožňuje vytvářet správná očekávání, která mají dobrou pravděpodobnost, že se ukáží jako správná.“¹⁸ Takto spontánně vyrostlý řád proto žádný účel, který by se jako kategorie vztahoval k efektivnosti působení práva v širším smyslu z podstaty věci ani mít nemůže.¹⁹ Pojem „bezúčelného práva“ tak představuje čistě kategorii efektivnosti působení práva v užším smyslu.

Pokud se jedná o právní řád demokratického právního státu, s tím není nijak neslučitelná samotná existence kategorie efektivnosti působení práva v širším smyslu. Jako smysluplné se tu však jeví stejně tak i zkoumání efektivnosti působení práva v užším smyslu jako podmínka dosahování efektivnosti působení práva v širším smyslu, když i dosahování efektivnosti působení práva v užším smyslu je zde hodnotou samo o sobě (k tomu viz dále).

V případě efektivnosti působení práva v širším smyslu se ve skutečnosti jedná o dva stupňovitě uspořádané vztahy „účel-prostředek“. Prvním stupněm je vztah mezi platnou právní normou, resp. jejím motivačním působením a následováním této normy. V druhém

---

z nich, což se vzhledem k vzájemnému vztahu pojmu účelu a efektivnosti nutně promítlo i do odlišného pojetí efektivnosti působení práva. Na rozdíl od tehdejšího pojetí v „kapitalistických státech“ kladoucího důraz na chápání efektivnosti působení práva v užším smyslu, v „socialistických státech“ byla jako stěžejní považována efektivnost působení práva v širším pojetí.

Vycházelo se z toho, že „západní“ užší pojetí efektivnosti působení práva „vyhovuje tam, kde se právo chápe především jako nástroj stabilizace daného stavu věci, kde má pouze sankcionovat tento stav, kde se má pouze sankcionovat tento stav, kde se zdůrazňují omezující, reproduktivní prvky v jeho působení, kde se chtějí zdůraznit věčné, neměnné hodnoty v právu ... Podobná koncepce však nevyhovuje, jakmile se právo stává jedním z nástrojů společenského vývoje, jakmile má nejen utvrzovat existující společenské vztahy ve formě vztahů právních, ale prostřednictvím právních vztahů docilovat i dalekosáhlé změny v realitě, vyvolávat hlubší metajuristické důsledky“ (Hajn, P.: Efektivnost práva - pojmový aparát, in: Právník 7/1978, str. 613).

Efektivnosti působení práva v užším smyslu byl přitom upírán samostatný význam, neboť při akceptaci nahlíženo prizmatem uvedeného vidění světa efektivním mohlo být pouze takové právo, které bude účinně přispívat k dosažení konečného účelu vybudování komunismu. Právo, které by bylo efektivní v „užším smyslu“, svým obsahem by však nebylo nesloužilo jako prostředek k dosažení konečného cíle vybudování kapitalistické společnosti by právě podle výše uvedeného rozlišení bylo právem „kapitalistických států“.

¹⁶ Hayek, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda, 1. díl, Academia, Praha, 1991, str. 102

¹⁷ Hayek, F. A.: citované dílo, 1. díl, str. 44

¹⁸ Hayek, F. A.: citované dílo, 1. díl, str. 38

¹⁹ Hayek, F. A.: citované dílo, 1. díl, str. 41

stupni se jedná o vztah mezi následováním právní normy a konkrétním účinkem, jehož jím má být dosaženo. Následování právní normy je tedy v prvním stupni účelem a ve druhém prostředkem. Jedná se zde tedy vlastně o dva stupně, na nichž lze efektivnost měřit, resp. o dva samostatné případy efektivnosti. To, co lze v souvislosti se zkoumáním efektivnosti působení práva vytknout koncepci „socialistického práva“ je skutečnost, že vzhledem k tomu, že účel následování právních norem jejich adresáty neměl pro ně samostatnou hodnotu, zkoumání efektivnosti působení práva v užším smyslu zde postrádalo samostatný smysl a mnohdy nebyl rozlišován ani svou povahou odlišný okruh faktorů, které se však vztahovaly pouze k jednotlivým, zde nediferencovaným stupňům efektivnosti působení práva. Důsledkem odlišnosti těchto faktorů je logicky i nutnost odlišné metodologie zkoumání efektivnosti působení práva na jednotlivých těchto stupních. Pokud v prvním stupni jsou jimi motivační faktory schopné ovlivnit lidské chování, ve druhém stupni již tyto faktory nehrají roli a efektivnost závisí na tom, do jaké míry je chování, které právní norma stanoví způsobilé vyvolat účinky, jichž tímto chováním má být dosaženo.

Bližší pozornost účelům právní regulace bude věnována dále v třetí kapitole této práce. Pro současné potřeby se jeví výše uvedené vymezení účelů a rozlišení mezi efektivností působení práva v užším a v širším smyslu jako dostačující. Pojmem, který však ještě zbývá na tomto místě vyjasnit je pojem axiologických aspektů efektivnosti působení práva, a tedy i to, co je samotným předmětem zájmu této práce.

Pokud právo nepředstavuje jediný regulativní systém působící v dané společnosti, přičemž ostatní regulativní systémy mohou disponovat vlastním, ze své podstaty na platném právu alespoň relativně nezávislým mechanismem regulativního působení, otevírá se zde otázka možné kolize regulativního působení těchto systémů v situaci, kdy toto nelze považovat za zcela synergické. Efektivnost působení práva v užším smyslu, tj. míra jeho úspěšnosti regulace chování lidí v rámci mezilidských vztahů zde tak bude může být ovlivněna právě působením jiných regulativních systémů. Jedním z regulativních systémů *sui generis* je i hodnotový systém vyznávaný v konkrétní společnosti, z něhož budou vyplývat konkrétní požadavky na lidské chování nezávisle na platném právu. Míra souladu, resp. slučitelnosti těchto požadavků s těmi, jež vyplývají z konkrétních právních norem, soudních rozhodnutí, ale částečně i z právních principů danému právnímu řádu vlastních zde bude ovlivňovat míru efektivnosti působení práva v užším smyslu. Ta bude podmíněna skutečností, zda daný právní řád svým obsahem a způsob, jímž budou jeho normy aplikovány a vynucovány, reflektuje určité hodnoty (tomuto bude věnována pozornost blíže v části druhé této práce).

Otázka konkrétního obsahu právních norem a způsobu jejich aplikace a vynucování z hlediska reflektování určitých hodnot bude však relevantní i pro efektivnost působení práva v širším smyslu. Jak již bylo uvedeno výše, ta je sama podmíněna efektivností působení práva v užším smyslu, tj. tím, že adresáti právních norem jednají způsobem, který jim tyto výslovně ukládají nebo alespoň explicitně či implicitně dovolují. Konkrétní chování adresátů právních norem musí být zároveň v příčinné souvislosti s působením práva (pokud tito jednají v souladu s právem, avšak nezávisle na jeho působení, nelze zde hovořit v pravém slova smyslu o efektivnosti tohoto působení). Aby působení práva bylo efektivní i v širším smyslu, musí však být zároveň i společensky užitečné, tj. musí ovlivňovat chování adresátů právních norem způsobem, který je z hlediska společenské užitečnosti žádoucí.

Účelem, jehož zde má být dosahováno je zajištění společenské reprodukce, resp. obecně tzv. „konečný účel“, jenž obsahově může ale nemusí s účelem zajištění společenské reprodukce splývat (k tomu blíže v třetí kapitole této práce). Podmínkou efektivnosti působení práva v širším smyslu je, jak bylo uvedeno, efektivnost působení práva v užším smyslu, která je podmíněna tím, že daný právní řád, resp. jeho působení (tj. např. i způsob aplikace a vymáhání práva) bude reflektovat určité hodnoty. I za předpokladu, že je tato podmínka splněna a dané právo působí v užším smyslu efektivně, z požadavku společenské užitečnosti, tj. požadavku, aby právo představovalo efektivní prostředek ve vztahu k dosahování účelu zajištění společenské reprodukce, resp. „konečného účelu“, vyplývá nutnost, aby daný právní řád a jeho působení reflektovalo rovněž určité hodnoty, které jsou vzhledem k nutnosti reflektování specifické právě ve vztahu k efektivnosti působení práva v širším smyslu.

Lze proto konstatovat, že míra konkrétního promítnutí některých hodnot se nutně projeví v míře efektivnosti působení práva jak v užším tak v širším slova smyslu. V této souvislosti lze tak hovořit o axiologických aspektech efektivnosti působení práva jako o jakési zastřešující kategorii ve vztahu k významu, který bude mít promítnutí hodnot do práva jako regulativních jevů na efektivnost působení práva v obou významech tohoto pojmu.

Kapitola 2. Hodnota jako regulativní fenomén

S pojmem hodnoty se lze setkat v různých kontextech a samotný význam tohoto pojmu se v závislosti na použitém kontextu může lišit.²⁰ Hodnoty představují „regulativní důvody“²¹ jako motivy chování. Podle K. Engliše odkazuje pojem hodnoty k určité vlastnosti, jež je přičítána svému předmětu.²² Toto pojetí lze přijmout do té míry, že hodnota představuje určitou vlastnost, která se ke svému předmětu váže, ale nesplývá s ním. Naopak se sama může měnit, aniž by se měnil tento předmět sám (k tomu viz dále). Oproti Englišově koncepci se však jeví jako vhodné rozlišovat mezi hodnotou, která je chápána jako vlastnost svého předmětu, a to bez ohledu na svou ontologickou rozpoznatelnost, a tzv. soud o hodnotě²³ jako soudu, že daný předmět má určitou vlastnost.

Ve vztahu k efektivnosti působení práva budou hodnoty hrát roli především jako vlastnosti společenských norem, a to zejména norem právních, a rovněž jako přičítané vlastnosti způsobů uspořádání vztahů ve společnosti. V tomto smyslu tak právní normy mohou být předmětem hodnocení co do svého obsahu a souladu tohoto obsahu s hodnotovými představami adresátů právních norem, orgánů aplikujících právo i třetích osob, které hodnotí jejich obsah pouze jako nezúčastnění pozorovatelé. Ve vztahu k otázce efektivnosti působení práva tak bude vlastností (hodnotou) právních norem, která zde bude předmětem hodnocení způsobilost vzorců chování v těchto normách obsažených vyvolávat ve vnějším světě pozitivní následky, tj. regulovat vztahy ve společnosti žádoucím způsobem. Engliš v závislosti na předmětu, k němuž se vztahují, rozlišuje hodnoty ontologické, představující zejména fyzikální a chemické vlastnosti, teleologické (teleologickou hodnotou je vždy užitečnost ve vztahu ke konkrétnímu účelu), a nomologické, jimiž jsou takové vlastnosti jako správnost, platnost, apod.²⁴ Vzhledem ke svému zaměření na otázku efektivnosti jako úspěšnosti při dosahování účelů, soustřeďuje tato práce svou pozornost na teleologické pojetí hodnot. Určitá norma bude považována za svým obsahem hodnotnou, pokud v důsledku jejího působení bude možno dosáhnout žádaného účinku, tj. je-li daným způsobem užitečná. Totéž však bude platit i pro uspořádání společenských vztahů, na něž rovněž bude vznašen požadavek na efektivnost tohoto uspořádání ve vztahu k určitému konkrétnímu účelu. Prvek

---

²⁰ Alexy, R.: *The Theory of Constitutional Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2002, str. 88

²¹ Nussbaum, M.: *Valuing Values – A Case for Reasoned Commitment*, in: *Yale J. L. & Human*, č. 6, roč. 197 (1994), str. 211

²² Engliš, K.: *Malá logika: věda o myšlenkovém řádu*, Melantrich, Praha, 1947, str. 440

²³ Viz k tomuto pojmu in: Wright, G., H., von: *Valuations – or How to Say the Unsayable*, *Ratio Juris*, roč. 13, č. 4 (prosinec 2000), str. 359an.

²⁴ Engliš, K.: citované dílo, str. 446

užitečnosti bude proto vždy nutně atributem pojmu hodnoty v tom smyslu, jak je tento pojem používán v této práci.

Vzhledem k důrazu na aspekt konkrétních hodnot jako regulativních fenoménů lidského chování, lze pro další účely této práce vycházet z koncepce hodnot převažující v sociologii, která chápe hodnoty jako „explicitní či implicitní pro jedince či skupinu charakteristickou představu (koncept) žádoucího, jež ovlivňuje výběr dosažitelných způsobů, prostředků a cílů činnosti (jednání)“.²⁵ Pojem hodnoty jako regulativního fenoménu tak v tomto smyslu implikuje nutně dva prvky jako atributy tohoto pojmu, a to prvek vzácnosti a právě prvek užitečnosti.

Vzácnosti jako vlastnost je nutně prvkem pojmu hodnoty jako regulativnímu fenoménu v tom smyslu, že různé alternativy chování, způsobů uspořádání společenských vztahů atd. jsou spojeny s různou mírou naplnění dané konkrétní hodnoty. Pokud by tak výstup ve vztahu k tomu, co má být považováno za hodnotu, byl vždy fixní, postrádalo by smysl o dané kategorii jako o hodnotě vůbec uvažovat. Regulativní účinek hodnoty pak bude spojen s reflexí dané kategorie do lidského vědomí či podvědomí i s tím, zda a do jaké míry bude výstup považován daným subjektem za lidským chováním ovlivnitelný.

Druhým nutným atributem pojmu hodnoty jako regulátoru lidského chování je prvek užitečnosti, resp. využitelnosti daného jevu jako vlastnost předmětu ve vztahu k lidským účelům. Regulativní působení hodnoty předpokládá volní projev směřující k akceptaci její existence jako kategorie a přiznání závaznosti požadavkům z ní vyplývajícím. Hodnotě pak přísluší možnost regulativního působení proto, že hodnotící, resp. jednající subjekt usiluje právě o maximalizaci celkového výstupu dané hodnoty, resp. o dosažení takové jejich kombinace (rovnovážného bodu), v němž bude možno dosáhnout maximálního celkového výstupu všech jím oceňovaných a poptávaných hodnot. Mohutnost tohoto výstupu přitom považuje za svým chováním ovlivnitelné a jedná tak, aby celkový výstup maximalizoval.

Uznání určitého jevu, resp. vlastnosti svého předmětu za hodnotu je výsledkem procesu hodnocení, v rámci něhož je možné se pohybovat v rámci tří základních hodnotících kategorií: pozitivní, indiferentní, negativní.²⁶ V případě teleologických hodnot je hodnotícím kritériem otázka užitečnosti pro konkrétní účel. Pokud se jedná o povahu hodnot jako regulativních fenoménů, regulativní účinek může být spojen pouze s hodnocením pozitivním či negativním. V prvním případě se jednající subjekt bude pokoušet celkový výstup dané vlastnosti zvýšit. V druhém případě se jej bude pokoušet omezit. Vzhledem k tomu, že ve

---

²⁵ Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Praha, 2006, str. 129

²⁶ Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka, MU, Brno, str. 136

vztahu k mohutnosti nežádoucího výstupu lze užitečnost chápat i jako omezení tohoto výstupu, lze za hodnotné (tj. ve vztahu ke konkrétnímu účelu užitečné) považovat i takové uspořádání, resp. takový obsah právní normy, která právě mohutnost tohoto výstupu omezí.

Význam užitečnosti jako konstitutivního prvku ve vztahu ke kategorii hodnoty lze demonstrovat na příkladu estetických hodnot. Krásná hudební skladba, mistrovský obraz nebo socha nelze považovat za esteticky hodnotné již na základě své existence, tj. toho, že byly vytvořeny, ale až na základě svého potenciálu uspokojovat individuální potřebu a současně nebo alespoň alternativně straně i být inspirací pro možný vznik dalších hudebních skladeb, obrazů a soch. Vlastnost disponování tímto potenciálem se však může v čase měnit. Obrazy Vincenta van Gogha, které byly jen málo ceněny za jeho života (a tedy zřejmě potenciál uspokojovat něčí estetické potřeby či potřeby inspirace byly u nich ve vztahu k lidem tehdy platným vkusem silně omezené), zatímco dnes jsou tyto obrazy považovány za mistrovská díla (potenciál uspokojování estetických potřeb či potřeb inspirace je tedy u nich o poznání vyšší, než v minulosti), mohou být toho skvělým příkladem.

Postačující proto, aby krásná socha byla považována za esteticky hodnotnou, je přitom uchová-li si potenciál určitou potřebu uspokojovat, aniž by nutně muselo i k uspokojování těchto potřeb skutečně docházet. Svou schopnost uspokojování estetické potřeby či potřeby inspirace neztrácí tato socha tím, nemůže-li ji nikdo vidět, a to ani tehdy pokud se zcela ztratí a je všemi zapomenuta, pokud však není fyzicky zničena. Je-li ztracena, aktuálně sice nemůže uspokojovat ničí estetické potřeby či potřeby inspirace, neztrácí však svůj potenciál tyto potřeby uspokojovat, pokud by byla opět nalezena.²⁷ V případě jejího zničení, resp. i dostatečně rozsáhlého poškození, je situace jiná, ale jen proto, že tím, byť i jen zčásti, ztrácí i potenciál tyto potřeby uspokojovat.

2.1 Hodnoty a hodnotové soudy

Nelze považovat za totožné, je-li určitý jev užitečný, a je-li mu užitečnost přisuzována. Je nutno od sebe navzájem odlišovat hodnotu a hodnotový soud. Pokud první je kategorií objektivní (vlastnost jako nositel potenciálu uspokojovat potřebu zde je či není dána), druhý pojem je kategorií subjektivní a relativní²⁸ (představuje soud o tom, zda tu tento potenciál je či nikoli). V tomto smyslu jsou obě kategorie vzájemně poměrně nezávislé. Alespoň v krátkodobém horizontu může být za užitečný být považován jev, který jím objektivně není a

---

²⁷ Popelová, J.: Etika, ČSAV, Praha, 1962, str. 366

²⁸ Wright, G., H., von: citovaný článek, str. 359

naopak. Hodnotový soud je výsledkem procesu hodnocení, jehož podstatou je zaujetí emotivního postoje,²⁹ tj. právě klasifikace daného jevu jako pozitivního, negativního či z hlediska těchto kategorií indiferentního.

Proces hodnocení, prováděný vždy konkrétním subjektem, nutně reflektuje i subjektivní faktory, jež jsou tyto dány na straně hodnotícího subjektu. Svou roli zde hraje otázka projekce konkrétních hodnot samotným hodnotícím subjektem³⁰ a s tím související otázka předvedění.³¹ Objektívni hodnocení, které by bylo zcela oproštěno od subjektivních a nahodilých faktorů, je tak ze své podstaty vyloučeno. Soud, podle něhož určitý jev je hodnotou, tak představuje alespoň z části rovněž i vyjádření subjektivní představy žádoucího, resp. subjektivními faktory ovlivněný soud o tom, co je objektivně žádoucí a užitečné.

Samotná možnost uznání určitého jevu za hodnotu nepředpokládá nutně pochopení všech kauzalit, které jsou s tímto jevem spojeny, tj. které tento jev vyvolává či které naopak vyvolávají tento jev. Hodnotový soud však není myslitelný jinak, než jako projekce přesvědčení o užitečnosti jevu, který podle tohoto soudu je hodnotou. Užitečnost však (stejně jako pojem hodnoty, jehož je sama atributem) je objektivní kategorií a je proto kauzálně podmíněna. Pojem hodnotového soudu tak neimplikuje skutečné pochopení kauzálních vztahů spojených s tím, co je považováno za hodnotu, implikuje však přinejmenším skutečně upřímné přesvědčení daného subjektu, že tyto vztahy pochopil. Je to tedy přesvědčení, že na základě pochopení vzájemných vztahů mezi kauzalitami dokáže hodnotící subjekt alespoň posoudit, zda daný jev je užitečný či nikoli, tj. vlastně zda je žádoucí či nikoli. Subjektivní představa žádoucího se tak musí krýt s představou o tom, co je podle daného subjektu objektivně žádoucí, nemusí však nutně odpovídat skutečnosti.

Užitečnost je kategorií objektivní a soud, že určitý jev je hodnotou, lze považovat za udržitelný pouze tehdy a po tu dobu, dokud bude dáno přesvědčení na straně hodnotícího subjektu o užitečnosti daného jevu. Ve vztahu ke kategorii užitečnosti může být určitá hodnota chápána stejně tak jako účel i jako prostředek.³² Obě tyto úlohy hodnoty běžně plní a záleží pouze na úhlu pohledu, na kterou z nich je v daném okamžiku položen důraz.

---

²⁹ Wright, G., H., von: citovaný článek, str. 360

³⁰ Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, str. 129

³¹ Ta se ve vztahu k právu projevuje v oblasti aplikace práva ale i interpretace (viz k tomu in: Holländer, P.: Filozofie práva, str. 226), na základě konkrétních hodnotových představ či projekcí poté může hodnotící subjekt, resp. v konkrétním případě i orgán aplikace práva mít apriori danou představu o správném způsobu řešení (viz in: Esser, J.: Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung, Frankfurt am Main, 1970, str. 123an.). Předvedění však stejnou úlohu ve vztahu k procesu hodnocení bude hrát de facto vždy.

³² Označuje-li Jiří Boguszak, který zde, jak sám uvádí, vychází z koncepce K. F. Röhl, hodnoty jako konečné účely (Boguszak, J.: K teorii tvorby práva (hodnoty, normy, právní principy), in: Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998 Jubilejní sborník, PFUK, Praha, 1998, str. 165), neznamena to, že hodnoty by sami nemohly vystupovat jako prostředky ve vztahu k jiným účelům. Podle Jiřího Boguszaka hodnoty, chápáno v rovině nikoli

Právě otázka, zda-li je na konkrétní hodnotu aktuálně nahlíženo jako na účel nebo jako na prostředek, bude mít svůj význam ve vztahu k otázce omylu v kauzalitě jevů ve vnějším světě a jeho vlivu na správnost hodnotových soudů. V situaci, kdy hodnota je chápána jako účel, omyl týkající se kauzality jevů ve vnějším světě nebude mít význam pro správnost hodnotového soudu. To, co je podle příslušného hodnotového soudu hodnotou, jí skutečně je. Omyl se zde týká pouze prostředků, kterými je možné realizace této hodnoty dosahovat. V případech, kde je uvažovaná hodnota sama chápána jako prostředek ve vztahu k jinému účelu, je však situace odlišná a omyl ohledně kauzality jevů ve vnějším světě zde má za následek nesprávnost daného hodnotového soudu.

Lze-li tedy uznání něčeho za hodnotu chápat jako reflexi vnější reality, lze hovořit o správnosti či nesprávnosti této reflexe, resp. zřejmě i o její pravdivosti či nepravdivosti.³³ Zavedení těchto kategorií, jež jsou zde používány k vyjádření vztahu souladu či nesouladu skutečných a přisuzovaných vlastností, však nepředstavuje v žádném smyslu popření emotivní povahy hodnotového soudu (v rámci této terminologie se jedná o pravdivost či nepravdivost daného emotivního soudu³⁴). Pokud se jedná o možnost objektivního posouzení správnosti či nesprávnosti provedení této reflexe, ta zůstává jinou otázkou. V reálné situaci bude totiž i tato reflexe vždy nutně ovlivněna subjektivními faktory. To však nic nemění na tom, že alespoň jako teoretická kategorie otázka objektivní správnosti hodnotového soudu jako souladu subjektivní reflexe a reálných reflektovaných vztahů, svůj význam má.

---

filozofické ale sociologické, představují jevy, které lidé považují za základní blaha (tamtéž). Odlišuje-li tedy Jiří Boguszak vzájemně od sebe kategorie „účelů“ a „hodnot“ (tamtéž), lze zřejmě v rovině jejich faktického vymezení přijmout právě jejich identifikaci právě na tomto sociologickém základě. Hodnoty na rozdíl od účelů tak budou považovány za základní blaha, aniž by to znamenalo jejich vzájemně odlišnou podstatu. Rozdíl je zde spíše v míře abstraktnosti vztahů, k nimž se tyto kategorie vztahují, resp. jejich umístěním v rámci řetězců vztahů účel-prostředek vzhledem ke konečnému účelu (k tomuto pojmu viz dále). I hodnoty tak lze považovat za „účely“ ve funkčním smyslu tohoto pojmu, přičemž představují takové účely v rámci řetězců složených z článků účel a prostředek (v tomto řetězci účel v rámci jednoho z těchto vztahů představuje zároveň prostředek ve vztahu k „vyššímu“ účelu), které jsou již na samých koncích těchto řetězců. Vzhledem k tomu rovněž sami jako účely neslouží žádnému účelu, který by nebyl hodnotou, tj. účelu, který by sám nebyl na samotných koncích těchto řetězců. I hodnoty sami tak mohou představovat prostředky ve vztahu k dosahování „vyšších“ účelů, resp. konečných účelů. Pokud by tomu tak nebylo, pak za situace reálné plurality, vzájemné relativity a potenciálně vzájemné konkurenční povahy hodnot, které tak mohou mezi sebou vstupovat do kolize (viz k tomu in: Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: *Teorie práva*, ASPI, Praha, 2003, str. 276), která zároveň musí být nějakým způsobem řešena, by zde absentovalo kritérium tohoto řešení. Tímto kritériem zde přitom může být pouze otázka efektivnosti těchto hodnot jako prostředků při dosahování nějakých jiných vyšších hodnot či účelů, a na základě ve vztahu k nimž budou tyto hodnoty sami v postavení prostředku k jejich dosahování. Kategorie „vyššího“ účelu či „meta-účelu“ tak lze považovat za obecně potřebný, neboť umožňuje poměrování mezi „nižšími“ účely, které ve vztahu k němu představují zároveň prostředek k jeho naplnění. Pokud se jedná o „konečný účel“, ten umožňuje i poměrování a řešení případných konfliktů mezi těmito „vyššími účely“.

³³ Artosi, A.: *The Limits of Emotivism. Some Remarks on Professor von Wright's Paper "Valuations"*, in: *Ratio Juris*, roč. 13, č. 4, Prosinec 2000, str. 361

³⁴ Artosi, A.: citovaný článek, str. 361

Hodnotový soud tedy může být i chybný a za hodnotu může být považováno i to, co jí objektivně není. Skutečnost, že hodnoty nejsou poznatelné jinak, než prostřednictvím reflexe ovlivněné subjektivními faktory, má své důsledky i pro mechanismus regulativního působení hodnot. Tím, co má regulativní účinek je nikoli sama existující hodnota sama ale až reakce právě na tuto reflexi. Zde přitom může svoji úlohu sehrát i otázka možného omylu ve vztahu k hodnotě jako prostředku dosahování konkrétního účelu. Ačkoli tedy prvek užitečnosti je atributem pojmu hodnoty, regulativní působení být spojen i s tím, čemu je užitečnost pouze mylně přisuzována.

2.2 Hodnoty a principy

Hodnoty nelze pojmově ztotožňovat s principy, byť ty z hodnot obsahově vychází. Pro vzájemný vztah hodnot, resp. hodnotových soudů a principů platí, pokud „první říká, co je dobré, druhé říká, co má být uděláno“.³⁵ Obsah principu i požadavek realizace měří principem vyjádřeným vyplývá ze žádoucí povahy realizace toho, co je dobré.

Pokud se jedná o principy, ve vztahu k němu lze ze samotné jeho podstaty vždy dovést požadavek univerzalizovatelnosti.³⁶ Ten v případě principů vyplývá z jejich povahy jako obecných pravidel chování, která mají být použitelná nikoli pouze v daném konkrétním případě ale obecně i v každém jiném případě, kdy by byly dány okolnosti, které jsou buď shodné nebo se liší jen příliš málo, aby to ospravedlnilo neaplikaci daného principu či jeho aplikaci jiným způsobem.

Stejný závěr lze dovést i ve vztahu k hodnotám. Představují-li principy prostředek realizace hodnot, z obecné povahy hodnot, resp. z požadavku univerzalizace, který by bylo možno formulovat ve vztahu k hodnotám by bylo možno dovést i stejný požadavek ve vztahu k principům. Opačným směrem však stejný vztah bez dalšího dovést nelze. Představují-li hodnoty specifickou vlastnost předmětu hodnocení a v teleologickou hodnotu vždy vyjadřuje užitečnost, je představitelná i taková konstrukce, musel by k užitečnosti a vzácnosti jako atributům hodnot přistoupit ještě další prvek, aby bylo možno dovést, že pojem hodnoty rovněž implikuje i požadavek univerzalizace.

Pokud by byly hodnoty chápány čistě jako vlastnosti svého předmětu implikující užitečnost a vzácnost, je představitelná i takovým způsobem pojímaná snaha o realizaci takto chápaných hodnot, která ačkoli by podle hodnotícího subjektu byla akceptovatelná a žádoucí

---

³⁵ Aarnio, A., Peczenik, A.: On Values. Universal or Relative?, in: Ratio Juris, roč. 9, č. 4, Prosinec 1996, str. 325

³⁶ K tomuto pojmu viz in: Weinberger, O.: Norma a instituce, MU, Brno, 1995, str. 201

v konkrétním případě, sám tento subjekt by ji odmítl, pokud by se způsob chování, kterým o dosažení dané hodnoty usiloval, měl stát obecným vzorcem chování. V případě principů je představitelná nesprávným způsobem provedená optimalizace. Její hodnocení jako špatně provedené zde však vždy bude pouze kritikou zvnějšku, tj. z kritéria pozorovatele, z vnějšího pohledu. Z hlediska účastníka, by však optimalizace jako špatně provedená hodnocena nebyla, resp. toto by bylo v rozporu se samotným pojmem principu. V případě, že by hodnoty měly být chápány pouze jako implikující prvky užitečnosti, a to ještě pouze z hlediska hodnotícího subjektu, a vzácnosti, neaspírování na požadavek univerzalizovatelnosti by zde ve stejném smyslu s takto pojímaným pojmem hodnoty v rozporu nebylo.

Pojem užitečnosti však implikuje i konkrétní účel, ve vztahu k němuž lze tuto poměřovat. Ve výše uvedeném pojetí by hodnoty splývaly se subjektivními zájmy a nemělo by zjevně smysl je od těchto ani terminologicky odlišovat. Představují-li hodnoty navíc součást regulativního rámce společnosti, resp. jednu z domén kultury společnosti jako celku, implikuje tato skutečnost do značné míry sama nutnost univerzalizovatelnosti způsobu jejich realizace. Jak bude uvedeno dále, spravedlnosti je jako hodnotě právě požadavek univerzalizovatelnosti implikován, což souvisí s povahou citu pro spravedlnost jako jednoho z projevů altruismu (viz dále). V obecnější rovině, je-li možno morálku do značné míry ztotožnit s chtěním zajištění společenské reprodukce, jeví se jako vhodné hodnoty odlišovat od subjektivních zájmů. Účelem, ve vztahu k němuž je pak možno poměřovat míru užitečnosti konkrétní vlastnosti předmětu příslušné hodnoty je pak nutně účel zajištění společenské reprodukce (k povaze tohoto účelu jako „nutného účelu“ viz dále). Z této skutečnosti pak vyplývá i omezení ve vztahu k možnému obsahu hodnot, resp. regulativnímu působení hodnot v pravém smyslu, když tímto bude (de facto však bez ohledu na skutečný výsledek) pouze takové působení, které lze chápat jako splňující požadavek iniverzalizace. Vzhledem k uvedenému účelu lze tak hodnoty jako motivy lidského chování považovat vždy za motivy altruistické povahy.

2.3 Hodnoty a konvencionalita

Užitečnost je atributem pojmu hodnoty a předpoklad užitečnosti vystupuje jako nutná podmínka ve vztahu k uznání určitého jevu za hodnotu. Prostřednictvím úsilí o realizaci hodnot tak lze usilovat o získávání užiteků. Určitý druh užiteků však je možno získat pouze prostřednictvím účasti na určité kolektivní praxi. Jako příklad zde mohou posloužit dobra, která jsou „vnitřní“ ve vztahu k určité hře, která nelze získat jinak, než prostřednictvím účasti

na takové hře³⁷. Možnost účasti na hře je přitom podmíněna akceptací³⁸ určitých pravidel, resp. dodržováním těchto pravidel. Pokud se určitá osoba chce dané hry účastnit, nezbyvá jí, než pravidla této hry akceptovat a v průběhu hry samotné dodržovat. Chce-li se tedy tato osoba určité hry účastnit, důvod k akceptaci a dodržování pravidel určité hry je pro ni alespoň do značné míry nezávislý na konkrétním obsahu těchto pravidel.³⁹ Pravidla hry jsou tedy ze své podstaty konvenční, resp. hry v sobě kombinují prvek kreativity a konvencionality,⁴⁰ a důvod poslušnosti pravidel spočívá v jejich konvencionalitě.

Existence pravidel hry jako prostředek a podmínka umožnění samotné účasti na hře (pravidla plní ve vztahu k této hře konstitutivní úlohu⁴¹) představuje jen jeden z více případů existence konvenčního důvodu poslušnosti pravidel.⁴² Analogicky však i v případě hodnot důvod akceptace jejich regulativního působení může být ze své podstaty konvenční, resp. nikoli pouze pravidla ale i některé hodnoty mohou být konkrétní osobou přijata do značné míry nezávisle na svém obsahu, a to jako prostředek k dosažení jiných hodnot. Akceptace určité hodnotové soustavy, kterou lze považovat za konvenční ve vztahu k společnosti jako celku či určité konkrétní skupině, může zakládat prostředek dosažení dober, která lze považovat za „vnitřní“ ve vztahu k určitým druhům společenské praxe.

Pokud se tak jedná o důvod, pro který může být určitý jev uznán za hodnotu, lze rozlišit dvě situace jako ideální typy. V prvním případě dochází k uznání určitého jevu za hodnotu na základě konkrétního obsahu, tj. pro užitečnost samotného tohoto obsahu pro uspokojování příslušné potřeby. Otázka, zda-li daná hodnota je sdílena jinými subjekty tu bezprostřední význam nemá. V druhém případě dochází k tomu, že daný jev je uznán za hodnotu nikoli primárně pro způsobilost uspokojovat potřeby dané osoby přímo na základě svého obsahu ale na základě skutečnosti, že daný jev je konvenčně uznáván za hodnotu ze strany jiných subjektů dané konkrétní skupiny či společnosti jako celku.

---

³⁷ Macintyre, A.: *After Virtue*, Duckworth, London, 1985, str. 188

³⁸ Důvodem, proč je nutno trvat na akceptaci pravidel a nelze se zřejmě spokojit s pouhým faktickým chováním, které těmto pravidlům odpovídá, je nutnost, aby tyto osoby přisuzovaly tomuto jednání i význam, který mu přisuzují ostatní osoby, tj. chápaly je v kategoriích přípustné-nepřípustné v rámci dané společenské praxe. Bez toho, aby byly schopny posoudit své i cizí chování v těchto kategoriích zřejmě nelze dovodit, že by se dané osoby skutečně podílely na dané společenské praxi. Tam, kde by se jednalo o společenskou praxi regulovanou složitějším systémem pravidel by zde zřejmě ani nebylo možno předpokládat, že bez akceptace pravidel by se všechny subjekty, které by měly kooperovat, vždy chovaly způsobem, který by tuto praxi nenarušil.

³⁹ K pojmu „obsahově nezávislých“ (content-independent) důvodů jednání srovnej in: Hart, H., L., A.: *Essays in Bentham: Jurisprudence and Political Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 1982, str. 254

⁴⁰ Kerchov, M., van de, Ost, F.: *Legal System between Order and Disorder*, Clarendon Press, 1994, str. 92

⁴¹ Marmor, A.: *Legal Conventionalism*, in: Coleman, J. (ed.): *Hart's postscript: Essays on the Postscript to the Concept of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2001, str. 206

⁴² Další z těchto případů, kterým je stanovení pravidel autoritou jako prostředek řešení koordinačního problému bude blíže popsán v kapitole sedmé.

Byl-li zde použit pojem konvencionality určité hodnotové soustavy, odkazuje tento k pojmu konvence. Ta představuje určité specifické pravidlo chování vyvstávajícího de facto ze společenské praxe.⁴³ Pro náhled na chápání konvence znamenala zásadní změnu kniha Davida Lewise věnující se této tématice,⁴⁴ v níž odmítl tradiční pohled jako určitý způsob domluvy. Podle Lewise konvence vzniká spontánně jako konkrétní reakce na potřebu řešení tzv. koordinačního problému. Možnost jeho řešení zároveň Lewis chápe jako důvod poslušnosti konvenčních pravidel,⁴⁵ a to do značné míry právě nezávisle na konkrétním obsahu. Konvence lze přitom definovat de facto tak, že se jedná o pravidla, která jsou de facto v dané společnosti dodržována, resp. každý v situaci „S“ takto jedná, očekává od druhých, že budou takto jednat a zároveň každý preferuje možnost, že bude takto jednat za podmínky, že i ostatní budou takto jednat, protože „S“ je koordinační problém a daný způsob chování bude umožňovat jeho optimální řešení.⁴⁶

Jak již bylo uvedeno, v případě her dochází k jejich konstituování prostřednictvím samotné existence sociálních konvencí, resp. prostřednictvím skutečnosti, že tato konvence je skutečně dodržovaným vzorcem chování. Analogicky v případě hodnot, resp. hodnotových soustav prostřednictvím jejich konvenční akceptace, resp. situace, kdy členové dané společnosti nebo skupiny jednají v souladu s těmito hodnotovými soustavami, totéž chování očekávají od ostatních a preferují možnost, že budou takto jednat, umožňuje získávání specifických dober, které jsou „vnitřní“ ve vztahu k jevům, které jsou tímto faktickým chováním konstituovány. Zřejmě si lze představit i další jevy, kterých se toto bude týkat. Alespoň jako dva zástupce těchto jevů, kterým zároveň ve vztahu k regulativnímu působení lze přikládat zvláštní význam, však na tomto místě lze uvést kolektivní identitu jako možnost identifikování sebe sama jako člena určitého většího společenství a konvenční morálku jako prostředek zajišťování soudržnosti a vnitřní integrity příslušné společnosti.

Jak již bylo uvedeno, pravidla hry tuto vytvářejí. Nepředstavují pouze prostředek řešení koordinačního problému. A toto paralelně platí i ve vztahu k povaze hodnot, resp. hodnotového systému uznávaného v rámci konkrétní společnosti. Právě to, jakým způsobem může být hodnotový systém společnosti považován za konstitutivní zřejmě zejména ve vztahu ke kolektivní identitě konkrétní společnosti, faktické vnitřní soudržnosti společnosti a dalším

---

⁴³ Marmor, A.: *Legal Conventionalism*, in: Coleman, J. (ed.): *Hart's postscript : Essays on the Postscript to the Concept of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2001, str. 200

⁴⁴ Lewis, D., K.: *Convention A Philosophical Study*, Harvard University Press, 1969

⁴⁵ Lewis, D., K.: citované dílo, str. 36an.

⁴⁶ Lewis, D., K.: citované dílo, str. 42

jevů, které budou pozitivně hodnoceny a jako žádoucí chtěny, si na tomto místě zaslouží bližší vysvětlení. Právě vzhledem k uvedené paralele lze toto přitom ukázat na případu her.

Plní-li pravidla hry ve vztahu k ní konstitutivní úlohu, liší se tato úloha již samotnou svojí povahou od prostého řešení koordinačního problému. Podle klasického způsobu chápání pojmu koordinačního problému tyto vznikají tehdy, když v případě paralelního jednání více osob mohou tyto osoby nejlepšího výsledku dosáhnout tak, že budou v dané situaci jednat stejným způsobem, resp. budou při svém jednání brát v potaz jednání ostatních osob zabývajících se stejnou činností nebo činností (což nemusí nutně znamenat totožné, že budou jednat shodně s nimi), která ovlivní konečný výsledek.⁴⁷ Smyslem existence těchto pravidel tedy není pouhé řešení koordinačního problému jako způsobu uspořádání, které by bylo efektivnější ve vztahu k příslušné činnosti,⁴⁸ ale skutečně vytvoření určité společenské praxe, která by bez těchto pravidel nemohla existovat.

Toto však v nejmenším neznamena, že by hodnoty nemohly vůbec představovat prostředek řešení koordinačního problému, resp. že by skutečnost, že takový prostředek zakládají nemohla zakládat jejich regulativní působení ve společnosti alespoň do značné míry nezávisle na konkrétním obsahu těchto hodnot, resp. hodnotového systému. Sdílení určité hodnotové soustavy zakládá možnost předpokládat vyloučení či alespoň omezení pravděpodobnosti určitých způsobů chování ostatních osob ze skupiny, v rámci níž je tato hodnotová soustava sdílena. Pokud principy vyplývají z hodnot a jednotlivá pravidla chování představují konkretizace těchto principů, způsobí i samotných hodnot působit jako činitele koordinace lidského chování z tohoto vyplývá. V tomto smyslu pak skutečnost, že určitá hodnotová soustava je v rámci dané společnosti sdílena bude představovat důvod k její akceptaci jako reálného regulátoru lidského chování do značné míry i nezávisle na jejím konkrétním obsahu i v běžném významu řešení koordinačního problému. Tato skutečnost

---

⁴⁷ Viz k tomu in: Raz, J.: *Authority*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, str. 7

⁴⁸ Pojem koordinačního problému odkazuje tedy ke koordinaci činností, které však sami o sobě jsou smysluplné a představují prostředek k dosažení daného cíle. Nekoordinovaný postup je alternativou, která je ve vztahu k dosažení sledovaného účelu rovněž možná a smysluplná, je pouze méně efektivní. Jako typické situace koordinačních problémů lze uvést např. vzájemnou koordinaci při veslování ve víceveslici, tak aby veslaři zabírali vždy ve stejný okamžik, rozhodnutí, kterým směrem se který z táborníků vypraví sbírat dříví, tak aby je všichni nešli sbírat stejným směrem, apod. (viz k těmto příkladům in: Lewis, D., K.: citované dílo, str. 4-8). Dané činnosti jsou myslitelné i bez koordinace. Celkový výsledek by zde však bez této koordinace však vždy byl horší, než pokud tyto činnosti budou koordinovány.

V případě klasických situací představujících koordinační problém lze kooperaci alespoň teoreticky považovat za vůči těmto situacím fakultativní. Bez ohledu na to, že v realitě by si reálná situace patrně zavedení koordinačních pravidel patrně vynutila (typicky například u otázky, zda auta mají jezdit po pravé nebo po levé straně silnice), absence těchto pravidel není sama o sobě neslučitelná s výkonem dané společenské praxe. V případě některých typů společenské praxe je však situace jiná, neboť existenci pravidel je nutnou podmínkou ve vztahu k samotné možnosti realizace této praxe. Jsou to totiž právě tato pravidla, jež tuto společenskou praxi umožňují, a jako specifickou činnost ji identifikují a ohraničují ve vztahu ke svému okolí. V tomto smyslu lze pravidla označit jako ve vztahu k dané společenské praxi jako konstitutivní.

však nic nemění na tom, že akceptace hodnot, resp. celých soustav v jiných situacích představuje podmínku konstituování kolektivní identity, vnitřní integrity dané společnosti a jiných podobných jevů.

Pravidla hry umožňují realizaci konkrétní hry tím, že v rámci dané hry umožňují pouze určité způsoby chování. Toto je analogické situaci přirozeného jazyka. Jazyk v tomto smyslu představuje na jedné straně jednak rámec dané komunikace, vytváří však ale i struktury očekávání. Pokud jazyk z nekonečného množství možných výrazů, které by mohl zvolit pro vyjádření určitého významu závazným způsobem vybere třeba jeden či dva výrazy, takže v rámci tohoto jazyka poté nelze tento význam vyjádřit jiným způsobem, šachová pravidla analogicky redukuje možné způsoby tahu s konkrétní figurou, pravidla fotbalu či házené stanoví, jakým způsobem je možno dopravit míč do branky apod. V rámci dané hry jsou poté možné a přípustné pouze takové způsoby tahu či dopravení míče do branky, které povolují pravidla této hry. Je to právě tato redukce, co umožňuje realizaci komunikačního procesu v případě jazyka nebo samotnou činnost hraní šachu. Kdyby této redukce nebylo, každý výraz a tím i každý komunikační projev by mohl mít jakýkoli význam a jeho informační hodnota pro ostatní účastníky komunikačního procesu by byla nulová, resp. ten by vůbec nebyl možný. V případě šachu by situace vypadala tak, že dva lidé by seděli nad šachovnicí. Protože by však každá figura mohla potenciálně táhnout kamkoli, ať by stála kdekoli, ohrožovala by soupeřova krále a ten by zároveň vždy mohl z ohrožení uniknout, neboť i on by mohl táhnout jakkoli. Už tato situace by předpokládala existenci pravidla, podle něhož vítězí ten hráč, který dá svému soupeři mat.

V uvedeném smyslu představuje existence pravidel hry konstituování specifické praxe, v níž je možné se orientovat, jednat racionálně, resp. se hry vůbec účastnit. Vzhledem k této úloze pravidel jejich nerespektování fakticky neznamená nic jiného, než vyloučení se z možné participace na dané hře. Toto vyloučení přitom není výsledkem volního aktu ostatních hráčů, ale je objektivním faktem. Vytváří-li totiž pravidla určité struktury očekávání jako prostředek a podmínku možné kooperace v rámci podílení se na dané hře, nerespektování pravidel zde nutně působí jako rušivý element, který vytváří překážky pro vzájemnou kooperaci mezi tím, kdo pravidla takto porušuje a ostatními subjekty, které jednají tak, jak pravidla hry předpokládají.

Ze hry samotné přitom nevylučuje byť i opakované porušení pravidel hry, ale až jejich naprosté nerespektování. Porušení pravidel znamená vykročení z rámce dané hry, až naprosté nerespektování pravidel však překročí schopnost absorpce rušivých prvků dané hry. Tak v případě jazyka, pokud drobné gramatické chyby nezpůsobí nutně nesrozumitelnost

komunikačního sdělení, naprosté nerespektování pravidel gramatiky daného jazyka již nesrozumitelnost nutně způsobí. Ve fotbale tým, jehož hráč se dopustil hry rukou jako výjimečného porušení pravidel, bude rozhodčím potrestán. Toto vykročení z pravidel však nemá vliv na samotnou povahu hry. V případě, že by daný hráč hrál pouze rukama, nevstupuje již s ostatními hráči do takové interakce, s níž počítají pravidla fotbalu. Pokud přitom možnost vzájemné interakce mezi hráči je atributem a do značné míry i smyslem fotbalu jako jedné z kooperačních her, daný hráč se vůbec na společenské praxi fotbalu jako na kolektivní aktivitě nepodílí.

2.4 Poptávka po kolektivní identitě

Analogická situace jako v případě konstituování her je dána i ve vztahu ke kolektivní identitě. Kolektivní identitu lze chápat jako pocit přináležení k určité skupině, která je identifikovatelná pomocí určitých specifických rysů, které jsou pro členy této skupiny společné. Společné specifické rysy více osob mohou mít různou povahu, sami o sobě však ještě nevytvářejí kolektivní identitu. Kolektivní identita vzniká až na základě sdílení společných hodnot v rámci dané skupiny, které jsou proto ve vztahu k ní konstituující stejným způsobem jak toto bylo popsáno ve vztahu ke hře a jejím pravidlům. V tomto smyslu platí, že „politické společenství je přece společenstvím jen do té míry, do jaké sdílí společné základní hodnoty, jež zajišťují jeho identitu, jeho existenci v čase.“⁴⁹ Totéž však platí i pro jiným způsobem definovaná společenství či skupiny. Primárně je to sdílená soustava hodnot, která je ve vztahu ke kolektivní identitě identifikující. Materiální atributy, např. společné ekonomické zájmy, mohou mít v tomto smyslu rovněž svůj význam, zpravidla však pouze zprostředkovaně.

Na základě společných ekonomických zájmů mohou vznikat zájmové skupiny, vytvoření vztahu důvěry či případného pocitu vzájemné sounáležitosti bude však docházet nikoli na základě společných zájmů, ale na základě sdílených hodnot, tj. vlastně sdílené kolektivní identity. Zájmová skupina sama o sobě nemusí být nositelem kolektivní identity a v tomto smyslu je identifikování se s ní pojmově nemožné. Existence kolektivní identity právě jako určité představy přináležení k určité konkrétní skupině představuje konkrétní potřebu vyplývající z lidské přirozenosti (k tomu viz dále). Přináležení k zájmové skupině zároveň ani nelze chápat jako prostředek uspokojování těchto potřeb. Určité sociálně ekonomické postavení však naopak zpravidla bude atributem příslušníků té které zájmové

---

⁴⁹ Fabio, U.: Kultura svobody, Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 2009, str. 91

skupiny, kteří zároveň vzhledem k této skutečnosti budou s určitou pravděpodobností sdílet i společný systém hodnot.

Zejména pro vně stojící osoby může akceptace systému hodnot v rámci dané skupiny sdílené představovat prostředek, jak se pokusit sdílet s těmito lidmi i jejich kolektivní identitu. Tato snaha o přejímání hodnotových vzorců může mít v určitém smyslu podobu socializace ve smyslu adaptace hodnotových vzorců a způsobů chování v daném sociálním prostředí, resp. přejímání hodnotových vzorců, resp. vzorců chování jedinců v rámci dané společnosti či společenské skupiny nejúspěšnější. U vězňů koncentračního tábora Buchenwald byly v průběhu druhé světové války zaznamenány případy internalizace vzorců chování vězňů. Projevovalo se to v napodobování uniforem vězeňských dozorců i v přejímání brutálního chování vůči spoluvězňům⁵⁰. Lze-li hodnoty chápat rovněž jako přednostní pravidlo s morální kvalitou⁵¹. Hodnotám zároveň přísluší vysoká normativní orientační funkce, když právě jako preferenční pravidlo hodnota „odlišuje dobré od zlého, důležité od nedůležitého, správné od špatného. Hodnoty pomáhají pochopit svět“.⁵² Právě v tomto smyslu je hodnotám, resp. systému hodnot jako jejich hierarchicky již uspořádanému systému přičítáno samotnými hodnotícími subjekty významné postavení. V tomto smyslu jsou hodnoty, resp. systémy hodnot obsahovým základem principů, které z nich vychází a pravidla jednání vychází z principů jako jejich konkretizace. V tomto smyslu představují hodnoty, resp. systémy hodnot základem představ řádu. Tato skutečnost pak dává pochopit i důvod silně emocionální vnímání vyznávaných hodnot, neboť ty jako základ celého normativního rámce dané skupiny, resp. společnosti jsou spojeny s požadavkem univerzalizovatelnosti, chtěním účelu zajištění společenské reprodukce, resp. s altruismem jako biologickou daností a motivem jak chtění požadavku univerzalizovatelnosti tak naplňování účelu zajištění společenské reprodukce (k tomu viz dále).

Dalším prvkem, který zde přistupuje je skutečnost, že akceptace hodnotového systému představuje oblast, v rámci níž se i osoby v horším společenském a ekonomickém postavení mohou pokusit o přiblížení osobám ve vyšších úrovních sociálního žebříčku, resp. v lepším ekonomickém postavení, resp. sdílet s nimi jejich kolektivní identitu. V historii byly zaznamenány a karikovány časté příklady, kdy se příslušníci měšťanstva pokoušeli

---

⁵⁰ Viz k tomu in: Pospíšil, L.: Etnologie práva, Set Out, Praha 1997, str. 72. Vedle toho se u mnoha vězňů projevil i jev, který byl později popsán jako tzv. stockholmský syndrom, který se projevoval tím, že těchto vězňů se vyvinul vůči vězňům i jakýsi podivný zvrácený cit lásky. Ještě dlouho po válce bylo u těchto vězňů spojeno s nepříjemnými pocity pokud někdo negativně mluvil o Němcích. (tamtéž).

⁵¹ Fabio, U.: citované dílo, str. 91

⁵² Fabio, U.: citované dílo, str. 92

připodobnit šlechtě, přebírat jejich styl oblékání, způsoby chování apod.⁵³ Toto chování je v mnohém iracionální a soustředí se často na symboly právě jako na atributy společenského a ekonomického postavení. Zkušenost z doby ruské občanské války, která znamenala náhlý sociální vzestup některých příslušníků bývalého proletariátu ukázala na jejich ochotu k přebírání vzorců chování někdejších příslušníků buržoazie.⁵⁴ Toto se projevovalo mimo jiné i v oblasti uměleckého vkusu a to konkrétně oblibou poslechu vážné hudby, kde právě může vznikat otázka, zda-li u těchto osob, většinou zcela nevzdělaných a negramotných, hodnota návštěvy koncertů nespočívala zejména v tom, že daný životní styl představoval pro ty, kdo jej takto bezmyšlenkovitě převzali symbol společenského postavení příslušníků vrstvy, do které by rovněž chtěly patřit.

V případě převzetí hodnotové soustavy toto může být posíleno tou skutečností, že to právě vzhledem k povaze hodnot jako základních kamenů celého normativního rámce, resp. řádu může být nahlíženo zároveň i jako prostředek reálné možnosti získání i dalších atributů příslušnosti k vrstvě nebo společenské skupině, kam dotyčný aspiruje na to, aby se zařadil. Akceptace určité hodnotové orientace, resp. preferování určitého uspořádání poměrů, které je s takovým hodnotovým uspořádáním spojeno tak může být chápáno rovněž jako prostředek získání materiálního postavení. Ta se jako prostředek k tomuto účelu však může podobat v mnohém snaze tichomořských domorodců prostřednictvím náboženských rituálů ovládnout letadla přivázející na tyto ostrovy zásoby bělochům.⁵⁵

Potřeba určité kolektivní identity představuje v podstatě projev potřeby příslušnosti k určité skupině jako k většímu celku, která představuje motiv lidského chování.⁵⁶ V tomto smyslu pouze sdílení určité kolektivní identity může představovat prostředek uspokojování této potřeby. Možnost uspokojování této potřeby je však ve vztahu ke sdílení této identity „vnitřní“ stejným způsobem, jako jsou některá dobra „vnitřní“ hře a jejich realizace je možná pouze prostřednictvím účasti na určité konkrétní hře nebo na některé z her určitého typu, kterým je společné, že dané konkrétní dobro je ve vztahu k nim „vnitřní“. V tomto smyslu existuje volba mezi různými hrami jako prostředky získání tohoto „vnitřního“ dobra, některé hry však mohou konkrétní osobě přinášet toto vnitřní dobro rozdílnou měrou, resp. mohou v odlišné míře uspokojovat jeho potřebu hrát, resp. získávat právě dobro, které je ve vztahu k těmto hrám vnitřní. Z této skutečnosti pak mohou vyplývat i preference ve vztahu k určité

---

⁵³ Za skvělý popis, resp. zesměšnění tohoto lvu lze považovat Molierovu hru „Měšťák šlechticem“ reagující na realitu své doby.

⁵⁴ Fines, E.: Lidská tragédie: Ruská revoluce 1891-1924, BETA – Dobrovský a Ševčík, Praha, str. 523

⁵⁵ K tomu viz in: Giddens, A.: Sociologie, Argo, Praha, 1999, str. 64

⁵⁶ Kassin, S.: Psychologie, Computer Press, Brno, 2007, str. 422-3

konkrétní hře oproti hrám jiným. Ve stejném smyslu však rovněž i v případě sdílení kolektivní identity může být možnost sdílení některé konkrétní identity (příslušnosti ke konkrétní vrstvě či skupině) být preferováno před sdílením jiné kolektivní identity (příslušností k jiným vrstvám či skupinám). Vedle potřeby příslušnosti ke skupině, která by tedy jinak ze své podstaty mohla být uspokojena de facto sdílením jakékoli kolektivní identity zde přistupují další motivy chování, jakými jsou potřeba uznání, resp. potřeba úspěchu.⁵⁷ V tomto smyslu také sdílení některých kolektivních identit, resp. pocit přináležení k některým společenským vrstvám či skupinám je preferován před jinými kolektivními identitami, resp. pocitem přináležetosti jiným společenským vrstvám, resp. skupinám.

Není-li konkrétní hodnotová soustava akceptována jako konvenční, ale je naopak přijata na základě svého konkrétního obsahu, dochází k její akceptaci na základě reálných potřeb a zájmů, resp. reálného společenského a ekonomického postavení toho, kdo tuto soustavu hodnot akceptuje (k tomu viz dále). V tomto smyslu proto osoby s vysokými příjmy, pro které by vysoká míra přerozdělování přinášela jen malé dodatečné výnosy ale vysoké náklady, budou mít jen malou tendenci preferovat spravedlnost podle potřeb, bazírující ze své podstaty na nutnosti značné míry přerozdělení. Naopak pro osoby s nízkými či žádnými příjmy, které jim ve skutečnosti budou jen stěží postačovat na pokrytí alespoň základních potřeb těchto osob, resp. na jejich pokrytí nebudou postačovat vůbec, mohou mít tendenci k preferování takovéto koncepci spravedlnosti naopak inklinovat, neboť je pro ně výhodná.

Tam, kde však dochází k přebírání systémů hodnot jako symbolů a atributů příslušnosti ke společenské vrstvě nebo skupině, na členství v níž aspiruje ten, kdo na základě této skutečnosti tento systém hodnot přijímá, se však situace mění. Osoby s horším společenským, resp. ekonomickým statutem mohou přijímat hodnotovou soustavu osob s vyšším takovým statutem, ačkoli by se toto mohlo jevit jako pro ně neracionální postup.

Přistupuje zde však ještě jeden prvek, který je dán skutečností, že osoby na vyšších patrech společenského žebříčku, resp. v lepším ekonomickém postavení mohou nejenom tendovat k nižší míře přerozdělení, resp. v rámci škály typů spravedlnosti, jak ji používá Albert A. Ehrenzweig k liberální spravedlnosti.⁵⁸ Tyto osoby totiž budou usilovat o to, aby tento typ spravedlnosti byl i ostatními členy společnosti akceptován. Akceptace je zde podmíněna přiznáním legitimacy takového uspořádání, které je spojeno nikoli pouze s přejímáním hodnotových vzorců, které se zdánlivě osvědčují. Svou roli zde může hrát i možnost využití metod metodami ne-komerčního marketingu, která činí toto propagování více

---

⁵⁷ K tomu viz in: Kassin, S.: citované dílo, str. 424-5

⁵⁸ Viz k tomu in: Ehrenzweig, A., A.: Law: A Personal View, A. W. Sijthof, Leyden, 1977, str. 20

efektivním, resp. rovněž i představa faktické absence alternativy v nově nastalé realitě.⁵⁹ Dochází-li tak k reálné akceptaci takové hodnotové soustavy osobami v relativně horší ekonomické situaci,⁶⁰ ačkoli je otázka, zda toto odpovídá reálně jejich zájmům, a to i v důsledku působení altruismu jako motivu lidského chování, neboť tato hodnotová soustava jako regulátor lidského chování, je jimi akceptována jako odpovídající požadavku univerzalizace i ve vztahu k jejich situaci.

2.5 Konvenční morálka a existence společnosti

Představuje-li pojem konvence vždy pouze takové pravidlo sociálního chování, které je v situacích, na něž se vztahuje reálně dodržováno, působí jako reálné regulátory lidského chování, analogická situace je dána i v případě tzv. konvenční morálky. Ta tak představuje takový soubor morálních představ, které jsou v rámci dané společnosti reálně vyznávány a uplatňovány. V tomto smyslu se jedná o soubor představ, jejichž regulativní působení se ve společnosti reálně projevuje. Aktuální obsah konvenční morálky má vliv na obsah práva, když normy pozitivního práva lze chápat jako konkretizaci spravedlnostních, resp. morálních představ.⁶¹ Platné právo ale zároveň ovlivňuje i podobu morálních představ (to je mimo jiné i důsledkem působení tzv. normativní síly faktického). Vytváří-li konvenční morálka, resp. právo regulační rámec dané společnosti, dochází k socializaci v rámci této společnosti žijících jedinců, kteří normativní rámec, který ve vztahu k nim vystupuje jako vnější a který nemohou svou činností podstatně ovlivnit, zpravidla akceptují jako závazný. Informace o existenci příslušných norem, které jsou reálně v rámci dané společnosti uplatňovány jim zároveň poskytuje informaci o tom, jak jednat, aby se vyhnuli hrozící sankci za jednání, které by nebylo s obsahem těchto norem v souladu. Snaha vyhnout se hrozící sankci nemusí mít nutně za svůj následek internalizaci daných norem, tj. přijetí těchto norem subjekty společenských vztahů za vlastní jako reálných vnitřních motivů jednání. Regulativní působení internalizovaných norem tedy již nadále není závislé na existenci vnějšího donucení.⁶² Určitý stupeň internalizace je však na druhé straně pravděpodobný vzhledem k tomu, že dlouhotrvající pnutí mezi vnějšími a vnitřními motivy chování jsou samotnými subjekty společenských vztahů vnímáno jako nepříjemné (odporuje potřebě „citu pro spravedlnost“ a

⁵⁹ Viz k tomu in: Bauman, Z.: Individualizovaná společnost, Mladá Fronta, Praha, 2004, str. 47an.

⁶⁰ Bauman, Z.: Individualizovaná společnost, str. 59

⁶¹ George, R., P.: Natural Law and Positive Law. In: George, R., P. (ed.): The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism, Clarendon Press, Oxford, 1996, str. 328

⁶² „Pokud jsou normy internalizovány - stávají se motivem, tj. pohnutkou - aktivovaným podněty vnitřními i vnějšími. Pokud k jejich zvnitřnění nedojde, mohou působit pouze jako vnější determinanty chování“ (Neumann, J.: K problematice zvýšení role norem v motivaci lidského chování, in: Právník 10/2002, str. 1120).

potřebě možnosti ospravedlnění před sebou samým vlastního jednání jako morálního – k tomu blíže v kapitole páté této práce). V tomto smyslu lze tvrdit, že pokud by k internalizaci norem, které je subjekt společenských vztahů nucen reálně dodržovat, nemělo dojít, musely by zde být dány určité zvláštní důvody, které by přijetí těchto norem jako vnitřních bránily (např. by tyto normy musely silně odporovat morálnímu či náboženskému přesvědčení daných subjektů společenských vztahů). Pokud zde budou takovéto zvláštní důvody absentovat, lze předpokládat, že k internalizaci těchto norem dojde.

Ekonomika dnešního světa je do značné míry postavena na možnosti směny zboží či služeb za peníze. Peníze představují univerzální zboží, které, pokud zcela nepozbyly svou cenu, lze bez problémů udat za jakékoli jiné zboží, které je na trhu k mání. Před tím, než začaly být jako proti možná protihodnota k poskytnutí zboží či služeb používány peníze, existoval systém naturální směny, kdy se za zboží či služby směňovalo opět zboží či služby, které byly užitečné samy o sobě. O mincích, bankovkách a již vůbec ne o penězích v elektronické podobě toto říci nelze. Našly by jako zřejmě jen obtížně své využití a pokud, jejich užitečnost by se jen stěží blížila jejich nominální hodnotě, pokud by nebyly používány jako prostředky směny a akceptovány jako univerzální zboží. Za ně jsou přitom uznávány nikoli pouze státem, který tyto peníze vydal. Peníze jsou naopak poptávány i ostatními subjekty na území daného státu, které je akceptují jako protihodnotu poskytovaných plnění i v rámci vztahů mezi sebou. Původním ekonomickým důvodem, proč takto začaly být peníze akceptovány nebylo to, že stát, resp. veřejná moc v minulosti vymáhal, aby i v rámci transakcí mezi soukromými subjekty byly peníze akceptovány jako protihodnota. Tímto důvodem byla prostá skutečnost, že stát začal akceptovat možnost, aby nestátní subjekty uhrazovaly své finanční závazky vůči státu (cla, daně apod.) právě v penězích. Tímto krokem tak stát dodal penězům povahu žádaného zboží, které akceptovaly jako hodnotné i nestátní subjekty.

Hmotná podoba peněz je do značné míry je do značné míry nahodilá. Jak již bylo uvedeno, mince, které nepředstavují nic jiného, než malé zpravidla kulaté plátky kovu, stejně jako bankovky, které nejsou ničím, než potištěnými papírky, sami o sobě nemají zvláštní hodnotu. Postrádali by užitečnost a tím i důvod, proč by se měl někdo usilovat je vlastnit, pokud nesloužili jako univerzální platidlo. Plátky kovu nebo potištěné papírky, které nikdo za peníze neuznává, by byly téměř bezcenné, ačkoli by jinak vykazovaly stejné fyzikální a chemické vlastnosti jako ty, které jsou za peníze uznávány. V tomto smyslu lze tedy hovořit o možné nahodilosti hmotné podoby peněz. V tomto smyslu tak za peníze jako za univerzální zboží jsou v dané společnosti uznávány pouze ty plátky kovu a potištěné papírky, které jsou

jako peníze akceptovány i veřejnou mocí a jejich akceptace jako protihodnoty je veřejnou mocí vynucována i ve vztahu k nestátním subjektům.

Výše již bylo uvedeno, že určité jevy mohou být akceptovány subjekty společenských vztahů za hodnoty do značné míry nezávisle na svém konkrétním obsahu. V kapitole páté této práce bude bližší pozornost věnována skutečnosti, že ačkoli altruismus je možno lze považovat za biologickou danost člověka, z něhož tendence těchto subjektů preferovat takové uspořádání vztahů ve společnosti, které bude možno považovat za spravedlivé a morální, nevyplývá z této skutečnosti nic o konkrétním obsahu spravedlnostních požadavků či požadavků morálky. Tento obsah tak může být do značné míry nahodilý a v představách různých osob se značně lišit, resp. může být konkretizován na základě do značné míry nahodilých okolností. Není tak vyloučena možnost převzetí a akceptace již hotových morálních představ subjekty společenských vztahů z jejich okolí, resp. v rámci procesu socializace jako procesu, který není v žádné fázi života jedince ukončen, by k tomu, aby nedocházelo právě k přebírání těchto představ ze společenského prostředí, v němž daný společenský subjekt žije, a které jsou v tomto prostředí dominantní, museli existovat určité specifické důvody.

Pro normy individuální, skupinové i kolektivní morálky platí stejně jako i pro ostatní normy regulativního rámce společnosti, že jejich základním kamenem, z nichž obsah těchto norem vychází jsou vyznávané hodnotové soustavy. Konkrétní vyznávané hodnoty, jak bylo ukázáno výše u vyznávaných koncepcí spravedlnosti mohou souviset se zájmy toho kterého subjektu. Na základě zájmů je možno hovořit o zájmových skupinách. Tím, jak se mohou dostávat do rozporu zájmy jednotlivých zájmových skupin, budou se dostávat do rozporu, resp. se vzájemně lišit i jimi vyznávané systémy hodnot. Vyznávané systémy hodnot přitom, jak rovněž bylo již uvedeno výše, jsou určující pro kolektivní identitu, která je podmíněna právě sdílením společné soustavy hodnot.

Jak již bylo uvedeno, právo jako regulátor lidského chování alespoň svým obsahem vychází z konvenční morálky. Zároveň však ale částečně i dává smysl existenci konvenční morálky jako jednotného normativního systému regulujícího vztahy ve společnosti. Uvedené souvisí s povahou práva jako „řádového činitele“⁶³ a prostředku zajištění takového jednání subjektů společenských vztahů, které bude konformní s existencí tohoto řádu (právo představuje prostředek sociální kontroly).⁶⁴ V souvislosti s postupem globalizace a s novými možnostmi komunikace v prostoru je možno hovořit o „znehodnocení místa“ jako prostředku

---

⁶³ Bláha, I., A.: Sociologie, Academia, Praha, 1968, str. 247

⁶⁴ Viz k tomu in: Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, str. 200an.

omezení ve vztahu k tvorbě společenských struktur.⁶⁵ Tato skutečnost může vytvářet pro společnost v určitém ohledu novou výzvu ve vztahu k plnění úkolu „řádového činitele“. Úlohou práva je zde mimo jiné vytvořit řád jako univerzální systém, jehož regulativní působení se bude vztahovat na všechny členy dané společnosti. Důsledkem existence plurality systémů skupinové morálky zájmových skupin jako systémů samostatných, tj. bez toho, aby zde existoval prostředek jejich vzájemného propojení a přetvoření v univerzální řád „konvenční morálky“ jako společného základu vyznávaného přinejmenším většinou společnosti, by zde byla dána hrozba vzniku pouze dílčích identit a do značné míry i indiferentního postoje ve vztahu k osudu členů ostatních skupin.

Působení práva jako regulátoru lidského chování a prostředku sociální kontroly však tuto situaci mění. Právo je spojeno s možností uplatnění mocenského potenciálu a obsahově vychází z konvenční morálky, kterou považuje za morálku společnou společnosti jako celku. Pokud orgány aplikující právo zároveň tuto morálku, resp. právo, které z této morálky obsahově vychází, vynucují, je to právě jednání v souladu s touto morálkou, co je na subjektech sociálních vztahů orgány veřejné moci požadováno. Situace je v určitém smyslu obdobná jako ta, když je uhrazování povinných odvodů vůči státu akceptováno ze strany státu pouze tehdy, pokud je činěno prostřednictvím kovových plátků a potištěných papírků, které stát předepsal, tj. mincích a bankovkách zákonné měny. Skutečnost, že v rámci společenských vztahů je ze strany státu vyžadováno dodržování konvenční morálky by ve své podstatě bylo zřejmě dostatečnou podmínkou pro její konstituování i tehdy, pokud by jinak ve společnosti žádná univerzální morálka neplatila, tj. nebyla konstituována jinými mechanismy, ale platily by zde pouze dílčí morálky dané obsahově podobou skupinových hodnotových soustav členů zájmových skupin.

Jak bylo uvedeno výše, vyznávané hodnoty představují určité základní kameny normativního systému platného v dané společnosti. Právní normy, které budou orgány veřejné moci tak lze alespoň hypoteticky chápat jako konkrétní projevy právě existující hodnotové soustavy, na nichž je platný právní řád vystavěn. Pokud aktuální individuální nebo skupinové hodnotové soustavy členů společnosti nebudou obsahově odpovídat platným právním normám, které budou orgány veřejné moci reálně vynucovány, bude toto zakládat tlak na

---

⁶⁵ Viz k tomu in: Baumann, Z.: Individualizovaná společnost, Mladá Fronta, Praha, 2004, str. 49. Alespoň ve vztahu k členům určitých společenských vrstev, resp. v určitém sociálním postavení lze přitom hovořit o takové mobilitě, která jim umožňuje život, který není vázán na konkrétní místo, ale je pro něj charakteristická možnost volného přesunu v prostoru, tj. nevázanost na konkrétní místo (tamtéž). Zároveň se však tato možnost života „mimo prostor“ není dostupná všem. Pro ty, kdo takovouto možnost mají však tato možnost může vytvářet i pokušení snahy života mimo existující „místní společenství“, tj. do značné míry omezení svých kontaktů v maximální míře pouze na kontakty rovněž pouze na osoby žijící mimo prostor.

změnu těchto hodnotových soustav, neboť ty nebudou způsobilé být efektivními vodítky, z nichž by bylo možno odvodit pravidla chování, prostřednictvím jejichž dodržování je možno se vyhnout sankci, resp. nebudou představovat hodnoty, na nichž je založen platný řád. Jak již bylo uvedeno, řád je takovým uspořádáním jednotlivých prvků systému, při němž při znalosti určité části tohoto systému je možno se slušnou pravděpodobností na správnost usuzovat i na podobu jiných částí daného systému. V tomto smyslu ani dokonalá znalost všech norem platného psaného práva nemusí poskytovat dostatečnou informaci o tom, jak jednat, aby se subjekty společenských vztahů efektivně vyhnuli hrozbě uložení sankce. Psané právo může být jen málo kdy prosto mezer, které mohou být alespoň subsidiárně zacelovány i pomocí aplikace hodnot, na nichž je daný právní řád postaven. Z uvedeného tak může vyplývat požadavek porozumění danému společenskému řádu nikoli pouze poznání jednotlivých právních norem jako projevů tohoto řádu a tím v podstatě i snaha o poznání hodnot, na nichž je založen řád, jehož dodržování je orgány veřejné moci reálně vymáháno. Uvedené porozumění existujícímu řádu představuje již jednu z podmínek enkulturace.⁶⁶

Za situace, kdy sociální subjekty jsou nuceny tlakem zvnějšku k chování, které je konformní k normám platného práva, představuje tato skutečnost motiv nikoli pouze k poznání ale i k akceptaci systému hodnot, který lze konstruovat jako ten, na nichž je platný řád založen a naopak motiv k opuštění hodnotového systému vyznávaného případně sociálními subjekty dosud, a to alespoň v rozporu, kde tento se jeví být s reálně vynucovaným společenským řádem v rozporu. Činnost orgánů veřejné moci v tomto smyslu tak v podstatě motivuje k socializaci a přijetí a akceptaci norem konvenční morálky, byť by ta byla v podstatě konstituována pouze v důsledku činnosti orgánů veřejné moci, které její dodržování vymáhají, jako platné a závazné.

---

⁶⁶ Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, str. 115

Kapitola 3. - Účel právní regulace

Výše již bylo uvedeno, že efektivnost působení představuje vlastně pojmově úspěšnost při dosahování sledovaného účelu. Míra efektivnosti je přitom mírou této úspěšnosti. Účel tak představuje jeden z konstitutivních prvků pojmu efektivnosti a o efektivnosti lze hovořit vždy pouze ve vztahu k určitému konkrétnímu účelu. Lze-li přitom, jak bylo uvedeno v předcházející kapitole, rozlišovat mezi efektivností působení práva v užším a v širším smyslu, účel se v případě těchto dvou pojetí efektivnosti působení práva liší. Účel, jehož měřítkem naplňování je efektivnost působení práva v užším smyslu, sám představuje prostředek ve vztahu k účelu, měřítkem jehož naplňování je efektivnost působení práva v širším smyslu. V tomto významu lze hovořit o dvou rozdílných stupních efektivnosti působení práva, kde v prvním se jedná o otázku, zda adresáti právních norem jednájí způsobem, který jim tyto normy ukládají a v druhém o to, zda-li jednání souladné s těmito normami je společensky užitečné (k tomu viz výše).

3.1 Snižování společenské entropie

Právo musí vždy plnit určitý účel. I v případě akceptace koncepce tzv. „bezúčelného práva“, jak již bylo uvedeno výše, je s právem počítáno jako s prostředkem k vytvoření řádu. Právě vytvoření řádu, resp. snižování společenské entropie, k němuž je vytvoření řádu prostředkem, nepochybně představuje nikoli pouze sociální funkci⁶⁷ ale i účel práva⁶⁸. Právo je chtěno i jako prostředek zajištění vytvoření právě takového dostatečně určitého řádu, k jehož vytvoření nelze považovat za dostačující pouze existenci morálky⁶⁹. Řád na jedné straně a (již příliš) vysoká společenská entropie představují vzájemné protiklady. Řád v tomto smyslu představuje takové uspořádání, kde znalost některé prostorové nebo časové části celku umožňuje vytvářet správná očekávání i ohledně zbylých částí tohoto celku⁷⁰. Společenská entropie jako stav velké neuspořádanosti konkurujících si lidských zájmů a způsobů jejich dosažení⁷¹ naopak představuje překážku předvídatelnosti práva⁷².

⁶⁷ Petrazycki, L.: Law and Morality, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1955, str. 121

⁶⁸ Knapp, V.: Teorie práva, C.H.BECK, Praha, 1995, str. 32

⁶⁹ Petrazycki, L.: citované dílo, str. 122

⁷⁰ Hayek, F. A.: citované dílo, 1. díl, str. 38

⁷¹ Knapp, V.: Teorie práva, str. 32

⁷² Moderní doba je spojena s růstem komplexity společenských vztahů(k tomu viz in: Luhmann, N.: Rechtssoziologie, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1987, str. 31), vzniká i požadavek reakce na tuto skutečnost. „S růstem komplexity a diferencovanosti je spojena i vzrůstající entropie v sociálním životě a nutnost selekce

Požadavek snižování společenské entropie alespoň ve své časové dimenzi splývá s požadavkem zajišťování právní jistoty⁷³ jako jednoho ze tří účelů práva, jak je rozlišuje G. Radbruch⁷⁴. Právní jistota v tomto smyslu představuje stav, kdy „lze předvídat a spoléhat, že rozhodnutí příslušných orgánů v individuálních případech budou odpovídat formální spravedlnosti“⁷⁵. Právě ve smyslu zajištění předvídatelnosti představuje podle Radbrucha hodnotu práva, která stojí vedle účelnosti a spravedlnosti jako dalších dvou hodnot práva, a je na nich jako hodnota nezávislá, když představuje specifické dobro sama o sobě⁷⁶. Jako jedna z hodnot práva se zároveň může dostat do konfliktu s ostatními hodnotami a pokud např. tzv. Radbruchova formule nabízí řešení pro situace, kdy dojde ke kolizi mezi požadavkem právní jistoty a alespoň základní aspirace na spravedlnost⁷⁷, představuje i akceptaci potenciálně konfliktního poměru těchto hodnot.

Je-li tak snižování společenské entropie a garance právní jistoty účelem, ve vztahu k němuž je měřítkem efektivnost působení práva v užším smyslu, limity míry, v níž je dosahování této hodnoty v daném případě žádoucí, vyplývají z požadavku dosahování účelu společenské reprodukce, resp. „konečného účelu“ jako účelů, úspěšnost jejichž naplňování bude měřítkem efektivnosti působení práva v širším smyslu (viz k tomu dále). Snižování společenské reprodukce si proto uchovává svou povahu nezávislého dobra, když prostřednictvím odstraňování nejistoty umožňuje dosahování celkově lepších výsledků, než by bylo možno dosáhnout bez možnosti odstranění této jistoty, resp. poskytnutí možnosti předvídat chování ostatních aktérů, kteří se dostanou s konkrétním adresátem právních norem do interakce⁷⁸. Tzv. *normal justification thesis*, jak ji formuloval Joseph Raz, resp. její legitimizující funkce je v podstatě založena na možnosti dosažení lepšího výsledku prostřednictvím jednání řešícího tzv. koordinační problém, přičemž konečný výsledek by byl

---

vzrůstajícího počtu variant možného chování. ... Vyrůstá tedy i potřeba redukce komplexity, jíž je i redukce entropie ve společnosti, a to alespoň na míru umožňující orientaci v sociálních vztazích, a tím umožňující v těchto vztazích se i následně rozhodovat a jednat.“ (Příbáň, J.: Autopoietický systém práva a krize konceptu legitimacy, in: Právník 6/1995, str. 588) V tomto smyslu lze zřejmě spatřovat i určitý posun ve vzájemném poměru a nebo i obsahu jednotlivých hodnot, jak tento posun naznačuje ve svém díle N. Luhmann (viz k tomu in: Luhmann, N.: *Ausdifferenzierung des Rechtes*, Suhrkamp, Frankfurt, 1981, str. 388).

⁷³ Holländer, P.: *Filozofie práva*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006, str. 89

⁷⁴ Viz k tomu in: Radbruch, G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957, str. 80an.

⁷⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: *Teorie práva*, str. 281

⁷⁶ Radbruch, G.: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law*, In: *Oxford Journal of Legal Studies*, r. 26, č. 1, 2006, str. 6

⁷⁷ Hungr, P.: *Nespravedlnost – základ práva*, in Hungr, P. a kol.: *Právní filozofie*, MU, 1993, str. 82

⁷⁸ V tomto smyslu představuje právě odstranění nejistoty ohledně chování ostatních potenciálních účastníků společenské interakce úspěšné řešení situací, které jsou v rámci teorie her popisovány jako tzv. vězňovo dilema, resp. koordinační problém způsobem, který je pro všechny účastníky této interakce ve svém výsledku výhodnější, než by tomu bylo, pokud by žádná interakce zde umožněna nebyla (K tomu srovnej in: Ullmann-Margalit, E.: *The Emergence of Norms*, Clarendon Press, Oxford, 1977, str. 18an.

výhodnější i pro samotné jednající subjekty, než by tomu bylo v případě, že by se tyto subjekty pokoušely dosahovat svých účelů přímo⁷⁹. Právě tuto skutečnost lze považovat za důvod, proč ačkoli v rámci hierarchie účelů snižování společenské entropie představuje prostředek ve vztahu k „vyšším“ účelům, představuje hodnotu i sama o sobě⁸⁰. Alespoň tam, kde se nebude jednat o situaci extrémního rozporu s požadavky spravedlnosti či účelnosti obsahu právní úpravy, lze tak předpokládat možnost dosažení lepších výsledků i ve vztahu k naplňování těchto „vyšších“ účelů upřednostněním právní jistoty i v případě nikoli svým obsahem nejlepší představitelné právní úpravy.

3.2 Společenská reprodukce a „konečný účel“

Lze-li hovořit o dvou stupních efektivnosti působení práva, účel, míra úspěšnosti jeho dosahování, představuje měřítko míry efektivnosti působení práva v užším smyslu, sám představuje prostředek ve vztahu k dosahování účelu, míra úspěšnosti jehož dosahování představuje měřítko míry efektivnosti působení práva v širším smyslu. Snižování společenské entropie, jako účel, který se právě jako takovéto měřítko váže k efektivnosti působení práva v užším smyslu, tak, přestože je hodnotou sama o sobě, představuje prostředek naplňování účelu zajištění společenské reprodukce, resp. zprostředkovaně (právě přes realizaci účelu zajištění společenské reprodukce jako prostředku), pokud se podle konkrétní vyznávané koncepce oba tyto účely nebudou obsahově překrývat.

Účel zajištění společenské reprodukce⁸¹, lze považovat účel, který je obecně společný všem regulativním systémům lidského chování, resp. se jedná alespoň o účel, ke kterému tyto systémy sami mají svým působením směřovat či s ním alespoň nesmějí být v rozporu⁸². Přestože reprodukce jako jev ve vnějším světě může být chtěna, konkrétní normativní regulací samozřejmě nelze zajistit, že se tato reprodukce reálně uskuteční. Reprodukci zde nelze považovat za důsledek existence dané normativní regulace. Smyslem, resp. prostředkem

⁷⁹ Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, Clarendon Press, 1995, str. 214

⁸⁰ Jedná se zde tedy vlastně o organizační funkci práva (viz Petrazycki, L.: citované dílo, str. 128an.), ve vztahu k němuž je zde dána jednoznačná vůle, aby tuto funkci právo plnilo a v tomto smyslu lze hovořit o účelu. Právo je souvislosti s plněním této funkce, resp. účelu spojeno s pojmem autority (k tomu viz dále), a představuje prostředek koordinace lidského chování právě na základě předcházení či řešení konfliktů prostřednictvím uplatňování autority.

⁸¹ Pojem moci, chápáné jako schopnost přimět druhého, aby jednal určitým způsobem i tehdy, kdy by takto nejednal, pokud by zde nebylo působení této moci, „vyplývá z nutnosti reprodukce života a ze schopnosti formulovat alternativy svého jednání“ (Knapp, V.: *Teorie práva*, str. 30).

⁸² Je to samotná schopnost reprodukce, již organismus potvrzuje opodstatněností své existence (Knapp, V.: *Teorie práva*, str. 29). A totéž analogicky platí i širěji pro jednotlivé biologické druhy jako takové, pro vzorce chování, způsoby společenské organizace či v nejobecnější rovině společenské struktury.

snahy o zajištění společenské reprodukce tak nemůže být nic jiného, než vytvoření takových životních společenských podmínek, které budou možnosti společenské reprodukce příznivé a budou tak maximálně přispívat k tomu, že společenská reprodukce bude reálně umožněna. Implikuje-li tedy chtění určitého prostředku zároveň i chtění způsobitelného prostředku⁸³, jímž je ve vztahu k zajištění společenské reprodukce vytvoření optimálních podmínek pro tuto reprodukci, obsahem chtění dosahování účelu zajištění společenské reprodukce nemůže být nic jiného, než právě vytvoření takovýchto podmínek. Právě ve smyslu vytvoření ve vztahu k umožnění společenské reprodukce optimálních podmínek je pojem zajištění společenské reprodukce v této práci dále používán. Je-li tedy za účel regulativních systémů považováno udržování ideálních vztahů mezi lidmi⁸⁴, tento účel právě s účelem zajištění společenské reprodukce, jak je tento účel v této práci chápán, totožný.

Určité podmínky, bez jejichž naplnění by nebyla myslitelná reprodukce a život člověka nevyplývají pouze z biologické podstaty ale i z jeho společenské povahy⁸⁵. Pojem společenské reprodukce v této souvislosti musí svým obsahem zohledňovat i tuto skutečnost a chtění zajištěním společenské reprodukce tak neimplikuje jen zajištění podmínek pro samotné biologické přežití a reprodukci příslušníků lidského druhu ale i reprodukce společenských struktur, v rámci nichž pouze je člověk schopen se reprodukovat. „Osoby nemohou být zrozeny a existovat bez sociálních systémů.“⁸⁶ Zachování společenských struktur je tak nezbytné pro samotné biologické přežití člověka ať již jako jedince nebo jako živočišného druhu (člověk žije a reprodukuje se, resp. je schopný žít a reprodukovat se „jen ve skupině jako tvor společenský“⁸⁷). Pojem reprodukce tak tedy nutně v případě člověka znamená reprodukci společenskou.

Snaha o dosahování účelu zajištění společenské reprodukce musí být tedy vždy regulativním rámcem společnosti jako celkem sledován. Tento účel však nemusí zároveň i splývat obsahově s tzv. „konečným účelem“. Samotný pojem účelu je volní kategorií⁸⁸ a prvek vůle bude určující i ve vztahu k obsahu tohoto „konečného účelu“. Představuje-li účel zajištění společenské reprodukce nutný účel společenské regulace, nemusí s ním „konečný účel“ obsahově splývat se nevylučují. Účel zajištění společenské reprodukce představuje pouze obsahové omezení ve vztahu ke „konečnému účelu“. Platí tak, že „konečný účel může

---

⁸³ Kelsen, H.: Všeobecná teorie norem, Masarykova univerzita, Brno, 2000, str. 24

⁸⁴ Takto tento účel formuluje např. Roscoe Pound (viz in: Pound, R.: Justice according to Law, str. 28).

⁸⁵ Weinberger, O.: Norma a instituce (Úvod do teorie práva), MU, Brno, 1995, str. 15an.

⁸⁶ Luhmann, N.: Sociální systémy, Nárys obecné teorie, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2006, str. 14

⁸⁷ Holländer, P.: Nástin filozofie práva, Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 103

⁸⁸ Knapp, V.: Efektivnost práva a efektivnost národního hospodářství, str. 297

být vždy pouze korekcí ve vztahu k účelu zajištění společenské reprodukce, či doplněním ve vztahu k podmínkám, za nichž účel zajištění společenské reprodukce lze považovat za účel nutný (k tomu viz dále). Nikdy však nesmí být jeho popřením. S touto výhradou tedy lze obsah „konečného účelu“ chápat jako kulturně determinovaný. Tendence ke směřování k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce vyplývá sice z antropologických daností člověka. Účel zajištění společenské reprodukce a „konečný účel“ však spolu přesto nemusejí obsahově splývat.

Liberální pojetí spravedlnosti, které alespoň v rámci západního civilizačního okruhu lze považovat za dominantní⁸⁹, je právě toto pojetí příkladem toho, kdy „konečný účel“ s účelem zajištění společenské reprodukce nesplyvá. Liberální koncepce spravedlnosti klade důraz na hodnotu individuální svobody, a za konečný účel (konečné dobro) je v rámci ní považována možnost realizace individuální hodnotové hierarchie⁹⁰, resp. individuálního životního plánu, ve vztahu k němuž je účel zajištění společenské reprodukce sice nutným prostředkem, svůj smysl, resp. legitimitu však sám získává až jako prostředek ve vztahu k zajištění možnosti individuálního životního plánu.

Proti individualistické tradici „západních“ zemí lze postavit ve své podstatě kolektivistickou tradici, jak lze tuto spojovat se životem tradičních společenství například v subsaharské Africe⁹¹. Země této oblasti byly sice většinou kolonizovány evropskými koloniálními mocnostmi, což společenský systém těchto států samozřejmě ovlivnilo. V rámci procesu dekolonizace se však projevil tendence vrátit se zpět k tradiční hodnotové orientaci těchto společností. Nově vznikající státy se na základě toho tak pokoušely promítnout i do svých právních řádů⁹². Značný rozdíl mezi situací ve městech, kde byly dány mnohem silnější tendence k přejímání vzorců chování postavených na individualistickém základě oproti situaci na vesnici, ani fakt postupného opouštění tradičních vzorců chování a systémů hodnot, k němuž následně docházelo i na vesnicích⁹³, nemění nic na povaze kolektivistické koncepce jako alternativní konstrukce konečného účelu vůči koncepci liberální.

---

⁸⁹ Weinberger, O.: Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika, in: Právník 6/1995, str. 520

⁹⁰ Pavlík, J.: citované dílo, str. 733

⁹¹ Gulliver, P., H.: Dispute and Negotiations, Academic Press, New York/London/Toronto, str. 26

⁹² Holleman, J., F.: Trouble-cases and Trouble-less Cases in Study of Customary Law and Legal Reform, in: Benda-Beckmann, B., von, Strijbosch, F. (eds.): Anthropology of Law in the Netherlands, Foris, Dordrecht, 1986, str. 123

⁹³ V této původní hodnotové orientaci venkovských společenství v subsaharské Africe se promítala skutečnost, že zde nedošlo k zániku místních komunit, ke kterému došlo v Evropě v souvislosti s přechodem od feudálního řádu ke kapitalistickému systému (viz in: Benda-Beckmann, F. von: Scape-goat and the Magic Charm, in: Journal of Legal Pluralism, 1989, č. 28, str. 139). V Evropě tento rozpad tradičního pořádku a společnosti byl podnětem, který si ve své podstatě vynutil hledání nového způsobu společenského uspořádání. Vývoj „nezápadní“ společnosti však šel jinými cestami a tento přechod se zde tedy v této podobě nutně nedostavil, resp. došlo k němu případně až mnohem později a v jiných souvislostech.

Individualistický přístup tak nelze chápat jako jediný možný model. Jedná se o model, který je dán historickým vývojem a vyznávaným hodnotovým systémem. Není však univerzální⁹⁴ a i podoba představy o konečném účelu může mít v různých společnostech vzájemně odlišnou podobu. Při absenci důrazu na individuální svobodu, resp. obecně při absenci nějakého „vyššího“ účelu, ve vztahu k němuž má účel zajištění společenské reprodukce sloužit jako pouhý prostředek jeho dosahování, je představitelné, že právě i účel zajištění společenské reprodukce bude představovat sám „konečný účel“.

Je-li s liberálním pojetím spravedlnosti spojen důraz na hodnotu individuální svobody, ten je obsažen již i ve chtění zajištění společenské reprodukce jako účelu, když poskytnutí alespoň určitého minimálního rozsahu svobody lze přijmout jako nutný prostředek ve vztahu naplňování k tohoto účelu. Vzájemné odlišení obsahů účelu zajištění společenské reprodukce a „konečného účelu“ v liberálním pojetí, jehož naplňování je spojeno s požadavkem možnosti realizace individuálního životního plánu zde však znamená nutnost poskytnutí určitého dodatečného množství svobody, které již nevyplývá z účelu zajištění společenské reprodukce ale z toho, že tento účel sám slouží jako prostředek ve vztahu k dosažení jiného účelu.

Požadavek uskutečňování „konečného účelu“ v jeho liberálním pojetí tedy nesměřuje pouze k zajištění života a jeho reprodukce, ale vztahuje se i ke konkrétním podmínkám života. Lze se zde setkat s pojmem „základních potřeb“, jímž se v tomto liberálním pojetí spravedlnosti označuje „to, co musí být požadováno, abychom mohli žít a zároveň mít takový život, který by byl hoden toho, aby byl žit“⁹⁵. Zde je tedy obsah tohoto pojmu širší, než by tomu bylo v koncepci, kdy by obsah „konečného účelu“ zcela splýval s účelem zajištění společenské reprodukce. Požadavkem, který liberální přístup ke spravedlnosti vznáší, tedy není pouze zajištění či umožnění života, ale zároveň i jeho umožnění v určité minimální kvalitě, která je zde představována zejména mírou poskytnutí svobody jako možné seberealizace a sebeprosazení.

---

⁹⁴ Důraz na hodnotu svobody lze považovat myšlenkové tradici „západního světa“ za vlastní (Sidgwick, H.: *The Methods of Ethics*, str. 274), když ten je do značné míry i výsledkem specifického osvědčení se této hodnoty jako reakce na vnější podmínky. V devatenáctém století vedlo přesvědčení o nutnosti důrazu na individuální svobodu jako prostředku dosažení celkového nejlepšího výsledku k tomu, že v té době dominantní myšlenkové proudy chápaly svobodu v podstatě za účel člověka Pound, R.: *Justice according to Law*, Yale University Press, New Haven, 1951, str. 24. Tato „západní“ zkušenost s hodnotou individuální svobody v této její pozici je však do značné míry specifická a nelze ji považovat za univerzálně sdílenou i mimo tento civilizační okruh. Ostatně i v rámci vývoje myšlenkových tradic v „západním světě“ nelze liberální přístup považovat za jediný existující, byť se jedná o přístup dominantní. Za protipól liberálního individualismu tak lze považovat komunitarismus a do opozice vůči němu se staví např. i feministický přístup ke spravedlnosti kladoucí odlišné akcenty (k tomu srovnej např. in Harris, J., W.: *Legal Philosophies*, str. 289an.).

⁹⁵ Citováno podle Sadurski, W.: *Giving Desert Its Due*, str. 159

Liberální individualismus a z něho vyplývající koncepce „konečného účelu“ a podoba rovnovážného bodu, jak vyplývá z výše uvedeného, jsou kulturně determinovány. Tento model není jediný možný, byť nelze popřít, že se v rámci jím vymezených účelů osvědčil. Konkrétní podoba toho, jak je nastaven požadavek garance určité sféry autonomie jedince jako korektivu vůči požadavku zajištění společenské reprodukce, se může značně lišit a záleží zde na konkrétním obsahu hodnotových představ. I zde platí, že vzájemný poměr mezi hodnotami nelze stanovit absolutně a objektivně. Lze tak s praktickým významem klást např. otázku, jakou cenu má život bez svobody (tj. např. život v otroctví), představuje-li právě při absenci svobody vyšší hodnotu svoboda nebo samotný život, apod. Tyto otázky však nelze zodpovědět právě bez odkazu na příslušné hodnotové představy⁹⁶.

Závěr který lze z výše uvedeného vyvodit, je takový, že účelem spravedlnosti bude naplňování účelu zajištění společenské reprodukce, a bude jím nutně, neboť jak bude ukázáno v poslední kapitole, tento účel je účelem nutným.

---

⁹⁶ Kelsen, H.: What is Justice?, str. 5

Část druhá - Axiologické aspekty efektivnosti působení práva v užším smyslu

Kapitola 4. – Poptávka po spravedlnosti i bez existence „přátelství v pravém smyslu“

John Rawls v samotném úvodu své Teorie spravedlnosti přiznává spravedlnosti výsadní postavení mezi hodnotami jako první ctností společenských institucí.⁹⁷ V tomto ohledu není ostatně jediným a stejné postavení jí přiznávají John Start Mill v knize, která měla později značný vliv pro rozpracování teorií utilitarismu.⁹⁸ Otázka spravedlnosti společenského uspořádání je silně propojena s otázkou možnosti prosperity jednotlivých skupin uvnitř této společnosti. Jak tomuto bude více pozornosti věnováno dále, spravedlnost představuje „metahodnotu“ či tzv. hodnotu druhého řádu a jako taková určuje z míru možnosti uplatnění jiných hodnot, které se případně budou dostávat do konfliktu, v rámci normativní regulace dané společnosti. Již výše bylo uvedeno, že hodnoty představují základní kameny normativní regulace a zároveň umožňují i základní orientaci v rámci daného normativního systému. V tomto smyslu přísluší hodnotám silná symbolická dimenze,⁹⁹ což souvisí s tím, že hodnotám je přisuzována značná vypovídací schopnost ve vztahu k celému normativnímu systému, který je alespoň domněle hodnotícími subjekty považován za vystavěný právě na těchto hodnotách. Hodnocení celého normativního systému jako dobrého či špatného je v této souvislosti založeno na tom, jaké hodnoty podle názoru hodnotícího subjektu tento systém reflektuje (samotné hodnotové soudy v tomto smyslu představují emotivní postoje¹⁰⁰). Posouzení celého normativního řádu jako spravedlivého nebo nespravedlivého představuje sice jeho hodnocení v kategoriích dobrý-špatný pouze ve vztahu k jedné specifické otázce. Ta je nicméně spojena právě s předpoklady možné prosperity nejen hodnotícího subjektu, ale i celé skupiny, s níž se na základě společné nesené informace patrně

---

⁹⁷ „Spravedlnost je první ctností společenských institucí právě tak, jako pravda je první ctností systémů myšlenek. Teorie, jakkoli vyřibená a úsporná, musí být odmítnuta nebo revidována, je-li nepravdivá; obdobně musejí být jakkoli účinné a dobře zorganizované zákony a ústavy změněny nebo odstraněny, jsou-li nespravedlivé.“ (Rawls, J.: Teorie spravedlnosti, Victoria Publishing, Praha, 1995, str. 17)

⁹⁸ Mill, J., S.: Utilitarism, Londýn, 1863, str. 94

⁹⁹ Fabio, U.: citované dílo, str. 93

¹⁰⁰ Wright, G., H., von: Valuations – or How to Say the Unsayable, Ratio Juris, roč. 13, č. 4 (prosinec 2000), str. 360

bude identifikovat. V tomto smyslu požadavek spravedlnosti uspořádání poměrů ve společnosti vyplývá z altruismu jako motivu chování (k tomu viz dále) a i vzhledem ke své povaze „metahodnoty“ je otázka spravedlnosti mimořádně citlivě vnímána i hodnotícími subjekty a má i potenciál mít značný vliv na efektivnost působení práva v užším smyslu. Ten je zřejmě, i z výše nastíněných důvodů, větší, než je tomu u ostatních hodnot a v této kapitole a z větší části i v kapitole následující bude věnována pozornost především regulativnímu působení spravedlnosti.

4.1 Spravedlnost celá a částečná

Pro samotný způsob, jak je samotnému pojmu spravedlnosti dnes rozuměno, mělo velký význam jeho vymezení u Aristotela a vzájemné rozlišení¹⁰¹ částečné spravedlnosti neboli spravedlnosti a celé spravedlnosti. Aristoteles obdobně jako jiní autoři antického světa vycházeli z pojetí spravedlnosti jako ctnosti. Ctnost je podle Aristotela vlastností či stavem, kterým se člověk stává dobrým, a zároveň jej tato vlastnost či stav činí schopného dosažení cíle¹⁰². Pojetí toho, co považuje za spravedlivé je tedy u Aristotela obdobné Platonovu přístupu ve vazbě spravedlnosti na prospěch obce.¹⁰³ Tak podle Aristotela je „spravedlivým to, co v občanské společnosti způsobuje a zachovává blaženost a její části“.¹⁰⁴

Aristoteles rozlišuje mezi tzv. „spravedlností celou“ nebo též „spravedlností, která je dokonalou ctností“¹⁰⁵ a „spravedlností částečnou“ nebo též „spravedlností, která je jen částí ctnosti“¹⁰⁶. Obě tato pojetí spravedlnosti se vztahují k jevům ve vnějším světě, tj. ke vztahům vůči druhému, tedy, alespoň primárně, vztahům uvnitř obce. Pouze celá spravedlnost je přitom úplným naplněním zákona¹⁰⁷ (požadavky statečnosti v boji, uměřenosti v osobním

---

¹⁰¹ Snahy pozdějších autorů o definování pojmu spravedlnosti byly Aristotelovou analýzou spravedlnosti silně ovlivněny (Pound, R.: *Justice according to Law*, Yale University Press, New Haven, 1951, str. 5) a i dnešní autoři na Aristotelovo dílo často odkazují. Právě rozlišení mezi spravedlností celou a částečnou představuje ostatně výchozí bod pro další diskuse o spravedlnosti až dodnes (viz k tomu in: Wacks, R.: *Understanding Jurisprudence*, Oxford University Press, 2005, str. 243).

¹⁰² Aristoteles: *Etika Nikomachova*, Jan Leichter, Praha, 1937, str. 35

¹⁰³ Podle Platóna je spravedlnost nejvyšší ctností zajišťující soulad všech ostatních ctností (viz Platón: *Ústava*, in: *Antolória z diel filozofov*, Epoque, 1970, str. 513an.). Spravedlnost představuje ústřední téma jeho *Ústavy*, přičemž spravedlivé je podle Karla Poppera u Platóna synonymem k tomu, „co je v zájmu nejlepšího státu“ (Popper, K., R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé*, díl I., Oikoymenh, Praha, 1994, str. 87).

¹⁰⁴ Aristoteles: citované dílo str. 101

¹⁰⁵ Aristoteles, citované dílo, str. 101

¹⁰⁶ Aristoteles, citované dílo, str. 103

¹⁰⁷ Podle Aristotela „vše zákonné je spravedlivé“, přičemž zákon je chápán jako vyjádření všech požadavků, jejichž dodržování je potřebné k prospěchu obce nebo předních představitelů obce, tj. vládce či vládců obce (Aristoteles, citované dílo, str. 101). V Aristotelu pojetí tedy přinejmenším v případě spravedlnost jako celé ctnosti, je ve své podstatě legální spravedlností.

životě, klidnosti atd.). Porušením požadavků vyplývajících z této spravedlnosti je jakékoli chování rozporné s příkazy zákona.

Částečná spravedlnost či spravedlnost, která je jen částí ctnosti, je kategorií distribuce užiteků a břemen. Je tedy vždy distributivní hodnotou¹⁰⁸ (platí zde, že „zákony, jimiž je či má být realizována spravedlnost, jsou zákony, které distribuují a alokují mezi jednotlivce předměty touhy, svobody a výsady, nebo břemena, omezení či dokonce utrpení“).¹⁰⁹ Částečná spravedlnost představuje species rovnosti¹¹⁰ ve specifické oblasti rozdělování dober a zel (užitků a břemen). Je-li částečná spravedlnost pouze částí celé spravedlnosti, nelze vzájemně zaměňovat hodnocení dobrý-špatný a spravedlivý-nespravedlivý¹¹¹. Hodnocení odehrávající se v rámci kategorií spravedlivý-nespravedlivý se vztahuje pouze k vlastnosti dobrý-špatný ve specifické oblasti, jíž je distribuce dober a zel. Právě ve významu distributivní hodnoty ve vztahu k rozdělení dober a zel, resp. rovnosti při rozdělování dober a zel,¹¹² je pojem spravedlnosti dnes konvenčně chápán. Hovoří-li se tedy v této práci dále pouze o spravedlnosti, má se tím na mysli právě tato „částečná spravedlnost“.

Celá spravedlnost tím, že má být chápána jako postačující podmínka k zajištění blaženosti celého společenství, a musí tak aspirovat na reakci na všechny požadavky morálky, se jako pojem příliš rozevívá do široka. Může tak představovat určitou zastřešující kategorii (v tomto významu je také tento pojem používán dále v této práci). Neumožňuje však náležitě rozlišit a analyzovat., a v tomto smyslu (vyjma jako této zastřešující kategorie), je pojmem, jehož používání postrádá ve skutečnosti jakoukoli funkci¹¹³. Této skutečnosti si byl ostatně vědom i Aristoteles, když po rozlišení obou významů, v nichž lze pojmu spravedlnosti použít se dále věnuje již pouze analýze „částečné spravedlnosti“.

Spravedlnost je morální kategorií. Až ve spojení s morálkou nabývá spravedlnost svou povahu hodnoty. „Samotné rozdělování dober a břemen má blíže k zájmům a účelnosti než ke spravedlnosti. Základem spravedlnosti ho činí až spojení s morálkou.“¹¹⁴

Právě v souvislosti s požadavkem spravedlivého uspořádání poměrů ve společnosti jako požadavkem morálky představuje jeden z atributů spravedlnosti požadavek

---

¹⁰⁸ Sadurski, W.: *Giving Desert Its Due, Social Justice and Legal Theory*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1985, str. 13

¹⁰⁹ Sidgwick, H.: *The Methods of Ethics*, str. 265

¹¹⁰ „Spravedlnost je vždy určitým způsobem definování rovnosti, neboť spravedlnost je prosazována prostřednictvím prosazování určité podoby rovnosti“ (Večeřa, M.: *Spravedlnost v právo*, Masarykova Univerzita, Brno, 1997, str. 18)

¹¹¹ Hart, H L. A.: citované dílo (2004), str. 159-160

¹¹² Sadurski, W.: citované dílo, str. 14

¹¹³ Sadurski, W.: citované dílo, str. 12

¹¹⁴ Bárány, E.: *Kde je spravedlnost?*, in *Právny obzor*, 5/2006, str. 417

univerzalizace.¹¹⁵ Ten je obsahově blízký Kantovu kategorickému imperativu, podle něhož je přípustné právě jen takové jednání, které je jako obecný vzorec potenciálně univerzalizovatelný. Tento vzorec jednání by tak mohl být použit na všechny případy stejného druhu.¹¹⁶ Účel, o němž bylo již výše uvedeno, že představuje nutný účel práva i dalších regulativních systémů (tyto možnosti jeho dosahování, pokud mu přímo nenapomáhají, nesmí alespoň odporovat), tj. účel zajištění společenské reprodukce, je v tomto smyslu i účelem spravedlnosti a etickým požadavkem.¹¹⁷ Jak bude ukázáno dále v páté kapitole této práce, právě snaha o realizaci tohoto účelu, resp. účelu uchování a umožnění reprodukce nesené genetické a kulturní informace, bude představovat zdroj regulativního působení altruismu jako motivu lidského chování. Z požadavku univerzalizovatelnosti zvoleného řešení tedy vyplývá, že to musí být právě jako univerzalizovatelný vzorec chování použitelný na všechny případy téhož druhu (požadavek stejného přístupu ve stejných případech), přičemž právě povaha daného řešení jako univerzálního vzoru postupu nesmí být pojmově rozporný s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce.

Další atribut spravedlnosti jako hodnoty (řídící ideje) představuje požadavek vděčnosti¹¹⁸ jako požadavek vzájemného propojení příčiny a důsledku do jednoho celku (obsah požadavku vděčnosti lze vyjádřit tak, že dobro má být odměňováno dobrem a zlo zlem¹¹⁹), přičemž vzájemný vztah mezi příčinou a následkem je právě předmětem spravedlnostního hodnocení, resp. požadavek adekvátní reakce na chování nebo i nezávisle na lidské vůli daný způsob distribuce dober a zel (k tomu viz dále), které nebudou jako univerzalizovatelné považovány za pojmově slučitelné s chtěním realizace účelu zajištění společenské reprodukce.

S požadavkem vděčnosti souvisí i požadavek, aby každému bylo poskytnuto, co mu náleží (příkaz *suum cuique tribuere*), který rovněž patří ke konstitutivním principům spravedlnosti.¹²⁰ Samotný požadavek stejného přístupu ke stejným případům je vysoce neurčitý a vyžaduje další konkretizaci toho, která kritéria mají být považována za relevantní právě pro určení, které případy jsou stejné a které nikoli.¹²¹ Určení těchto kritérií souvisí

---

¹¹⁵ Weinberger, O.: Norma a instituce, MU, Brno, 1995, str. 201

¹¹⁶ Se stejným požadavkem je možné se setkat i u J. Finnise v jeho koncepci jako s obecnějším požadavkem, který nevztahuje pouze na spravedlnost jako specifickou hodnotu (viz k tomu in: Finnis, J.: Natural Law and Natural Rights, str. 100an.).

¹¹⁷ Viz k tomu in: Krejčí, F.: Positivní etika, Jan Leichter, Praha, 1922, str. 21

¹¹⁸ K obsahu tohoto pojmu srovnej blíže in: Sidgwick, H.: The Methods of Ethics, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 1981, str. 259-261.

¹¹⁹ Sidgwick, H.: The Methods of Ethics, str. 279

¹²⁰ Večeřa, M.: Spravedlnost v právu, str. 27

¹²¹ Hart, H., L., A.: Pojem práva, str. 161

s tím, která konkrétní koncepce (které principy¹²²) spravedlnosti je zvolena. Ze samotného požadavku rovnosti tedy nelze dovodit, odpověď na to, co komu náleží. Rovněž i volba toho, co má být považováno za dobro či zlo, na něž má být ve smyslu požadavku vděčnosti adekvátně reagováno, je do značné míry závislé na konkrétní koncepci (principech) spravedlnosti. Jakmile je již toto určeno, právě z požadavku vděčnosti pak vyplývá, co komu náleží, relativně konkrétně, resp. z něho vyplývají limity pro určení, zda např. se někomu má dostat odměny nebo trestu, resp. obecněji, zda mu má být alokován užitek nebo břemeno. K této alokaci má přitom dojít v souladu s požadavkem stejného přístupu ke stejným případům. Užitek nebo břemeno alokované v souladu s požadavkem vděčnosti a rovného přístupu, poté představují to, co komu podle příslušné koncepce spravedlnosti náleží. V souvislosti s požadavkem rovnosti zde lze doplnit, že podle Aristotela se proti požadavku částečné spravedlnosti proviňuje ten, kdo si přisvojuje víc, než mu přísluší, jde-li o distribuci užiteků, nebo naopak méně, jedná-li se o distribuci břemen.¹²³

Spravedlnost poskytuje standardy pro rozhodnutí mezi vzájemně si konkurujícími nároky na zdroje.¹²⁴ Umožňuje tak řešit konflikty zájmů. Zájem je výsledkem potřeby v tom smyslu, že představuje reakci na potřebu, resp. i jen domněnku existence potřeby. Zájem tak může být výsledkem i tzv. subjektivní potřeby¹²⁵, která nemá svůj původ v reálném stavu poměrů. Jako hodnota, resp. „metahodnota“ (k povaze spravedlnosti jako „metahodnoty“ viz dále) je poptávána na základě své užitečnosti. Ta je spojena právě s existencí konkurujících si zájmů, mezi nimiž má být rozhodnuto (pouze v rámci takového konfliktu může spravedlnost plnit svou regulativní úlohu). Platí tak, že „kde není žádný konflikt zájmů, tam není ani potřeba spravedlnosti“¹²⁶, resp. tam není ani poptávka po spravedlnosti.

Plyne-li již ze samotné definice, že „částečná spravedlnost“ nevyčerpává všechny požadavky morálky jako celé spravedlnosti, jsou právě vůči částečné spravedlnosti jako řídicí ideji uspořádání poměrů ve společnosti představitelné i alternativní přístupy, které budou i případné konflikty zájmů vznikající ve společnosti řešit na preference základě jiných kritérií (dimenzí morálky). Za příklad takového přístupu může sloužit utilitarismus, který neusiluje primárně o dosažení rovnosti při distribuci dober a zel ale o celkovou maximalizaci užitku. Jako prostředek k dosažení tohoto účelu připouští přitom utilitarismus i velmi nerovnoměrné

---

¹²² Večeřa, M.: Spravedlnost v právo, Masarykova Univerzita, Brno, 1997, str. 34an.

¹²³ Aristoteles, citované dílo, str. 100

¹²⁴ Sadurski, citované dílo, str. 14

¹²⁵ Knapp, V.: citované dílo, str. 31

¹²⁶ Večeřa, M.: citované dílo, str. 52

rozdělení užítku¹²⁷ a tím na druhé straně i břemen. Požadavek vděčnosti, představující jinak jeden z atributů rozhodování na základě spravedlnosti, zde vůbec nefiguruje. Toto lze plasticky demonstrovat v případě ukládání trestů na rozdíl mezi utilitaristickým a retributivním přístupem.¹²⁸ Retributivní přístup je založen na aplikaci hodnoty spravedlnosti a požadavku vděčnosti. Uložení trestu zde tak v souladu s tím, jak je tento pojem konvenčně chápán, představuje reakci na společensky škodlivé chování, kterého se podle názoru toho, kdo trest ukládá, dopustil ten, jemuž je trest uložen. Utilitaristická koncepce nechápe uložení trestu v žádném smyslu alespoň primárně jako odvetu společnosti za nedovolené společensky škodlivé jednání ale jako prostředek zvyšování celkového blaha ve společnosti. V důsledku tohoto tak v případě utilitaristického pojetí trestu, se jeví jako přípustné i postih osoby, o níž není ten, kdo trest ukládá přesvědčen, že se takového jednání dopustila, či dokonce ví, že se ho nedopustila, pokud by bylo možno předpokládat, že tímto způsobem bude zabráněno horšímu celkovému výsledku.¹²⁹

Vědomý postih nevinného sice představuje extrémní případ aplikace utilitaristického přístupu, který se může jevit jako ospravedlnitelný pouze skutečně ve výjimečných případech. Porušením stejného přístupu k případům stejného druhu jako atributu spravedlnosti však může být i uložení exemplárního trestu, jako trestu, který je přísnější, než tresty ukládané za stejné provinění v minulosti, a než který je stále považován za adekvátní čistě ve vztahu ke konkrétnímu případu protispolečenského chování, které je postihováno. Přesto, že takový postup je v rozporu s požadavky spravedlnosti (je uložen přísnější trest, než si ten, kdo si je jím postihován zaslouží na základě principu dát každému, co mu náleží, neboť pouze ve vztahu k okolnostem spáchaného činu by mu náležel čin mírnější), vzhledem k tomu, že „částečná spravedlnost“ představuje pouze část morálky, může být tento postup být za určitých okolností nejen účelný ale i legitimní.¹³⁰ Platí, že realizace spravedlnosti může být za určitých okolností i v rozporu s dosahováním obecného dobrého¹³¹ jako s nejefektivnějším způsobem uskutečňování účelu zajištění společenské reprodukce jako požadavku morálky („celé spravedlnosti“).

---

¹²⁷ Weinberger, O.: Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika, in Právnik 6/1995, str. 520

¹²⁸ K utilitaristickému pojetí trestu a odlišnosti utilitaristického a retributivního pojetí trestu srovnej in: Harris, J., W.: Legal Philosophies, 2. vyd., Butterworth, London, 1997, str. 53

¹²⁹ Příkladem, který je v této souvislosti typicky uváděn, je situace, kdy by nepotrestání osoby, kterou veřejnost považuje za pachatele činu, který ve společnosti vyvolal rozruch a pobouření, představovalo hrozbu vyvolání masových nepokojů (viz k tomu in: Lata, J.: Účel a smysl trestu, Lexis Nexis, Praha, 2008, str. 19-20).

¹³⁰ Herbert Hart uvádí příklad tohoto postupu jako legitimního jako příklad v situaci, kdy se daný typ trestné činnosti značně rozmohl a uložení těžšího trestu má mít i účinek generální prevence (Hart, H. L. A.: Pojem práva, str. 167)

¹³¹ tamtéž

Idea práva není ve své podstatě ničím jiným, než ideou spravedlnosti¹³² a právo musí nutně na naplňování hodnoty spravedlnosti alespoň aspirovat (viz dále). Možnost naplňování jednotlivých dimenzí morálky se však může dostávat do vzájemného rozporu (spravedlnost se může dostat do rozporu s účelností). Požadavek naplňování požadavků spravedlnosti tak nelze považovat za ve vztahu k právu za absolutní. V altruismu jako motivu lidského chování se nepromítá pouze „částečná spravedlnost“ ale morálka jako celek. Ten tak může představovat i prostředek poměrování efektivnosti aplikace různých přístupů akcentujících různé dimenze morálky. Možnost vyšší efektivnosti dosahování účelu zajištění společenské reprodukce prostřednictvím těchto přístupů a zároveň i předpoklad rozpoznatelnosti této vyšší efektivnosti zakládá, i přes význam, který spravedlnosti jako regulativní hodnotě přísluší a kterou hraje i vůči efektivnosti působení práva v užším smyslu, omezení ve vztahu k uplatnění požadavků spravedlnosti jako regulátorů lidského chování. Tato skutečnost přitom souvisí i s povahou efektivnosti působení práva v užším smyslu jako prostředku efektivnosti působení práva v širším smyslu. Byť by to tedy mohlo být i na újmu efektivnosti působení práva v užším smyslu, tato musí v některých případech ustoupit účelu zajištění společenské reprodukce jako nutného účelu práva. Z této skutečnosti lze zároveň vyvodit i omezení vztahující se k tomu, co bude dále v části druhé této práce uvedeno.

4.2 Atributy autoritativního rozhodnutí

V tradičním pojetí tohoto pojmu je autorita resp. nositel autority spojován s představou konkrétní osoby (ať již skutečné nebo fiktivní), na níž jiné osoby přenesly právo k výkonu určitých činností. Ve smyslu autority *de iure*, v němž tento pojem používá např. Thomas Hobbes, tento pojem představuje právo vykonávat konkrétní činnosti, typicky rozhodování sporů, vydávání obecných příkazů apod., které je přiřítelné této konkrétní osobě. A vazba autority na konkrétní osobu je z podstaty věci dána i v případě autority *de facto*, jak se s tímto druhým pojetím tohoto pojmu lze setkat třeba u Bertranda de Jouve, jehož lze uvést naopak jako zástupce chápání pojmu autority jako¹³³. Svůj význam ve vztahu k tomuto tradičnímu

---

¹³² Knapp, V.: Teorie práva, str. 41

¹³³ Hobbesova autorita *de iure*, jak ji vymezuje v Leviatanu, odkazuje výslovně k pravidlům určujícím, kdo může legitimně přijímat určitá rozhodnutí, tj. ke konkrétní osobě. Pro Hobbesa zde autorita představuje prostředek, jak z pouhého množství osob učinit jediný organismus, podřízený nikoli množství různých partikulárních vůlí jednotlivců ale jediné vůli jednotlivce či skupiny představujících zástupce celé společnosti (Hobbes, T.: Výbor z díla, Svoboda, Praha, 1988, 178an). V případě Jouveleovy autority *de facto* je tato chápána jako schopnost dosáhnout přijetí svých návrhů, přičemž ta je opět vázána na konkrétní osobu (Jouvenel, B. de: Sovereignty, University of Chicago Press, 1957, str. 29-31).

způsobu chápání pojmu autority jako pojmu vázícího se ke konkrétní osobě zřejmě historicky sehrát i samotný etymologický původ tohoto slova¹³⁴.

Pojem autority implikuje závaznost a autoritativní rozhodnutí tak má kromě vnějšího (svou povahou deskriptivního) i vnitřní aspekt¹³⁵ (který je naopak preskriptivní). Rozlišení těchto dvou kategorií v oblasti práva je spojeno se jménem H. L. A. Harta, který ve svém Pojmu práva právě toto rozlišení provádí, a to v souvislosti s nahrazením dřívějšího Austinova konceptu zvyku poslušnosti konceptem pravidla uznání, jehož podstatou je právě doplnění autority jako jednoho z atributů práva. Toto doplnění umožnilo Hartovi rozlišením mezi situacemi kdy ten, od něhož je požadováno určité jednání, daným způsobem musí jednat a nebo má povinnost takto jednat, tj. vlastně rozlišením mezi příkazy ozbrojeného bandity a příkazy efektivně působícího právního řádu¹³⁶. Rozlišujícím prvkem mezi těmito dvěma situacemi je tu právě prvek autority, resp. preskriptivnost jako atribut autority¹³⁷.

Autorita implikuje závaznost a ve smyslu autority *de facto* tato představuje jeden z typů moci¹³⁸. Na rozdíl od některých jiných je však autorita jako zdroj moci nezávislá na vnějším donucení¹³⁹ a přiznání autority *de iure* někomu tak vynuceno být nemůže¹⁴⁰. V případě velitele, který vydává rozkazy podřízeným vojákům, velitel může chápat tyto rozkazy jako terminologií Josepha Raze „vylučující důvody jednání“¹⁴¹, tj. důvody, které vyloučí všechny jiné důvody, na jejichž základě by vojáci za jiných okolností jednali odlišně. Tento mechanismus regulačního působení rozkazů však může být v konkrétním případě

---

¹³⁴ Termín autorita pochází z latinského „auctor“ či „auctoritas“. Výraz „auctor“ označuje osobu, která je dále specifikována jako ten, kdo je původcem určitého jevu, kdo mu dává vzniknout či přispívá k jeho rozkvětu a prosperitě. Výraz „auctoritas“ představuje konkrétní činnost vykonávanou „auctorem“, tj. zakládání, dávání vzniknout, podporování apod. (Peters, R., S.: Authority (1), in: Quinton, A. (ed.): Political Philosophy, Oxford University Press, 1978, str. 85)

¹³⁵ Hart, H., L., A.: Pojem práva, str. 97-8

¹³⁶ Donucení ze strany ozbrojeného bandity je příkladem moci založené čistě na vnějším donucení představovaném pokud ne již přímým násilím, pak alespoň hrozbou újmy tomu, kdo by se nechoval způsobem, který bandita požaduje. Trvání požadavku daného způsobu chování, resp. trvání důvodu daného jednání je omezeno dobou trvání silového působení či alespoň trvání hrozby. V případě právního řádu je situace odlišná, když důvod jednání je zde dán i v případě imperfektní normy, a spočívá právě na autoritě, které se pravidelně bude těšit právní řád nikoli však ozbrojený bandita.

¹³⁷ Hart vzájemně odlišuje pojmy zvyku a pravidla (Hart, H., L., A.: citované dílo (2002), str. 67an), kde prvek závaznosti je dán pouze u druhého z nich. Pokud tedy v případě zvyku (což tedy platí i pro zvyk poslušnosti) lze hovořit pouze o vnějším pohledu, v případě pravidel, tj. norem, jež jsou závazné, je dán i vnitřní pohled. Důsledkem preskriptivní povahy vnitřního pohledu je skutečnost, že porušení daného pravidla vyžaduje ospravedlnění a zakládá důvod ke kritice (Hart, H., L., A.: Pojem práva, str. 69).

¹³⁸ Srovnej k tomu význam pojmu autority in: Finnis, J.: Natural Law and Natural Rights, Clarendon Press, Oxford, 1980, str. 233an.

¹³⁹ Akceptování něčí autority jako zdroj moci osoby, jejíž autorita byla takto akceptována se dokonce s vnějším donucením pojmově vylučuje (viz k tomu in: Arendt, H.: On Violence, Harcourt, Brace and World, 1970, str. 45)

¹⁴⁰ Raz, J.: Ethics in Public Domain, str. 212

¹⁴¹ Raz, J.: Authority of Law: Essays on Law and Morality, Clarendon Press, Oxford, 1979, str. 22

přítomen i jen ve velitelově mysli¹⁴². Podmínkou reálného regulativního působení rozkazů velitele jako příkazů nositele autority zde však zůstává akceptace velitele jako nositele autority *de iure*, tj. skutečnost, že jej vojáci uznají jako toho, kdo je nositelem práva vydávat rozkazy a své vojáky jimi zavazovat k určitému jednání.

Případná existence vnějšího donucení, ať již v institucionalizované (státní donucení) či neinstitutionalizované podobě (sociálního tlak ze strany okolí jednajícího subjektu), může představovat dodatečný důvod jednání a zvyšovat efektivnost regulativního působení autority, resp. může pro toho, jehož chování má být regulováno v konkrétním případě představovat i jediný důvod ke konkrétnímu jednání, které je od ní požadováno a na ní vynucováno. V případě vojáků, jimž jejich velitel vydává rozkazy může být důvodem poslušnosti nikoli to, že uznávají jeho právo jim dávat rozkazy a těmito rozkazy je ke konkrétnímu jednání zavazovat ale např. strach z trestu, který by je postihl, pokud by neuposlechli. Tento důvod jednání však s autoritou jako s jednou z forem moci nijak nesouvisí.

Za příklad autoritativního rozhodnutí lze považovat rozhodnutí rozhodce, kterého si strany sporu dobrovolně zvolili, aby pro ně závazným a konečným způsobem rozhodl v mezi nimi existujícím sporu¹⁴³. Závaznost a konečnost představuje dva atributy autoritativních rozhodnutí. S konečností rozhodnutí však souvisí ještě jiný jeho atribut, který právě z konečnosti do značné míry vyplývá a ji podmiňuje. Toto rozhodnutí je totiž právě „vylučujícím důvodem“ v tom smyslu, že poté, kdy již bylo přijato, nepředstavuje jen další důvod k jednání existující vedle ostatních ale všechny ostatní tzv. „závislé důvody“¹⁴⁴ jako důvody jednání vylučuje a nahrazuje. Tyto tzv. „závislé důvody“ představují okolnosti daného případu, u nichž se však předpokládá, že měly být vzaty v potaz v rámci procesu přijímání rozhodnutí a jeho konkrétním obsahu zohledněny. Pokud se však jedná o samotné autoritativní rozhodnutí, to je ze své podstaty jako důvod jednání pro strany sporu závazné nezávisle na svém konkrétním obsahu¹⁴⁵. Dostatečným důvodem závaznosti je zde odvození daného rozhodnutí od konkrétní osoby, které bylo svěřeno právo ve věci rozhodnout (je autoritou *de iure*).

To, co zde nicméně stále platí, je, že akceptování rozhodnutí autority nemůže být v žádném smyslu vynuceno, neboť dosažení toho, že druhý uznal autoritu jiného v určité věci rozhodovat představuje zdroj moci nezávislý na vnějším donucení. Přítomnost či absence této složky moci, bude mít pak svůj vliv i ve vztahu k otázce efektivnosti působení práva.

---

¹⁴² Hart, H., L., A.: *Essays on Bentham*, Oxford, Clarendon Press, str. 254

¹⁴³ Viz k tomu in: Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, str. 212

¹⁴⁴ K tomuto pojmu viz in: Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, str. 214- 215

¹⁴⁵ Hart, H., L., A.: *Essays on Bentham*, str. 254

Právo jako jediný normativní systém může v případě, že adresáti právních norem tyto dobrovolně neplní, spoléhat na systém státního donucení, jímž může být splnění těchto norem vynuceno¹⁴⁶. Stát přitom jako entita, která si ze své podstaty musí vždy udržovat monopol na možnost legálního použití násilí a každé použití násilí mimo tento monopol přísně stíhat, si přitom již na základě tohoto faktu udržuje největší potenciál výkonu moci, což souvisí s povahou násilí jako nejefektivnější formy moci jako formy donucení, jež se konfliktem s jinou mocí vždy prosadí¹⁴⁷. Možnost použití státního donucení je dána i ve vztahu k vynucení poslušnosti jak zákonů či jiných normativních aktů odvozujících svou autoritu od státu tak i správních nebo soudních rozhodnutí (aktů aplikace práva). Ani zde však tlakem zvnějšku nemůže být vynucena akceptace tohoto rozhodnutí těmi, o jejichž právech a povinnostech jim bylo rozhodováno, jako závazného konečného rozhodnutí v dané věci¹⁴⁸, vydaného tím, komu přiřítají autoritu *de iure*. Jak normativní akty odvozující svou autoritu od státu tak i akty aplikace práva jsou sice v obecné rovině považovány za autoritativní rozhodnutí. Toto je vlastnost, kterou jim přikládá příslušný normotvůrce, orgán aplikace práva, stát jako celek či případně i společnost. Pokud však rozhodnutí nepřijmou jako důvod jednání, které jim zakládá povinnost určitého jednání sami subjekty, o jejichž právech a povinnostech bylo rozhodováno, regulativní působení tohoto rozhodnutí může být ve skutečnosti spojeno pouze s existencí vnějšího donucení.

Jak již bylo uvedeno výše, atributy autoritativního rozhodnutí jsou jeho závaznost a konečnost. Rozhodnutí, které bylo stranami uznáno jako autoritativní je rozhodnutím, o němž strany uznávají, že toto je pro ně závazné, a zároveň toto rozhodnutí považují za ve věci konečné. Právě snaha dosáhnout rozhodnutí, které by znamenalo definitivní rozřešení (ukončení) sporu způsobem, který budou všechny strany sporu respektovat (cítil se jím vázány) je i důvodem pro to, aby strany sporu svěřovali svůj spor rozhodci. Rozhodce přitom vskutku nemusí mít k dispozici žádné prostředky, jak strany sporu donutit k tomu, aby jeho rozhodnutí respektovaly a jednaly podle něho. Rozhodcem může být soukromá osoba, kterou si strany sporu zvolili ad hoc aniž by jí zároveň poskytli pravomoc své rozhodnutí vynutit. Takovou pravomoc zároveň rozhodci v konkrétním případě nemusí poskytovat ani právní řád.

---

¹⁴⁶ Dostálová, J., Harvánek, J.: Specifické znaky právní normy, in: K odkazu prof. JUDr. Františka Weyra, Masarykova univerzita, Brno, 1991, str. 33an.

¹⁴⁷ Viz k tomu in: Bárány, E.: Moc a právo, Bratislava, Veda, 1997, str. 74. Převaha státního potenciálu násilí je v tomto smyslu základním mocenským garantem práva, ve vztahu k němuž vystupuje násilí jako *ultima ratio* možností jeho prosazení (Bárány, E.: citované dílo, str. 72).

¹⁴⁸ Tato situace je v podstatě analogií k výše uvedenému Hartovu příkladu s ozbrojeným banditou, který toho, koho přepadl může sice donutit, aby mu ten vydal všechny cennosti, jež má u sebe, nemůže jej však prostřednictvím hrozby zbraní donutit, aby dotyčný vnitřně přiznal, že bandita měl právo jej oloupit.

Akceptování autority v pravém smyslu je představitelné jako spojené na straně toho, kdo autoritu jiného ve věci rozhodnout uznává, primárně s představou existence morálních důvodů zakládajících povinnost poslušnosti ve vztahu k příkazům nositele autority. Dovozovat povinnost jiného k akceptování autority pak rovněž bude možno pouze, bude-li tvrzena existence morálních důvodů zakládajících právě tento závazek. Přestože akceptace autority jako uznání závazku považovat příkaz nositele autority pro sebe závazný nemůže být vynucena tlakem zvnějšku, může k takovéto akceptaci reálně dojít mimo jiné tam, kde tato akceptace bude projevem „citu pro spravedlnost“ jako motivu lidského chování. Vztahem či společenstvím, v rámci něhož je představitelné, že dojde k akceptaci určitého rozhodnutí jako autoritativního právě jako projevu „citu pro spravedlnost“ tak bude tzv. „přátelství v pravém smyslu“¹⁴⁹ jako vztah postavený na altruismu jako na motivu lidského chování. Cílem, který je zde konkrétním jednáním sledován, je zde dosahování „obecného dobrého“ (k tomu blíže v následující kapitole).

Obdobně bude takováto představa existence morálního závazku akceptace dána z podstaty věci v případě, kdy samotné strany sporu svěřily určité osobě autoritu mezi nimi v tomto sporu rozhodnout. Ze samotného faktu, že strany sporu pověřily třetí osobu jako rozhodce, aby v mezi nimi existujícím sporu rozhodl, implikuje souhlas s tím být tímto rozhodnutím vázán. Je-li účelem svěřením sporu k vyřešení rozhodci spor ukončit a dospět k jeho řešení, které by strany sporu pro sebe akceptovaly jako závazné, odmítnutí akceptace tohoto řešení bez dostatečného důvodu by popírala samotný smysl toho, proč ke svěřením sporu k rozhodnutí rozhodci došlo (bylo by v rozporu se smyslem řešení konfliktu zájmů prostřednictvím autoritativních rozhodnutí)¹⁵⁰.

V obou uvedených případech bude zřejmě akceptace rozhodnutí jako rozhodnutí autoritativního pouze podmíněná, když podmínkou pro jeho akceptaci jako autoritativního bude to, že toto bude naplňovat alespoň základní požadavky spravedlnosti, resp. přesvědčení těch, kdo toto rozhodnutí jako autoritativní akceptují o tom, že dané rozhodnutí není extrémně nespravedlivé a zároveň poslušnost rozhodnutí daného nositele autority představuje způsobitý prostředek právě k dosahování „obecného dobrého“ jako samotného účelu požadavku spravedlnosti¹⁵¹. Bude-li důvodem této akceptace „cit pro spravedlnost“, nutnost souladu s požadavky spravedlnosti vyplývá ze samotné podstaty věci. Dané rozhodnutí zde bude akceptováno jako autoritativní pouze tehdy, pokud v něm obsažený vzorec chování bude jako

---

¹⁴⁹ Finnis, J.: *Natural Law and Natural Rights*, str. 141

¹⁵⁰ Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, str. 213

¹⁵¹ Finnis, J.: citované dílo, str. 165

potenciálně univerzalizovatelný možno považovat za slučitelný se zajištěním společenské reprodukce (k tomu blíže v následující kapitole). Jak však bude ukázáno dále, naplnění podmínek spravedlnosti bude zásadní i ve vztahu k akceptaci rozhodnutí jako autoritativního v situaci, kdy zmocnění k rozhodnutí ve sporu bude dáno souhlasem stran.

4.3 Rozdíl mezi akceptací a prostým respektováním autoritativnosti rozhodnutí

Od situace, kdy dojde k reálné akceptaci určitého rozhodnutí jako autoritativního, která pro toho, kdo dané rozhodnutí jako autoritativní reálně akceptuje, je spojena s představou existence morálního závazku dané rozhodnutí jako pro sebe autoritativní akceptovat, je svou podstatou odlišná situace prostého respektování daného rozhodnutí jako konečného a závazného čistě na základě výhodnosti.

Jak bude ukázáno dále v 6. kapitole této práce, prostřednictvím podřízení se autoritě je možno dosáhnout celkově lepšího výsledku a podřízení se autoritě, resp. akceptování rozhodnutí autority může představovat prostředek k překonání tzv. informačního deficitu. V důsledku toho akceptace rozhodnutí nositele autority jako pro sebe závazného a jednání v souladu s tímto rozhodnutím může jednajícím subjektům umožnit dosáhnout celkově lepšího a i pro ně samotné výhodnějšího výsledku, než pokud by usilovaly o realizaci vlastních účelů na základě vlastního uvážení a jednali odlišně, než jim ukládá autoritativní rozhodnutí¹⁵². Možnost dosažení i pro samotné strany lepšího výsledku bude typicky dána v případě, kdy jednání v souladu s rozhodnutím autority bude představovat prostředek řešení tzv. koordinačního problému. V určitém smyslu však toto bude platit i v případě situace tzv. věžňova dilematu¹⁵³, resp. i v ostatních případech existence informačního deficitu, jak jsou tyto popsány v 7. kapitole této práce.

Podřízení se rozhodnutí autority (typicky právě v situaci, kdy sporné strany pověřují rozhodce tím, aby mezi nimi ve sporu rozhodl) však především představuje prostředek ukončení existujícího sporu jako vyřešení a odstranění konfliktu zájmů. Poptávka po existenci

---

¹⁵² Ostatně podle tzv. *normal justification thesis* jako argumentu ospravedlnění požadavku poslušnosti práva lze hovořit o legitimním výkonu autority pouze tam, kde právě akceptace daného rozhodnutí jako autoritativního bude představovat pro jednající subjekty nejlepší prostředek při dosahování vlastních účelů (viz k tomu in: Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, str. 214).

¹⁵³ V situaci věžňova dilematu se sice bude jevit jako nezbytné, aby zde bylo přítomné i vnější donucení jako prostředek, který by zamezil přítomnosti „černých pasažérů“, pro něž by bylo výhodné pokoušet se o získání výhod na úkor jiných. Na druhé straně v případě, kdy se tomuto podaří zbránit, jednání v souladu s rozhodnutím autority může vskutku představovat pro jednající subjekty způsob, jak dosáhnout i pro ně lepšího výsledku.

prostředku umožňujícímu nalezení konečného a pro strany závazného řešení existujícího sporu, resp. konkrétně autority bude v tomto smyslu v rámci lidské společnosti zřejmě všudypřítomná¹⁵⁴. Důvodem zde bude skutečnost, že nejistota, resp. nemožnost ukončení sporu by byla jak samotnými stranami sporu tak zřejmě i společností jako celkem vnímána jako velice tíživá. Přítomnost mechanismů umožňujících nalezení a prosazení řešení, které by ze své podstaty znamenalo definitivní vyřešení a odstranění potenciálně existujícího sporu tak v tomto smyslu bude považována za jeden z atributů efektivně fungujícího regulativního systému¹⁵⁵ i obligatorní funkci práva¹⁵⁶.

Stejných pozitivních účinků v oblasti sociálních vztahů, tj. umožnění překlenutí informačního deficitu a obnovení právní jistoty je však možno dosáhnout nikoli pouze akceptováním autority v pravém smyslu i jen prostřednictvím prostého respektování rozhodnutí nositele autority jako konečného a závazného. Bude-li rozhodnutí respektováno jako konečné a pro strany závazné, znamená to, že toto nebude zpochybňováno tím, o jehož právech a povinnostech bylo zde bylo rozhodnuto, a tento nebude usilovat o jeho změnu, ale bude jednat způsobem, který pro něho z daného rozhodnutí vyplývá. Jak již bylo uvedeno výše, reálná akceptace autority implikuje i existence „vnitřního aspektu“. Ten, kdo uznává autoritu jiného v určité oblasti, uznává i svou povinnost jednat souladně s rozhodnutím toho, komu tuto autoritu přiznává. Přítomnost tohoto „vnitřního aspektu“ však pro překlenutí informačního deficitu a zajištění právní jistoty není nezbytná. Stejného účinku lze ostatně dosáhnout i čistě na základě použití vnějšího donucení jako hrozby použití sankce, pokud by jednající subjekt jednal jinak, než mu příslušné rozhodnutí ukládá. Postačujícím k dosažení těchto účinků je pouze jednání souladné s obsahem příslušného rozhodnutí bez ohledu na konkrétní motivaci tohoto jednání.

Dojde-li k prostému respektování příslušného rozhodnutí, tato situace je svou povahou odlišná od akceptování autority v pravém slova smyslu. Primárně však důvodem respektování daného rozhodnutí v konkrétním případě nemusí být strach ze sankce, byť i ten zde může hrát určitou roli. Primárním důvodem pro respektování tohoto rozhodnutí jako konečného a pro jednající subjekt závazného může být výhodnost takového postupu, když i v případě, že daný subjekt nebyl v rámci daného sporu úspěšný, a své zájmy neprosadil, ukončení sporu a

---

¹⁵⁴ Viz k tomu např. in: Pospíšil, L.: Etnologie práva, Set out, Praha, 1997, str. 20an

¹⁵⁵ Shapiro, S., J.: Authority, in: Coleman, J., Shapiro, S., Himma, K., E.: Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law, Oxford Press, Oxford, 2004, str. 382an

¹⁵⁶ Viz k tomu in: Roberts, S.: Order and Dispute: An Introduction to Legal Anthropology, Robertson, Oxford, 1979, str. 13an.

obnovení právní jistoty, resp. i s tím spojené překlenutí existujícího informačního deficitu, může být pro něho výhodnější, než případné pokračování v daném sporu.

Akceptace autority v pravém slova smyslu, ať již konkrétní důvody, proč k ní došlo, budou jakékoli, bude zřejmě vždy spojena s existencí „přátelství v pravém smyslu“, potřebou řádu nebo snahou o dosahování „obecného dobrého“. Situace, kdy dochází k prostému respektování příslušného rozhodnutí jako konečného a pro strany závazného na základě výhodnosti bez jeho reálné akceptace, však existenci „pravého přátelství“ nepředpokládá, ale jedná se o případ jakousi analogii tzv. „společenství užitku“¹⁵⁷ jako nejnižšího stupně kooperace nebo o analogii k ní.

Na rozdíl od „pravého přátelství“ jako specifického vztahu či druhu společenství v rámci „společenství užitku“ altruismus (snaha o prosazování „obecného dobrého“) nepředstavuje reálný motiv jednání. Zájmy ostatních subjektů nejsou zohledňovány z hlediska možnosti jejich naplnění, resp. účelem zde není takové uspořádání, které by primárně sledovalo i umožnění realizace těchto zájmů. Zájmy ostatních mohou být naopak ve vztahu k zájmům jednajícího subjektu protichůdné, aniž by ten uvažoval o kompromisu alespoň částečného uspokojení i zájmů ostatních. Nutnost určité formy kooperace, resp. alespoň sebeomezení ve vztahu k vlastnímu chování zde naopak vyplývá ze zájmů samotného jednajícího subjektu. Jejich smyslem je přitom zdržení se rušivých zásahů, do existujících společenských vztahů či situace ve vnějším světě, jejich uchování či popřípadě i vytvoření takových společenských vztahů či situace ve vnějším světě, jejíž udržování bude pro jednající subjekt výhodné, neboť mu tato bude umožňovat přijímání určitých specifických užiteků. Zde lze odkázat na to, co bylo uvedeno již výše v druhé kapitole této práce v souvislosti s kategorií hry. Jsou-li vzaty jako příklad takové sporty jako je hokej, konaná nebo házená, v rámci nich se jeden tým hráčů pokouší zvítězit nad druhým a v tomto smyslu jsou jejich zájmy protichůdné. Společný zájem je zde však dán na tom, aby samotné sportovní utkání mohlo proběhnout, tj. aby hra vůbec byla možná. Zejména hrají-li hráči zejména pro dobro, která jsou ve vztahu k dané hře „vnitřní“¹⁵⁸, smyslem kooperace obou týmů při dodržování pravidel či existence „společenství užitku“, které zde tvoří právě dvojice týmů s jinak protichůdnými zájmy, tím je tu právě umožnění hry, neboť tato specifická dobro je možno získat pouze prostřednictvím participace na určitém jejím konkrétním typu. V případě hry může být dobrem, které je ve vztahu k ní vnitřní, např. radost ze samotné hry či z férového vítězství v ní. V případě, kdy strany sporu jednají v souladu s obsahem rozhodnutí, jímž byl

---

¹⁵⁷ K tomuto pojmu viz k tomu Finnis, J.: citované dílo, str. 139

¹⁵⁸ Viz k tomu in: Macintyre, A: *After Virtue*, Duckworth, London, 1985, str. 188

mezi nimi existující spor rozhodnut, bude obnovení právní jistoty či odstranění informačního deficitu ve stejném smyslu dobrem, které bude „vnitřní“ k takovému jednání. Skutečnost jinak protichůdných zájmů tedy nemusí být v žádném případě v rozporu s existencí „společenství užitku“, resp. existencí společného zájmu na existence ve vnějším světě, která jejíž udržení bude v zájmu subjektů s jinak protichůdnými zájmy¹⁵⁹.

Pokud tedy autoritativní rozhodnutí může představovat prostředek řešení konfliktu zájmů, kde úspěch jedné strany při prosazování jejích zájmů bude nutně znamenat neúspěch druhé strany, právě vzhledem k tomu, že jednání v souladu s obsahem konkrétního rozhodnutí může představovat prostředek dosahování dober, která budou „vnitřní“ ve vztahu k situaci jednání v souladu s jeho obsahem, i pro stranu, která byla v rámci daného konfliktu zájmů méně úspěšná, může být výhodnější dané rozhodnutí respektovat jako konečné a pro sebe závazné. Právě výhodnost tohoto postupu pak potenciálně bude představovat motiv (důvod k jednání), který bude svou podstatou odlišný jak od akceptace autoritativní povahy daného rozhodnutí v pravém smyslu tak od vnějšího donucení, které zřejmě bude spojeno primárně s hrozbou či již reálným uplatněním sankce za nerespektování daného rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že možnost získání dober, která jsou dané situaci „vnitřní“, resp. výhodnost jednání souladně s obsahem daného rozhodnutí, která je spojena s možností získání těchto dober, přitom není podmíněna konkrétním obsahem daného rozhodnutí, resp. může být na jeho konkrétním obsahu nezávislá, může být jednání v souladu s obsahem daného rozhodnutí výhodné i pro tu stranu, která svůj konkrétní zájem neprosadila¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Jako jiný příklad existence „společenství užitku“, který lze v určitém smyslu uvést jako modelový tak lze uvést např. situaci dvou studentů, kteří nebudou mít jinak nic společného, než to, že by chtěli, aby je vyučoval určitý konkrétní učitel. Ten si však jako podmínku stanoví, že je ochoten učit vždy pouze dvojici studentů. Studenti zde nejsou nijak zainteresováni na tom, jaký prospěch bude mít z dané výuky druhý student, jak bude v rámci ní prospívat apod. Jejich zájmy mohou být dokonce konkurenční, když nabyté znalosti mohou poté např. využít v rámci soupeření o stejné pracovní místo, pozici v rámci společenské hierarchie apod. Společný zájem je zde dán pouze ve vztahu k požadavku, aby výuka probíhala. Pouze tehdy totiž budou moci získávat od učitele jimi požadované znalosti. I přes jinak potenciálně konkurenční vztah proto mezi nimi musí existovat alespoň určitá minimální forma „spolupráce“, resp. musí se zdržet chování, které by výuku znemožnilo. Na základě snahy o realizaci vlastních účelů tak bude každý z nich motivován k tomu, aby koordinovat své příchody na výuku s příchody toho druhého, zdržet se vzájemných fyzických útoků či neustálého přerušování jeden druhého apod. (viz k tomu in: Finnis, J.: citované dílo, str. 139).

¹⁶⁰ Nelze zde přehlížet, že vedení sporu je vždy spojeno s určitými náklady v širokém smyslu toho slova, které se může jevit jako racionální vynaložit, pokud je pravděpodobné, že se podaří ve sporu uspět. Pokud je však naděje na úspěch ve sporu spíše hypotetická či vůbec žádná, náklady na další vedení sporu by již byly de facto utraceny bez užitku. Racionalitu vedení sporu, resp. pokračování v něm lze v podstatě vyjádřit vzorcem, v rámci něhož musí být na jedné straně vzaty v potaz náklady vedení sporu násobené pravděpodobností jejich vynaložení a na druhé straně rovněž i možný zisk spojený s vítězstvím v daném sporu násobený pravděpodobností, že se ho skutečně podaří dosáhnout. S klesající pravděpodobností možného úspěchu v rámci daného sporu bude klesat při jinak konstantních hrozících nákladech sporu a pravděpodobnosti nutnosti jejich vynaložení i „ekonomická“ racionalita vedení takového sporu. Z hlediska strany konfliktu zájmů se zároveň může jevit prosazování vlastních zájmů pouze do doby, kdy by náklady spojené s vedením sporu dosáhly určité výše. Pro danou stranu sporu by tak mohlo být stále ještě „ekonomicky“ racionální učinit vše proto, aby dosáhla pro sebe příznivého

Akceptování nebo alespoň respektování rozhodnutí, jímž má být existující konflikt zájmů vyřešen, jako autoritativního může být pro strany konfliktu zájmů výhodný. Bude tomu tak i díky skutečnosti, že takto lze dosáhnout realizace dober, která jsou ve vztahu k této situaci „vnitřní“. Tato dobra by tedy nebylo možno realizovat za situace, kdy by ti mezi nimiž měl být spor o jejich práva a povinnosti daným rozhodnutím vyřešen, odmítli toto rozhodnutí respektovat a jednat podle něho. Proto, aby bylo možno tato „vnitřní“ dobra realizovat, musí však dojít k akceptaci či alespoň respektování daného rozhodnutí jako autoritativního nikoli pouze ze strany toho, kdo v daném sporu prosadil svůj zájem (pro jednoduchost lze uvažovat situaci, kdy byl při prosazování svého zájmu plně úspěšný) ale i ze strany toho, kdo v daném sporu meritorně úspěšný nebyl. Je-li uvažována situace, kdy nedošlo k akceptaci daného rozhodnutí jako autoritativního v pravém slova smyslu a zároveň nemá být spoléháno čistě na mechanismus vnějšího donucení, byť ten zde může plnit alespoň podpůrnou úlohu, musí mezi stranami nyní již bývalého sporu dojít k vytvoření „společenství užítku“ ve smyslu respektování daného rozhodnutí jako konečného a pro tyto subjekty závazného. Strana, jež byla ve sporu plně úspěšná, nebude mít důvod dané rozhodnutí nerespektovat již na základě jeho konkrétního obsahu. V případě strany, která v daném sporu úspěšná nebyla, však výhodnost respektování může být dána právě pouze možností získání dober, které jsou ve vztahu k respektování rozhodnutí jako autoritativního „vnitřní“.

Právo představuje jeden z prostředků řešení konfliktů zájmů, které ve společnosti vznikají. Toto řešení má typicky povahu snahy o dosažení smíru nebo autoritativního rozhodnutí. Úkolem práva zde tak je de facto zabránění jednak užití násilí stranami daného konfliktu při prosazování jejich zájmu¹⁶¹ ale v širším smyslu i zabránění vzniku situace, kdy by tyto konflikty byly řešeny čistě na základě mocenského potenciálu stran daného konfliktu, a to i tehdy, pokud by se strany zdržely otevřeného použití násilí. Má-li být dosaženo tohoto

---

rozhodnutí toho, komu byl spor k rozhodnutí svěřen. Pokud by však toto rozhodnutí nebylo pro danou stranu příznivé, může být pro ni „ekonomicky“ racionálnější toto rozhodnutí respektovat a nenapadat je, tj. nedomáhat se jeho revize.

Podmínkou jak ve vztahu k reálné výhodnosti jednání v souladu s obsahem příslušného rozhodnutí je však dodržení pravidel formální (procesní) spravedlnosti v rámci přijímání daného rozhodnutí. Jak bude toto blíže rozvedeno dále, přesvědčení o dodržení či nedodržení těchto požadavků pak bude mít významný vliv i na ochotu stran příslušného konfliktu zájmů, který měl být tímto rozhodnutím ukončen, dané rozhodnutí respektovat jako pro sebe závazné. Právě otázku, zda-li byly v rámci přijímání daného rozhodnutí dodrženy požadavky procesní spravedlnosti však lze považovat i za určující ve vztahu k pravděpodobnosti odlišného rozhodnutí v budoucnu, resp. půjde zde opět v určitém smyslu o názor příslušné strany sporu na to, zda-li požadavky procesní spravedlnosti byly nebo nebyly dodrženy. V situaci, kdy se daná strana sporu bude domnívat, že byla postupem odporujícím požadavkům procesní spravedlnosti poškozena, bude z její strany možno předpokládat vyšší pravděpodobnost dosažení pro ni výhodnějšího rozhodnutí v průběhu dalšího vedení sporu, než by tomu bylo v situaci, kdy k pochybení z hlediska procesní spravedlnosti podle jejího názoru nedošlo, přesto se však bude domáhat rozhodnutí pro ni příznivějšího, k němuž by naopak nebylo možno dojít jinak, než postupem odporujícím požadavkům formální spravedlnosti.

¹⁶¹ Roberts, S.: citované dílo, str. 15

cíle, je jeho dosažení podmíněno respektováním příslušného rozhodnutí jako rozhodnutí autoritativní povahy, neboť to znamená vyloučení řešení sporu prostřednictvím střetu mocenských potenciálů sporných stran. Respektování příslušného řešení jako autoritativního však vede i k tomu, že otázka mocenského potenciálu stran sporu již ve vztahu k meritornímu řešení daného sporu nehraje roli, jak by tomu nutně bylo v situaci, kdy toto řešení by bylo dáno výsledkem střetu mocenských potenciálů stran sporu.

Situace, kdy bude rozhodnutí, jímž má být spor meritorně rozřešen, respektováno jako autoritativní, je toto v tomto smyslu zároveň i prostředkem, který umožní podřízení řešení vznikajících sporů (konfliktů zájmů) určitým pravidlům. Tato pravidla lze přitom považovat za ve vztahu k existujícímu společenskému řádu vlastní, když ta svou povahou budou představovat prostředek pro řešení vznikajících sporů a právě umožnění řešení těchto sporů bude účelem jejich existence v rámci daného společenského řádu. Samotná existence vznikajících sporů touto cestou a jejich řešení, k němuž bude docházet prostředky tohoto řádu a uvnitř tohoto řádu, zde tak ani nebudou ohrožovat samotnou jeho existenci (úspěšnost při řešení vznikajících sporů naopak mohou tento řád posilovat), jak by tomu naopak bylo v případě, že by výsledek daného sporu měl být závislý na výsledku přímého střetu mocenských potenciálů sporných stran. Řešení založené na takovéto konfrontaci by ze své podstaty nutně bylo řešením, které by bylo nalézáno mimo existující řád. Tím by nutně vznášelo otázku po smysluplnosti tohoto řádu, resp. by bylo nutně jeho selháním, neboť právě řešení těchto sporů nutně představuje jeden z účelů každého takového řádu. Účelem každého společenského řádu je pak právě řešení těchto konfliktů zejména proto, že jejich řešení cestou prosazení respektování autoritativního rozhodnutí je spojeno s menšími negativními důsledky pro samotnou společnost a, jak již bylo uvedeno, je samo podmínkou existence řádu. Právě řešení těchto sporů je tak pro každý takovýto společenský řád podmínkou zachování sebe sama. Je-li tedy prosazení respektování vydaného rozhodnutí jako autoritativního podmíněno respektováním určitých pravidel (norem), pak i zde platí, že právě jejich respektování je nezbytně předpokladem snesitelného života a společenského pořádku¹⁶².

Bylo-li výše uvedeno, že v případě, kdy je spor řešen autoritativním rozhodnutím, velikost mocenského potenciálu stran sporu nehraje roli, je tato skutečnost do značné míry právě důsledkem podřízení řešení sporu určitým pravidlům. V případě, kdy spor je rozhodován na základě právních norem, projeví se skutečnost, že stát těmto rozhodnutím

---

¹⁶² Viz k tomu in: Krsková, A.: O normách a chaose (Opatrný chválospev na povinnost'), in: Právník 2/2002, str. 158

propůjčuje svoji sankci¹⁶³. V situaci soudcovského rozhodování lze daná pravidla považovat za heteronomní, resp. nemusí zde být dán souhlas ani se samotným faktem, že soud daný spor mezi stranami sporu rozhoduje, ani ve vztahu k autoritativnosti rozhodnutí. Dané rozhodnutí může být potenciálně prosazeno i proti vůli jedné ze stran, která bude donucena k jednání souladnému s obsahem daného rozhodnutí pomocí vnějšího donucení.

Nicméně i v situaci, kdy spor je svěřen k vyřešení rozhodci na základě dohody stran, lze dovodit existenci (většinou implicitní) dohody stran, resp. jejich srozumění s tím, že spor bude řešen podle určitých pravidel a nikoli na základě velikosti mocenského potenciálu sporných stran. V situaci, kdy je spor takto svěřen rozhodci, nemusí zde být dán žádný mechanismus vnějšího donucení ani ve vztahu k samotnému svěřenému sporu rozhodci ani ve vztahu k respektování daného rozhodnutí jako konečného a pro strany závazného. V tomto smyslu zde musí být dán (buť i jen implicitní) souhlas stran s kritérii, na jejichž základě bude daný spor rozhodován, tj. tedy vlastně s obsahem pravidel řešení sporu. Vzhledem k tomu, že volba těchto kritérií, resp. pravidel vedení sporu bude určující i pro samotný výsledek sporu, předpoklad pravděpodobného výsledku by mohl být zvažován při rozhodování stran sporu, zda daný souhlas dají či nikoli. V případě, kdy by se jednalo o rozhodování sporu rozhodcem, při absenci vnějšího donucení, které by zde mělo zřejmě pouze podobu tlaku společenského prostředí na řešení sporu na základě rozhodnutí rozhodce, by nebylo možno souhlas s tímto způsobem řešení sporu na stranách vynutit. Na druhé straně právě existenci tlaku na strany sporu, aby existující spory řešily na základě rozhodnutí rozhodce lze ze strany společnosti jako celku předpokládat. Důvodem přitom budou právě výhody pro společnost jako celek, resp. i konkrétní sociální skupiny, jejichž součástí budou i strany sporu, resp. ty mohou právě na strany sporu vyvíjet tlak. V každém případě však zde stejně jako v situaci, kdy by v dané věci rozhodoval soud a autoritativní rozhodnutí by mohlo být vydáno i nezávisle na vůli některé ze stran, absence souhlasu by hrála svou roli ve vztahu k otázce dobrovolnosti

---

¹⁶³ K prosazení tohoto rozhodnutí je tak možné využít prostředků státního donucení, k nimž patří alespoň jako *ultima ratio* i možnosti použití násilí (to představuje *ultima ratio* práva (viz k tomu in: Bárány, E.: citované dílo, str. 76). V případech, kdy spor bude řešen aktem aplikace práva, a to i za situace, kdy se bude jednat o spor mezi dvěma soukromými subjekty, moc bude dána k dispozici těm subjektům, které budou mít na své straně právo, aby s její pomocí dosáhly vykonání daného rozhodnutí v situacích, kdy toho bude třeba. Mít ve sporu na své straně právo v tomto smyslu znamená i pro konkrétní stranu sporu významný zdroj moci (Bárány, E.: citované dílo, str. 82). Mocenský potenciál státu bude přitom z podstaty věci vždy větší, než tomu bude v případě kteréhokoli subjektu soukromého práva, a to proto, že stát má na své straně možnost legálního použití násilí (a jakékoli nelegální musí tvrdě potírat). Tomu, kdo bude mít v daném sporu na své straně právo, tak bude propůjčena a zároveň i možnost využití dostatečného mocenského potenciálu k tomu, aby vymohl na druhé straně jednání v souladu s příslušným rozhodnutím i tehdy, pokud jeho vlastní (od státu „nevypůjčený“) mocenský potenciál bude nesouměřitelně menší, než mocenský potenciál toho, na kom bude jednání v souladu s daným rozhodnutím vymáhat.

respektování příslušného rozhodnutí jako autoritativního a v důsledku toho i míře efektivnosti působení tohoto rozhodnutí.

Ve skutečnosti se zde však nebude jednat o získání reálně daného souhlasu ani o podmínky, za nichž by bylo možno předpokládat, že konkrétní subjekty v reálné situaci tento souhlas dají. Vzhledem k tomu, že v konkrétním případě by strany sporu mohly být z důvodu sledování vlastních zájmů motivovány tento souhlas nedat¹⁶⁴, postačujíc se zde jeví naplnění podmínek, za nichž by strany sporu nemohly poskytnutí takového souhlasu legitimně odmítnout. Právě vzhledem k tomu, že v konkrétní situaci strany sporu nemusí být zainteresovány na tom, aby se vznikající spory dařilo rychle a efektivně řešit cestou vydání rozhodnutí, ale naopak se tomuto mohou snažit bránit¹⁶⁵, může se zde dostat do konfliktu konkrétní zájem strany sporu a zájem společnosti jako celku na tom, aby se dařilo vznikající spory právě pomocí vydávání rozhodnutí, která budou strany sporu respektovat, rychle a efektivně řešit¹⁶⁶. Právě vzhledem k možnosti existence tohoto konfliktu mezi zájmy

---

¹⁶⁴ V konkrétní situaci strana sporu nemusí mít nutně zájem na dosažení efektivního rychlého vyřešení existujícího sporu. V jejím zájmu naopak může být pokusit se vydání rozhodnutí ve sporu co nejvíce oddálit, resp. pokud by to bylo možné, učinit jej zcela nemožným. Situace, kdy dosud nebylo rozhodnuto může být pro ni totiž výhodnější než ta, která nastane po vydání rozhodnutí ve věci, resp. o níž předpokládá, že po vydání daného rozhodnutí nastane.

Může se jednat např. o situaci, kdy subjekt A jako strana sporu si je vědom toho, že jím uplatňovaný nárok je pouze fiktivní, resp. že právo P, jehož přiznání se v daném sporu domáhá, mu ve skutečnosti nepřísluší a rozhodnutím ve věci mu téměř s jistotou nebude přiznáno. Subjekt A tak může spor vést ačkoli si je vědom, že téměř všechny nebo zcela všechny „závislé důvody“ svědčí subjektu B, a tomu také bude ve věci vydaným rozhodnutím právo P výlučně přiznáno. Obsah práva P však může být takový, že by opravňoval subjekt A k výkonu činnosti, která by mu přinášela značný prospěch a moci tuto činnost vykonávat by tak pro něho bylo velmi výhodné. Subjekt A tak může v konkrétním případě tuto činnost právě na základě faktu její výhodnosti skutečně vykonávat, ačkoli si je vědom, že k tomu není oprávněn. Zároveň tento subjekt může tvrdit, že má oprávnění takto jednat, neboť mu svědčí právo P, a domáhat se vydání rozhodnutí, které bude toto potvrzovat pouze proto, aby tím legitimizoval skutečnost, že jedná tak, jak by byl oprávněn pouze ten, komu právo P skutečně svědčí. Vzhledem k tomu, že subjekt A si je vědom toho, že mu právo P ve skutečnost nesvědčí a rozhodnutím bude toto deklarováno, je v jeho zájmu vydání tohoto rozhodnutí co nejvíce odkládat. Skutečnost, že vydání rozhodnutí, může být rozhodnuto i o tom, že subjekt A má povinnost poskytnout subjektu B kompenzaci za to, že bez souhlasu subjektu B vykonával činnost, k jejímuž výkonu byl oprávněn výlučně pouze subjekt B, přičemž výše kompenzace bude zohledňovat i délku doby, po níž k těmto zásahům do práv subjektu B docházelo, nemusí na výhodnosti daného jednání pro subjekt A změnit. Jednat způsobem, který přísluší pouze tomu, komu svědčí právo P a následně zaplatit kompenzaci může být pro něho totiž stále výhodnější, než se daného jednání zcela zdržet a nerealizovat tím prospěch, který je pro něj s výkonem dané činnosti spojen.

¹⁶⁵ Vedení, resp. umělé prodlužování existujícího sporu může mít také čistě šikanózní povahu ve vztahu k jinému účastníkovi tohoto sporu, jemuž tím bude bráněno v náležitém využívání jeho práva, resp. smyslem vedení sporu může být pouze způsobit druhé straně sporu náklady v širokém slova smyslu (a to včetně např. psychické zátěže, nutnosti vynaložení času na vedení tohoto sporu apod.) a tím ji sporu poškodit. Vedle toho však spor může být veden, resp. uměle prodlužován jednou ze stran rovněž i proto, že jejím úmyslem bude, ačkoli si bude vědoma, že ve sporu nemůže uspět, přimět druhou stranu k poskytnutí „protiplnění“ za to, že se svého fakticky fiktivního nároku vzdá a daný spor ukončí.

¹⁶⁶ Zde nelze zapominat, že alternativou k řešení sporů pomocí autoritativního rozhodnutí, pokud by toto jedna ze stran sporu odmítala v podstatě obecně, by de facto bylo pouze řešení těchto sporů cestou přímé konfrontace mocenských potenciálů sporných stran. Vznikající spory přitom z podstaty věci nelze ponechat neřešené. V tomto smyslu lze dovodit, že na straně společnosti jako celku nutně bude existovat motivace k prosazení řešení těchto sporů právě cestou vydávání autoritativních rozhodnutí, neboť tento způsob řešení sporů bude pro

konkrétní strany sporu a společnosti jako celku tedy ani nelze smysluplně trvat na tom, aby strana sporu nutně vyslovila souhlas s tím, že její spor bude řešen autoritativním rozhodnutím, resp. s podmínkami daného rozhodnutí neboť i do samotných podmínek by v konkrétním případě mohla strana sporu projektovat primárně své vlastní zájmy.

Zájem společnosti jako celku na existenci možnosti efektivního řešení sporů cestou vydávání autoritativních rozhodnutí, zde tak bude existovat jako nezávislý na konkrétních zájmech stran sporu. Právě tomuto zájmu přitom bude nutné dát alespoň v obecné rovině přednost před těmi zájmy stran sporu, které by byly s možností tohoto způsobu řešení sporu v konfliktu¹⁶⁷. Z nutnosti zajištění takového způsobu řešení v rámci dané společnosti vznikajících sporů, jehož efektivnost bude podmíněna reálnou akceptací či alespoň respektováním těchto rozhodnutí jako autoritativních, bude vyplývat i nutnost požadavku, aby spory byly rozhodovány podle pravidel, jež by musely přijmout strany sporu, které by měly zájem na tom, aby daný spor byl reálně vydaným rozhodnutím efektivně vyřešen. Z tohoto požadavku bude zároveň vyplývat i nutnost zajištění takových vlastností rozhodnutí či pravidel rozhodování, které zaručí pravděpodobnost reálného respektování tohoto rozhodnutí stranami sporu. Zajištění těchto vlastností daného rozhodnutí, resp. pravidel rozhodování, by přitom představovalo legitimizující faktor ve vztahu k nutnosti případného donucení respektování daného rozhodnutí jako autoritativního za situace, kdy daná strana sporu by nemusela reálně nutně souhlasit tím, že daný spor bude řešen autoritativním rozhodnutím, ani s jakýmikoli pravidly pro přijetí tohoto rozhodnutí, které by jí nezaručovaly vítězství v daném sporu. Pro legitimitu použití donucení by zde tak bylo dostačující dodržení daných podmínek, resp. pravidel pro rozhodování a nikoli nutně reálně vyslovený souhlas¹⁶⁸.

---

ni znamená možnost vyhnout se negativním důsledkům, k nimž by nutně docházelo, pokud by byly tyto spory řešeny prostřednictvím přímé mocenské konfrontace.

¹⁶⁷ Preference tohoto zájmu bude v podstatě již dána povahou účelu chtění zajištění společenské reprodukce jako nutného účelu práva, resp. každého normativního účelu, resp. skutečností, že právě možnost efektivního řešení ve společnosti vznikajících sporů představuje sama nutný prostředek ve vztahu k tomuto účelu. Realizace zájmů stran sporu, které jsou v rozporu s tímto prostředkem, jsou tedy v rozporu i se samotným účelem, kterému má tento prostředek sloužit. Naplňování účelu zajišťování společenské reprodukce lze samo považovat za nutný prostředek ve vztahu k realizaci „obecného dobrého“ jako souboru podmínek, které umožňují členům daného společenství dosahovat jejich vlastních účelů, nebo „realizovat racionálním způsobem ty hodnoty, pro něž stojí za to v rámci daného společenství spolupracovat“ (Finnis, J.: citované dílo, str. 155), zájmy, jejichž realizace by byla v rozporu s účelem zajišťování společenské reprodukce by nebylo možno považovat za účel, možnosti jehož realizace má právě realizace „obecného dobrého“ sloužit, když s tím by nebyla spojena stejná možnost uskutečňování individuálních účelů i pro ostatní členy dané společnosti.

¹⁶⁸ Analogicky v případě společenské smlouvy není skutečným důvodem existence závazku poslušnosti reálně vyslovený souhlas, ale „podmínky, které by ospravedlnily souhlas“ (Zwiebach, B.: *Civility and Disobedience*, Cambridge, 1975, str. 40), resp. za nichž by nebylo možno daný souhlas odepřít. Závazek poslušnosti je v tomto smyslu podmíněný, což platí i ve vztahu povinnosti respektování rozhodnutí nositele autority *de iure*, k němuž nezavazuje ani skutečně dopředu daný souhlas s tím být daným rozhodnutím vázán ale ve skutečnosti pouze splnění podmínek, za nichž by po straně sporu bylo možno rozumně požadovat, aby takový souhlas dala (viz k tomu in: Raz, J.: *Ethics in the Public Domain*, str. 213).

4.4 Formální spravedlnost jako nositel autority

Pokud by se jednalo o stanovení takových podmínek, resp. pravidel rozhodování ve společnosti existujících sporů, které by neměla důvod neakceptovat žádná strana sporu, která by měla zájem na rychlém a konečném vyřešení sporu, ideální pozici pro jejich formulování by zřejmě bylo možno nalézt za tzv. „závojem nevědomosti“, jak tento pojem používá John Rawls¹⁶⁹. Rawls používá tohoto pojmu (i při vědomí, že se jedná o pouhý konstrukt) pro dovození principů spravedlnosti. V Rawlsem předpokládané situaci všechny subjekty, na něž mají být tyto principy aplikovány musí s jejich obsahem vyslovit souhlas. Tyto subjekty tak de facto představují smluvní strany ve vztahu k dohodě o obsahu těchto principů. Tyto subjekty sice vědí, že tyto principy budou následně na ně aplikovány. Nemají však znalost o svém postavení ve společnosti, svých přirozených vložích, schopnostech, inteligenci, tělesné síle atd. Všechny tyto informace jsou skryty za „závojem nevědomosti“. Právě proto, že žádná ze smluvních stran tyto informace nemá, nikdo není schopen snažit se ovlivnit obsah principů, na nichž se mají všichni shodnout, tak, aby tyto principy odpovídaly nejlépe jeho potřebám¹⁷⁰. Smluvní strany dohody o obsahu principů spravedlnosti zde tvoří ti, kdo se teprve v budoucnosti stanou účastníky společenských vztahů. Tyto subjekty přesný obsah svých zájmů neznají a nemohou ho tak ani prosazovat. Postavení stran sporu ve vztahu k režimu jednotlivých pozic ve společnosti se tedy blíží postavení „ideálního pozorovatele“ jako třetí osoby, která není zainteresována na žádném konkrétním obsahu principů spravedlnosti. Právě toto postavení „ideálního pozorovatele“ jako na konkrétním výsledku nezainteresovaného třetího odpovídá naší myšlenkové tradici úvah o spravedlnosti¹⁷¹ a tato skutečnost našla svůj odraz i v tradičním způsobu, jímž je spravedlnost zobrazována¹⁷².

Smluvní strany, které v situaci popisované Rawlsem usilují o dosažení shody na obsahu principů spravedlnosti, však nejsou zájmově zcela indiferentní vůči obsahu principů spravedlnosti, na nichž se mají shodnout. Budou naopak zainteresovány na tom, aby tyto principy neposkytovaly žádné z pozic v rámci společenských vztahů takovou výhodu oproti jiným pozicím, z nichž by neprofitovali i ti, kdo budou existencí nerovnosti oproti právě takto

---

¹⁶⁹ Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing, Praha, 1995, str. 92

¹⁷⁰ Rawls, J.: citované dílo, str. 93

¹⁷¹ Finnis, J.: *Natural Law and Natural Rights*, str. 108

¹⁷² Nástrojem Justice (bohyně spravedlnosti) nejsou váhy ale rovnováha. Tato bohyně není slepá, ale má zavázané oči jako vyjádření úmyslného odmítnutí možnosti, aby viděla, kdo před ní stojí, a tím i úmyslného odmítnutí rozlišování podle osoby (viz k tomu in: Sarat, A., Kears, T., R. (eds.): *Justice and Injustice*, in *Law and Legal Theory*, University of Michigan Press, 1998, str. 6-7).

zvýhodněným poškození.¹⁷³ Důvod zainteresovanosti smluvních stran na rovnosti, resp. nutnosti ospravedlnění každé nerovnosti tak, aby tato byla ve prospěch všech, je zde ze své podstaty ekonomický.¹⁷⁴

Existenci „závoje nevědomosti“ lze považovat za výchozí situaci i ve vztahu k dovození pravidel pro řešení ve společnosti vznikajících sporů vydáním rozhodnutí, pokud toto rozhodnutí má být stranami daného sporu akceptováno či alespoň respektováno jako autoritativní na základě výhodnosti takového postupu. Smluvní strany za „závojem nevědomosti“ nepreferují zájmy, které budou mít jako účastníci reálných společenských vztahů, ale snaží se o maximalizaci užítku na straně všech účastníků těchto vztahů. Pokud takovýto přístup vyplývá (alespoň podle koncepce spravedlnosti představované Johnem Rawlsem) z požadavku realizace spravedlnosti, stejně tomu bude právě i v případě autoritativního rozhodování sporů, které má být ve vztahu k dobrovolnému respektování vydaných rozhodnutí efektivní. Jak vyplývá z již výše uvedeného, vznik „společenství užítku“ ve vztahu k respektování vydaného rozhodnutí jako autoritativního je podmíněn výhodností vytvoření „společenství užítku“ pro všechny jeho účastníky. Má-li dojít k vytvoření „společenství užítku“ ve vztahu k respektování vydaného rozhodnutí jako autoritativního, musí být toto respektování rovněž výhodné pro všechny, kdo mají toto společenství tvořit.

Výhodnost respektování daného rozhodnutí jako autoritativního bude reálně pro všechny účastníky daného sporu skutečně výhodné (a tedy i pravděpodobnost vzniku „společenství užítku“) bude podmíněna nestranností nositele autority *de iure* v rámci rozhodování daného sporu jako „ideálního pozorovatele“.

Pokud atributem autoritativního rozhodnutí je jeho konečnost a respektování určitého rozhodnutí jako konečného bude znamenat, že žádná ze stran sporu se nebude pokoušet o revizi daného rozhodnutí, resp. vydání nového rozhodnutí ve věci, je jen málo pravděpodobné, že by bez existence zvláštního důvodu (např. v podobě vnějšího donucení) jednala ta ze stran sporu, která se bude cítit nerovným přístupem nositele autority *de iure* poškozena¹⁷⁵ (znamenalo by to, že dané rozhodnutí v této jeho podobě by již akceptovala jako

---

¹⁷³ U Rawlse nalézá tento požadavek svůj výraz v tzv. principu rozdílnosti (ten představuje první část druhého principu spravedlnosti), podle něhož sociální a ekonomické nerovnosti by měly být regulovány tak, aby „přinášely největší prospěch neméně zvýhodněným jedincům“ (Rawls, J.: citované dílo, str. 60).

¹⁷⁴ Situace, kdy si smluvní strany nemohou být jisty, zda právě ony budou moci z případné nerovnosti mít užitek, nebo zda tato nerovnost bude naopak pro ně nevýhodná, v sobě obsahuje zjevné riziko. Možný marginální užitek spojený se situací, kdy by daná smluvní strana, resp. účastník společenských vztahů měl z této nerovnosti prospěch by nevykompenzovala hrozbu marginálního poklesu užítku v situaci, kdy by tomu bylo naopak.

¹⁷⁵ Samotné rozhodnutí, resp. způsob, kterým bylo toto přijato může být předmětem autonomního přezkumu (hodnocení) strany sporu, která by jím měla být vázána. Ve vztahu k otázce, zda-li příslušná strana sporu bude dané rozhodnutí respektovat jako autoritativní či nikoli může mít přitom její hodnocení samotného tohoto rozhodnutí, resp. způsobu, jímž bylo přijato značný význam. Existence výhodnosti jako reálného motivu, resp.

konečné a nezměnitelné). Nerovnost přístupu zde může jako porušení spravedlnosti, která právě implikuje nestrannost, být vnímána silně emotivně.¹⁷⁶ Výsledné jednání té strany sporu, která by se cítila právě nerovným přístupem nositele autority *de iure* poškozena, tak nemusí být čistě jen výsledkem racionální ekonomické úvahy založené na porovnávání přínosů a nákladů takového postupu. I kdyby jednání dané strany sporu bylo založeno skutečně pouze na racionálním posouzení, co je či není pro ni výhodné, respektování daného rozhodnutí jako autoritativního bude možno předpokládat pouze tehdy, pokud ta strana sporu, která se bude cítit postupem nositele autority *de iure* poškozena, bude preferovat okamžité ukončení sporu před možností dosažení z hlediska svého obsahu pro tuto stranu sporu výhodnějšího rozhodnutí v rámci dalšího pokračování sporu, a nebo nebude předpokládat, že by mohla dosáhnout spravedlivého rozhodnutí.

Pravděpodobnost toho, že pro obě strany sporu bude akceptování rozhodnutí, v procesu jehož přijímání nositel autority *de iure* nebyl zcela nestranný (nevystupoval ve vztahu k zájmům stran, resp. dosažení konkrétního výsledku v pozici „ideálního pozorovatele“), bude tak ze samé podstaty věci vždy nižší, než by tomu bylo v situaci, kdy k porušení nestrannosti nedošlo a nositel autority *de iure* zároveň i učinil vše pro to, aby o ní nevznikly u stran sporu ani pochybnosti.

Analogická situace jako v případě nestrannosti bude dána i ve vztahu k požadavku, aby v obsahu vydaného rozhodnutí byly reflektovány všechny skutečnosti, které jsou pro toto rozhodnutí relevantní. I splnění tohoto požadavku bude totiž podmiňovat vytvoření „společenství užitku“ ve vztahu k respektování tohoto rozhodnutí, resp. alespoň pravděpodobnost jeho vzniku. Nahrazuje-li jako důvod jednání autoritativní rozhodnutí tzv. závislé důvody a jeho atributem je jeho konečnost, respektování jako autoritativního takového rozhodnutí, které by určité závislé důvody vůbec nereflektovalo, by znamenalo akceptování skutečnosti, že tyto závislé důvody již nebude možné v budoucnu uplatnit.¹⁷⁷ Svůj význam by

---

pravděpodobnost vytvoření „společenství užitku“ ve vztahu k respektování vydaného rozhodnutí jako autoritativního je do značné míry podmíněno právě tím, že strana sporu nebude dané rozhodnutí považovat za vadné z hlediska rovného přístupu nositele autority *de iure* ke stranám sporu a k reflektování všech pro toto rozhodnutí relevantních skutečností v obsahu tohoto rozhodnutí (k tomu viz dále).

¹⁷⁶ Svou roli zde bude hrát symbolická rovina hodnot, tj. zřejmě v tomto případě spravedlnosti jako hodnoty, ve vztahu ke kvalitě normativního řádu společnosti jako celku (viz k tomu in: Fabio, U.: citované dílo, str. 93). V tomto smyslu zde právě k této emotivní rovině může hrát svoji roli i altruismus jako reálně působící motiv lidského chování, o němž bude blíže pojednáno v další kapitole této práce.

¹⁷⁷ Závislý důvod nelze z podstaty věci uplatňovat vedle autoritativního rozhodnutí jako důvodu jednání s tím, že to by mělo být touto skutečností korigováno. Takové rozhodnutí by postrádalo atribut konečnosti. O autoritativním rozhodnutí se naopak předpokládá, že v sobě promítá všechny relevantní závislé důvody. V tomto smyslu tak domáhat se „korekce“ autoritativního rozhodnutí o zohledněním „závislého důvodu“, který tímto rozhodnutím reflektován není, by bylo neslučitelné s přiznáním autoritativní povahy tomuto rozhodnutí. To, co je tu požadováno je *de facto* nové rozhodnutí ve věci.

zde měla otázka, do jaké míry by ty závislé důvody, které v rozhodnutí reflektovány nebyly, bylo možno považovat pro toto rozhodnutí relevantní, tj. vlastně zda-li by jejich reflexe mohla reálně mít za následek změnu obsahu daného rozhodnutí.

Ačkoli nezohlednění určité pro dané rozhodnutí relevantní skutečnosti a porušení požadavku nestrannosti nositele autority *de iure* představuje dvě různé kategorie, které nelze bez dalšího vzájemně zaměňovat, k faktickému poškození určité strany sporu může dojít právě i tím, že v daném rozhodnutí nebude zohledněna skutečnost svědčící v daném sporu v její prospěch. Závěr vztahující se k pravděpodobnosti a podmínkám respektování rozhodnutí v případě, kdy nositel autority *de iure* nebyl ve svém rozhodování nestranný, bude analogicky platit i ve vztahu k situaci, kdy nebyly zohledněny všechny závislé důvody a jedna ze stran byla touto skutečností poškozena. Tato strana sporu nemusí mít bez dalšího, tj. bez efektivního působení jiných prvků motivujících ji k respektování tohoto rozhodnutí jako autoritativního důvod takto činit. V obecné rovině tak zde bude přinejmenším nižší pravděpodobnost vzniku „společenství užitku“ ve vztahu k respektování tohoto rozhodnutí jako autoritativního, než by tomu bylo v případě, kdy by všechny závislé důvody v tomto rozhodnutí promítnuty byly.

4.5 Idea spravedlnosti jako „ideální pozorovatel“

Spravedlnost chápána primárně nikoli ve smyslu specifické hodnoty ale praktické činnosti, která k naplňování této hodnoty směřuje, představuje „intelektuální uvážení a vyřešení konfliktu nestrannou a na výsledku nezainteresovanou nezúčastněnou třetí stranou, jejíž rozhodnutí strany nebo jejich sociální okolí zásadně akceptují“.¹⁷⁸ Pokud se jedná o nutnost zachování nestranného přístupu (ona třetí strana, která daný problém řeší, tak činí z pozice nezainteresovaného „ideálního pozorovatele“), jedná se prvek, který již byl výše jako atribut spravedlnosti uveden. Právě dodržení nestrannosti představuje podmínku nejvyšší pravděpodobnosti zajištění výhodného výsledku pro strany sporu, resp. zajištění takových podmínek řešení sporu, za nichž by na jejich straně nebyl dán legitimní důvod k odmítnutí tohoto řešení. Pokud hodnotě spravedlnosti je implikován požadavek nepreferenčního přístupu,¹⁷⁹ účelem, který lze ve vztahu ke chtění spravedlivého uspořádání konstruovat, je zajištění společenské reprodukce (k tomu blíže v 5. kapitole této práce) a zároveň jedním

---

¹⁷⁸ Kamenka, E., Tay, A., E.: *The Sociology of Justice*, in: *Legal Change. Essays in Honour of Julius Stone*, 1985, str. 119

¹⁷⁹ K tomu viz in: Finnis, J.: citované dílo, str. 106-7

z konstitutivních prvků spravedlnosti je i „požadavek univezalizovanosti“, ¹⁸⁰ lze dovést, že i požadavek na to, aby všechny skutečnosti relevantní pro dané rozhodnutí, byly v něm také promítnuty, je ve skutečnosti (byť možná nepřímo) rovněž spravedlnostním požadavkem. ¹⁸¹

---

¹⁸⁰ Viz k tomu in: Weinberger, O.: Norma a instituce, MU, Brno, 1995, str. 201

¹⁸¹ Požadavek zohlednění všech relevantních skutečností souvisí s otázkou adekvátnosti obsahu daného rozhodnutí jako reakce na danou faktickou situaci (okolnosti daného sporu). Pokud by tedy v naprosté většině případů nebyly relevantní skutečnosti sporů, které mají být danými rozhodnutími řešeny, reflektovány, resp. zde absentovala i samotná snaha o jejich reflexi, byla by tato skutečnost pojmově neslučitelná se chtěním realizace účelu zajištění společenské reprodukce.

Skutečnost, zda relevantní okolnosti byly či nebyly reflektovány může být předmětem sporu a názor na ni se může lišit v závislosti na konkrétní vyznávané koncepci spravedlnosti. Podmínkou, z níž zde však zřejmě nebude možno slevit je vůbec aspirace na hodnotu spravedlnosti v rámci rozhodovací činnosti, kde se již nemusí jednat o určitou konkrétní koncepci spravedlnosti ale o to, aby zde vůbec určitá konkrétní koncepce spravedlnosti byla dána v praktické rozhodovací činnosti bylo aspirováno na její naplňování. Dovozejí-li někteří autoři, že podmínkou existence práva je právě alespoň tato aspirace na hodnotu spravedlnosti (viz k tomu in: Hungr, P.: Nespravedlnost – základ práva, in Hungr, P. a kol.: Právní filozofie, MU, 1993, str. 82), je tato podmíněnost existence určitého objektivně jsoucího normativního systému ve společnosti jako právního systému spojena zřejmě s nutností aspirace na naplňování právě účelu zajištění společenské reprodukce jako účelu práva.

Skutečnost, že v konkrétních případech by všechny relevantní skutečnosti daného případu v potaz vzaty nebyly, ačkoli v naprosté většině případů by tomu bylo opačně, by sice sama o sobě nebyla tedy v rozporu s možností chtění naplňování účelu zajištění společenské reprodukce, zakládala by však nerovnost přístupu a tím by byla v rozporu s požadavkem zachování spravedlnosti ve formálním smyslu. Vzhledem k tomu, že nepromítnutí relevantních skutečností daného případu do obsahu rozhodnutí bude znamenat nižší pravděpodobnost vzniku podmínek pro vytvoření „společensví užítku“, takovýto postup nelze považovat za legitimní ani jako výjimečný, resp. aby jej bylo možno považovat za legitimní, musel by být odůvodněn zvláštními důvody.

Na jedné straně je požadavek rovného přístupu požadavkem spravedlnosti, přičemž idea práva je de facto ideou právě spravedlnosti (Knapp, V.: Teorie práva, str. 44). Na druhé straně však v konkrétním případě může vznikat rozpor mezi jednotlivými dimenzemi morálky, resp. mezi požadavky „částečné spravedlnosti“ a utilitarismu jako různými aspekty „celé spravedlnosti“ (viz k tomu in: Sadurski, W.: Giving Deserts its Due, str. 11an.) Utilitaristický přístup připouští i velmi nerovnoměrné rozdělení užítku (Weinberger, O.: Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika, in Právník 6/1995, str. 520), resp. rovněž představuje i odmítnutí „požadavku vděčnosti“ (k tomuto pojmu viz in: Sidgevick, H.: The Methods of Ethics, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 1981, str. 259-261) a tedy v podstatě i příkazu *suum cuique tribuere*, tj. dát každému, co mu náleží, jako jednoho z konstitutivních principů spravedlnosti (k tomu viz in: Večeřa, M.: Spravedlnost v právu, str. 27). Utilitaristický přístup lze v tomto smyslu chápat jako alternativní ve vztahu k přístupu vycházejícímu jednoznačně ze snahy o realizaci požadavků spravedlnosti (to se projevuje např. ve vztahu k chápání účelu trestu a formulaci požadavků na jeho ukládání – k utilitaristickému pojetí trestu a odlišnosti utilitaristického a retributivního pojetí trestu srovnej in: Harris, J., W.: Legal Philosophies, 2. vyd., Butterworth, London, 1997, str. 53). Utilitaristický přístup v tomto smyslu předpokládá, že ačkoli mu jí jinak přiznává prioritu mezi morálními požadavky, v určitých situacích musí být dána přednost realizaci některé jiné společenské povinnosti (Mill, J., S.: Utilitarianism, Londýn, 1863, str. 94). V tomto smyslu se může utilitaristický postup v určitém konkrétním případě ukázat jako odůvodněný a legitimní, když bude představovat efektivní prostředek ve vztahu k realizaci účelu zajištění společenské reprodukce. Pokud se však jedná o otázku dobrovolného jednání v souladu s obsahem rozhodnutí, které tomuto účelu svým obsahem slouží, ačkoli odporuje požadavkům spravedlnosti, důvodem takového postupu zde zřejmě musí být akceptování daného rozhodnutí jako autoritativního v pravém smyslu (a tedy působení altruismu jako motivu lidského chování) a nikoli snaha o ustavení prostého „společensví užítku“ jako postup na základě výhodnosti, jak o ní jako motivu lidského jednání bylo pojednáno výše.

Výše již bylo uvedeno, že požadavek spravedlnosti nelze zcela oddělit od chtění zajištění společenské reprodukce (právě její zajištění představuje účel i ve vztahu k požadavku spravedlnosti), s nímž by bylo v rozporu, pokud by v naprosté většině případů nebyly relevantní skutečnosti v obsahu rozhodnutí promítnuty, resp. na jejich rozhodnutí nebylo aspirováno. Pokud zároveň však s požadavkem spravedlnosti by byl neslučitelný i nestejný postup ve stejných případech, nepromítnutí všech relevantních skutečností do obsahu příslušného rozhodnutí jako výjimečný postup by zakládalo nerovnost a bylo v rozporu s požadavkem spravedlnosti právě pro tuto nerovnost. Na základě toho lze dovést, že i požadavek na to, aby všechny

Právě splnění alespoň těch požadavků spravedlnosti, jejichž obsah není závislý na identitě té které konkrétní koncepci spravedlnosti, ale které lze shrnout pod formální vymezení spravedlnosti,¹⁸² lze tedy na základě výše uvedeného v obecné rovině považovat za podmínku pro dosažení nejvyšší pravděpodobnosti dobrovolného respektování vydaného rozhodnutí na základě výhodnosti (a tím za jinak stejných podmínek i nejvyšší pravděpodobnosti efektivního regulativního působení příslušných rozhodnutí). Jak bylo uvedeno výše, spravedlnost jako praktickou činnost lze chápat jako intelektuální uvážení a rozhodnutí příslušného případu třetí nezainteresovanou osobou.¹⁸³ Výkon legitimní autority sice předpokládá nutnost splnění podmínky spravedlivého postupu, není-li okolnostmi případu odůvodněn takový postup, kdy je dána přednost realizaci jiné dimenze tzv. „celé spravedlnosti“. Přítomnost nezávislé třetí strany jako konkrétní osoby či skupiny osob však pojem autority nutně nepředpokládá. Ve vztahu k požadavku realizace formální spravedlnosti jako specifické hodnoty se sice může jako určitý ideál jevit situace, kdy daný spor je řešen rozhodnutím nezávislé a nestranné třetí osoby (soudce či rozhodce), která není na konkrétním obsahu rozhodnutí zainteresována a jsou tak u ní dány předpoklady pro rozhodování nezávislém na identitě a zájmech stran sporu.¹⁸⁴ Přítomnost této třetí strany sporu není konstitutivním prvkem ve vztahu k pojmu autority a její absence bez dalšího nemění nic ani na legitimnosti výkonu autority v konkrétním případě.¹⁸⁵ Je tak představitelné i autoritativní rozhodnutí (a toto rozhodnutí je možno považovat svým obsahem za legitimní, tj. jeho respektování lze na stranách sporu legitimně požadovat) v situaci, kdy nositel autority bude sám účastníkem daného společenského vztahu či může být na konkrétním obsahu rozhodnutí i sám zainteresován.

Požadavek, aby nositel autority *de iure* byl ve vztahu k danému sporu třetí, na jeho výsledku nezainteresovanou osobou, resp. i samotný požadavek nestrannosti představuje požadavek funkční, jehož smyslem je zamezení možnosti, aby v rámci rozhodovacího procesu byl jednoznačně preferován zájem jedné strany sporu na úkor druhé strany. Pokud by tak v případě existenci sporu o to, zda mezi dvěma stranami existuje vztah dlužníka a věřitele, resp. zda-li jedna strana dluží druhé určité plnění a autorita *de iure* k rozhodnutí tohoto sporu

---

relevantní okolnosti konkrétního sporu byly zohledněny v rozhodnutí, jímž má být daný spor řešen, je požadavkem spravedlnostním, byť jej lze jako takový vyvozovat jen nepřímě.

¹⁸² K tomu srovnej in: Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: citované dílo, str. 277

¹⁸³ Kamenka, E, Tay, A., E.: citovaný článek, str. 119

¹⁸⁴ Jediným skutečným zájmem je na straně této třetí strany, alespoň v tomto případě, který je zde konstruován jako ideální, je zájem na tom, aby její rozhodnutí mělo skutečně regulativní účinek ve vztahu k chování těch subjektů, o jejichž právech a povinnostech daný nositel autority *de iure* v konkrétním případě rozhodoval. Z toho lze tedy alespoň právě v tomto ideálním případě dovodit existenci důvodu na straně daného soudce nebo rozhodce k tomu, aby o nestrannosti jeho postupu nevznikly u stran daného sporu žádné pochybnosti.

¹⁸⁵ Viz k tomu in Raz, J.: *Ethics in Public Domain*, str. 212-214

by byla svěřena jedné ze stran tohoto sporu, tato strana by neměla žádný apriori daný důvod ohlížet se i na zájmy druhé strany či se ve vztahu k obsahu rozhodnutí cítit vázán jakýmkoli pravidly, jejichž aplikace by odporovala realizaci zájmů tohoto subjektu. Toto by platilo, pokud by se neprojevil „cit pro spravedlnost“, resp. altruismus jako motiv lidského chování a daná strana sporu by sledovala skutečně pouze svůj zájem ve smyslu získání nebo neposkytnutí sporného plnění. Zejména tam, kde by se jednalo o vzájemně sobě cizí subjekty, pravděpodobnost prosazení se altruismu jako motivu lidského chování relativně nízká. Požadavek, aby daný spor rozhodoval jako nositel autority *de iure* nezávislý třetí by v této situaci bylo možno chápat jako nezbytnou pojistku před možností nelegitimního zneužití autority. Ve vztahu k jiným situacím jsou však představitelné i jiné pojistky proti zneužití autority, než požadavek, aby existující konflikt zájmů řešil nezúčastněný třetí. Jako příklady je možno uvést situaci, kdy autoritativním způsobem rozhoduje správní orgán o právech účastníků řízení či případ, kdy rodiče rozhodují ve vztahu ke svým dětem.¹⁸⁶ V určitém smyslu může mít povahu takové pojistky i předpoklad existence altruistického chování nositele autority vůči tomu, o jehož právech a povinnostech má rozhodovat. S tím sice není možné příliš počítat, resp. na něj spoléhat v situaci konfliktu zájmů vzájemně si cizích subjektů, kde jeden z nich není příliš zainteresován na prosperitě druhého, např. ve vztahu k situaci rodičů, kteří budou autoritativně rozhodovat ve vztahu ke svým dětem však zpravidla je možno s existencí altruismu jako reálného motivu chování naopak počítat. Jiné prostředky

---

¹⁸⁶ V rámci řízení před správním orgánem o právech a povinnostech účastníků řízení rozhoduje správní orgán, který v rámci tohoto řízení může rozhodovat i o jeho právech a povinnostech vůči sobě samému či vůči státu nebo jiné veřejnoprávní korporaci, jejímž je orgánem. Alespoň hypoteticky je zde tedy myslitelný konflikt zájmů, a to zejména pokud by daný orgán veřejné moci hájil partikulární zájem dané korporace nebo zájmové skupiny, která prosadila svůj vliv v rámci dané korporace. Rodičům přísluší zpravidla autorita, není-li jim tato z nějakého důvodu odňata, k rozhodování ve věcech jejich dětí. To se přitom netýká pouze vztahů, resp. práv a povinností vůči třetím osobám, kde by své děti zavazovali či jejich jménem nabývali práva, ale týká se to i vztahů mezi samotnými rodiči a jejich dětmi. I zde je přitom představitelné, že by mezi zájmy rodičů a dětí mohlo dojít ke konfliktu.

Přísluší-li správním orgánům autorita k rozhodování v určité oblasti vztahů, platí pro ně zároveň i zásada enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí. Nemůže tak vydat jakékoli rozhodnutí ale může rozhodnout pouze způsobem, kterým mu umožňuje rozhodnout zákon (rozhoduje na základě zákona a v jeho mezích). V demokratickém právním státě navíc jako obecný princip platí, že konkrétní rozhodnutí správního orgánu může účastník řízení, který se jím cítí být poškozen, napadnout a domáhat se jeho přezkoumání před nezávislým soudem, který ve vztahu k danému rozhodnutí, resp. k otázce jeho zákonnosti a přípustnosti přistupuje právě jako nezávislý třetí.

Pokud se pak jedná o rodičovskou autoritu, ochrana dětí ze strany společnosti proti jejímu možnému zneužívání je dána existencí kogentní právní úpravy, resp. i možností zásahů do výkonu tzv. „rodičovské zodpovědnosti“. Kogentní právní úprava tak např. upravuje otázku možného způsobu nakládání majetkem dítěte ze strany rodičů jako jeho zákonných zástupců, kteří s tímto majetkem nemohou nakládat svévolně ke svému prospěchu ale právě pouze takovým způsobem, který by byl primárně v zájmu dítěte. V odůvodněných případech může být správou majetku dítěte pověřena i třetí osoba jako „majetkový opatrovník“. Rodiče mají povinnost při výkonu své rodičovské zodpovědnosti postupovat v nejlepším zájmu dítěte, přičemž v případě, že tak nečiní, může být tato skutečnost důvodem k zásahu ze strany společnosti právě k ochraně zájmů dítěte. V extrémních případech, kdy by se již jiné prostředky nejevily jako dostačující, je zde dána i možnost zbavení rodičovské zodpovědnosti a tím *de facto* i zákonem uznané autority k rozhodování ve záležitostech daného dítěte.

ochrany proti zneužití autority se tak mohou v tomto případě omezit primárně na ty situace, kdy se tento předpoklad působení altruismu jako motivu chování neosvědčí.

Dodržení zásady *nemo iudex in causa suam* ve vztahu ke všem případům, kdy má být rozhodováno o právech a povinnostech druhého tedy nutně nepodmiňuje autoritativní povahu tohoto rozhodnutí. Za legitimní lze však řešení sporu, které není reálně založeno na rozhodnutí nezávislého třetího považovat pouze za podmínky, že zde budou reálně dány jiné záruky chránící před nebezpečím zneužití autority se *de iure* k přijetí rozhodnutí, které by jednostranně sledovalo pouze zájem jedné strany sporu a na zájmy ostatních stran sporu nebralo ohled. Jak již bylo uvedeno, legitimnost rozhodnutí *de facto* závisí na podmínkách přijetí tohoto rozhodnutí, resp. na tom, zda-li by bylo možno předpokládat, že strany sporu by dali souhlas s tím být tímto rozhodnutím vázány, resp. by to po nich bylo možno spravedlivě požadovat. I pokud by toto neplatilo v případě vztahů mezi subjekty, které pociťují vzájemný altruismus (je mezi nimi dán cit „pravého přátelství) a újmu druhého by alespoň do určité míry zároveň pociťovali i jako újmu vlastní. V případě subjektů, které by si byli zájmově zcela cizí (v krajním případě to jediné co by je spojovalo by byla skutečnost, že jsou konkurenty v boji o stejný vzácný statek), by nebylo možno po nich ani spravedlivě požadovat, aby toto rozhodnutí respektovali jako autoritativní. Právě při absenci záruk proti zneužití autority *de iure* by v situaci, kdy by spor měla rozhodovat jedna ze stran sporu, by však ty strany sporu, které se na rozhodování nepodílely, neměly důvod respektovat toto rozhodnutí na základě výhodnosti, jak toto bylo popsáno výše.

Autorita, resp. řešení, které bude strana sporu akceptováno či alespoň respektováno jako závazné však nemusí být reálně podmíněno existencí určité konkrétní třetí osoby, která by reálně daný spor rozhodla. Na samém začátku této kapitoly bylo uvedeno, že alespoň etymologický původ termínu autorita se váže k představě existence určité třetí osoby, které lze alternativně nebo kumulativně přičítat autoritu *de iure* nebo *de facto*. Preskriptivní povaha a schopnost působit v rámci daných společenských vztahů jako nositel autority však nemusí příslušet pouze určité konkrétní osobě, ale může být i vlastností specifické společenské praxe.¹⁸⁷ Jak již bylo uvedeno výše, spravedlnost jako praktická činnost představuje

---

¹⁸⁷ Pravidla chování mohou mít např. i zvykový původ, tj. mít povahu určité společenské konvence, jejíž existenci nelze odvodit od projevu vůle žádné konkrétní osoby. Přes to však tato pravidla mohou být v rámci dané společnosti uznávána za závazná. Příkladem takto vzniklých pravidel mohou být právní obyčeje, které, jsou-li uznávány za platné prameny práva, mohou zakládat práva a povinnosti. Autoritativnost právních obyčejů je dána možností jejich odvození nikoli od libovolné ale od konkrétní společenské praxe, které je přisouzena způsobilost zakládat závaznost jí ustavených pravidel chování. Toto je tedy situace analogická existenci autority *de iure* vztahující se ke konkrétní osobě, ve vztahu k níž rovněž je nutné, aby nositel této autority byl určitým

„intelektuální uvážení a vyřešení konfliktu nestrannou a na výsledku nezainteresovanou nezúčastněnou třetí stranou, jejíž rozhodnutí strany nebo jejich sociální okolí zásadně akceptují“.¹⁸⁸ V tomto smyslu je spravedlnost jako činnost autoritativní. Vztah spravedlnosti a autority však není pouze nahodilý. Jak bylo již uvedeno výše, legitimnost autority není podmíněna reálně vysloveným souhlasem s tím, aby ten, kdo tento souhlas dal, byl rozhodnutím vázán, ale je podmíněna podmínkami pojícími se se samotným rozhodnutím. Autoritu tak lze považovat za legitimní pouze tehdy, pokud její vykonavatel aspiruje na spravedlnost jako regulativní hodnotu. Dodržení požadavků spravedlnosti tak lze považovat za legitimizující ve vztahu k výkonu autority. Za legitimní lze označit totiž pouze takový způsob jejího výkonu, který bude zaručovat nestrannost přístupu ve vztahu ke stranám sporu v pravém slova smyslu, tj. v podstatě jako procesní podmínku, nebo bude poskytovat jinou záruku proti možnosti zneužití autority, resp. možnosti, že dané řešení bude koncipováno jako účelový postup uspokojování zájmů jedné ze stran sporu (konfliktu zájmů) zatímco zájmy druhé strany nebudou reflektovány vůbec. Při absenci požadavku nestrannosti jako institucionální záruky bude předpoklad zohledňování i zájmů druhé strany z podstaty věci zřejmě spojen zejména s altruismem jako motivem lidského chování. Půjde zde tedy vždy o jakousi analogii rodičovské autority, kde legitimita možnosti rozhodovat ve vztahu k vlastním dětem a mimo jiné jim ukládat i povinnosti vůči sobě samému je rodiči založena nikoli nestranností v institucionálním smyslu ale zainteresovaností na prospěchu svého dítěte. Jak bude tvrzeno dále v následující kapitole této práce „cit pro spravedlnost“ představuje dílčí projev altruismu jako motivu lidského chování. Za legitimní tak lze považovat pouze takový výkon autority, v níž je prvek spravedlnosti přítomen, tj. na spravedlnost je zde aspirováno a tato aspirace je alespoň v určitém minimálním rozsahu úspěšná (spravedlnost představuje řídicí ideu procesu hledání řešení daného konfliktu zájmů). To může přitom být zajištěno buď prostřednictvím dodržené procedury řešení daného konfliktu zájmů, tj. zajištěním nestrannosti v rámci rozhodovacího procesu nebo musí být zajištěno reálným působením altruismu jako motivu lidského chování v procesu hledání řešení tohoto konfliktu.

Působení altruismu jako motivu chování bude více pozornosti věnováno v následující kapitole. Altruismus, jak již vyplývá i z výše uvedeného, zde v podstatě implikuje nutnost zohlednění zájmů druhého subjektu (hodnotící subjekt je uznává za hodny toho, aby byly

---

existujícím pravidlem reálně identifikován (Peters, R., S.: citovaný článek, str. 84). Takovéto pravidlo bude mít tak v dané společnosti povahu pravidla uznání.

¹⁸⁸ Viz Kamenka, E., Tay, A., E.: The Sociology of Justice, in: Legal Change. Essays in Honour of Julius Stone, 1985, str. 119

uspokojeny, resp. je na prosperitě druhého subjektu sám zainteresován). V tomto smyslu existence altruismu jako motivu lidského chování představuje specifický případ vzniku požadavku uspořádání poměrů ve společnosti spravedlivým způsobem, který nebude zpravidla dán v případě vzájemně sobě cizích subjektů, u nichž nebude na místě předpokládat, že jeden bude reálně zainteresován na prosperitě druhého ve smyslu „přátelství v pravém smyslu“¹⁸⁹ jako vztahu postaveném na altruismu jako na motivu lidského chování. V případě reálného působení altruismu jako motivu lidského chování tak dochází alespoň v přeneseném smyslu k posunu v posuzování jednotlivých způsobů řešení, když hodnotící subjekt, jemuž přísluší i autorita *de iure*, přistupuje k vzájemně si konkurujícím zájmům (alespoň právě v přeneseném smyslu) „zvnějšku“ třetí osoba, která není zainteresována na jednoznačné preferenci zájmů ani jedné ze stran, resp. sleduje zde zájmy obou stran¹⁹⁰. Dochází zde tak k tomu, že i ten, kdo sám je vzhledem ke sledování vlastních zájmů zainteresován na určitém konkrétním výsledku daného sporu, bude ve vztahu k hledání řešení existujícího konfliktu zájmů alespoň v míře, v níž se projeví regulativní působení altruismu, přistupovat jako třetí osoba, která nesleduje primárně zájem jedné konkrétní osoby, ale hledá takové řešení, které by bylo možno označit jako ve vztahu k dané situaci za univerzalizovatelné.

Implikuje-li rozhodnutí na základě spravedlnosti nestrannost ve vztahu ke identitě subjektů, tj. požadavek, aby existující konflikt zájmů byl rozhodnut třetí stranou, která není na konkrétním výsledku zainteresována (je tak v pozici „ideálního pozorovatele“), tuto úlohu může sehrát i samotná hodnota spravedlnosti, bude-li akceptována stranami sporu jako řídicí idea řešení sporu jejich vzájemnou dohodou. Je-li konflikt zájmů řešen autoritativním rozhodnutím, nositel autority *de iure* může být zainteresován z různých důvodů na tom, aby spor byl rozřešen a tedy i ukončen tímto rozhodnutím s definitivní platností. Tento zájem lze dovodit, že musí být dán, resp. se alespoň při vnějším pohledu jako jediný skutečně daný i v případě řešení sporu dohodou stran. Každá ze stran sporu v tomto smyslu bude usilovat o nalezení univerzalizovatelného řešení, které jim za předpokladu, že stejně bude postupovat i druhá strana a dohoda jí nebude zpochybněna, nejvyšší možnou jistotu toho, že spor byl vyřešen s definitivní platností. Podmínky uzavření takovéto dohody se tak v mnohém budou

---

¹⁸⁹ Finnis, J.: *Natural Law and Natural Rights*, str. 141

¹⁹⁰ Reálně zde sice dochází k tomu, že újmu na zájmech druhé osoby, s níž ho pojí „přátelství v pravém smyslu“, by právě hodnotící subjekt pociťoval sám jako snížení vlastního užítku, který se snaží maximalizovat. Bude-li proto altruisticky jednající osoba přihlížet i k zájmům druhého, ekonomickým důvodem tohoto jednání bude vlastně snaha o maximalizace vlastního užítku, resp. realizace svých preferencí (k tomu blíže in: Becker, G., S.: *Teorie preferencí*, Grada Publishing, Praha, 1997, str. 15an a 303an. Tato skutečnost, resp. tento motiv však nemění nic na nutnosti vzájemného poměřování mezi těmi zájmy hodnotící osoby (a případného nositele autority *de iure*) a druhé osoby, k níž je hodnotící osoba motivována jednat altruisticky, které se budou dostávat do vzájemného konfliktu.

blížit podmínkám vedení diskurzu jako specifické ideální negociační situace.¹⁹¹ I v případě, kdy řešení bude založeno na dohodě stran konfliktu zájmů, pokud tato dohoda bude svým obsahem založena na hodnotě spravedlnosti, bude tedy možno dosahovat stejných pozitivních účinků jako v případě autoritativního rozhodnutí respektujícího požadavky spravedlnosti. Svou roli zde bude hrát to, zdali na straně obou (všech) stran sporu bude dán zájem dosáhnout rychlého a definitivního vyřešení tohoto sporu. Rozdíl situace řešení sporu dohodou od situace, kdy je řešen autoritativním rozhodnutím bude spočívat v tom, že v případě dohody je nutná ochota všech stran sporu na danou dohodu přistoupit (v případě autoritativního rozhodnutí lze toto rozhodnutí teoreticky přijmout i při absenci takové vůle a vůči straně sporu, na jejíž straně by tato vůle absentovala vynutit tlakem zvnějšku). V případě, kdy strany sporu však budou zainteresovány na rychlém a konečném vyřešení existujícího konfliktu zájmů, řešení tohoto konfliktu založené na spravedlnosti jako řídicí ideji bude mít v ideálním případě potenciál efektivního působení jako regulativ chování stran sporu i bez nutnosti přítomnosti vnějšího donucení. Vnější donucení ani altruismus jako motivy chování sice neztrácí zcela svůj význam, v situaci, kdy je však spor řešen souladně s požadavky spravedlnosti, však tyto potenciálně představují pouze motivy podpůrné vůči výhodnosti respektování rozhodnutí jako autoritativního stranami sporu, resp. působení těchto motivů na lidské chování má synergický efekt. Řešení sporu splňující požadavky formální spravedlnosti tak lze označit za řešení, kdy bude maximalizována pravděpodobnost, že strany sporu budou toto rozhodnutí respektovat. V případě, kdy se jedná o právní spor, resp. o spor (konflikt zájmů), který má být řešen prostředky práva tedy v tomto smyslu právě soulad s požadavky formální spravedlnosti bude za jinak stejných podmínek maximalizovat pravděpodobnost efektivnosti působení práva v užším smyslu ve vztahu k řešení tohoto konfliktu zájmů. Požadavek na to, aby daný konflikt zájmů byl řešen způsobem, kdy bude učiněno zadost požadavkům spravedlnosti, jako prostředek zajištění maximální pravděpodobnosti, respektování příslušného řešení stranami sporu jako autoritativní, nebude tedy pouze požadavkem morálním (nebude efektivním prostředkem pouze ve vztahu k účelu zajištění společenské reprodukce), ale bude i prostředkem praktickým ve vztahu ke snižování společenské entropie.

---

¹⁹¹ K tomu viz in: Alexy, R.: Discourse Theory and Human Rights, in: Ratio Juris, roč. 9, 4. 3 (září 1996), str. 209an.

Kapitola 5. - Altruismus a „cit pro spravedlnost“ jako motivy lidského chování

Spravedlnost (ve smyslu „částečné spravedlnosti), již byla částečně věnována pozornost v předcházející kapitole, zde byla vymezena jako rovnost při rozdělování dober a zel. Z „požadavku vděčnosti“, představujícího jeden z atributů spravedlnosti, vyplývá přitom nutnost odpovídat na dobro dobrem a na zlo zlem. Regulativní působení spravedlnosti se přitom neomezuje pouze na distribuci odměn a trestů, rovnost distribuce statků, zdrojů či naopak břemen, které musí být nesený, v podobě konkrétního konání nebo konkrétního plnění. Spravedlnost naopak působí i jako regulativní hodnota ve vztahu k jiným hodnotám. Ty se při akceptaci paradigmatu hodnotového pluralismu mohou vůči sobě dostávat do vzájemného konfliktu,¹⁹² takže snaha o realizaci jedné hodnoty v co největším rozsahu může narážet na limity, které bude představovat snaha o totéž v případě jiné hodnoty. Spravedlnosti jako jedné z hodnot přitom přísluší v případě takového konfliktu ve vztahu k ostatním hodnotám výjimečné postavení, když určuje míru možnosti uplatnění jednotlivých těchto do konfliktu se dostávajících hodnot. Pokud tak lze hodnoty chápat jako regulativní fenomény, regulativní působení spravedlnosti se projevuje i ve vztahu k ostatním hodnotám a spravedlnost je v této souvislosti označována rovněž jako hodnota druhého stupně či též jako „metahodnota“.¹⁹³

Lze-li požadavek univerzalizace považovat za inherentní atribut spravedlnosti, i v případě, že tato vystupuje v pozici „metahodnoty“, smyslem jejího regulativní působení je snaha o optimalizaci těchto hodnot ve smyslu možnosti nalezení univerzalizovatelného řešení, které by mohlo být chtěno pro všechny stejné případy konfliktu hodnot i v budoucnosti. Optimalizace hodnot bude v konkrétním případě často prováděno prostřednictvím poměrování a optimalizace principů jako normativních vět představujících vyjádření hodnot.¹⁹⁴

V případě principů požadavek optimalizace vyvstává z jejich povahy jednostranných příkazů odkazujících pouze k jedné hodnotě.¹⁹⁵ V situaci plurality a konkurenční povahy hodnot tak principy v neoptimalizované podobě sami neumožňují nalezení rovnovážného bodu mezi hodnotami a nejsou tak ani prakticky použitelnými vodítky lidského chování, tak aby toto vyhovovalo požadavku univerzalizovatelnosti. Principy však v sobě zároveň obsahují

¹⁹² Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, ASPI, Praha, 2003, str. 276

¹⁹³ Sadurski, W.: citované dílo, str. 14

¹⁹⁴ Peczenik, A.: On Law and Reason, Kluwer Academic Publisher, 1989, str. 75

¹⁹⁵ Hage, J., Peczenik, A.: Law, Morals and Defeasibility, in.: Ratio Juris, roč. 13, č. 3, září 2000, str. 310

i příkazy k optimalizaci¹⁹⁶ právě jako korektiv jejich jednostrannosti. Pouze v optimalizované podobě jsou tak způsobilé být reálnými vodítky lidského chování. Možnost řešení konfliktu proto předpokládá existenci „meta-důvodu“ jako kritéria stojícího nad konkurujícími si hodnotami či principy jako důvody jednání.¹⁹⁷ Cílem této kapitoly je demonstrovat, jakým způsobem spravedlnost plní úlohu tohoto kritéria v rámci praktického rozhodování, resp. jakým způsobem se „cit pro spravedlnost“ a altruismus projevují jako reálné motivy chování. Jako samostatné (na právu, resp. donucení ze strany veřejné moci a případně i proti němu působící) motivy chování, mohou tyto případně ovlivňovat i efektivnost působení práva v užším smyslu ať již v případě jejich synergického nebo vzájemně kolidujícího působení.

5.1 Vymezení pojmů cit pro spravedlnost a altruismus

Hodnoty představují dobra a na základě této skutečnosti jsou poptávány a regulativně působí na lidské chování. Volba konkrétní hodnoty, která je zvolena s sebou nutně přináší i případná zla v podobě s nimi spojených nákladů.¹⁹⁸ To se promítá do konkrétní podoby řešení konfliktu hodnot. Na samotné povaze hodnot jako dober to však nic nemění. Je-li každá hodnota dobrem a je poptávána na základě pozitivního přínosu, platí toto i pro hodnotu spravedlnosti. Jak bude ukázáno dále, smyslem spravedlnosti je nastavení takových společenských podmínek, které jsou optimální ve vztahu k zajištění společenské reprodukce. Ačkoli tedy různí lidé budou vyznávat odlišné koncepce spravedlnosti, touha po tom, aby vztahy ve společnosti byly uspořádány spravedlivým způsobem v podobě tzv. citu pro spravedlnost zde bude dána vždy.¹⁹⁹ Existence této touhy, která představuje antropologickou danost člověka,²⁰⁰ bude reálně hrát i významnou úlohu jako motiv lidského chování.

Samotný cit pro spravedlnost lze považovat za jeden z projevů tzv. „mravního citu“, jak byl tento popsán jako reálný motiv lidského chování do značné míry jako kategorie filozofických úvah již dosti dávno.²⁰¹ Ve srovnání s takto traktovaným „mravním citem“ je cit pro spravedlnost obsahově užší. Je-li tak tzv. „částečná spravedlnost“²⁰² pouze částí

---

¹⁹⁶ Alexy, R.: A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2004, str. 47

¹⁹⁷ Peczenik, A.: cit. dílo, str. 75

¹⁹⁸ Raz, J.: The Practice of Value, Clarendon Press, 2003, str. 18

¹⁹⁹ Klabouch, J.: Pluralistické výklady spravedlnosti, in: Právník 6/1995, str. 558

²⁰⁰ Weinberger, O.: Norma a instituce (úvod do teorie práva), MU, Brno, 1995, str. 193

²⁰¹ K tomu srovnaj k tomu in: Hume, D.: A Treatise of Human Nature, in: Cummins, R., C., Christiano, T, H.: Modern Moral and Political Philosophy, Mayfield Publishing Company, 1999, str. 207an. nebo in: Smith, A.: Teorie mravních citů, Liberální institut, Praha, 2005, str. 3an.

²⁰² K tomuto pojmu viz in: Aristoteles: Etika Nikomachova, Jan Leichter, Praha, 1937, str. 101

morálky,²⁰³ platí zároveň, že „cit pro spravedlnost“ je pouze specifickým projevem „mravního citu“.²⁰⁴ Pokud tak cit pro spravedlnost odkazuje k této „částečné spravedlnosti“, mravní cit odkazuje ke spravedlnosti celé, a lze jej zcela nebo alespoň zčásti ztotožnit s lidským altruismem jako biologickou daností člověka.

Na altruismus byly činěny odkazy již v předcházející kapitole této práce. Vzhledem k významu, jaký hraje altruismus jako motiv lidského chování a k jeho v této kapitole tvrzené povaze faktického důvodu existence citu pro spravedlnost, se na tomto místě jeví jako nezbytné zastavit se krátce u tohoto pojmu a pokusit se o jeho vymezení.

V tradičním pojetí, jak je toto traktováno společenskými vědami, je altruismus, resp. altruistický způsob chování stavěn do protikladu k egoistickému způsobu chování. Altruismus a egoismus jsou chápány jako zrcadlové kategorie, kde první z nich je definován jako sociální chování sledující prospěch někoho jiného spíše než svůj vlastní a egoismus naopak jako sociální chování sledující prospěch vlastní spíše než někoho jiného.²⁰⁵ Toto je pojetí náboženství či morální filozofie, které pojímají altruismus jako specifickou ctnost, kterou nelze považovat za praktickou a racionální z hlediska samotného altruisticky jednajícího subjektu (za modelový příklad tohoto altruismu lze považovat biblické podobenství o milosrdném Samaritánovi). Jiné vědní disciplíny, které se zaměřují na ekonomiku lidského chování pojetí altruismu jako ctnosti nepřijímají a snaží se vysvětlit altruismus, resp. altruistické chování jako chování ze své podstaty racionální. Lze se přitom setkat i s pojetím zcela odmítajícím dichotomii altruistického a egoistického chování. Podle tohoto pojetí každé jednání vždy sleduje primárně vlastní prospěch jednajícího subjektu.²⁰⁶ Altruistické chování, ať již mu je či není přiznávána racionální povaha, nesporně je v lidském životě realitou.²⁰⁷

Jednou, nikoli jedinou z věd, které se pokoušejí nalézt vysvětlení existence altruismu, je i sociobiologie. Edward O. Wilson, který stál u významného vzestupu zájmu o tuto vědu, o nějž se svým dílem rovněž sám zasloužil, označil právě slučitelnost altruismu a evoluční

---

²⁰³ Jako odlišnou a užší kategorii chápe ve srovnání s mravním citem cit pro spravedlnost i John Rawls, když mravní cit je pro něho stálou uspořádanou rodinou řídících dispozic lidského chování, přičemž cit pro spravedlnost považuje pouze za jednu z těchto řídících dispozic (viz k tomu in: Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing, Praha, 1995, str. 282).

²⁰⁴ Heller, A.: *Beyond Justice*, Basil Blackwell, Oxford – New York, 1987, str. 130

²⁰⁵ Rushton, J., P.: *Altruism, Socialization, and Society*, 1980, p. 4

²⁰⁶ Viz k tomu např. in Alexander, R., D.: *The Biology of Moral Systems*, Aldine de Gruyter, New York, 1987, str. 93-95

²⁰⁷ Jinak, než jako altruistické chování ve smyslu sebeobětování nelze chápat např. situace, které skutečně byly zaznamenány, kdy vojáci byli v boji ochotni zachránit za cenu vlastní smrti životy svých spolubojovníků tím, že se vrhli na nepřítelem hozený ruční granát a zalehli jej svým tělem (viz k tomu in: Wilson, E., O.: *On Human Nature*, Harvard University Press, 1978, str. 149).

teorie za jeden z „centrálních teoretických problémů sociobiologie“.²⁰⁸ Vysvětlení založené na koncepci reprodukci genů jako nosičů určité informace, které mají tendenci se reprodukovat, jež nabídl ve svém díle W. D. Hamilton²⁰⁹ a na něj navazující autoři (např. Richard Dawkins, který vedle genů jako nosiče genetické informace rozpoznal stejnou tendenci i ve vztahu k tzv. memům jako nosičům kulturní informace²¹⁰), je dnes víceméně přijímáno a ve vztahu k jiným způsobům vysvětlení altruismu jako reálného prvku ovlivňujícího lidské chování, je lze označit za nejsnáze akceptovatelné.²¹¹ Není pochopitelně účelem této práce se dopodrobna zabývat snahou o vysvětlení existence altruismu. Pro účely této práce zcela postačí konstatování, že předpoklad možnosti altruistického chování, není v rozporu s racionální povahou lidského chování, ale naopak z ní možnost takového chování vyplývá.

Ve vztahu ke spravedlnosti má předpoklad možnosti racionálního jednání svůj význam pro vysvětlení, proč vlastně vzniká požadavek univerzalizace, resp. cit pro spravedlnost jako reálný motiv lidského chování. Albert A. Ehrenzweig, který navazuje na psychoanalýzu Sigmunda Freuda, rozlišuje ve svém díle osm různých typů (konceptí) spravedlnosti, kterými podle jeho tvrzení člověk prochází v rámci svého vývoje jako jedince.²¹² Podle Ehrenzweiga tak dochází k přecházení mezi jednotlivými fázemi, resp. koncepcemi spravedlnosti v rámci vývoje jednoho člověka. Význam vlivu, který má osoba hodnotícího subjektu na obsah hodnotícího soudu, který představuje subjektivní kategorii procesu hodnocení, je nesporný²¹³. Vysvětlení posunů hodnotových, resp. spravedlnostních postojů, z nichž v této práci vycházím, je založeno na předpokladu, že tyto posuny jsou dány především změnami postavení daného subjektu v rámci společnosti, jeho přístupu k poptávaným statkům a tím i jeho možností uspokojovat své potřeby. Tento závěr byl ostatně ve vztahu k hierarchii hodnot potvrzen empirickými studii.²¹⁴ V případě Ehrenzweigem tvrzeným přechodům z jedné fáze do jiné se zde jedná o vývoj hodnotových soudů stále u jednoho a téhož jedince. Osm typů (konceptí) spravedlnosti,²¹⁵ jak je Ehrenzweig popisuje, představuje ideální typy jako

---

²⁰⁸ Wilson, E., O.: *Sociobiology: The New Synthesis*, Harvard University Press, 1975, str. 3

²⁰⁹ Jeho článek *The Genetical Evolution of Social Behaviour I a II*, in: *Journal of Theoretical Biology* 1964, lze v tomto smyslu považovat skutečně za přelomový.

²¹⁰ Dawkins, R.: *The Selfish Gene*, Oxford University Press, 1976, str. 203an.

²¹¹ Viz k tomu in: Barash, D., P.: *Revolutionary Biology: The New Gene-centred View of Point*, 2001, str. 42

²¹² Ehrenzweig, A., A.: *Law: A Personal View*, A. W. Sijthof, Leyden, 1977, str. 20

²¹³ Wright, G., H., von: *Valuations – or How to Say the Unsayable*, *Ratio Juris*, roč. 13, č. 4 (prosinec 2000), str. 359

²¹⁴ Viz k tomu in: Večeřa, M., Urbanová, M.: *Sociologie práva, Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk*, Praha, 2006, str. 132. Výslovně lze zmínit např. pojem tzv. „tiché revoluce“, který pro tento posun používá Ronald Inglehart (viz in: Inglehart, R.: *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton University Press, 1977). Tyto závěry týkající se hodnotové hierarchie hodnot jako celku lze vzhledem k povaze spravedlnosti jako metahodnoty vztáhnout i k hodnotě spravedlnosti.

reakce na dané situace, které se ovšem netýkají pouze vývoje jedince od novorozence v dospělého člověka, ale jedná se o situace, které mohou být dány i v dospělosti. Právě vzhledem k tomu, že se jedná o posuny, k nimž dochází stále u jednoho a téhož jedince lze zde tak vyloučit vliv interpersonálních rozdílů na tyto posuny. Právě na přechodech z jedné z uvedených Ehrenzweigem rozlišovaných fází do druhé zde lze demonstrovat i vliv změn postavení hodnotícího subjektu ve společnosti, resp. jeho schopnosti uspokojovat své potřeby na jím vyznávané spravedlnostní představy.

Jednotlivé koncepce spravedlnosti, které hodnotící subjekt vyznává mohou být co do svého obsahu vzájemně neslučitelné.²¹⁶ Konkrétní koncepce spravedlnost však není aktuální situací hodnotícího subjektu určena zcela. Svůj vliv zde může sehrávat rovněž i propaganda, výchova, konkrétní koncepce spravedlnosti vyznávané v dané společnosti, s níž se konkrétní subjekt snaží jednat konformně, apod. V případě zřejmě všech těchto motivů lze jejich regulativní působení ve vztahu k lidskému chování připisovat alespoň zčásti i altruistické povaze mravního citu, resp. citu pro spravedlnost, který se zde regulativně projevuje. V případě uvedených faktorů ovlivňujících lidské chování zde tak lze hovořit o různých zdrojích informací o tom, jak jednat, aby dané chování mohlo být jako univerzalizovatelný vzorec chování slučitelné se chtěním dosažení zajištění společenské reprodukce, resp. aby daný tento způsob chování v dané situaci bylo možno považovat za způsobilý prostředek pro dosažení realizaci účelu. Výlučně altruistické povaze citu pro spravedlnost pak lze připsat výsledek volby mezi více ve vztahu k sobě konkurenčními propagandami, které usilují o získání reálného vlivu na lidské chování prostřednictvím ovlivnění představy o tom, jaké

---

²¹⁵ Jedná se o následující typy, resp. koncepce spravedlnosti:

- 1) Anarchistická spravedlnost – pocíťována jako oprávnění negovat to, co vadí realizaci myšlenek daného subjektu
- 2) Teokratická spravedlnost – považuje za nespravedlivé vše, co stojí ve vnějším světě v cestě autority rodičů dítěte (v širším smyslu možno zřejmě rozumět i jinou zejména nekriticky hodnocenou a akceptovanou zpravidla charismatickou autoritu
- 3) Komunistická spravedlnost – v případě dítěte touha mít stejný statek jako jeho bratr, resp. jiná osoba, s tím, že později dojde k akceptaci určité míry nerovnosti vzhledem k rozdílným potřebám
- 4) Socialistická spravedlnost – postuluje určité rozdíly vzhledem k principu zásluhovosti
- 5) Liberální spravedlnost – nárokuje neomezenou volnost a oproštění od všech překážek
- 6) Konzervativní spravedlnost – snaha udržet to, co člověk má bez ohledu na princip zásluhovosti, potřeby, zájmy a dosažené výkony
- 7) Nacionalistická spravedlnost – nárok na spravedlnost se spojuje nikoli s jedincem, ale s celou rodinou, společenskou skupinou, společností atd.
- 8) Legalistická spravedlnost – důraz na řád, který ospravedlňuje solidaritu a vlastní zařazení ve společenství, ale i agresi a pacifikaci nepřátel.

²¹⁶ V termínech rozlišení používaných Ehrenzweigem (k tomu viz předchozí odkaz) tak v obecné rovině platí, že „v nouzi tenduje člověk ke komunistické, je-li úspěšný k socialistické, když je napaden ke konzervativní, napadá-li sám k liberální spravedlnosti a nacionalistické dogma se staví do jedné fronty proti všem, kdo stojí mimo, vně“ (Klabouch, J: citovaný článek, str. 561).

chování může být chťeno jako obecně platný vzorec chování. Z altruistické povahy citu pro spravedlnost, resp. i mravního citu přitom plyne, že jako obecně platný vzorec chování bude chťen pouze takový, který svým obsahem bude směřovat k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce.

Ačkoli se hodnotové orientace (posun od jedné koncepce spravedlnosti k jiné) jedince mohou měnit v závislosti na jeho aktuální situaci ve vztahu k možnosti uspokojování jeho potřeb, nemění to nic na altruistické povaze citu pro spravedlnost. Je-li podstatou altruismu směřování k zajištění společenské reprodukce, změna přístupu, která na tuto změnu reaguje není sama o sobě se chťením dosahování tohoto účelu v rozporu, nýbrž z něho sama vyplývá. Změna situace, která může vyvolat posun v hodnotové orientaci hodnotícího subjektu, takže ten bude v důsledku této změny vyznávat jinou koncepci spravedlnosti, bude znamenat změnu ve vztahu k přístupu k užitkům a možnosti zabránění nesení břemen. V lepším postavení je ten, kdo má možnost získat více užitků a povinnost nést méně břemen. V tomto smyslu preference a prosazování takového uspořádání, v rámci něhož příslušné osobě bude příslušet více užitků a povinnost nesení menšího množství břemen, je sice činností směřující k zajištění vlastní prosperity a sebezáchovy této osoby. Pokud je však tato činnost chápána jako univerzalizovatelná, rovněž i k zajištění prosperity a sebezáchovy každého, kdo se bude nacházet ve stejné pozici či situaci, a tím i k zajištění společenské reprodukce ve vztahu ke každému z těchto subjektů.

Chťení dosažení účelu zajištění společenské reprodukce tak bude jako důsledek ve vztahu k různým situacím vyžadovat odlišné vzorce chování jako reakce na tyto situace. Požadavek konkrétní koncepce spravedlnosti zde bude reakcí na vnější podmínky, ale nijak nebude rozporný s požadavkem univerzalizace, resp. právě soulad s požadavkem univerzalizace zde bude představovat podmínku, aby požadované uspořádání mohlo být hodnoceno jako spravedlivé (hodnota spravedlnosti implikuje zákaz preference podle osob²¹⁷). Pokud podle Aristotela, nespravedlivě jedná ten, kdo pro sebe žádá více užitku nebo méně břemen, než mu přísluší,²¹⁸ nespravedlivé, resp. rozporné s citem pro spravedlnost by zde bylo žádat více užitků či méně břemen, než podle představy samotného hodnotícího subjektu může být žádáno jako obecný vzorec chování v dané situaci. Slučitelné s regulativním působením citu pro spravedlnost tak bude pouze žádat nanejvýše tolik užitku a tak málo břemen, jako může v této situaci žádat každý, kdo by se ocitl v dané situaci.

---

²¹⁷ Finnis, J.: citované dílo, str. 106

²¹⁸ Aristoteles: Etika Nikomachova, Jan Leichter, Praha, 1937, str. 101

Altruistická povaha citu pro spravedlnost se zde bude projevovat požadavkem, aby bylo jednáno pouze způsobem, který je univerzalizovatelný, tj. který pokud by se takto za dané situace chovali všichni, by nebyl v rozporu se chtěním naplnění účelu zajištění společenské reprodukce. Cit pro spravedlnost představuje altruistický motiv chování. Konkrétní podoba lidského jednání je však zpravidla výsledkem vzájemné interakce altruistických i egoistických motivů chování. Tyto motivy jsou od sebe při vnějším pohledu pouze obtížně odlišitelné. Lze sice přijmout, že vycházejí každé z jiného zdroje.²¹⁹ Neznamená to však, že by se tyto motivy vůbec neovlivňovaly. Je-li zde z citu pro spravedlnost, resp. altruismu obecně dána potřeba uspořádání poměrů ve společnosti, které bude hodnotící subjekt považovat za spravedlivé, je z tohoto faktu dána i potřeba tohoto souladu i ve vztahu k jednání samotné této osoby v očích jí samé. Před sebou samým jako hodnotícím subjektem musí totiž své chování obhájit.

Ex post může být takto vznášen požadavek na ospravedlnění vlastního egoistického jednání, které může být prováděno i účelově. Důsledkem může být „deformace“ citu pro spravedlnost, kdy hodnotící subjekt z potřeby ospravedlnění vlastního jednání může akceptovat jako přinejmenším tolerovatelné jednání, které by za jiných okolností za tolerovatelné nepovažoval.²²⁰ Představa o tom, co je spravedlivé tedy může být v tomto smyslu ovlivněna. To však nemění nic na skutečnosti, že jako spravedlivé bude chápáno takové uspořádání, které z hlediska hodnotícího subjektu bude moci být hodnoceno jako efektivní prostředek ve vztahu k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce.

5.2 Spravedlnost ve „světě ryb“

Podle F. A. Hayeka lze o spravedlnosti hovořit pouze v souvislosti s lidským chováním.²²¹ Tento názor se však jeví být jen obtížně obhajitelný a spíše se lze přiklonit

---

²¹⁹ Při akceptaci výše zmíněných teorií vysvětlení altruistického jednání vycházejících z myšlenek W. D. Hamiltona a R. Dawkinse je lze takto odlišit jako sledování prospěchu a sebezáchovy nosiče příslušné informace jako egoistický a sledování účelu reprodukce této informace jako altruistický motiv chování. Tyto účely přitom budou v realitě často vystupovat jako vůči sobě konkurenční.

²²⁰ V případě jednání, které je v rozporu s uznávanými normami morálky, resp. které daný jedinec nepovažuje za slučitelné se chtěním zajištění společenské reprodukce, je reakcí na takovéto jednání pocit urážky „vlastního lidství“, resp. pobouření jednáním (viz k tomu in: Wiatr, J. J.: Společnost: Úvod do systematické sociologie, SPN, Praha, 1968, str. 36). Tomuto pobouření přitom dochází i tehdy, pokud se jedná o jednání, které samo nepoškozuje jinou osobu, než toho, kdo se jí dopouští. Na druhé straně však je dáno pouze ve vztahu k příslušníkům skupiny, s níž se hodnotící subjekt sám identifikuje, nikoli však jako důsledek urážky vlastního lidství ale jako důsledek identifikace sebe sama se zájmy dané skupiny a možností její reprodukce.

²²¹ Mluvit o kategorii spravedlnosti tam, kde se jedná o stav věcí, má podle Hayeka smysl pouze „potud, pokud činíme někoho odpovědným za to, že jej přivodil nebo že dovolil, aby nastal. Holý fakt nebo stav věcí, který nemůže nikdo změnit, může být dobrý nebo špatný, nikoli však spravedlivý nebo nespravedlivý“ (Hayek, F., A.: Právo, zákonodárství a svoboda, 2. díl, Academia, Praha, 1991, str. 34).

k názoru, že ani vůči skutečnostem či stavům, které se ve vztahu k lidskému chování jeví jako vnější však zřejmě neexistuje žádný důvod, proč by být nemohly předmětem spravedlnostního hodnocení.²²² Mohou-li totiž být předmětem spravedlnostního hodnocení i případné zásahy transcendentální bytosti, jejíž existenci hodnotící subjekt věří,²²³ resp. obecněji jakýkoli projev její vůle ve vnějším světě, spravedlnostní hodnocení může být vztaženo právě i ke skutečnostem, které nesporně jsou ve vztahu k lidské vůli vnější, resp. i ty stavy věcí ve vnějším světě, jejichž existence nemůže být přičítána žádné konkrétní osobě.²²⁴

---

²²² Sadurski, W.: Giving Deserts its Due, str. 23

²²³ Viz in Večeřa, M.: Spravedlnost v právu, str. 64

²²⁴ Pokud přitom člověk je v možnostech svého chování vždy omezen přírodními zákonitostmi, transcendentální bytost v projevech své vůle ve vnějším světě takto omezena být nemusí. Jsou-li tak např. ve Starém i novém zákoně četné zmínky o zázracích, (např. převedení Židů přes moře při útěku z Egypta, mana padající z nebe, nasycení zástupů na poušti, proměna vody ve víno, léčení nemocných, slepých a chromých od narození z hlediska lékařské vědy nezpůsobitelnými prostředky, vzkříšení mrtvého ale i samotné zmrtvýchvstání Ježíše Krista), jedná se o události a činy, které přírodní zákony přinejmenším nerespektují. Navíc pokud konkrétní náboženství odvozuje samotný vznik vnějšího světa od vůle dané transcendentální bytosti, tato bytost zde vystupuje rovněž jako ta, kdo dal tomuto světu řád jeho fungování, tj. rovněž i sám stanovila obsah přírodních zákonitostí. V tomto smyslu ve vztahu k projevům vůle transcendentální bytosti ve vnějším světě si lze představit, že předmětem spravedlnostního hodnocení mohou být i skutečnosti, které vystupují jako ve vztahu k projevům vůle člověka vždy vnější a jimi neovlivnitelné.

Vrozené lidské vlastnosti, jako jsou inteligence, talent ale například fyzický zjev, mohou mít značný vliv na úspěšnost v lidském počínání a osobní prosperitě. Rovnost ve vztahu k jejich distribuci jako specifických dober tak může být alespoň potenciálně představitelná jako předmět spravedlnostního hodnocení. Způsob distribuce těchto vlastností zároveň leží mimo možnost ovlivnění lidskou vůlí. Některé vlastnosti, nikoli však všechny, sice u svých potomků ovlivnit výběrem partnera, i zde však možnost tohoto ovlivnění je jen omezená. Sám u sebe pak nikdo tyto vlastnosti ovlivnit nemůže, resp. nenese na nich žádné zásluhy. V této souvislosti je tak celkem výstižně hovořit o tzv. „přírodní loterii“, v níž jedinec pomyslně své vrozené vlastnosti vyhrál (viz k tomu in: Heller, A.: The Complexity of Justice (a Challenge to the Twenty-First Century) in: Ratio Juris, roč. 9, č. 2, 1996, str. 143). Je to zřejmě sama příroda, kdo výběr vlastností, které mají komu připadnout, provádí, přičemž tento výběr je ve vztahu ke konkrétnímu jedinci nahodilý (označení tohoto výběru jako loterie právě tuto skutečnost nahodilosti odráží). Pokud by však byla za přírodou spatřována transcendentální bytost, která podle konkrétní představy přírodu stvořila, dala řád jejímu fungování nebo s ní sama alespoň částečně splývá, i distribuce vrozených vlastností může být předmětem spravedlnostního hodnocení. Případná nerovnost v distribuci těchto vlastností, tj. situace, kdy by se nerovnosti ve vztahu ke konkrétním vrozeným vlastnostem vzájemně nekompensovaly, by tak mohla být hodnocena jako zakládající nespravedlivost této distribuce. Tak podle Hanse Kelsena právě tato absence rovnosti zakládá závěr, že „pokud by příroda měla být hodnocena z hlediska spravedlnosti, nezbylo by než konstatovat, že spravedlivá není“ (Kelsen, H.: What is Justice?, str. 3).

Pokud by byla předpokládána víra v existenci určité transcendentální bytosti, přičemž konkrétní podoba distribuce či alespoň pravidla, podle nichž k této distribuci dochází (pravidla „velké přírodní loterie“), jsou považovány za odvoditelné od vůle této bytosti, tuto distribuci již bude možno hodnotit z hlediska její spravedlivosti. Aby bylo možno tuto distribuci z hlediska spravedlivosti hodnotit, bude dostačující i to, pokud existence takového transcendentálního subjektu bude předpokládána jen jako umělý konstrukt. Takovému konstruktu nebude v nejmenším na újmu ani vědomí, že ten je zde uvažován čistě jen proto, aby se tím umožnilo spravedlnostní posouzení skutečností, které i v představách hodnotícího subjektu existují jako objektivně dané a nelze je tedy odvodit od reálné vůle nikoho.

Z obsahu pojmu „citu pro spravedlnost“ a jeho povahy jako reálného motivu lidského chování vyplývá, že za spravedlivé bude hodnotící subjekt moci považovat pouze takové faktické nebo normativní uspořádání poměrů, které bude slučitelné se chtěním účelu zajištění společenské reprodukce. Pokud však mohou být prizmatem spravedlnostního hodnocení posuzovány i stavy, které lze považovat za ve vztahu k lidskému chování vnější (neboť mohou být alespoň fiktivně odvozovány od vůle transcendentální bytosti), lze se zřejmě obejít i bez fikce existence takové osoby, resp. projevení její vůle.

Z obsahu pojmu „citu pro spravedlnost“ a jeho povahy jako reálného motivu lidského chování vyplývá, že za spravedlivé bude hodnotící subjekt moci považovat pouze takové faktické nebo normativní uspořádání poměrů, které bude slučitelné se chtěním účelu zajištění společenské reprodukce. Pokud však mohou být prizmatem

I ve vztahu k takovým stavům či poměrům ve společnosti, jejichž existenci, resp. skutečnost, že tyto vznikly, není možno přičítat žádné konkrétní osobě, tak mohou být předmětem spravedlnostního hodnocení stejným způsobem, jakým je tomu u lidského chování. Na základě regulativního působení altruismu jako biologicky daného motivu lidského chování, resp. „citu pro spravedlnost“ jako konkrétního projevu altruismu představuje zde kritérium posuzování v rámci spravedlnostního hodnocení otázka způsobilosti příslušného chování ale i způsobu distribuce dober a zel, který nebyl založen lidskou vůlí představovat jako univerzalizovatelný vzorec prostředek naplňování účelu zajištění společenské reprodukce obecně či alespoň prostředek zaručení prosperity a možnosti reprodukce za uspokojivých podmínek tomu, kdo nese se samotným hodnotícím subjektem alespoň částečně shodnou genetickou nebo kulturní informací (k tomu viz dále).

Ve vztahu k hodnocení příslušného chování, mechanismu distribuce dober a zel či obecně uspořádání poměrů ve společnosti bude významnou úlohu hrát konkrétní vyznávaná koncepce spravedlnosti. Ta přitom sama bude alespoň z velké části determinována pozicí zastávanou v rámci společenské struktury, možností přístupu ke zdrojům, apod. V tomto smyslu budou mít právě tyto skutečnosti společně s vnímáním druhého subjektu jako toho s kým hodnotící subjekt sdílí alespoň částečně shodnou genetickou nebo kulturní informaci svůj význam i pro obsah spravedlnostního hodnocení konkrétního chování či způsobu uspořádání poměrů ve společnosti.

Cílem této subkapitoly je v podstatě objasnit mechanismus působení spravedlnosti jako regulativního fenoménu, jehož regulativní působení je založeno na povaze „citu pro spravedlnost“ jako dílčího projevu altruismu a vysvětlení toho, proč se jednotlivé koncepce spravedlnosti, resp. i jednotlivá konkrétní spravedlnostní hodnocení od sebe mohou tak zásadním způsobem lišit. Za velmi vhodné vystižení způsobu, jakým „cit pro spravedlnost“ jako regulátor lidského chování funguje lze považovat karikaturu, jejímž autorem je Robert Mankoff, editor karikatury listu The New Yorker, která vyšla v tomto listu v roce 1981, a byla později přetiskována i na jiných místech.

Tato karikatura zobrazuje situaci tří různě velikých ryb, resp. tří ryb na různých úrovních potravního řetězce. Tyto odlišné pozice v rámci potravního řetězce, resp. možnosti uspokojování svých potřeb a bezpečí před možnými agresory se promítají i do vnímání stávajícího uspořádání z hlediska jeho spravedlivosti. Podle nejmenší z ryb, která je ve vztahu

---

spravedlnostního hodnocení posuzovány i stavy, které lze považovat za ve vztahu k lidskému chování vnější (neboť mohou být alespoň fiktivně odvozovány od vůle transcendentální bytosti), lze se zřejmě obejít i bez fikce existence takovéto osoby, resp. projevení její vůle.

k ostatním rybám čistě v postavení kořisti a může být napadána všemi ostatními rybami, je svět, tj. vlastně toto uspořádání poměrů zcela nespravedlivé. Podle velikostí prostřední ryby, která sama loví ryby menší, ale je napadána rybami většími, než je sama, je tento svět částečně spravedlivý. Podle největší ryby, která již pouze loví ostatní ryby, aniž by sama byla někým ohrožována, je svět zcela spravedlivý. Pro stručnost vyjádření budiž situace zobrazená v této karikatuře v dalším textu označována jako „svět ryb“, přičemž pro potřeby dalších úvah se jeví jako vyhovující tuto situaci zjednodušit tím, že budou rozlišovány pouze úrovně v rámci potravního řetězce. Ve „světě ryb“ jako v modelové situaci, na níž budu dále v této práci odkazovat tak budou existovat pouze velké ryby vystupující v pozici agresorů a malé ryby sloužících velkým rybám za potravu.

Tento „svět ryb“, kde větší požívá menšího, a menší není před větším nijak chráněn, je v rámci klasifikací typů spravedlnosti zavedené Ehrenzweigem světem liberální spravedlnosti. Ten sice vyhovuje potřebám velkých ryb, které nikdo jiný neohrožuje a mohou v rámci něho volně uspokojovat své potřeby. Malé ryby jsou v něm však v neustálém ohrožení, před nímž nejsou nijak chráněny. Malé ryby by tak patrně preferovaly spíše tj. situaci, kdy by velké ryby nemohly uspokojovat své potřeby na úkor malých ryb (ta by odpovídala konzervativnímu typu spravedlnosti) a takovéto uspořádání, v rámci něhož by byly před útoky velkých ryb chráněny by patrně považovaly za spravedlivé. Zjevně tak dochází ke konfliktu zájmů i koncepcí spravedlnosti. Je-li však cit pro spravedlnost jako motiv lidského chování svou povahou altruistický, tj. má směřovat k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce, vzniká zde potřeba vysvětlení tohoto výskytu odlišných koncepcí spravedlnosti a otázka slučitelnosti tohoto faktu právě s altruistickou povahou citu pro spravedlnost. Kdyby totiž, tak trochu na způsob bajky, byly rybám ve „světě ryb“ přisuzovány lidské vlastnosti, resp. alespoň lidské myšlení, velké ryby by jen stěží mohly popřít, že liberální typ spravedlnosti sice umožňuje naplňování účelu zajištění společenské reprodukce²²⁵ (tj. lze zde předpokládat, že jsou dány optimální podmínky pro zajištění prosperity a úspěšného přežití) ve vztahu k nim samým. Totéž však v žádném případě neplatí i ve vztahu k malým rybám, když velké ryby

---

²²⁵ Požadavek zajištění společenské reprodukce, jak byl tento formulován ve vztahu k lidské společnosti, byl v této své podobě ospravedlněn povahou člověka jako tvora společenského. Pokud by tak nebyly reprodukovány i určité společenské struktury, nemohl by se mimo ně reprodukovat ani sám člověk. V případě „světa ryb“ tento požadavek nebude však ospravedlněn alespoň v té míře, v níž ryby v něm žijící nebude možno považovat za společenské tvory ve stejném smyslu, jako je společenská povaha dána člověku. Namísto o požadavku zajištění společenské reprodukce by se zde tak v tomto smyslu mohlo jevit jako dostačující hovořit o prosté reprodukci. Vzhledem k tomu však, že o účelu zajištění společenské reprodukce se zde hovoří ve smyslu účelu dosahování takové situace, kdy budou dány optimální podmínky pro zajišťování prosperity a možnosti reprodukce, jedná se zde pouze o problém terminologický. Nehledě na možný rozdíl obsahu konkrétních požadavků, jež je třeba splnit k zajištění prosté a společenské reprodukce, smyslem vznášení těchto požadavků je v obou případech shodně právě vytvoření optimálních podmínek pro zajišťování prosperity a možnosti reprodukce.

uspokojují své potřeby zjevně na jejich úkor. Zároveň však tato skutečnost, jak již bylo výše uvedeno, nic nemění na tom, že velké ryby považují dané uspořádání poměrů za spravedlivé. Pokud však cit pro spravedlnost jako motiv lidského chování je důsledkem a jedním z projevů altruismu jako biologické danosti, do vzájemného vztahu velkých ryb k malým rybám, resp. do chování velkých ryb k malým rybám potřeba altruistického chování nijak nevstupuje.

Pokud by (opět po vzoru bajky) byla velkým rybám přičítána akceptace nutnosti určitého sebeomezení v jejich agresivním chování vůči malým rybám, smyslem tohoto sebeomezení není zajištění společenské reprodukce malých ryb ale pouze ochrana zdroje potravy samotných velkých ryb před jeho vypotřebováním. Umožnění reprodukce malých ryb zde je tedy účelem, který je sledován velkými rybami, velké ryby však přitom sledují pouze zajištění vlastní prosperity, ve vztahu k níž přežití, alespoň minimální prosperita a schopnost reprodukce malých ryb vystupuje pouze jako prostředek. Tomuto účelu tedy odpovídá i jiný standard životních podmínek, jejichž zajištění z požadavku splnění tohoto účelu vyplývá. Účel zajištění společenské reprodukce, jak je zde tento pojem používán, implikuje požadavek zajištění optimálního standardu životních podmínek. Je-li však sledovaným účelem sebeomezení agresivního chování ve vztahu k malým rybám jejich pouze uchování jako dostatečně vydatného zdroje potravy, jako postačující se zde jeví naprosto minimální standard jejich životních podmínek a prosperity, jehož dosažení je ještě nezbytné ve vztahu k naplnění tohoto účelu.

Situaci liberálního typu spravedlnosti a agresivního chování velkých ryb ve „světě ryb“ se velice podobá situaci „dravého řádu“, který jako modelový příklad společnosti postrádající právo uvádí Robert Alexy²²⁶. Ve svém modelovém příkladu Alexy předpokládá situaci, kdy společnost je ovládána zločineckou skupinou, která ovládané podle libosti usmrcuje a obchoduje s jejich orgány. Proto, aby získali co nejzdravější orgány, zakázali vládci ovládaným kouření, pití alkoholu i vzájemné fyzické útoky. Dodržování těchto zákazů přinese sice v podobě lepšího zdraví prospěch i ovládaným, smyslem těchto zákazů je zde však pouze sledování zájmů vládců, ve vztahu k nimž prospěch či určitá minimální prosperita ovládaných vystupuje pouze jako prostředek k dosahování jejich cílů.

Je-li cit pro spravedlnost je dílčím projevem altruismu, situace, kdy cit pro spravedlnost nebude vůbec působit jako motivační faktor, nebude zde vůbec pocíťována potřeba altruistického chování, tj. altruistické motivy chování zde nebudou hrát žádnou regulativní roli. Nepůjde zde tedy pouze o to, že ve vzájemné kolizi altruistických a egoistických motivů chování se prosadí motivy egoistické, neboť altruistické motivy chování

---

²²⁶ Viz k tomu in: Alexy, R.: *The Argument from Injustice*, Clarendon Press, Oxford, 2002, str. 33

zde zcela budou absentovat. To však nic nemění na povaze altruismu jako biologické danosti. Skutečnost, že v některých situacích altruistické motivy chování vůbec nemusí být dány, je totiž bez problémů slučitelná s výše nabídnutým popisem altruismu jako svou povahou účelově zaměřeného fenoménu (resp. fenoménu, který lze takto jako pojem alespoň konstruovat), jehož smyslem je zajištění uchování a umožnění reprodukce předmětné informace ať již genetické nebo kulturní povahy.

Je-li cit pro spravedlnost dílčím projevem altruismu, oproti němuž je pojmově užší (jeho regulativní působení se projevuje pouze ve vztahu k případům, kdy se jedná o otázku distribuce dober a zel a otázku rovnosti, resp. rovnováhy této distribuce), povahově však není od něho odlišný a sleduje s ním i stejný účel, omezení pro možnost uplatnění regulativního působení altruismu jako takového, budou platit i pro regulativní působení citu pro spravedlnost. Závěry ohledně těchto omezení, které proto budou platit pro regulativní působení altruismu, se budou proto vztahovat i na cit pro spravedlnost.

5.3 Míra shody nesené informace a pravděpodobnost altruistického chování

Pokud (alespoň konstruovaným) účelem altruismu je snaha o uchování a zajištění reprodukce určité informace, lze ve vztahu k dosahování tohoto účelu odkázat na výše již zmíněné pojetí morálních systémů jako systémů nepřímé reciprocity, které vychází z předpokladu, že smyslem altruistického chování je snaha o získání protiplnění, které může být poskytnuto i v jiné formě, než původní altruistické jednání, takže v konečném výsledku bude přínos získání tohoto protiplnění větší, než náklady spojené s původním altruistickým chováním²²⁷. Tímto způsobem i altruistickým chováním vůči tomu, kdo nenesou stejnou genetickou nebo kulturní informaci by bylo možno dosáhnout zvýšení pravděpodobnosti úspěchu při zachování a reprodukce informace nesené altruisticky jednajícím subjektem. Altruistické chování vždy s sebou ponese určité náklady, jejichž vynaložení musí být z hlediska dosahování uvedeného účelu ospravedlněno zvýšením pravděpodobnosti úspěchu při jeho dosahování. Bude se jednat o případy „nepřímé reciprocity“, bude altruistické chování z hlediska dosahování tohoto účelu ospravedlněno i tam, kde toto altruistické chování nebude směřovat vůči nositelům stejné nebo alespoň částečně stejné informace, jako je ta, jejímž nositelem je i altruisticky jednající subjekt. V ostatních případech však může

---

²²⁷ K tomu viz in: Alexander, R., D.: *The Biology of Moral Systems*, Aldine de Gruyter, New York, 1987, str. 93an.

altruistické chování směřovat k naplňování svého účelu pouze pokud je takto jednáno ve vztahu k subjektům, jejichž informace je alespoň částečně shodná. Svůj význam zde tak bude mít otázka míry shody nesené informace, jejímiž nositeli jsou altruisticky jednající subjekt a ten, v jehož prospěch je altruisticky jednáno. W. D. Hamilton ve svém článku hovoří o genetickém matematickém modelu,²²⁸ jím se pokoušel určit vzájemný vztah mezi mírou shody této informace, náklady altruistického chování pro samotný altruisticky jednající subjekt a pravděpodobností altruistického chování. Altruistické chování ve vztahu k jedincům se shodnou nebo alespoň částečně shodnou genetickou informací lze v tomto smyslu chápat jako vzorec chování, který se prosadil v rámci evolučního procesu²²⁹. Pokud však tímto způsobem došlo ke zformování určitého vzorce chování, jehož podstatou bylo altruistické chování ve vztahu k jedincům nesoucím shodnou či alespoň částečně shodnou informaci, tento vzorec chování se následně přenesl i na jinak, než na základě genetické příbuznosti definovaná společenství, když evoluční vývoj zejména lidské společnosti byl ve vztahu k možnému vývoji altruismu jako vzorci chování natolik rychlý, že ten na tuto změny nemohl dostatečně pružně reagovat. Jako motiv lidského chování se zde tak bude projevovat biologicky podmíněný pocit potřeby altruistického chování, přičemž otázka, zda ten zde bude dán, bude záviset na existenci společných vlastností, sdíleného přesvědčení, kultury, sociálního postavení, apod.,²³⁰ které budou umožňovat se s jiným subjektem identifikovat. V tomto smyslu bude zde hrát značnou úlohu otázka konstruování vlastní identity jako příslušnosti k určité širší skupině definované právě společnými vlastnostmi jejích členů.²³¹ Právě na základě sdílení či absence sdílení společných vlastností pak příslušný subjekt bude hodnotit jiný subjekt z hlediska příslušnosti k vlastnímu společenství (rozlišení mezi „my“ a „oni“). Ve zde uváděném smyslu zde přitom bude dán důvod k altruistickému chování pouze ve vztahu k těm subjektům, které bude moci altruisticky jednající subjekt v nějakém smyslu

---

²²⁸ Hamilton, W., D.: The Genetical Evolution of Social Behaviour I, in: Journal of Theoretical Biology 1964, str. 1

²²⁹ Srovnej k tomu např. in: Cartwright, J.: Evolution of Human Behavior, MacMillan Press, 2000, str. 57, Dawkins, R.: The Selfish Gene, Oxford University Press, 1976, str. 49an.

²³⁰ Barash, D., P.: Revolutionary Biology, str. 67

²³¹ Právě existenci takových společných vlastností (nejčastěji příslušnost ke stejné skupině, s níž se může jedinec identifikovat, lze v tomto smyslu považovat i za základ pocitu solidarity. O solidaritě lze uvažovat i mezi příslušníky vzájemně si konkurujících skupin, např. závodních týmů, pokud se jeden z nich dostal do obtíží. Svůj význam zde může hrát představa toho, kdo solidárním způsobem jedná, že on by se mohl dostat do stejné situace. Podmínku toho, aby taková představa byla vůbec možná tu však rovněž představuje nutnost existence určitých společných vlastností, na základě nichž je možné se s druhým identifikovat jako s příslušníkem stejné skupiny. V rámci lidského druhu jako celku přitom zřejmě nejzazší způsob identifikace představuje právě příslušnost k tomuto druhu, takže zde je myslitelné solidární jednání i tehdy, kdy zde jiné společné vlastnosti nebudou dány.

považovat za příslušníka vlastního společenství, tj. bude s ním sdílet určité vlastnosti, které altruistické chování ospravedlní.²³²

Pravděpodobnost, že se pocíťovaná potřeba altruistického jednání prosadí jako reálný motiv lidského chování (tj. vlastně i pravděpodobná intenzita pocíťování dané potřeby) zde bude záviset na míře, v níž budou oběma subjektům dány společné vlastnosti (v níž se bude nesená informace obou subjektů shodovat). Dochází-li v mezilidských konfliktech rovněž k vytváření spojenectví nebo vztahu konkurence právě na základě míry sdílení shodných vlastností jako atributů příslušnosti k určité kolektivní identitě,²³³ lze příčinu tohoto jevu spatřovat rovněž v biologicky podmíněné tendenci k uchování a zajištění reprodukce nesené informace.²³⁴ Míra pravděpodobnosti altruistického chování zde bude souviset rovněž s mírou shody nesené informace ve své podstatě (při abstrakci od ostatních rušivých vlivů) podle vzorce formulovaného W. D. Hamiltonem pro pravděpodobnost altruistického chování.²³⁵

---

²³² Podle Rawlse pouze morální subjekty jako subjekty, které jsou schopné mít určitou představu o svém blahu a předpokládá schopnost mít smysl pro spravedlnost alespoň v určité minimální míře (Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing, Praha, 1995, str. 295). Rawls se tímto způsobem pokouší vysvětlit, proč požadavky spravedlnosti budou vznikat pravidelně ve vztahu k lidským bytostem, nikoli však ve vztahu ke zvířatům, které v uvedeném smyslu za morální subjekty považovat nelze. Skutečnost, že požadavky spravedlivého chování budou pravidelně vznikat ve vztahu k lidem nikoli však ke zvířatům, rostlinám či dokonce předmětům neživé přírody (Večeřa, M.: *Spravedlnost v právu*, MU, 1997, str. 62), je obecně přijímaný fakt i intuitivně srozumitelný (ve vztahu k nim cit pro spravedlnost jako motiv chování nepůsobí). Skutečným biologickým důvodem tohoto jevu jako intuitivně lidské mysli srozumitelnému se zdá být právě skutečnost, příslušnosti k lidskému rodu jako základ pro dostatečně mohutný základ vlastností všem příslušníkům tohoto rodu, což je faktor, který logicky bude v případě chování ve vztahu ke zvířatům ve většině případů absentovat. Vlastnosti morálního subjektu zde budou vlastnostmi, které budou společné hodnotícímu subjektu i člověku, chování ve vztahu k němuž je příslušné chování z hlediska spravedlnosti hodnoceno a právě tyto vlastnosti lze vskutku chápat jako prvky odlišení, ve vztahu ke komu má být lidské chování hodnoceno z hlediska spravedlnosti a ve vztahu ke komu nikoli. Důvodem je zde však zřejmě právě skutečnost, že dané vlastnosti jsou společné, než reálný obsah těchto vlastností. Pokud i ve vztahu ke zvířatům je představitelná spravedlnostní úvaha, je to zpravidla podmíněno tím, že jsou v rámci myšlenkového konstruktů dosazeny do pozic lidských bytostí, resp. lidská bytost jako hodnotící subjekt si dokáže představit sebe na místě těchto bytostí. Lze si tak představit jako příklad takové spravedlnostní úvahy skutečnost, že dvěma zvířatům budou bez zjevného důvodu stanoveny jiné krmné dávky, takže jedno bude mít dostatek zatímco druhé nikoli. Pokud však spravedlnostní úvahy tohoto druhu jsou dobře představitelné ve vztahu ke zvířatům, ve vztahu k rostlinám by byly představitelné mnohem obtížněji ve vztahu k neživým přírodninám by i jako pouhý myšlenkový konstrukt působily naprosto nepřírozeň.

²³³ Barash, D., P.: *Revolutionary Biology*, str. 67

²³⁴ K vytváření kojenectví, resp. vztahu konkurence zde dochází totiž v podstatě přesně podle arabského přísloví: „Já proti svému bratrovi; můj bratr a já proti našim bratrancům; já, můj bratr a moji bratrance proti těm, kdo nejsou příbuzní; já, můj bratr, bratrance a přátelé proti našim nepřátelům ve vesnici; celá vesnice proti vedlejší vesnici.“ (citováno podle Barash, D., P.: citované dílo, str. 67). V situaci, kdy zde existuje vnější ohrožení (vztah konkurence) ze strany toho, kdo je nositelem cizí nebo jen z malé části shodné informace ve srovnání s tou, již nese subjekt, jehož jednání je zde posuzováno, dochází, je-li toho třeba k vytváření koalic se subjekty, které mají tuto informaci alespoň částečně shodnou. Toto spojenectví je zde tedy v podstatě jakýmsi kompromisem mezi snahou o uchování nesené informace v její co nejryzejší podobě a snahou o zajištění úspěchu jejího přežití v situaci konkurenčního boje. V situaci, kdy zde chybí společný nepřítel představující konkurenci v podobě nositele zcela cizí nebo jen relativně málo podobné informace, jako nese subjekt, jehož jednání je zde posuzováno, dochází ke konkurenčnímu boji jako mezi nositeli informace i mezi těmi subjekty, jejichž informace je relativně podobná a v případě existence silného konkurenta s výrazněji se lišící nesenou informací by z nich byly přirození spojenci v konkurenčním boji proti tomuto subjektu.

²³⁵ Viz k tomu in: Hamilton, W., D.: citovaný článek, str. 16.

Předpokládá-li se, že smyslem altruistického chování je uchování a zajištění reprodukce informace, kterou nese konkrétní altruisticky jednající jedinec, svůj význam pro dosažení tohoto účelu má nikoli pouze zvýšení míry prosperity a pravděpodobnosti přežití jedince, ve vztahu k němuž je jednáno altruistickým způsobem, ale i s tímto jednáním spojené snížení míry prosperity a pravděpodobnosti přežití toho, kdo by altruistickým způsobem jednal.²³⁶ Do ekonomické úvahy o maximalizaci pravděpodobnosti dosažení uchování a umožnění reprodukce předmětné informace tak bude vstupovat právě i otázka prosperity a míry pravděpodobnosti přežití toho, kdo by vůči jinému případně jednal altruistickým způsobem. Neboť tento subjekt sám je vždy nositelem předmětné informace v její autentické podobě zatímco subjekty odlišné, ve vztahu k nimž by případně bylo altruistickým způsobem mohou být nositeli informací s touto autentickou podobou předmětné informace jen částečně shodné,²³⁷ může se v některých situacích jako lépe odpovídající účelu altruistického jednání ukázat jednání „egoistické“ preferující prosperitu a pravděpodobnost přežití samotného subjektu, který na základě ekonomického kalkulu proto nebude v dané situaci jednat altruistickým způsobem.

5.4 Požadavek kompenzace nerovnosti distribuce užiteků a břemen

Na základě výše uvedeného se již jeví jako možné pokusit se uspokojivým způsobem vysvětlit, proč v konkrétním případě nemusí cit pro spravedlnost vůbec působit jako motiv lidského chování. Pokud by měl být použit výše již uvedený příklad ze „světa ryb“, kde vzhledem k tomu, že se jedná o příklad ze zvířecí říše lze snadno předpokládat, že velké a malé ryby budou z biologického hlediska příslušníky zcela odlišného rodu ryb, tj. jejich genetická informace bude vzájemně výrazně odlišná. Na straně velkých ryb v tom případě nebude dán žádný důvod považovat malé ryby v kterémkoli relevantním ohledu za příslušníky téhož společenství, jehož druhové sdílejí společnou kolektivní identitu. Na základě toho zde

---

²³⁶ V tomto smyslu podle Hamiltona se altruistické chování (při abstrahování od ostatních skutečností) prosadí, pokud náklady pro vlastní prosperitu a šanci na sebezáchovu jednajícího subjektu budou nižší, než násobek mezi stupněm shody informace nesené subjektem, v jehož prospěch by mělo být altruisticky jednáno (tento poměr bude vždy vyjadřovat číslo menší než jedna a nebo nanejvýše rovno jedné) a prospěchem pro tento subjekt v podobě zvýšení jeho prosperity a pravděpodobnosti přežití.

²³⁷ Hamilton v této souvislosti uvádí, že v rámci jeho modelového příkladu počítajícího s vyloučením všech ostatních motivů chování, než je působení genotypu „nikdo nebude ochoten obětovat svůj život za život jiné jediné osoby, ale (...) každý obětuje svůj život, pokud tak bude moci zachránit více než dva bratry nebo čtyři polorodé bratry nebo osm bratranců, atd. (Hamilton, W., D.: citovaný článek, str. 16)

proto nebude v rámci intencí výše naznačených úvah o altruismu²³⁸ dán na straně velkých ryb ani žádný důvod k altruistickému jednání ve vztahu k malým rybám.²³⁹ Malé ryby jsou velkými rybami vnímány pouze jako zdroj potravy a vystupují tak v jejich představách čistě v pozici prostředku ve vztahu k účelu uchování a zajištění reprodukce genetické informace velkých ryb, tj. v pozici v jaké ve vztahu k člověku vystupují hospodářská zvířata nebo věci neživé, ve vztahu k nimž rovněž nevzniká potřeba spravedlnostních úvah.

V rámci daného příkladu ze „světa ryb“ tedy vystupují malé ryby čistě v pozici prostředků uspokojování potřeb velkých ryb, nikoli tedy vlastně subjektů spravedlnostního vztahu, jimž by na základě „požadavku vděčnosti“ vznikalo právo, aby jim bylo kompenzováno distribuování břemen, které musejí snášet, jako prostředek k obnově hypotetické rovnováhy,²⁴⁰ jejíž udržování lze považovat za samotný smysl spravedlnosti jako hodnoty. Pokud tedy bude uvažována situace osob, jež ve srovnání s ostatními osobami budou muset nést určité dodatečné břemeno, přičemž důvod proto, že tyto osoby mají takové břemeno navíc snášet tu nebude vyplývat z „požadavku vděčnosti“ (např. jako formu trestu za své společensky škodlivé jednání), z požadavku udržení rovnováhy bude vyplývat požadavek na kompenzování tohoto dodatečného břemene.

Tak Joel Feinberg dovozuje ze samotné spravedlnosti požadavek poskytnutí kompenzace těm, kteří vykonávají společensky potřebnou práci, jejíž výkon nemá formu trestu, výkon této práce je však ve srovnání s jinými výrazně více nepříjemný, extrémně obtížný nebo obzvláště rizikový.²⁴¹ Tyto činnosti někdo musí vykonávat a podle Feinberga by se jevilo jako odporující požadavku spravedlnosti, aby někteří lidé byli nuceni vykonávat takovéto činnosti, aniž by jim za to příslušela kompenzace. Smyslem této kompenzace, resp. příkazu jednání, který zde vyplývá z „požadavku vděčnosti“, je přitom osobu, která je nucena nést oproti ostatním břemeno navíc, podle Feinberga „navrátit zpět do bodu rovnosti se svými

---

²³⁸ Lze si zřejmě představit i jiné zdroje altruismu, které nejsou svou povahou biologického původu, a v jejich případě jejich smyslem není uchování a umožnění reprodukce nesené informace (reprezentantem takového zdroje altruismu může být např. výchova). Svou povahou se však jedná o zdroje altruistického chování, které nemají žádnou přímou vazbu k citu pro spravedlnost a pro účely této práce lze jejich existence abstrahovat.

²³⁹ Pokud zde jako předpoklad pro možnost výskytu altruistického chování, resp. výskytu altruismu jako motivu lidského chování byla prezentována možnost identifikování sebe sama subjektu, který by potenciálně altruistickým způsobem mohl jednat se subjektem, v jehož prospěch by toto altruistické jednání směřovalo, resp. možnost představit si sebe sama reálně na místě toho, v jehož prospěch by altruisticky jednal. Součástí případné solidarity je zde tedy i představa, že samotná osoba, která se solidárně chová by se sama mohla potenciálně dostat i do situace, v níž je ten, ve vztahu k němuž se solidárně chová. V případě situace velkých ryb je však situace odlišná a ony v rámci daným způsobem definovaného příkladu ze „světa ryb“ se nemohou dostat z pozice dravce do pozice oběti a takováto výměna rolí je pro ně také nepředstavitelná. V tomto smyslu tu také nebude dán žádný důvod k solidárnímu (altruistickému) jednání.

²⁴⁰ Sadurski, W.: Giving Desert its Due: Social Justice and Legal Theory, str. 101

²⁴¹ Feinberg, J.: Doing and Deserving, Princeton University Press, 1970, str. 93

druhy“,²⁴² tj. členy společnosti nebo skupiny, která je pro posouzení otázky této rovnosti považována za relevantní. Feinberg neuvádí konkrétně kritérium této rovnosti. Nicméně z podstaty věci lze dovodit, že tímto kritériem je otázka možnosti dosahování individuálních účelů jednotlivých členů společnosti, neboť lze dovodit, že obecným účelem spravedlnosti je dosažení situace, kdy bude členům společnosti právě dosahování jejich individuálních účelů umožněno.²⁴³ Stavem rovnosti lze pak rozumět hypotetický stav, který by zde byl dán, pokud by nebylo nutno z povahy užiteků a dober, resp. i osobních vlastností členů společnosti tyto mezi ně distribuovat nerovným způsobem.

Lidé sice vskutku nemají stejnou způsobilost k výkonu různých povolání. Sadurski právě v této souvislosti reaguje na Feinberga a útočí na předpoklad existence rovnosti postavení. Neexistence rovnosti postavení, resp. nerovnost v nesení břemen podle Sadurského souvisí právě s otázkou osobních vlastností jednotlivých členů společnosti a s tím související otázkou jejich způsobilosti k jejich výkonu (dosažené vzdělání, schopnosti, apod.).²⁴⁴ Ono postavení rovnosti, o němž hovoří Feinberg, však, jak již vyplývá i z výše uvedeného, má jiný význam, než je rovnost ve vztahu ke způsobilosti k výkonu různých povolání. Se snahou o realizaci tohoto stavu rovnosti, resp. kompenzace jako prostředku dosahování tohoto stavu přitom není neslučitelná ta rozdílnost lidí ve vztahu k jejich způsobilosti k výkonu různých povolání. Alespoň v rámci koncepce spravedlnosti, jak ji zastává Feinberg, však tato způsobilost může hrát svou roli pouze ve vztahu k otázce, kdo má nést jaké konkrétní břemeno, tj. vlastně vykonávat jaké povolání. Zde jde o otázku účelnosti, resp. možnosti dosažení celkového lepšího výkonu. Tato otázka je však ze své podstaty odlišná od otázky, zda ten, kdo z této distribuce vyjde znevýhodněn vzhledem k tomu, že má zastávat náročnější, rizikovější či ze samotné povahy činnosti méně příjemné povolání, má právo na kompenzaci. Právě na poskytnutí kompenzace za toto znevýhodnění danou distribucí totiž nerovnost, na niž poukazuje Sadurski, nemusí mít žádný vliv. V tomto smyslu není nikterak v rozporu s požadavkem spravedlnosti, aby ten, kdo má potřebné vzdělání a schopnosti vykonával např. práci konstruktéra v celkem příjemném prostředí konstrukční kanceláře, zatímco ten, kdo pro tuto práci potřebnou kvalifikaci a schopnosti nemá, pracoval manuálně způsobem, který celkově více opotřebovává celý organismus, v prostředí méně příjemném. V tom případě však, podle Feinberga bude tomu, kdo je nucen pracovat tímto více zatěžujícím (organismus

---

²⁴² Feinberg, J.: citované dílo, str. 93

²⁴³ Implikuje-li formální spravedlnost nutnost rovného přístupu k rovným případům, jehož součástí je i požadavek nepreferenčního přístupu k vzájemně rovným osobám (Finnis, J.: citované dílo, str. 106-7), pokud přípustnost nerovného přístupu by sama vyplývala z „požadavku vděčnosti“, požadavek kompenzace jako prostředek vyrovnání možnosti dosahování individuálních účelů se jeví být logický a nutný.

²⁴⁴ Sadurski, W.: citované dílo, str. 102

člověka opotřebovávajícím) způsobem v méně příjemném prostředí bude příslušet právo na poskytnutí kompenzace.

Pokud je v této práci existence citu pro spravedlnost chápána jako dílčí projev altruismu, resp. biologicky podmíněného sledování účelu uchování a zajištění reprodukce nesené informace, pak požadavek poskytnutí kompenzace nesení břemen, které jsou v zájmu společnosti jako celku nuceni nést někteří její členové oproti ostatním navíc, bude představovat jednak biologicky podmíněnou danost jako motiv jednání. Zároveň však poskytnutí této kompenzace lze považovat i za racionální právě ve vztahu k účelu zajištění zachování a umožnění reprodukce nesené informace, ve vztahu k němuž bude právě poskytnutí této kompenzace představovat efektivní prostředek naplňování tohoto účelu.²⁴⁵

5.5 Cit pro spravedlnost jako požadavek reakce na existenci nespravedlnosti

Úplné obnovení rovnosti postavení, jak se o něm zmiňuje Feinberg, představuje určitý ideální stav, o jehož dosažení má být usilováno, aniž by však v mnoha případech bylo jeho dosažení reálně možné. Jsou představitelné břemena natolik tíživá, že úplné vykompenzování povinnosti jejich nesení se jeví přinejmenším jako sporné.

Nejtěžším břemenem, alespoň vychází-li se z liberálního pojetí pojmu spravedlnosti a z něho vyplývající podoby obsahu „konečného účelu“ bude obětování vlastního života. Povinnost nesení tohoto břemene tu přitom může být stanovena heterononomně ze strany

---

²⁴⁵ Zde lze vycházet v podstatě zejména z předpokladu, že každý takový subjekt bude ať již prostřednictvím egoistického (tj. vlastně sebezáchovného) nebo altruistického chování přispívat právě k naplňování účelu uchování a zajištění reprodukce informace, jíž je sám nositelem. Vzájemný poměr mezi altruistickým a egoistickým chováním, alespoň v podobě, v níž jej vyjadřuje výše zmíněný Hamiltonův vzorec (při vyloučení vnějších rušivých vlivů toto platí vždy) ve většině případů ve vztahu k dosahování tohoto účelu ekonomicky racionální. U každého jedince tedy lze předpokládat takové chování, které bude maximalizovat pravděpodobnost uchování a zajištění reprodukce jím nesené informace. Pokud tak ve vztahu k situaci nekorigovaného nerovnoměrného rozdělení potenciálu dosahování prosperity, tj. situaci, kdy by nebyl dán požadavek kompenzace bude omezující prvek výhodnosti takového způsobu uspořádání ve vztahu ke sledovanému účelu představovat tzv. zákon mezního užitku, jako racionální se jeví naopak rovnoměrné rozdělení dávající šanci co největšímu množství subjektů nesoucích relevantní informaci, jejíž uchování a reprodukce má být dosaženo. Pokud by přitom zejména v důsledku omezenosti zdrojů hrozilo, že v případě realizace kompenzace dojde k tomu, že ani ten subjekt, v jehož prospěch dochází ke kompenzaci ani ten, na jehož úkor k této kompenzaci dochází by ve výsledku neměli dost, aby to bylo dostačující k zajištění jejich prosperity, pak pokud se i zde lze spolehnout na aplikaci Hamiltonova vzorce pro určení poměru mezi altruistickým a egoistickým chováním, lze předpokládat, že k altruistickému chování, tj. ke kompenzaci nerovnosti zde nedojde.

společnosti jako celku nebo uznané autority,²⁴⁶ již je přiznáno právo rozhodovat o uložení břemen v zájmu společnosti, nebo autonomně dobrovolným přijetím daného břemene.²⁴⁷

Na západní frontě se za první světové války v důsledku převahy defenzivy nad ofenzivou, která se náhle projevila, ocitlo soudobé vojenské umění v krizi. Zákopová válka se stala realitou, ze které se velitelé pokoušeli dostat pomocí průlomu, jenž by umožnil obnovení manévru. Výsledkem byly však jen ohromné ztráty na lidských životech, kdy útočník platil za zisk několika kilometrů čtverečných dobytého území tisíci zabitých vojáků.²⁴⁸ Útočící voják zde měl pouze velmi malou naději, že pokud byl poslán do útoku proti liniím ostnatého drátu a nepřátelským kulometům, dosáhne nepřátelských pozic nezraněn. Poslat vojáka za těchto podmínek do útoku neznamenal sice s jistotou jeho smrt, ale alespoň značné riziko smrti či zranění, které jej nadosmrti poznamená. Riziko smrti je nesporně méně tíživým břemenem než praktická jistota, že dotyčný zahyne. Vyslání vojáků do útoku za těchto podmínek tu nebylo obětováním konkrétních jednotlivých vojáků v pravém smyslu, neboť u nich nebyla jistota, že budou zabiti. Bylo však zjevné, že vyslání vojáků do útoku za těchto podmínek bylo de facto obětováno určité procento každé vlny, která byla do útoku poslána. V tomto smyslu se zde jednalo o obětování osob zřejmě spíše v přeneseném smyslu „nesoucích alespoň zčásti stejnou informaci“, tj. příslušejících k vlastnímu společenství. K tomuto obětování přitom docházelo v zájmu příslušné bojující strany (státu) a (snad alespoň domněle) daného národa jako politického společenství jako celku.²⁴⁹

---

²⁴⁶ Pokud je uvažována situace ozbrojené obrany vlastní země před napadením cizí vojenskou mocí, jsou v rámci vedení bojových operací k obraně vlastní země myslitelné i situace, kdy velitel vědomě a úmyslně obětuje určitou konkrétní jednotku, tj. uvede ji do takové bojové situace nebo ni v ní bez pomoci ponechá, že tato jednotka je v důsledku tohoto postupu nutně zničena. Ve vztahu ke konkrétním vojákům sloužícím v této jednotce přitom může být pouze shodou náhod, pokud by některý z vojáků v boji nebyl zabit. Vzhledem k tomu, že jednání velitele zde bylo úmyslné, lze zde hovořit o to, že na vojáky této jednotky bylo rozhodnutím uvedeného velitele vloženo břemeno, které tito museli nést. Z vojenského hlediska se přitom mohlo konkrétní rozhodnutí uvedeného velitele jevit jako oprávněné či dokonce jako jediné správné. Obětování uvedené jednotky mohlo ve svém důsledku vést k umožnění ústupu hlavních sil v situaci, kdy jim hrozilo zničení, a tím jejich záchrana pro budoucí bojové operace nebo dosažení vítězství za cenu menších celkových ztrát, než k nimž by došlo, pokud by tato jednotka nebyla takto obětována. V tomto smyslu lze chápat obětování dané jednotky chápat jako břemeno, které bylo vojákům této jednotky uloženo pro blaho společnosti jako celku, když toto obětování se jeví jako nezbytné pro možnost, aby se tato společnost ubránila vnějšímu napadení. Rozhodnutí o tom, že tato jednotka bude obětována přitom, pokud by tato nebyla složena z dobrovolníků, kteří souhlasili s tím, že se obětují, nebylo nijak podmíněno tím, že vojáci s tímto svým obětováním souhlasili, ba ani tím, že o něm nutně museli vědět.

²⁴⁷ Jako představitelný příklad této situace lze uvést dobrovolné obětování vlastního života pro záchranu milované osoby, celé skupiny osob, která se nachází v ohrožení apod. Právě v tom, že se zde jedná o situaci, kdy dotyčný člen společnosti toto břemeno přijme vědomě a dobrovolně, od té, kdy je břemeno na něho přeneseno z rozhodnutí jiné osoby bez toho, že by ten, jehož život byl obětován, s tím musel nutně souhlasit nebo o této skutečnosti musel alespoň vědět.

²⁴⁸ Procházka, Z. a kol.: Vojenské dějiny Československa II, Naše Vojsko, Praha, 1986, str. 476

²⁴⁹ Uskutečnění úspěšného průlomu bylo vnímáno jako jediná k rychlému vítězství, o něž válčící strany alespoň zprvu usilovaly. Vítězství ve válce přitom bylo chápáno jako nutný prostředek k vytvoření podmínek pro plnou prosperitu vlastního národa. Samotná skutečnost obětování subjektu nesoucího alespoň částečně shodnou

Jak bylo uvedeno výše, „konečným účelem“ alespoň v liberálním pojetí tohoto pojmu je umožnění dosahování individuálních účelů. Míra této možnosti přitom představuje zároveň i kritérium rovnosti postavení, jak tento pojem používá Feinberg (smyslem kompenzace je přitom právě obnovení tohoto stavu rovnosti). V případě obětování života ve prospěch v zájmu ostatních členů skupiny nebo společnosti jako celku (výše popsanou situaci oběti životu vojáků lze považovat za příklad právě takovéto situace), tato oběť (smrt jako specifické alokované břemeno) zjevně možnost dosahování vlastních individuálních účelů vyloučí, aniž by z podstaty věci mohla být tato možnost opět obnovena. Vzhledem k tomu sice na jedné straně oběť života představuje zřejmě nejtěžší břemeno, jehož alokaci si lze představit. Obětování života představuje nesporně nesení břemene navíc oproti situaci těch, kteří nebyli k takovéto oběti nuceni nebo se k ní dobrovolně sami nerozhodli. Hovoří-li se tu o oběti či o obětování života, implikuje toto představu vykonaného či prokazaného dobra. Oběť života zde neznamena pouze jeho bezúčelné utracení. Tento život je „vyměněn“ za určité specifické dobro (či alespoň naději získání takového dobra²⁵⁰) pro příslušnou skupinu či společnost jako celek. Podle „požadavku vděčnosti“ má být dobro odpláceno dobrem a na zlo zlem.²⁵¹ Představuje-li oběť života ztrátu možnosti uskutečňování vlastních účelů, tj. nesení břemene v zájmu skupiny, je v tomto smyslu právě ve vztahu k dané skupině či společnosti jako celku tato oběť prokázáním dobrem. Z existence „požadavku vděčnosti“, resp. z jeho povahy jako atributu spravedlnosti zde tak vyplývá požadavek, aby i toto dobro bylo odplaceno dobrem. Pro tento požadavek odplacení přitom platí, že ten není vnímán jako požadavek prokázání dobročinnosti či milosrdenství, kdy je na rozhodnutí toho, kdo toto milosrdenství prokazuje, zda je prokáže či nikoli, ale požadavek dobrem je zde vnímán jako povinnost. Lze zde tak hovořit v určitém smyslu o existenci dluhu ke splacení (oplacení) prokazaného dobra, povinnost jehož splacení představuje jeden z konstitutivních prvků pojmu spravedlnosti.²⁵²

---

informaci, resp. subjektu, s nímž se ostatní budou moci na základě příslušnosti ke stejné skupině identifikovat či cítit k němu za jiných okolností solidaritu, je vysvětlitelná na základě výše uvedené koncepce altruismu jako prostředku k uchování a zajištění reprodukce nesené informace.

Při akceptaci možnosti ekonomického kalkulu ve vztahu k otázce altruistického, resp. egoistického chování právě jako prostředku naplňování tohoto účelu, obětování takového subjektu může být hodnoceno jako racionální tehdy, pokud přínos spočívající ve zvýšení pravděpodobnosti možnosti naplňování tohoto účelu, jenž bude získán v důsledku této oběti bude vyšší, než náklady. Je-li žádoucí, aby zde bylo dáno pokud možno, co největší množství nosičů dané informace, při němž ještě bude možno zajistit jejich prosperitu, právě snížení jejich počtu v důsledku obětování jednoho nebo více z nich zde bude představovat náklady ve vztahu k pravděpodobnosti možnosti dosahování daného účelu.

²⁵⁰ Má-li oběť života směřovat k určitému pozitivnímu účinku ve vztahu k dané skupině či společnosti jako celku, jímž by bylo možno tuto oběť ospravedlnit, tohoto účinku nemusí být reálně dosaženo. Daná oběť tak může být i zbytečná. Vždy zde však musí být dána prostřednictvím této oběti k dosažení tohoto účinku směřovat.

²⁵¹ Sidgwick, H.: *The Methods of Ethics*, str. 279

²⁵² Pojem spravedlnosti implikuje existenci konkrétní povinnosti (Finnis, J.: citované dílo, str. 162).

O povinnosti lze zároveň smysluplně hovořit pouze pokud je tato přičitatelná určitému konkrétnímu subjektu.²⁵³ Rovněž i v případě, kdy bude připadat v úvahu prokázání milosrdenství např. v podobě poskytnutí příspěvku na charitu bude existovat nerovnost ve velikosti disponibilních zdrojů a ti, kteří mají těchto zdrojů více, než aktuálně nezbytně potřebují se podělí s těmi, kdo mají nouzi. Absentuje zde však povinnost toto učinit, resp. absentuje zde konkrétní subjekt, kterému by byla tato povinnost přičitatelná.²⁵⁴

Výše bylo uvedeno, že smyslem požadavku poskytnutí kompenzace za břemeno, které určitý člen daného společenství ať již dobrovolně nebo z přinucení nese v zájmu tohoto společenství jako celku oproti jiným členům tohoto společenství navíc, je obnovení stavu rovnosti ve vztahu k možnosti realizace individuálních účelů. Regulativní působení „citu pro spravedlnost, resp. existence požadavku vděčnosti však nesměřuje primárně k obnovení rovnosti ve vztahu k možnosti realizace individuálních účelů. Ten je spíše pouze jedním z projevů, než skutečnou podstatou. Tato skutečnost je dána i tím, že pokud „cit pro spravedlnost“ je jako motiv chování biologickou daností člověka, liberální koncepce spravedlnosti, s níž souvisí právě i akcent na nutnost možnosti uskutečňování individuálních účelů a pojmání účelu zajištění společenské reprodukce jako prostředku k tomuto účelu, je pouze kulturně podmíněný. Představuje-li existence citu pro spravedlnost jeden z projevů altruismu jako motivů lidského chování, je skutečným smyslem jeho regulativního působení citu pro spravedlnost vytvoření udržitelného uspořádání vztahů ve společnosti, které bude slučitelné s účelem zajištění společenské reprodukce, resp. bude podle představ daného hodnotícího subjektu ve vztahu k tomuto účelu pokud možno nejlepší možné. Je-li požadavek poskytnutí kompenzace, resp. obnovení stavu rovnosti ve vztahu k možnosti dosahování individuálních účelů spíše jedním z projevů a nikoli samotným smyslem regulativního působení „citu pro spravedlnost“, resp. „požadavku vděčnosti“, tyto se projevují i tam, kde nesené břemeno kompenzováno být nemůže. Jak bylo uvedeno výše, za snad nejtěživější břemeno lze považovat oběť života, které je jím i proto, že jeho nesení nelze ve vztahu k možnosti dosahování individuálních účelů již nijak kompenzovat.

---

²⁵³ Hayek, F., A.: Právo, zákonodárství a svoboda, 2. díl, Academia, Praha, 1991, str. 35

²⁵⁴ Tak „lidé, kteří pomáhají hladovějícím ve vzdálených zemích, tak činí z důvodu dobročinnosti nebo principů lidskosti (...), nikoli z důvodů spravedlnosti“ (Swift, A.: Politická filozofie, Portál, Praha, 2005, str. 22). Pomoc hladovějící je sice morálně správná, povinnost jim pomoci však není přičitatelná žádnému konkrétnímu subjektu. Nehraje zde přitom zřejmá role, zda se jedná o hladovějící ve vzdálených zemích nebo o členy vlastní společnosti, kteří se ocitli v nouzi. Ve vztahu k těmto lidem sice poskytnutí pomoci představuje prostředek k zajištění rovnosti postavení s ostatními členy společnosti a tím i stejně úrovně možnosti dosahování individuálních účelů jako účelu spravedlnosti. Absentuje tu však povinnost konkrétního subjektu tuto pomoc poskytnout a vyrovnaní jejich postavení umožnit na vlastní úkor.

Pokud by tedy smyslem „požadavku vděčnosti“, tj. požadavku odplácení dobra dobrem mělo být pouze obnovení stavu rovnosti ve vztahu k možnosti uskutečňování individuálních účelů, poskytnutí kompenzace tohoto břemene by se již míjelo se svým účelem. Ztrácelo by tak smysl na něm v tomto případě trvat. Existenci dluhu, resp. požadavku jeho splacení však z citu pro spravedlnost lze dovést např. i ve vztahu k padlým vojákům, kteří položili svůj život pro dobro svého národa.²⁵⁵

Skutečnost, že smyslem regulativního působení spravedlnosti jako řídicí ideje či citu pro spravedlnost jako motivu lidského chování je snaha o vytvoření udržitelného uspořádání poměrů ve společnosti slučitelných s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce, resp. bude konkrétním hodnotícím subjektem hodnoceno jako nejlepší možné, nalézá svůj odraz i v odlišných názorech na to, zda-li spravedlnost jako představu existence dluhu či závazku k obnově rovnosti vztahovat i na případy, kdy konkrétní podoba distribuce, resp. případná nerovnost v ní není přičitatelná nikomu (snad s výjimkou transcendentální bytosti), a nikoho tak nebude možno považovat za odpovědného za případnou nerovnost v rámci této distribuce, kterou by měl povinnost napravit. Konkrétní obsah této distribuce tak bude možno chápat nanejvýš jako výsledek „velké přírodní loterie“. V případech, kdy konkrétní podoba distribuce není přičitatelná žádnému člověku, lze hovořit o „přirozené distribuci“ právě jako o protipólu distribuce, která bude výsledkem konkrétního projevu vůle.

Jak již bylo uvedeno výše, podle F. A. Hayeka lze o spravedlnosti hovořit pouze v souvislosti s lidským jednáním. Regulativní úlohu spravedlnosti jako prostředku redistribuce v situacích, kdy se bude jednat právě o tuto „přirozenou distribuci“ proto odmítal.²⁵⁶ Myšlenka, podle níž nikdo nemůže být odpovědný za výsledek, který mu není

---

²⁵⁵ Ve vztahu k padlým vojákům je toho jen málo, co by mohlo být učiněno ke splacení dluhu, který vznikl tím, že položili život pro dobro státu, národa, resp. společnosti jako celku. Z altruistické povahy citu pro spravedlnost, z něhož požadavek „splacení dluhu“ vyplývá, lze dovést i požadavek, aby daný způsob bylo možno ve vztahu ke splacení tohoto dluhu považovat za efektivní. Tradičním způsobem reakce právě na oběti padlých vojáků je alespoň morální ocenění této oběti (to může mít i podobu udělování vyznamenání a řádů in memoriam) a příslib, že jejich oběť ve prospěch společnosti jako celku nebude zapomenuta. Výstavba památníků padlých vojáků z konkrétních bitev, jimž je přikládán zvláštní význam ve vztahu k životu daného národa či státu, kladení věnců u hrobu neznámého vojína apod. mohou mít právě tuto úlohu uznání závazku a zároveň snahy o alespoň částečné splacení existujícího dluhu.

Nutnost takového postupu zde vyplývá z významu, který je na jedné straně přisuzován významu dobra, které vybojování dané bitvy či celého válečného konfliktu představovalo, a zároveň i ocenění oběti, která byla pro vybojování této bitvy či celé války přinesena. Absence jakéhokoli ocenění dané oběti by tak při objektivním významu dané bitvy, resp. i jen pouhého faktu, že tito vojáci položili své životy v zájmu přežití a zajištění prosperity daného národa (pokud nešlo např. o žoldnéře, kteří bojovali a riskovali své životy jen pro odměnu) by byla v rozporu s obsahem „požadavku vděčnosti“ a byla by z tohoto důvodu nutně nespravedlivá.

²⁵⁶ Podle Hayeka v rámci spontánního řádu jako nejefektivnějším způsobu uspořádání, který Hayek prosazuje, „je postavení každého jednotlivce výsledkem jednání mnoha jiných jednotlivců a nikdo nemá odpovědnost nebo moc zajistit, aby tato oddělená jednání mnoha jednotlivců produkovala pro určitou osobu konkrétní výsledek“ (Hayek, F., A.: citované dílo, 2. díl, str. 35). Postavení jedince, resp. způsob alokace dober a zel za skutečnost, kterou nemůže nikdo změnit, a ten proto nemůže být ani spravedlivý ani nespravedlivý (Hayek, F., A.: citované

přičitatelný jeho úmyslnému jednání, ale jedná se tu o výsledek „přírodní distribuce“, která je pro jeho další závěry stěžejní, je však velmi sporný.²⁵⁷ Morální odpovědnost je totiž představitelná i ve vztahu k výsledku, který vznikl v důsledku nečinnosti, resp. jemuž by bylo možno zabránit, pokud by ten, kdo měl k tomu všechny možnosti, v dané situaci konal.²⁵⁸

Otázka existence odlišnosti mezi „přirozenou distribucí“ a distribucí řízené lidskou vůlí nabývá praktického smyslu pouze ve spojení s otázkou, ve kterých případech představuje nerovnost distribuce důvod ke konkrétnímu jednání směřujícímu k nastolení či alespoň přiblížení se stavu rovnováhy, resp. při absenci jiného subjektu, kterému by mohla být přičítána povinnost jednat (kompenzovat vzniklou nerovnost), zejména s otázkou úlohy státu a mírou jeho ingerence. Právě tyto otázky jsou těmi, kde se jednotlivé koncepce spravedlnosti nutně rozcházejí. Výše nastíněné vidění obsahu pojmu spravedlnosti, jak se lze s tímto setkat u Hayeka ale i u mnoha dřívějších autorů se dostává do konfliktu s tím, jak byl pojem spravedlnosti chápán socialistickým hnutím.²⁵⁹

Spravedlnost je morální kategorií, což vzhledem k vazbě morálky na účel zajištění společenské reprodukce (viz k tomu v 3. kapitole této práce), implikuje i vazbu spravedlnosti na tento účel. V případě citu pro spravedlnost jako motivu jednání bylo uvedeno, že ten představuje jeden z dílčích projevů altruismu jako biologicky dané tendence lidského chování. Tato skutečnost se promítá i v povaze povinnosti jako atributu spravedlnosti. Je pravdou, že ta zde bude dána pouze tehdy, pokud bude přičitatelná určitému konkrétnímu subjektu. Důvodem existence, resp. tvrzení její existence ze strany hodnotícího subjektu bude to, že bude tímto subjektem považována za efektivní prostředek ve vztahu k účelu zajištění společenské reprodukce. Předmětem této povinnosti zde je vyrovnání vzniklé nerovnosti v distribuci dober a zel. Situace, kdy k tomuto vyrovnání (byť i jen pouze částečnému) dojde,

---

dílo, 2. díl, str. 34). V důsledku toho pak nelze konstatovat ani existenci povinnosti provedení kompenzace jako obnovení rovnosti postavení členů společnosti, resp. alespoň jako směřování k této rovnosti.

²⁵⁷ Viz k tomu blíže in: Swift, A.: citované dílo, str. 29

²⁵⁸ Pokud tak v jedné oblasti určitého státu jsou srážky mnohem vydatnější, než v jiném, a v důsledku toho i produkce potravin je zde mnohem vyšší, není tato skutečnost přičitatelná nikomu, pokud by neměla být přičítána transcendentální bytosti. Jedná se zde o výsledek „přirozené distribuce“. Pokud však právě v důsledku rozdílného množství srážek v první oblasti budou mít zemědělci hojnou úrodu, větší, než je potřeba k pokrytí potřeb lidí žijící v této oblasti, zatímco v druhé oblasti v důsledku pouze skromných srážek bude o potraviny nouze a bude hrozit, že lidé zde budou trpět hladem, skutečnost, že nedošlo k přerozdělení, bude mít svůj morální rozměr a bude ji možno hodnotit z hlediska spravedlnosti (Sadurski, W.: citované dílo, str. 24).

²⁵⁹ Pokud socialistické hnutí přichází s radikálním odmítnutím uvedeného dělení typů distribuce, resp. typů zel, síly a názorové proudy socialismu odporující vždy hájili myšlenku uznání hranic mezi zlem vzniklým jako výsledek přirozené distribuce a člověkem způsobeným zlem (viz k tomu in: Hamshire, S.: *Justice in Conflict*, Princeton University Press, 2000, str. 83). Pokud socialistické hnutí devatenáctého století přicházelo s odmítnutím tohoto dělení zel, důvodem zde byla snaha o rozšíření sféry přípustné sféry státní ingerence tak, aby do této sféry spadala otázka lidských standardů ve své celistvosti a nikoli pouze v té své části, kde se dotýkala zel člověkem vytvořených. V této své podobě tak prvotním požadavkem socialismu bylo uskutečnění „agresivního a více praktického humanismu, který usiloval o překreslení hranic mezi přirozeným a člověkem způsobeným zlem“ (Hamshire, S.: citované dílo, str. 83).

je přitom ve vztahu k dosahování tohoto účelu hodnocena jako lepší, než situace, kdy by k tomuto vyrovnání dojít nemělo.

Odmítají-li stoupenci socialistického hnutí ostré rozlišení mezi „přirozenou distribucí“ a distribucí, jejíž konkrétní podobu lze přičítat vůči konkrétní osobě, lze toto jejich odmítnutí akceptovat, neboť mají pravdu v tom, že odpovědnost lze přičítat i vůči nežádoucím stavům, které sice nebyly úmyslně nikým vyvolány, jejichž vzniku však bylo možno zabránit nebo následně přinejmenším omezit negativní důsledek, které způsobily. V tomto smyslu je bezpochyby přičitatelná odpovědnost i za nečinnost. Rozhodující ve vztahu ke konstatování existence povinnosti určitého chování však bude právě názor na možnost daným chováním (daným vyrovnáním nerovnosti distribuce dober a zel), přispívat k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce. Právě v odpovědi na tuto otázku se totiž budou lišit zástupci socialistického hnutí a jeho odpůrci.²⁶⁰

Jestliže tedy podle Hayeka, resp. i dalších autorů, zde existuje z hlediska povinnosti snaha o vyrovnání rozdíl mezi situací, kdy nerovnost dober a zel je výsledkem přirozené distribuce, a situací, kdy tato nerovnost je přičitatelná konkrétnímu člověku, a i okruh vztahů vůči nimž se má projevit regulativní působení spravedlnosti je tak podle těchto autorů užší, než u těch, kteří existenci tohoto rozdílu popírají, vyplývá tato skutečnost z přesvědčení, že účelu zajištění společenské reprodukce bude v celkovém výsledku lépe odpovídat pokud v případech, kdy došlo k rozdělení dober a zel prostřednictvím přirozené distribuce, bude případná jejich distribuce ponechána jiným regulačním mechanismům, než je spravedlnost alespoň ve významu, který tomuto pojmu přikládá socialistické hnutí. U těchto autorů je zde tak dán jiný obsah pojmu spravedlnosti,²⁶¹ než jak je mu rozuměno v rámci socialistického

---

²⁶⁰ Staví-li se Hayek proti výraznému uplatnění nedobrovolné distribuce a úloze státu při přerozdělování, činí tak na základě svého přesvědčení, že spontánní řád je schopen efektivnější distribuce užitků a břemen, než je tomu v případě „umělého“ a proto podle Hayeka již z definice méně efektivního (Hayek, F., A.: citované dílo, 1. díl, str. 41) řádu státního plánování, resp. redistribuce provedené státem či jinou veřejnou mocí.

Spontánnímu řádu jako řádu, který může dosahovat takového stupně komplexnosti, který není myslitelný u řádů vytvořených (Hayek, F., A.: citované dílo, 1. díl, str. 40), přičítá Hayek schopnost zvládnutí mnohem většího množství informací a reakce na ně. Ačkoliv v souvislosti se spontánním řádem nelze v pravém slova smyslu hovořit o účelu, neboť ten s představou žádného konkrétního účelu vytvořen nebyl (Hayek, F., A.: citované dílo, 1. díl, str. 41), nevylučuje se tato skutečnost se způsobilostí tohoto řádu k vyvolání pozitivních účinků (Hayek, F., A.: citované dílo, 1. díl, str. 103).

Spontánním řádem, který má jako prostředek distribuce užitků a břemen ve svých úvahách Hayek především na mysli, je trh. Pokládá-li tedy Hayek trh ve vztahu k této distribuci za efektivnější, než je snaha o nápravu nerovností daných „přirozenou distribucí“ prostřednictvím následného přerozdělení, je to proto, že podle něho je možno právě prostřednictvím distribuce prováděné čistě tržními mechanismy dosáhnout celkově lepších výsledků, tj. jinou terminologií vlastně lépe sloužit účelu zajištění společenské reprodukce.

²⁶¹ Pravděpodobnost existence regulativního působení altruismu, resp. citu pro spravedlnost lze vyjádřit matematickou formulí, která sama zohledňuje způsobilost altruistického jednání, resp. jednání souladného z požadavky spravedlnosti přispívat právě k uchování a zajištění reprodukce příslušným subjektem nesené informace. Jako požadavek chování, které zajištění tohoto účelu zajistí je sice v tomto smyslu cit pro spravedlnost striktní, pokud se však jedná o konkrétní způsob, jak naplnění tohoto účelu dosáhnout, je cit pro

hnutí, a předpokládaným (preferovaným) prostředkem redistribuce je zde ve většině případů trh.²⁶² V určitém smyslu analogicky jako ve „světě ryb“, za situace, kdy podle přesvědčení jednatelova subjektu by spravedlnost jako řídicí idea nebyla efektivní ve vztahu k dosahování účelu zajištění společenské reprodukce, resp. zprostředkovaně i k zajištění uchování a umožnění reprodukce tímto subjektem nesené biologické či kulturní informace, cit pro spravedlnost bude postrádat potenciál regulativního působení.

5.6 Uložení trestu jako kompenzace nespravedlnosti

Výše bylo uvedeno, že skutečným smyslem regulativního působení citu pro spravedlnost jako jednoho z projevů altruismu je vytvoření udržitelného uspořádání vztahů ve společnosti. Má-li být tedy podle „požadavku vděčnosti“ na dobro odpláceno dobrem, což se může projevit v požadavku poskytnutí kompenzace za nutnost nesení břemene navíc ve prospěch skupiny či společnosti jako celku (nebo i jiného jednotlivce), jak o tom mluví Feinberg, stejně tak podle tohoto požadavku má být také zlo odpláceno zlem. Z povahy „požadavku vděčnosti“ a požadavku univerzalizovatelnosti jako atributů spravedlnosti lze v tomto smyslu dovodit požadavek uložení trestu jako reakce na takové jednání, které jako obecně platný vzorec chování by bylo považováno za neslučitelné s možností dosahování účelu zajištění společenské reprodukce.

Ukládání trestů jako reakce na protispoločenské jednání a otázka jejich přiměřenosti je předmětem zájmu tzv. retributivní spravedlnosti.²⁶³ Trest je zde ve vztahu k „požadavku vděčnosti“ chápán jako reakci, která tomu, kdo se dopustil protispoločenského jednání, přísluší, a kterou si zaslouží. Požadavek trestu se zde tedy jeví jako nutná reakce na protispoločenské jednání, které má takovou povahu, že alespoň podle názoru hodnotícího subjektu pokud by na ně nebylo reagováno (toto jednání zůstalo bez trestu), bylo by to alespoň jako univerzalizovaný vzorec chování v rozporu se zajišťováním společenské reprodukce (viz dále).

---

spravedlnost obsahově zcela neurčitý (Klabouch, J: Pluralistické výklady spravedlnosti, in Právník 6/1995, str. 559).

²⁶¹ Jako příklad jiného vlivného autora, který byl ve vztahu k možné povaze spravedlnosti jako prostředku nedobrovolné redistribuce ještě radikálnější, než Hayek, lze uvést Roberta Nozicka. Ten v reakci na Rawlse přišel s tzv. „teorií nároků“ (Nozick, R.: Anarchy, State, and Utopia, Basic Books, str. 151an.), který odmítá zásahy státu jako neslučitelné se samotným pojmem soukromého vlastnictví, přičemž zdanění jako nedobrovolný transfer staví na roveň nucené práce (Nozick, R.: citované dílo, str. 169). I Nozick sice připouští v určitých výjimečných případech nedobrovolnou distribuci, ovšem tuto možnost pojímá velice restriktivně (viz k tomu in: Nozick, R.: citované dílo, str. 231).

---

²⁶³ Sadurski, W.: citované dílo, str. 221an.

Povaha spravedlnosti jako reakce na tyto činy se projeví zejména v případě činů vedoucích k vyvolání extrémní nespravedlnosti. Podle Roberta Alexyho v situaci, kdy míra nespravedlnosti již dosáhla extrémní míry, nebude problémem skutečnost, že se jedná o nespravedlnost identifikovat, resp. dosáhnout o této skutečnosti shody.²⁶⁴ Toto tvrzení se sice již s odkazem na to, že regulativní působení citu pro spravedlnost se nemusí projevit ve vztahu ke každé nerovnosti (svůj vliv zde bude mít způsob definování vlastní identity ve vztahu k identitě ostatních subjektů a alespoň v omezené míře i konkrétní vyznávané morální postoje²⁶⁵) nejeví jako zcela nesporné.²⁶⁶ Radbruch de facto chápe extrémní nespravedlnost jako takovou situaci, kdy v rámci tripartice účelů či cílů práva²⁶⁷ musí právní jistota ustoupit právě spravedlnosti (právě toto lze považovat za obsah tzv. Radbruchovy formule²⁶⁸). Právo, a to včetně pozitivního práva, nelze podle Radbrucha definovat jinak, než jako systém a instituci jejímž nejzazším smyslem je sloužit spravedlnosti.²⁶⁹ Podle tohoto standartu tedy podle Radbrucha celé velké části nacistického práva ve skutečnosti nikdy nebyly platným právem. Nacistické „právo“ se podle Radbrucha zcela odtrhlo od požadavku stejného přístupu ve stejných případech, a nelze u něho hovořit již ani o aspiraci na hodnotu spravedlnosti.²⁷⁰ Právo, které tedy musí na spravedlnost vždy přinejmenším aspirovat,²⁷¹ tedy v tomto smyslu svým obsahem nesmí být jejím popřením.

Extrémní nespravedlnost však především představuje takovou situaci, kdy bude existovat shoda na tom, že na dané společensky škodlivé chování nemůže být nereagováno, resp. požadavek trestu se na straně hodnotícího subjektu hlásí již s určitou kvalifikovanou mírou intenzity.

V článku, který představoval reakci na zprávu komise zabývající se otázkou trestnosti prostituce a homosexuality přišel Lord Devlin s tvrzením, že dostačujícím důvodem pro to,

---

²⁶⁴ Alexy, R.: *The Argument from Injustice*, str. 50

²⁶⁵ Pokud podle G. H. von Wrighta právě rozdíly emotivních postojů či kulturní rozdíly, tj. v obecné rovině rozdíly v hierarchii hodnot, představují důvod k odmítnutí diskursivní etiky jako způsobu nalezení správné odpovědi na otázky dobra a zla (Wright, G., H., von, Aarnio, A.: *On Law and Morality. Dialogue*, in *Ratio Juris*, roč. 3, č. 3 (prosinec 1990), str. 330), bude totéž platit i v případě otázky posouzení míry nespravedlnosti či samotné otázky nespravedlnosti.

²⁶⁶ Jak bylo uvedeno výše, regulativní působení citu pro spravedlnost nemusí být dána vždy, Za spravedlivé bude považováno takové uspořádání, které je podle názoru hodnotících subjektů ve vztahu k existující situaci jako obecně platné slučitelné s naplňováním účelu zajištění společenské reprodukce. --Jak bylo již uvedeno výše v druhé kapitole této práce, hodnotové soudy představují de facto emotivní postoje.

²⁶⁷ Viz k tomu: Radbruch, G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957, str. 80an.

²⁶⁸ Radbruch, G.: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law*, In: *Oxford Journal of Legal Studies*, r. 26, č. 1, 2006, str. 6-7

²⁶⁹ Radbruch, G.: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law*, str. 7

²⁷⁰ Radbruch, G.: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law*, str. 7-8; Radbruch zde argumentuje i tím, že k charakterovým rysům Adolfa Hitlera, který se díky svému vlivu stal duchem pronikajícím celé nacionálně socialistické „právo“, byla absence jakéhokoli smyslu pro pravdu a pro rozlišení dobrého a zlého.

²⁷¹ Hungr, P.: *Nespravedlnost – základ práva*, in Hungr, P. a kol.: *Právní filozofie*, MU, 1993, str. 82

aby určité jednání bylo označeno za trestné, by měla být skutečnost, že toto jednání bude v rámci dané společnosti zakládat pocit neakceptovatelnosti, rozhorlení a znechucení.²⁷² Pro Lorda Devlina je to primárně de facto psychická újma, kterou činy, které jsou v rozporu s převažující morálkou nehledě na to, že k nim dochází v soukromí, působí společnosti, resp. jsou způsobilé vyvolat u běžného občana²⁷³. Není to tedy primárně pro něho síla rozumové argumentace ale právě tohoto víceméně emotivního prožívání, co má rozhodovat o trestnosti činů, které jsou společensky škodlivé či jsou v rozporu s morálkou. Na tento názor reagoval Herbert Hart,²⁷⁴ který odmítl zejména důraz kladený na emocionální stránku proti stránce racionální. Podle Harta totiž obecná morálka může být založena na „ignoranci, pověřivosti a neporozumění“.²⁷⁵ V této souvislosti Hart varuje před tím, aby právo, tj. zde vlastně ukládání trestů právem bylo založeno na vágních základech opírajících se pouze o normy morálky, když mnohé zločiny byly v minulosti páčány právě ve jménu morálky.

Ačkoli s Devlinovou argumentací souhlasit nelze a Hartova kritika se jeví být velmi přesvědčivá, nelze popřít, že odkazuje jako na důvody jednání na reálně existující motivy lidského jednání, kterými je ve své podstatě mravní cit či cit pro spravedlnost. Příslušné protispoločenské chování, ve vztahu k němuž bude z existence citu pro spravedlnost vznikat požadavek, aby bylo adekvátně reagováno, se může svou formou lišit. Požadavek reakce ve smyslu odplacení zla zlem zde bude zpravidla nejintenzivněji přítomen na straně toho, kdo bude dané společensky nežádoucí chování rovněž i nejsilněji prožívat jako spáchanou nespravedlnost, tj. zejména jeho bezprostředních obětí. Touha po odčinění spáchaného zla u nich může mít primárně povahu touhy po pomstě jako spontánní reakce.²⁷⁶ Je-li úkolem práva zabránit svémoci, vyplynula z tohoto úkolu i nezbytnost zabránění realizace soukromé pomsty jako reakce na spáchané zlo prostřednictvím institucionalizované odplaty za spáchané zlo ukládané společností jako celkem. Soukromá odvěta s sebou sama nese značné náklady pro fungování společnosti²⁷⁷ a v tomto smyslu se její nahrazení institucionalizovaným trestem jeví jako z hlediska společnosti žádoucí. Aby toto nahrazení soukromé odvěty

---

²⁷² Devlin, P.: *The Enforcement of Morals*, Oxford University Press, London/New York/Toronto, 1965, str. 16-17

²⁷³ Devlin, P.: *The Enforcement of Morals*, str. 15

²⁷⁴ Hart své odpovědi shrnul do přednášek na Stanfordsské univerzitě, kde je přednesl v roce 1963 a tyto přednášky následně vydal knižně pod názvem *Právo, svoboda a morálka*. Bezprostřednější reakcí na Devlina je však např. krátký článek *Imorality and Treason* (Hart, H., L., A.: *Imorality and Treason*, in: Dworkin, R., M.: *Philosophy of Law*, Oxford University Press, 1975, str. 83an.)

²⁷⁵ Hart, H., L., A.: *Imorality and Reason*, in: Dworkin, str. 87

²⁷⁶ Shklar, J., N.: *The Faces of Injustice*, Yale University Press, 1988, str. 91

²⁷⁷ K tomu blíže in: Čechák, P.: *Chápání účelu trestu a jeho posuny jako teoretický problém*, in: Machalová, T. (ed.): *K odkazu Jaroslava Kallba: právně-filozofická východiska trestní politiky v procesu evropské integrace*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2007, str. 169

institucionalizovaným trestem bylo možno považovat za efektivní, jeví se jako nutná akceptace tohoto institucionalizovaného trestu i v každém konkrétním případě jako adekvátní odpovědi na společensky škodlivé jednání, jež má sankcionovat. Tato forma trestu nepřináší psychologicky takové uspokojení jako osobní pomsta oběti či členů její rodiny²⁷⁸, a je v tomto smyslu pouze podmíněná právě adekvátností uloženého trestu. V případě, kdy by trest byl příliš mírný a v tomto ohledu nebyl považován hodnotícím tím, kdo se bude cítit poškozen, resp. kdo bude chování, na které má trest reagovat intenzivně pociťovat jako nespravedlivé (společensky škodlivé), nepovažoval daný trest jako reakci za dostačující, nevyloučí se tím možnost svévolné soukromé odvety²⁷⁹, což je jeden z účelů institucionalizovaného trestu.

Výše bylo uvedeno, že cit pro spravedlnost lze chápat jako prostředek zajištění udržitelných poměrů ve společnosti, tj. vzhledem k povaze požadavku univerzalizovatelnosti jako atributu spravedlnosti, prosazení takových vzorců chování, které jako univerzalizovatelné vzorce chování bude možno považovat za slučitelné s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce. Uložení trestu zde představuje reakci, která znovu obnovuje slučitelnost nikoli samotného protispolečenského jednání, na něž je trestem reagováno, ale tohoto jednání a spolu s reakcí na ně s naplňováním uvedeného účelu. Samotné protispolečenské jednání není jako obecný vzorec jednání z definice slučitelné se chtěním dosahování účelu zajištění společenské reprodukce. Reakce na takovéto jednání v podobě uložení trestu však v určitém smyslu lze chápat jako změnu obsahu daného vzorce jednání, když pokud není bráno v potaz pouze samotné protispolečenské jednání ale zároveň i reakce na ně, to již s tímto účelem slučitelné je. Uložení trestu či jiná adekvátní reakce je zde tedy prostředkem nápravy ve smyslu obnovení slučitelnosti protispolečenského jednání se chtěním zajištění společenské jednání, a to tehdy, pokud není posuzováno příslušné protispolečenské jednání posuzováno samo o sobě, ale jako jeden celek právě s adekvátní reakcí.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Shklar, J., N.: citované dílo, str. 99-100.

²⁷⁹ Čechák, P.: citovaný článek, str. 169

²⁸⁰ Adekvátní reakce, alespoň z hlediska hodnotícího subjektu, bude taková, která mu bude umožňovat právě celek protispolečenského chování a reakce na ně opětovně považovat za slučitelné se chtěním dosažení účelu zajištění společenské reprodukce. V tomto smyslu osobní odvetu ani trest uložený společností jako adekvátní reakci nelze považovat za jedinou možnou. Tyto sice mohou přinést uspokojení citu pro spravedlnost obětí, viktimologické výzkumy však ukázaly, že ve většině případů by oběti upřednostnily co nejrychlejší morální i materiální zadostiučinění v podobě uznání viny a náhrady způsobené škody, jak je tento přístup spojen s tzv. hnutím restorativní justice (Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, C.H.BECK, Praha, 2005, str. 179). Tento způsob reakce se jeví jako vhodný pouze ve vztahu k některým typům protispolečenského chování, a to zejména tam, kde byla způsobena majetková újma. Uznání viny a náhrada škody spolu v těchto případech právě jako reakce na protispolečenské jednání mohou být akceptovány jako adekvátní reakce. Projevuje se zde přitom, že z citu pro spravedlnost jako biologické danosti lze dovodit pouze to, že na protispolečenské jednání má být reagováno a tato reakce musí být ve vztahu k tomuto jednání adekvátní

Formulování samotné Radbruchovi formule v podobě, v níž je dnes obvykle citována, rozhodovací praxe německých poválečných soudů, na kterou Radbruch odkazuje,²⁸¹ která upírala některým formálně platným ustanovením nacistického právního řádu povahu právních ustanovení byly reakcí na extrémní nespravedlivost některých ustanovení nacistického práva, která byla zjevná a poválečné německé soudy také konstatovaly.²⁸² Problém, kterému musela čelit rozhodovací soudní praxe stejně jako i německá právní doktrína byla spojena s otázkou uložení trestu za zločiny představitelů německé Třetí říše, které však podle norem, jež splňovaly formální podmínky pro to, aby byly považovány za normy právní, nebyly v době, kdy došlo ke spáchání těchto činů podle těchto norem nedovolené. Jednalo se tu tedy o vyřešení rozporu mezi z hodnoty spravedlnosti vyplývajícím požadavkem na potrestání těchto činů a zásadou *nullum crimen sine lege*, tj. jedná se tu vlastně o konflikt mezi materiální spravedlností, resp. citem pro spravedlnost a právní jistotou. Rozhodovací praxe německých poválečných soudů stejně jako Gustav Radbruch řešily tuto situaci prostřednictvím upření statusu práva těm ustanovením právního řádu, u kterých byl podle jejich názoru dán rozpor se spravedlností v takovém rozsahu, že je vůbec nebylo možno považovat za právo. Toto řešení tedy dalo přednost spravedlnosti tam, kde se normy, které jinak splňovaly formální podmínky pro to, aby byly považovány za normy platného práva dostávaly do tak příkrého rozporu se spravedlností, že by znamenaly její popření.

Výše uvedené řešení fakticky retroaktivního působení trestního práva se stalo předmětem kritiky Herberta Harta, který mu vyčítal, že ve skutečnosti samotný problém retroaktivity neřeší ale pouze zakrývá.²⁸³ Hart přitom nemá nic proti obsahu samotných rozhodnutí německých poválečných soudů, tj. s tím, aby uznal, že v tomto případě bylo legitimní, pokud byla dána přednost spravedlnosti nehledě na to, že z hlediska norem formálně platných jako právní normy v době Třetí říše by zde byla porušena zásada *nullum crimen sine lege*. Hartova kritika zde směřuje pouze ke způsobu, jakým zde byl konflikt spravedlnosti a právní jistoty řešen. Ve vztahu k samotné nutnosti potrestání zločinů

---

jako prostředek obnovení souladu s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce. Nevyplývá z něho však v žádném případě samotný obsah této reakce.

²⁸¹ Viz in: Radbruch, G.: Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law, str. 1

²⁸² Ještě v září 1945 byl vydán krátký ale vlivný Radbruchův článek *Fünf Minuten Rechtsphilosophie*, v němž konstatoval, že soudy musí najít odvahu upřít právní platnost takovým ustanovením právního řádu, která se zpronevěřila vůli ke spravedlnosti (Radbruch, G.: Five Minutes of Legal Philosophy. In: Oxford Journal of Legal Studies, r. 26, č. 1, 2006, str. 14). V dnes známé podobě však byla Radbruchova formule, přesněji stanovící poměr mezi spravedlností a právní jistotou jako dvěma hodnotami (cíli práva), na něž má být v rámci aplikace práva kladen důraz, formulována až o rok později, již poté, kdy německé soudy skutečně takovýmto způsobem začaly rozhodovat.

²⁸³ Hart, H., L., A.: Positivism and Separation of Law and Moral, in: Harvard Law Review, roč. 71, č. 4, únor 1958, str. 620

představitelů Třetí říše lze dovést celkem širokou shodu, byť se názory jednotlivých autorů liší v názorech na formu toho, jak řešit konflikt právě s požadavkem zákazu retroaktivity ve vztahu k určení okruhu trestných činů.²⁸⁴ Hart zde klade důraz na nutnost transparentní povahy zvoleného řešení a v tomto smyslu dává přednost otevřeného deklarování skutečnosti, že tresty zde byly uloženy retroaktivním způsobem za situace, kdy právě uloženi trestu za činy, které podle v době svého spáchání formálně platného práva nebyly trestné, představuje menší zlo, než ponechat daný čin bez trestu.²⁸⁵

Hart, který myšlenkově silně navazuje na dílo Jeremy Benthama a Johna Austina zde vychází z jiné myšlenkové tradice, než soudci německých poválečných soudů a než Gustav Radbruch při formulování své formule, pro něhož tato představuje spíše pouze doplnění a korekci celkové koncepce, kterou představil ve svém stěžejním díle *Rechtsphilosophie*,²⁸⁶ jejíž verzi z roku 1932 lze již považovat za konečnou.²⁸⁷ Pokud totiž podle utilitaristické tradice, na kterou se Hart ve svém článku odvolává je možná prostá neaplikace zákona pro jeho nemorálnosti (extrémní nespravedlivosti obsahu),²⁸⁸ v případě jiné myšlenkové tradice a podoby právního pozitivismu, která se uplatňovala v Německu²⁸⁹ toto nebylo možné. Stejně jako připuštění retroaktivního působení trestního práva jako menšího zla ze strany Harta, i Radbruchovu formuli lze v tomto smyslu chápat jako prostředek, který měl umožnit potrestání toho, co podle obecného přesvědčení nemohlo a nesmělo zůstat nepotrestáno. V tomto smyslu i Radbruchova formule může být chápána nikoli primárně jako kategorie racionální, byť tou je pochopitelně také, ale především jako kategorie emotivní. V rámci německé právní doktríny zásady *nullum crimen a nulla poena sine lege* zaujímají velice silné postavení.²⁹⁰ Radbruchovu formuli v tomto smyslu lze chápat jako prostředek vypořádání se právě touto

---

²⁸⁴ K autorům, kteří uznávali nutnost potrestání těchto činů patřil i Hans Kelsen, který zde argumentoval požadavky spravedlnosti, a dovozoval zde přípustnost použití retroaktivity (k tomu in: Haldemann, F.: Gustav Radbruch vs. Hans Kelsen: A Debate on Nazi Law, in *Ratio Juris*, roč. 18, č. 2 June 2005, str. 169-170). Kelsen však nespátňuje řešení v oblasti moci soudní, ale moci zákonodárné, ve vztahu k níž vznáší požadavek, aby tato retroaktivní normou postavila právě činy představitelů bývalé Třetí říše mimo zákon a umožnila tak jejich stíhání v rámci trestního řízení (k tomu in: Haldemann, F.: Gustav Radbruch vs. Hans Kelsen: A Debate on Nazi Law, in *Ratio Juris*, roč. 18, č. 2 June 2005, str. 169-170). Kelsen zde tak neopouští svůj tradiční náhled postavený na nutnosti vzájemného odlišení práva a morálky, podle něhož samotný zákon zakládá limity možné rozhodovací činnosti soudce, přičemž pokud by ten z těchto limitů vykročil, porušil by tím právo a překročil svou pravomoc (Haldemann, F.: citovaný článek, str. 174).

²⁸⁵ Hart, H., L., A.: *Positivism and Separation of Law and Moral*, str. 620

²⁸⁶ Radbruch, G.: *Gesamtausgabe Band 2 Rechtsphilosophie II*, C. F. Müller, Heidelberg, 1993, str. 206-451

²⁸⁷ Paulson, S., L.: *Radbruch on Unjust Laws: Competing Earlier and Later Views?*, in: *Oxford Journal of Legal Studies*, roč. 15, č. 3 (podzim 1995), str. 499

²⁸⁸ Hart, H., L., A.: *Positivism and Separation of Law and Moral*, str. 620

²⁸⁹ Radbruch na tyto rozdílly ve vzájemném poměru práva a dobra naráží právě v článku částečně naráží v článku *Fünf Minuten Rechtsphilosophie* v druhé minutě (viz Radbruch, G.: *Five Minutes of Legal Philosophy*, str. 14).

²⁹⁰ Robert Alexy uvádí tyto zásady jako příklady principů, které se nepoměřují s ostatními principy, ale chovají se vůči nim v podstatě jako pravidla (Alexy, R.: *Recht, Vernunft, Diskurs*, Frankfurt nad Mohanem, Suhrkamp, 1995, str. 205), tj. aplikují se způsobem všechno nebo nic.

skutečností v situaci, kdy neuložení trestu vzhledem k povaze činů, které jím mají být potrestány se nejevilo jako možné a legitimní. Řešení konfliktu mezi spravedlností a právní jistotou zde tak není ničím jiným, než realizací hodnotové hierarchie společnosti v rámci obtížného případu *sui genesis*, jak pojem obtížného případu, používá ve svém díle např. Ronald Dworkin.²⁹¹ Důvody, pro které byla v případě činů, jež ve svých člancích uvádějí Hart nebo Radbruch, přednost spravedlnosti před právní jistotou v tomto smyslu nejsou odlišné, než ty, které vedly ke stejnému postupu např. v případě Riggs v. Palmer.

Výše jsem se pokusil ukázat, jakým způsobem cit pro spravedlnost reguluje lidské chování, a také proč k tomuto dochází. Jak bylo uvedeno výše, cit pro spravedlnost však představuje pouze dílčí projev altruismu. Pokud cit pro spravedlnost se vztahuje k „částečné spravedlnosti“, altruismus jako motiv lidského chování se vztahuje ke „spravedlnosti celé“. Jak bylo uvedeno výše, pokud z citu pro spravedlnost vyplývá preference takového uspořádání, které podle přesvědčení hodnotícího subjektu nejlépe odpovídá účelu uchování a zajištění reprodukce jím nesené genetické nebo kulturní informace ve vztahu k rovnosti rozdělování dober a zel, tendenci k preferenci takového uspořádání lze dovodit obecně i tam, kde již nejde o „spravedlnost částečnou“ ale o „spravedlnost celou“. Řadí-li Aristoteles mezi atributy této „celé spravedlnosti“ požadavky statečnosti, uměřenosti, klidnosti a dalších ctností, resp. nutnost aspirace na tyto ctnosti připisuje zákonu,²⁹² lze reálné splňování těchto požadavků považovat za prostředek ve vztahu k naplňování účelu zajištění společenské reprodukce. Jak bylo uvedeno výše, tendence k takovému uspořádání, které se bude jevit jako optimální ve vztahu k účelu zajištění společenské reprodukce, resp. uchování a umožnění reprodukce hodnotícím subjektem nesené genetické nebo kulturní informace, bude biologicky podmíněná jako danost lidského chování, byť se nemusí nutně proti jiným motivům chování reálně prosadit. Altruismus tak může hrát svou roli jako motiv lidského chování i ve vztahu k situacím, kdy nepůjde o otázku (částečné) spravedlnosti, ale účelnosti. Bude se přitom jednat zřejmě zejména o situace existence ostrého konfliktu mezi obsahem platné právní úpravy a požadavkem její účelnosti ve smyslu její způsobilosti být svým působením efektivním prostředkem dosahování právě účelu zajištění společenské reprodukce, resp. uchování a zajištění reprodukce nesené informace. Pokud by platná právní úprava, aniž by nutně musela být svým obsahem nespravedlivá natož pak extrémně nespravedlivá, měla takový obsah, že její aplikace by podle názoru hodnotícího subjektu měla výrazně negativní následky a byla tak v rozporu se chtěním dosažení společenské reprodukce, efektivnost

---

²⁹¹ Dworkin, R. M.: Když se práva berou vážně, OIKOYMENH, Praha, 2001, str. 43an.

²⁹² Viz k tomu: Aristoteles: Etika Nikomachova, str. 101

působení takovéto právní úpravy by nutně byla tímto poznamenána. V rámci vztahů, v nichž se bude projevovat regulativní působení altruismu (a toto se pokud na základě ničeho jiného tak na základě společné příslušnosti k lidskému rodu) v rámci mezilidských vztahů, které právo reguluje, může projevit vůči kterémukoli jinému člověku, si bude altruismus vždy udržovat svůj potenciál regulativního působení alespoň jako jeden z možných motivů chování. Praxe dodržování určitých pravidel, která nemají původ v právu, ve vztahu k regulaci příslušných společenských vztazích se osvědčila, může vést k ustavení regulativního systému, který bude představovat faktickou alternativu vůči tomu, o jehož vytvoření bude usilováno prostřednictvím tvorby a vymáhání práva. Takováto situace byla zaznamenána v případě tzv. semiautonomních sociálních polí.²⁹³ Lze ji však zřejmě alespoň jako možnou dovést právě i ve vztahu k takové situaci, kdy zjevná neúčelnost či přímo škodlivý potenciál konkrétní právní úpravy by se dostal do rozporu právě s altruismem jako motivem lidského chování.

Výše bylo uvedeno, že pojem spravedlnosti implikuje představu existence povinnosti reakce přinejmenším na takový způsob distribuce dober a zel, která bude extrémně nespravedlivá. Z citu pro spravedlnost může právě jako reakce na protispoločenské chování jiného vzniknout představa nutnosti uložení trestu (toto zde bylo popsáno v souvislosti s otázkou trestnosti činů představitelů Třetí říše, kterých se dopustily v době, kdy tyto podle nacistického práva nebyly trestné. Je-li účelem, který je sledován, snaha o dosažení zajištění společenské reprodukce, resp. uchování a umožnění reprodukce nesené genetické nebo kulturní informace, neposlušnost zákona, který je hodnotícím subjektem považován za extrémně nespravedlivý, jím může být z hlediska možnosti naplňování těchto účelů považován za stejně nutnou reakci, jako požadavek trestu bude představovat nutnou reakci na společensky škodlivé jednání. Toto však bude možno dovést i ve vztahu k zákonu, který nebude sice v rozporu s „částečnou spravedlností“ ale pro svůj (alespoň domnělý) rozpor s „celou spravedlností“ jako kategorií širší, bude podle názoru jednajícího subjektu poslušnost takového zákona jako univerzalizovatelný vzorec chování v příkrém rozporu s možností dosahování účelu zajištění společenské reprodukce.

---

²⁹³ Viz k tomu in: Moore, S., F.: Law as Process: An Anthropological Approach, Routledge and Kegan Paul, Londýn, 1978, str. 54-81

Část třetí - Axiologické aspekty efektivnosti působení práva v širším smyslu

Kapitola 6. - Ospravedlnění autority

Jak bylo uvedeno výše v kapitole čtvrté, ve vztahu k důvodu poslušnosti konkrétního rozhodnutí, při dodržení podmínek tzv. *normal justification thesis* představuje pro strany sporu (konfliktu zájmů) poslušnost rozhodnutí autority způsob, jak dosáhnout vyšší pravděpodobnosti naplnění jimi sledovaných cílů, než by tomu bylo, pokud by své zájmy prosazovaly přímo.²⁹⁴ V tomto smyslu představuje *normal justification thesis* důvod jednání a požadavek poslušnosti zde může být legitimní i tehdy, pokud autorita *de iure* nevyplývá z dobrovolně přijatého závazku akceptovat výsledné rozhodnutí jako závazné, jak je tomu v případě rozhodčí smlouvy, již strany sporu svěřily právo rozhodnutí sporu rozhodci.²⁹⁵ Vzhledem k tomu, že zde závazek poslušnosti není přijímán s aktivním souhlasem toho, na koho se má vztahovat, resp. je přijímán často i proti jeho vůli, otevírá se zde otázka ospravedlnění tohoto závazku jako omezení toho, kdo jím má být vázán. V případě, kdy jsou splněny podmínky *normal justification thesis*, je tímto legitimizujícím prvkem způsobilost autoritativního rozhodnutí, které tyto podmínky splňuje jeho způsobilost přispívat k dosahování „obecného dobrého“. Každá autority si nutně nárokuje právo ukládat povinnosti a udílet oprávnění²⁹⁶ a samotná *normal justification thesis* se vztahuje k (je prostředkem ospravedlnění) povinnosti poslušnosti práva (autorita je legitimní jen tehdy, pokud jsou zde dány dostatečné důvody ji akceptovat)²⁹⁷ a právě naplnění podmínky *normal justification thesis* vytváří předpoklady pro existenci takového důvodu akceptace autority.

Jak bylo již uvedeno výše v kapitole třetí této práce, dosažení určité minimální úrovně efektivnosti působení práva v užším smyslu a s ní spojená redukce společenské entropie je jako účel zároveň i prostředkem ve vztahu k efektivnosti působení práva v širším smyslu, tj. ve vztahu k účelu zajištění společenské reprodukce, resp. i ke „konečnému účelu“. Lze tak dovodit nutnost poslušnosti práva adresáty právních norem, resp. autoritativní povahy jeho působení jako podmínky právě pro dosahování efektivnosti působení práva v širším smyslu.

²⁹⁴ Raz, J.: *Ethics in Public Domain*, str. 214

²⁹⁵ *Normal justification thesis* jako důvod jednání existenci této smlouvy nahrazuje (tamtéž).

²⁹⁶ Raz, J.: *Authority and Justification*, in: Raz, J. (ed.): *Authority*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, str. 117

²⁹⁷ Raz, J.: *Authority and Justification*, str. 120

Tradiční konflikt mezi autoritou a autonomií²⁹⁸ je tak vlastně otázkou podmínek, za nichž je výkon autority, resp. nárokování si autority legitimní. Celá otázka existence důvodu poslušnosti práva, resp. možnosti neposlušnosti práva jako významných témat právní filozofie,²⁹⁹ je pak otázkou funkce a ospravedlnění požadavku poslušnosti práva, resp. absence schopnosti plnění své funkce a z toho vyplývající i nemožnosti ospravedlnění tohoto požadavku. Předmětem zájmu této kapitoly v této souvislosti bude otázka konkrétních dober prostřednictvím, jejichž realizace lze právě poslušnost práva považovat za prostředek realizace účelu zajištění společenské reprodukce a „konečného účelu“ (tj. vlastně otázka mechanismů, jimiž k dosahování těchto účelů přispívá) a zároveň i limitů, které lze ve vztahu k důvodu poslušnosti práva dovodit.

6.1 Účel autoritativní povahy práva

Samotná existence práva, resp. jeho regulativního působení tak na jedné straně představuje omezení lidského sobectví. V tomto smyslu považuje Herbert Hart za nutný obsah práva konkrétní normy reagující na omezený lidský altruismus³⁰⁰ nebo Thomas Hobbes existenci státu za zabránění možné války všech proti všem, resp. alespoň možnosti volného užívání násilí jako prostředku prosazování svých zájmů.³⁰¹ V tomto smyslu, resp. ve vztahu k této funkci práva je také pravda, že v raných křesťanských společenstvích, kde reálným motivem lidského chování byla láska jako kategorie morálky aspirace³⁰² byla jen velice malá poptávka po právu.³⁰³ V míře, v níž láska k bližnímu jako kategorie morálky aspirace a zároveň protipól sobectví (sebelásky) představovala reálný regulátor společenských vztahů

---

²⁹⁸ Výstižně vyjádřil podstatu tohoto konfliktu Robert Paul Wolff: „Definujícím rysem státu je autorita, právo vládnout. Prvotním závazkem člověka je autonomie, odmítnutí toho být podřízen vládnutí“ (Wolff, R., P.: In *Defence of Anarchism*, University of California Press, 1970, str. 11).

²⁹⁹ Robert Wasserstrom uvádím, že právě otázka poslušnosti práva patří k těm, u nichž nikdy nevznikaly pochybnosti o významu teorie pro praxi. (Wasserstrom, R., A.: *The Obligation to Obey the Law*, in: Summers, R., S. (ed.): *Essays in Legal Philosophy*, University of California, Berkeley, 1964, str. 274). K významu otázky Poslušnosti práva srovnej rovněž např. in: Harris, J., W.: *Legal Philosophies*, Butterworths, Londýn, 1997, str. 225an.

K významu otázky možné neposlušnosti práva srovnej např. in: Wasserstrom, R., A.: *The Journal of Philosophy*, č. 21, roč. 58 (1961), str. 641. Význam této otázky snad podtrhne i fakt, že uvedený číslo časopisu bylo pojato jako sborník ze symposia, které se právě této otázce věnovalo.

³⁰⁰ Hart, H., L., A.: *Pojem práva*, str. 194

³⁰¹ I kdyby měl Jan Sokol pravdu, že válka všech proti všem by ve skutečnosti nehrozila díky tomu, co označuje jako „klovacího řádu“ (Sokol, J.: *Moc, peníze, právo: esej o společnosti a jejích institucích*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2007, str. 24, již i jen pouhá možnost řešení konfliktu zájmů možností volného užití násilí je vzhledem ke společenským nákladům, jež uspořádání toto umožňující s sebou neslo, představuje alespoň za běžných okolností, kdy by takový požadavek nebylo možno považovat za extrémně nespravedlivý, dostatečný důvod požadavku poslušnosti práva.

³⁰² K tomuto pojmu viz in: Fuller, L.: *Morálka práva*, OIKOYMENH, Praha, 1998, str. 13

³⁰³ Stein, P.: *Legal values in Western Society*, Edinburgh, 1974, str. 4

tak již nebylo třeba regulativního působení práva alespoň ve vztahu k funkci práva jako prostředku omezení lidského sobectví.

Právo však zároveň plní i funkci překlenutí „informačního deficitu“ jednajícího subjektu, přičemž tuto úlohu může plnit v několika různých oblastech. Za příklady norem, které plní funkci limitace lidského sobectví jsou normy, jejichž nedodržení postihuje trestní právo. Tyto normy nejsou v mnoha případech v právu formulovány explicitně a v rámci určitého právního řádu existující zákaz jednat určitým způsobem zde lze dovodit pouze z faktu, že za nedodržení těchto norem následuje sankce. Přesto zde alespoň v naprosté většině případů existence norem nepřekleneje informační deficit jednajícího subjektu v tom smyslu, že bez této regulace by nevěděl, že určitým způsobem by měl aktivně jednat (např. poskytnout první pomoc při dopravní nehodě, jíž byl účastníkem, je-li toho zapotřebí) nebo se určitého jednání zdržet (např. fyzických útoků na jiného, zasahování do jeho majetkové sféry, do možnosti pokojného výkonu jeho práv apod.). Získání poznatků o tom, jak jednat či nejednat je zde výsledkem procesu enkulturace³⁰⁴ v rámci níž právo nelze zřejmě počítat k nejvýznamnějším činitelům.³⁰⁵ I zde samozřejmě budou existovat výjimky, např. v situace, kdy se bude jednat o cizince z jiného civilizačního okruhu a zároveň se bude jednat o společenské, resp. právní normy, jejichž obsah bude kulturně podmíněn (tak se může např. lišit dolní věková hranice dovoleného pohlavního styku). Stejná situace se může týkat i některých jiných případů, kde normy trestního práva hmotného mohou reálně plnit informační funkci ve vztahu k tomu, jak by adresáti právních norem měly či neměly jednat. V naprosté většině však tyto případy budou představovat výjimky a normy trestního práva budou mít potenciál plnit funkci motivu chování, přičemž funkce informace o tom, jak jednat zde bude pouze okrajová.

Ve vztahu k plnění této funkce práva by zcela vyhovoval tzv. *harm principle* Johna Stuarta Milla, který postuluje nutnost ponechání volnosti jednajícímu subjektu, pokud nezasahuje do sféry jiného subjektu a nezpůsobuje mu utrpení či škodu.³⁰⁶ V této své podobě by sice *harm principle*, resp. právní úprava na něm postavená sice mohla plnit efektivně úlohu prostředku omezování projevů lidského sobectví. Při takto nastaveném poměru mezi autoritou a automií by však jakákoli společenská regulace nutně selhávala ve vztahu k plnění druhé funkce práva, a to překlenování informačního deficitu jednajících subjektů.³⁰⁷ Existenci

---

³⁰⁴ K pojmu enkulturace viz in: Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, str. 114an.

³⁰⁵ Viz k tomu in: Večeřa, M., Urbanová, M.: citované dílo, str. 119-121

³⁰⁶ Mill, J., S.: On Liberty, New York, 1975, str. 7

³⁰⁷ Herbert Hart také na tomto argumentu odmítá jako neakceptovatelnou utilitaristickou koncepci vzájemného poměru autority a autonomie, která sice s Millovým pojetím zcela nesplývá, ale je mu obsahově blízká (Hart, H.

informačního deficitu je zde rozuměn stav, kdy jednajícimu subjektu se nedostává dostatek informací proto, aby mohl v dané situaci jednat racionálním způsobem ve vztahu ke svým cílům či dosahování „obecného dobrého“. Právě vzhledem k výhodnosti takového jednání lze u rozumně uvažujícího člověka zároveň předpokládat, že pokud by příslušné informace měl, dobrovolně by jednal způsobem, který mu právní úprava ukládá.

6.2 Tři různé podoby informačního deficitu

Lze rozlišit tři různé situace, v rámci nichž se může projevit informační deficit jednajících subjektů. V prvním případě lze hovořit o pouze „relativním“ informačním deficitu. Důvod poslušnosti práva se bude omezovat pouze na situace, kdy půjde o chování tzv. „jednoduchým systémům“, o způsobu jejichž chování sice nebudou všechny informace známy všem, kdo se s těmito systémy budou dostávat do kontaktu. To však nic nemění na tom, že jiným osobám tyto informace známy budou. Na základě této znalosti pak bude možno formulovat určitá pravidla bezpečného či jinak žádoucího chování v situacích, kdy lidé přicházejí s těmito systémy do kontaktu. V druhém případě se bude jednat o potřebu předcházení negativních dopadů takových způsobů chování, které sice nelze samo o sobě považovat za projev lidského sobectví či za chování pro společnost nebezpečné stejným způsobem, jakým jsou pro ni nebezpečné činy, za jejichž spáchání příkazují normy trestního práva uložit trest. Negativní následky by však mělo, pokud by se takovýmto způsobem v rámci daného např. územně určeného společenství, jednali všichni či velká část jeho členů. Třetí případ se vztahuje ke klasické situaci existence koordinačního problému. Pro možnost dosahování optimálních výsledků zde tak bude vznikat potřeba možnosti predikce chování ostatních členů dané společnosti a jejich vzájemná koordinace.

L. A.: Are there any Natural Rights?, in: The Philosophical Review, roč. 64, č. 2 (duben 1955), str. 185). Hart tak činí víceméně adresně ve vztahu k neschopnosti právní úpravy vycházející z utilitaristické koncepce řešit tzv. koordinační problém, který je však pouze jednou ze situací existence informační nedostatečnosti jednajícího subjektu.

6.2.1 Jednoduché systémy a možnost predikce jejich budoucího chování

Chování jednoduchých systémů, ve vztahu k němuž může důvod poslušnosti práva vyplývat z existence pouze „relativního“ informačního deficitu, popisuje klasická mechanika, resp. i jiné vědy způsobem, který pro klasickou mechaniku typický. Pro tyto systémy bude bezesbytku platit tvrzení, lze že vysoce inteligentní bytost by vždy na základě znalostí počátečního stavu daného systému mohla zcela přesně předvídat jeho budoucí vývoj. Otázka ve vztahu, ke kterým systémům toto tvrzení vztáhnout lze, a ke kterým již nikoli, přitom lze považovat za základ pro rozlišení mezi jednoduchými a složitými systémy. Dříve rozšířený názor, podle něhož bude toto tvrzení v rámci makrosvěta možno uplatnit vždycky, se totiž ukázalo jako zásadním způsobem mylný.³⁰⁸

Pokud klasická mechanika předpokládá schopnost dokonalým způsobem předvídat budoucí chování jí studovaných systémů v závislosti na výchozích podmínkách a vstupech, znamená to, že pracuje de facto s jistotou budoucího chování daného systému. Vzhledem k dokonalé jistotě budoucího chování zároveň při možnosti regulovat vstupy, lze tyto systémy považovat za říditelné.³⁰⁹ Toto však platí pouze pro menší část všech v makrosvětě probíhajících procesů, a naopak „většina přírodních a společenských procesů probíhá v podmínkách, za nichž jsou tyto vysoce citlivé ve vztahu k mnoha obtížně identifikovatelným malým nezávislým faktorům“³¹⁰ (tzv. „efekt motýlích křídel“). Informace o těchto faktorech, mohou být sice známy, jsou však rozptýleny mezi jednotlivými členy společnosti, aniž by je bylo možno soustředit u jediné osoby, resp. pojmout jedinou mysl, jež by je dokázala zpracovat a vyvodit závěr o budoucím vývoji systému. Platí zde, že věda, „ani žádná známá technika nám ... nedává schopnost překonat fakt, že žádná mysl, a tudíž také žádné uvědoměle směřované jednání, nemůže vzít v úvahu veškerá jednotlivá fakta, která vždy někomu známa jsou, avšak v souhrnu žádné individuální osobě známa nejsou“.³¹¹

Nelze-li vzít v potaz veškeré skutečnosti, které jsou relevantní pro budoucí chování studovaných systémů, toto chování již nelze předpovídat s naprostou jistotou. Je nutno se tak spokojit s pravděpodobnostmi, jež zde bude vždy nižší, než jedna. V některých případech tak

---

³⁰⁸ Viz k tomu in: Macur, J.: Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení, MU, Brno, 2001, str. str. 31

³⁰⁹ Ve své podstatě logickým důsledkem tohoto názoru a jeho vztažení na všechny systémy makrosvěta bylo i přesvědčení, že praktickou společenskou činností je možno řídit a usměrňovat i vývoj lidské společnosti (Macur, J.: citované dílo, str. 31)

³¹⁰ Macur, J.: citované dílo, str. 32

³¹¹ Hayek, F., A.: Právo, zákonodárství a svoboda, 1. díl, str. 19

Lze pracovat alespoň se statistickou pravděpodobností určitého vývoje. Ta sice nevylučuje singularity, lze však předvídat, jak dopadne alespoň většina případů. Nelze však určit, jaký bude výsledek v každém jednotlivém konkrétním případě. I v této situaci, kdy lze hovořit o tzv. deterministickém chaosu³¹² však v průběhu času exponenciálně narůstá vliv nahodilostí na celkový výsledek. Dlouhodobě předpovědět budoucího chování těchto systémů se tak stává de facto nemožným.³¹³ Ty nejsložitější systémy však nelze popsat v termínech deterministického chaosu. Tyto systémy nejsou v průběhu času neměnné, ale vyznačují se „tvořivým dynamismem“ (svůj vliv zde hraje tzv. „šipka času“).³¹⁴ Právě v důsledku proměnnosti těchto samotných systémů v čase je zde situace ve vztahu k možnosti předvídání jejich budoucího vývoje, resp. i snahy o jejich řízení ještě komplikovanější³¹⁵ a míra možnosti předvídat budoucí chování těchto systémů tak rovněž ještě nižší.

Jednoduché systémy mohou mít různou povahu. Může se jednat o jednoduché stroje, různé chemické reakce, působení léků nebo jiných látek na lidský organismus, apod. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednoduché systémy, tyto se za stejných podmínek chovají vždy stejně. Při určité chemické reakci se vždy vyvíjí určité plyny, vzájemná kombinace určitých léků v podstatě vždy vyvolá totožnou reakci, při určitém způsobu zapojení např. elektrického obvodu bude vždy hrozit možnost zkratu, požáru, úrazu elektrickým proudem apod. Chování těchto systémů dokáže osoba, která má odborné znalosti nebo v některých případech alespoň dostatečné zkušenosti, předvídat. Odborník dokáže proto také říci, jakým způsobem předcházet nežádoucímu způsobu chování těchto systémů.

Zákon tak může např. zakazovat řízení motorového vozidla nebo výkon některých jiných činností osobám pod vlivem alkoholu nebo jiných látek, jejichž vliv by mohl ohrozit bezpečný výkon této činnosti. Zde je jednoduchým systémem lidský organismus, který na alkohol reaguje ve de facto všech případech stejně. Mohou zde být určité rozdíly, pokud se jedná o množství alkoholu, které by musela daná osoba vypít, aby jeho vliv na ni byl stejný jako u jiné osoby. Od těchto rozdílů zde lze nicméně abstrahovat a lze předpokládat, že negativní vliv na schopnost vykonávat danou činnost bezpečným způsobem zde bude dán vždy. Jiný zákon může předepisovat testování výrobků, které mají být uvedeny na trh z hlediska bezpečnosti jejich užívání či zdravotní nezávadnosti. A ještě jiný zákon může jen blanketním způsobem odkázat na *lex artis*, nepřipustit, aby určité činnosti vykonával ten, kdo

---

³¹² Macur, J.: citované dílo, str. 35

³¹³ tamtéž

³¹⁴ Viz k tomu in: Macur, J.: citované dílo, str. 38

³¹⁵ K tomu srovnej rovněž in: Hayek, F., A.: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge&Kegan Paul, London, 1967, str. 22an.

potřebné znalosti a dovednosti nemá nebo sankcionovat, že daná osoba určité znalosti neměla ač je mít měla a mohla.

Ve všech těchto případech ustanovení právních norem řeší, i když poněkud odlišným způsobem, problém existence relativního informačního deficitu. Informace, s jejichž znalostí lze nežádoucím důsledkům předcházet, zde jsou alespoň odborníkům známy nebo jsou jimi zjištělné. Jedná se o tři rozdílné situace. Je známo, že řízení motorového vozidla pod vlivem alkoholu je spojeno s vyšší pravděpodobností dopravní nehody. Zákon proto takové chování zakazuje.³¹⁶ Nebezpečné vlastnosti určitých výrobků mohou být odhaleny v průběhu zvláštních testů ověřujících právě bezpečnost těchto výrobků a jejich zdravotní nezávadnost. Zde tedy zákon tím, že tyto testy předepisuje, zajišťuje, aby relevantní informace o těchto výrobcích byly zjištěny. Na trh jsou poté připuštěny pouze ty výrobky, jejichž používání je bezpečné. Ve třetím případě zákon obsahuje motivační mechanismus, který má zajistit, že určité činnosti, pro jejichž bezpečný způsob výkonu lze určité znalosti či alespoň sumu znalostí požadovat, nebudou vykonávány bez potřebné odbornosti.

Vzhledem k tomu, že všechny informace, které jsou relevantní pro předvídaní budoucí chování příslušného systému, nejsou po tomto systému rozptýleny, ale naopak všemi těmito informacemi může disponovat konkrétní osoba, lze jejich znalost využít při konstruování obsahu právních norem. Tvorba „vytvořených“ norem je odvozena od konkrétního normotvůrce jako osoby či kolektivního orgánu, kteří při konstruování obsahu právní informace mohou efektivně využívat znalosti odborníků. Existence příslušné normativní úpravy zde tak řeší situaci tzv. racionální neznalosti. Právní normy, které zakazují takové chování, které by vedlo k nežádoucím výsledkům (tím nemusí být pouze způsobení škody ale vyvolání ohrožení určitého chráněného statku), zde supluje absentující znalost jednatelů subjektu. Zde lze tak konstruovat domněnku, že tento subjekt by se zřejmě dobrovolně zdržel způsobu jednání, které je právem zakázané, pokud by měl dostačující znalosti i o hrozících důsledcích. Ukládá-li právní řád, že některé činnosti může vykonávat pouze ten, kdo má

---

³¹⁶ Tzv. škola veřejné volby rozpracovala tento pojem původně zejména ve vztahu k politickému procesu a chování voličů (viz k tomu např. in: Holman R., a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, C.H.BECK, Praha, 2001, str. 487). Je-li však získání informací spojeno s určitými náklady v širokém slova smyslu (tj. včetně např. času či vynaloženého úsilí), lze poznatky teorie veřejné volby v této oblasti aplikovat analogicky i mimo analýzu volebního procesu. Poměr odhadovaných mezních nákladů a mezních výnosů spojených s nabytím určitých znalostí, zkušeností apod. ještě před zahájením určité konkrétní činnosti a na druhé straně uspořené nákladů a možných sankcí jako rovněž nákladů sui genesis, které by byly dány či alespoň hrozily, pokud by příslušný subjekt již v době, kdy začne danou činnost vykonávat příslušné znalost či zkušenosti neměl, zde budou prostřednictvím státní intervence výrazně posunuty. Právě tato státní intervence spočívající v podmínění možnosti výkonu určité činnosti tím, že dotyčný předepsané znalosti či zkušenosti má, resp. hrozba sankcí spojených se situací, kdy by tyto znalosti či zkušenosti neměl a přesto takovou činnost vykonával, zde působí jako významný motivační faktor, když činí výkon takové činnosti bez těchto znalostí či zkušeností relativně méně výhodným, než by tomu bylo, pokud by zde žádná státní intervence nepůsobila.

určité znalosti či zkušenosti, které zákon považuje za nezbytné, představuje zde právní úprava dodatečný motiv jednání, které zvyšuje náklady spojené s neznalostí. Tím také snižuje její výhodnost právě ve smyslu racionální neznalosti, kterou tak činí neekonomickou, a motivuje ty, kdo mají uloženu povinnost mít určité znalosti si je skutečně opatřit.

Volba přípustné alternativy chování v případě těchto systémů představuje uzavřený rozhodovací proces.³¹⁷ Vyloučení určitých alternativ chování lze vzhledem k uzavřené povaze rozhodovacích procesů provést i bez znalosti konkrétních okolností daného případu z pozice normotvůrce. Tuto volbu lze tedy provádět i předpisy majícími obecnou povahu. Zároveň vzhledem k vysokému stupni předvídatelnosti chování jednoduchých systémů zároveň omezení svobody nemá velký potenciál zhoršit konečný výsledek, ve srovnání se situací, kdy by takové regulace nebylo. Smyslem regulace je zde pouze zapovězení takových alternativ chování, které by vedly k jednoznačně negativním výsledkům (k požáru, k úrazu apod.). Nejedná se o absolutní zbavení svobody rozhodování. Znamená jen stanovení minimálních standardů, které je nutné dodržet, a nevylučuje tedy ani možné „pozitivní“ inovace.

Je-li ve výše popsaném případě smyslem požadavku poslušnosti práva snaha o překonání pouze relativního informačního deficitu, dává zároveň tento důvod poslušnosti práva smysl pouze ve vztahu k osobám, na jejichž straně takový informační deficit je dán.³¹⁸ Na straně osoby, která sama má dostatečné znalosti, aby dokázala svým jednáním nebezpečným důsledkům předcházet tento důvod poslušnosti práva zřejmě dán nebude. Na tom nic nemění skutečnost, že ve většině případů bude jednat souladně s příkazy právních norem, neboť ty zde nebudou, resp. nemusí mít reálný regulativní účinek. Daná osoba bude zřejmě jednat způsobem, který právní řád nezakazuje primárně na základě vlastních znalostí o hrozících škodách. Osoba disponující dostatečnými odbornými znalostmi však zároveň může být způsobilá vyvarovat se negativních následků i tehdy, když by nepostupovala v souladu právními normami. Právě na základě pochopení vztahů příčinnosti totiž může učinit jiná opatření, která vzniku negativních důsledků zabrání. Naprostý zákaz takového postupu by zřejmě zcela znemožnil, resp. vysoce omezil možnosti pozitivních inovací. Uvedený postup bude mít často povahu experimentů a zkoušení nových metod, bez nichž by byla možnost technického pokroku nanejvýše omezena. Dochází-li zde však přinejmenším k oslabení důvodu poslušnosti práva, samotné toto oslabení či vymizení je zde zřejmě podmíněné alespoň určitou minimální pravděpodobností dosažení celkově lepšího výsledku. Čím nižší je přitom pravděpodobnost úspěchu, tím silnější je zde i důvod pro setrvání u chování, které

---

³¹⁷ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: citované dílo, str. 162

³¹⁸ Raz, J.: Ethics in Public Domain, str. 348

předepisují právní normy. Právě vzhledem k pravděpodobnosti úspěchu, tj. objevení alternativního výhodnějšího postupu jako pozitivní inovace zároveň ve vztahu k otázce oslabení důvodu poslušnosti práva bude nutné rozlišovat, zda-li se o její objevení pokouší odborník či osoba, která potřebnými znalostmi a zkušenostmi nedisponuje. Ani v druhém případě sice nelze vyloučit, že negativní následky porušení lege artis nebo právních omezení nenastanou a pozitivní inovace skutečně bude objevena. Tuto pravděpodobnostně však možno považovat přinejmenším za nižší, než když se o totéž bude pokoušet odborník. V tomto smyslu se oslabení důvodu poslušnosti práva bude omezovat zejména na případy osob, které potřebnými znalostmi a zkušenostmi disponují.

6.2.2 Udržitelné využívání veřejně přístupných statků

Pokud se jedná o druhý důvod poslušnosti práva, ten představuje nutnost stanovení pravidel určitého udržitelného režimu užívání některých vzácných statků. Tak si lze představit následující situaci, na níž lze toto demonstrovat. V jednom malém městě všichni lidé mají rádi dlouhé procházky krásnou přírodou a nedělní pikniky. Pokud mohou své dlouhé společné procházky zakončit piknikem v krásné přírodě, přináší jim to větší množství blaha než samotné procházky, které piknikem zakončeny nejsou. Na rozdíl od pouhých procházek, kdy se prochází přírodou po značených cestách, pořádání pikniku na určitém místě je mnohem více zatěžující pro životní prostředí. Kousek za městem je překrásný kousek přírody, který je dosažitelný pro všechny obyvatele města, kteří by rádi na procházku i na piknik vyrazili právě na toto místo. Pokud by si zde chtěli uspořádat piknik skutečně všichni lidé, kteří o to stojí, byla by zdejší příroda zcela zničena a nikdo by sem již nechtěl chodit ani na pikniky ani na procházky. Má-li toto místo s krásnou přírodou potenciál uspokojovat estetické potřeby obyvatel města, má potenciál uspokojovat je o něco méně, pokud by sem mohli chodit i na pikniky, o něco méně pokud by sem mohli chodit pouze na procházky ale tento potenciál by byl de facto nulový, pokud by krásná příroda zde byla zničena. Obyvatelé z města by proto dali přednost tomu nepořádat zde pikniky ale pouze sem chodit na procházky. Zničení tomuto místu hrozí skutečně pouze pokud by zde lidé pořádali pikniky, a to ještě pouze tehdy, pokud by tak činili masově. Pokud by svůj piknik zde uspořádalo pravidelně pouze několik lidí, na přírodu v tomto místě by to nemělo vliv. Pokud by sem lidé chodili pouze na procházky, nevadilo by, pokud by sem chodili ve velkých počtech, protože pouhé procházky představují pro přírodu mnohem menší zátěž.

Jak již bylo smyslem právní úpravy je v případě tohoto druhého důvodu poslušnosti snaha o stanovení určitého udržitelného režimu užívání.³¹⁹ Tato situace se liší od té, je určité chování zakázáno (a postihováno případně i normami trestního práva), protože je škodlivé samo o sobě na rozdíl od takových činů jako jsou vražda, loupež nebo podvod pořádání pikniku v krásné přírodě samo o sobě nikomu škodu nepůsobí. Škoda zde vzniká pouze tehdy, stane-li se konání pikniků zde masovým jevem. Teprve v tomto případě je totiž způsobilé přírodu v daném místě ohrozit nebo zcela zničit.

Problém stanovení určitého udržitelného režimu, resp. s tím související problém maximalizace celkové sumy blaha je již tradičně řešen utilitarismem, který usiluje právě o maximalizaci celkové sumy blaha.³²⁰ Řešení dané situace se může vztahovat k ochraně přírody a životního prostředí, kde lze obdobný příklad konstruovat např. ve vztahu ke znečišťování ovzduší vypouštěním emisí,³²¹ může se týkat využívání volně přístupných zdrojů a veřejných statků.³²² Celkového množství společenského blaha by mohlo být dosaženo i tím, že v konkrétní situaci určitá osoba nebude jednat způsobem, který jí právní řád přikazuje, ačkoli zároveň uznává, že v jiných případech by neposlušnost práva již nebyla ospravedlnitelná. Představuje-li právo řád a jeho účelem je snižování společenské entropie, musí být způsobilé vytvářet struktury očekávání. Hodnotou, na jejíž zajišťování právo musí aspirovat je proto právní jistota.

Utilitaristické vysvětlení existence politického závazku poslušnosti práva v této souvislosti dovozuje existenci závazku poslušnosti práva v situaci, kdy by důsledky neposlušnosti v konkrétním případě vedly k celkově horšímu výsledku, než poslušnost. Ve vztahu k této utilitaristické koncepci lze přitom rozlišovat mezi její jednoduchou a více sofistikovanou verzí,³²³ kde první zkoumá pouze přímé důsledky neposlušnosti, zatímco druhá bere v potaz i skutečnost, že nebudou-li respektovány příkazy práva v jednom případě,

³¹⁹ Viz k tomu in: Raz, J.: *Ethics in Public Domain*, str. 347

³²⁰ Viz k tomu in: Simmons, N. E.: *Základní otázky právní vědy, IURIDICUM OLOMUCENSE*, Olomouc, 1997, str. 34

³²¹ Tak jejich vypouštění v nepatrném množství z jediného zdroje znečištění nebude mít vliv na kvalitu ovzduší v místě a tím ani na blaho zdejších obyvatel. Možnost vypouštět tyto škodliviny bez nutnosti určitých zvláštních opatření, která by množství emisí omezila zároveň bude zvyšovat i množství blaha provozovatele zdroje znečištění. Celková suma blaha takto tedy bude vyšší, než kdyby ten byl nucen uvedená opatření provést, ačkoli vypouštění emisí žádný reálný dopad nemá. V situaci, kdy by však stejných zdrojů znečištění v místě bylo hodně, uvedený přístup by již nebyl udržitelný, když množství vypouštěných škodlivin by zde mohlo již vážně poškodit životní prostředí i zdraví zde žijících obyvatel.

³²² Pokud na volném moři bude v určité oblasti ryby lovit jediná rybářská loď, zdejší populaci ryb v žádném případě neohrozí. Možnost zde volně rybařit bez jakýchkoli administrativních překážek, získávání licencí apod. zároveň bude zvyšovat množství blaha alespoň na straně rybářů a vzhledem k tomu, že nikdo jiný dotčený ve svých zájmech nebude a na zachování zdejší populace ryb jako volně přístupného zdroje to žádný vliv mít nebude, bude se takto zvyšovat i celkové množství blaha ve společnosti. V případě, pokud by v oblasti rybařilo lovilo ryby hodně lodí, může dojít k reálnému ohrožení jejich zdejší populace a situace se tím opět zcela změni.

³²³ Viz k tomu in: Hart, H., L., A.: *Are there any Natural Rights?*, str. 185

byť by to bylo i v situaci, kdy pouze přímé důsledky požadavek poslušnosti práva neospravedlní, může zde být dána tendence k neposlušnosti i v situaci, kdy tomu bude naopak. V této své sofistikovanější verzi naráží utilitaristická koncepce na obecnou otázku, do jaké míry bude možno objektivně přimět adresáty právních norem k tomu, aby se vzdali chování, které by podle jejich vlastního přesvědčení zvyšovalo jejich blaho, když jiné osoby, byť v poněkud situaci, k těmž nuceny nebyly (tomu viz dále). Za situaci, ve vztahu k níž bude nutno se pokusit obecným způsobem formulovat způsob řešení mezi právní jistotou na jedné straně a snahou o maximalizaci blaha na straně druhé, si lze představit situaci, kdy bude řešena otázka překročení nejvyšší povolené rychlosti na opuštěné silnici.³²⁴ Snaha o zodpovězení této otázky, kterou lze v určitém smyslu považovat za o něco více komplexní (sama odpověď na ní zahrnuje několik různých aspektů) však není možné bez toho, aby byl vzat v potaz rovněž i poslední důvod zakládající závazek poslušnosti práva, kterým je skutečnost, že toto je schopné představovat prostředek řešení koordinačního problému. O zodpovězení této otázky proto nebude učiněn pokus na tomto místě ale až v samotném závěru této kapitoly tak, aby tuto otázku bylo možno zodpovědět skutečně komplexně.

Pokud se jedná o tento druhý důvod poslušnosti práva, smysl jehož existence byla výše demonstrována na příkladu města s obyvateli, kteří mají rádi procházky do přírody a pikniky, a v jehož blízkosti je krásné místo, kam by všichni chtěli chodit na piknik nebo alespoň na procházky, i ten se vztahuje k situacím, v nichž bude existovat informační deficit. Jedná se zde přitom de facto právě o odpověď na otázku, jak jednat, aby jednající subjekt maximalizoval své blaho, resp. aby maximalizace jeho blaha byla slučitelná se zachováním právem chráněných statků, resp. statků na jehož ochraně je dán veřejný zájem. Zájem na ochraně tohoto statku by popřípadě mohl mít i samotný jednající subjekt, který by mohl možnost jeho ochrany akceptovat jako důvod omezení možné volnosti svého chování, pokud by zde informačního deficitu nebylo. Smyslem ochrany veřejně přístupného statku zde však bude zejména umožnit dosahování blaha jiným subjektům. Jde-li zde o stanovení určitého režimu udržitelného užívání daného statku, ten nemůže být racionálně stanoven autonomně samotným tímto jednajícím subjektem, nezná-li ten zároveň i reálné chování ostatních subjektů. Právě chování ostatních subjektů má nutně svůj vliv i na stav statku, na jehož ochraně by měl být zájem. Mají-li zde být brána v potaz chování různých subjektů, jejich smyslem zde není interakce jednání samotných jednajících subjektů. Jejich jednání zde naopak vstupují do interakce pouze prostřednictvím svého vlivu na konečný výsledek. Nelze

---

³²⁴ K této situaci srovnej viz in: Harris, J., W.: *Legal Philosophies*, str. 230

zde hovořit o koordinaci v pravém slova smyslu (nejedná se o řešení koordinačního problému).

Jak již bylo uvedeno, problém zde bude do značné míry spočívat v tom, jak přimět určité subjekty, aby se sami vzdali chování, jehož se dopouštějí jiné subjekty. Pokud se jedná o konkrétní dopady jednání jiných subjektů na statek, na jehož ochraně by měl být zájem, ty mohou být zpravidla v mnoha případech pozorovány samotnými subjekty, které tento statek využívají. I za situace, kdy jim nebezpečí spojené s jeho příliš intenzivním užíváním budou zjevné, je otázka, zda-li dobrovolně budou ochotni omezit vlastní užívání tohoto statku, pokud nebudou mít jistotu, že totéž učiní i ostatní subjekty. Ve své podstatě zde tedy hrozí jakási analogie tzv. „tragédie pastviny“.³²⁵ Informační deficit zde není v pravém slova smyslu překlenut a jeho překlenutí by zde zřejmě vskutku nebylo ani postačující, neboť problém není dán čistě pouze jeho existencí. Dojde-li však ze strany normotvůrce k vytvoření určitých pravidel udržitelného režimu užívání příslušného statku, je tím řešen i problém spočívající v existenci informačního deficitu. Dodržování pravidel daného režimu může být ze strany veřejné moci vynucováno a v případě jeho vhodného nastavení jsou zde dány předpoklady pro celkově vyšší pravděpodobnost dosažení lepšího celkového výsledku, než by tomu bylo, pokud by každý subjekt jednal podle své vlastní úvahy.

6.2.3 Řešení koordinačního problému a tzv. vězňova dilematu

Třetí důvod poslušnosti práva představuje jeho potenciál řešení koordinačního problému. Pokud se jedná o samotný pojem koordinačního problému, jeho obsah byl zčásti již naznačen výše v souvislosti s konvencionalitou hodnot. Existenci konvencí, které mít mohou i podobu právních norem, lze chápat přitom právě jako jeden z prostředků řešení koordinačního problému³²⁶. Koordinační problém vyvstává v situacích, kdy při existenci více jednajících subjektů bude při volbě mezi různými alternativami jednání jeden každý z nich bude preferovat jednání v součinnosti s ostatními před jakýmikoli jinými alternativami jednání.³²⁷ Jsou tu dány alespoň dvě alternativy jednání, jež lze obě považovat vzhledem k zamýšlenému účelu optimální. Prvkem, který zde rozhoduje o výhodnosti té či oné alternativy je chování

---

³²⁵ Viz k tomuto pojmu in: Hardin, G.: The Tragedy of the Common, in: Science, roč. 13, sv. 162 (prosinec 1968), str. 1243an.

³²⁶ Viz k tomu in: Lewis, D., K.: Convention a Philosophical Study, Harvard University Press, 1969, str. 37

³²⁷ Marmor, A.: How Law is like Chess, in: Legal Theory, roč. 12 (2006), str. 354

ostatních účastníků společenských vztahů. Celkový výsledek by zde však byl horší, pokud by se některý z těchto subjektů rozhodl jednat s ostatními nekoordinovaně.³²⁸

Koordinace je zde prostředkem dosažení vyšší efektivity v rámci dané činnosti. Právě snaha o dosažení této vyšší efektivity si přitom poslušnost příslušných pravidel nutně vynutí. Pokud by tak daná společenská norma de facto jako návrh společenské konvence nebyla vytvořena normotvůrcem nebo nevyplývala z právní praxe, v mnoha případech by bylo možno předpokládat, že by se příslušná společenská konvence sama vyvinula z praktické potřeby. Stanoví-li dopravní předpisy určitého státu, mají-li auta na silnici v této zemi jezdit po pravé nebo po levé straně silnice, není pochyb o tom, že existence takové společenské konvence bude považována za potřebnou a zvýší bezpečnost dopravního provozu. Z potřeby bezpečnosti a do značné míry i plynulosti dopravního provozu, které jsou v zájmu každého jeho účastníka by se však s největší pravděpodobností určitá konvence tuto otázku upravující vyvinula spontánně i tehdy, pokud by tato otázka nebyla upravena právem. Právě v případě otázky, po které straně silnice mají auta jezdit se jedná o tzv. imperfektní koordinační problém, u něhož nezáleží na konkrétním obsahu řešení, je nicméně nutné, aby zde přítomný koordinační problém byl určitým způsobem řešen.³²⁹

Je-li určitá v případě existence právní normy jako návrhu společenské konvence (reálnou konvencí je pouze norma dodržovaná v praxi), tato bude zpravidla ze strany státu i vynucována tak, aby se daná norma reálně konvencí také stala, tj. byla v praxi i dodržována.³³⁰ Zejména v případech, kdy příslušná konvence je řešením imperfektního koordinačního problému a na straně jednajícího subjektu není dán žádný zvláštní důvod, aby preferoval některou z více alternativ chování, s výjimkou snahy o řešení koordinačního problému, budou na straně jednajícího subjektu dány předpoklady pro to, aby akceptoval reálně existující společenskou konvencí jako pro sebe závaznou i tehdy, pokud by nebylo její dodržování vynucováno veřejnou mocí. Dostatečným důvodem k takovému jednání je zde jeho výhodnost (právě výhodnost je ostatně, jak již bylo uvedeno výše, obsahem argumentu pro poslušnost příkazu nositele autority, jak je tento vyjádřen v *normal justification thesis*). Ve vztahu k uvedené konvencí upravující, po které straně silnice mají auta jezdit, to bude právě bezpečnost a plynulost silničního provozu, co by přimělo jeho účastníky držet se na té straně silnice, kterou jim vyhrazuje příslušná sociální konvence.

---

³²⁸ Green, L.: Law, Co-Ordination, and the Common Good, in: Oxford Journal of Legal Studies, roč. 3, č. 3 (zima 1983), str. 301

³²⁹ K tomuto pojmu viz in: Marmor, A.: Legal Conventionalism, str. 204

³³⁰ K vzájemnému poměru mezi mocí a právem srovnej v této souvislosti např. in: Knapp, V.: Teorie práva, str. 43

Konvence naleznou své uplatnění zřejmě zejména v situacích, kdy nebude připadat v úvahu řešení koordinačního problému prostou domluvou účastníků. Jedním ze zřejmě nejkompexnějších konvenčních systémů jsou přirozené jazyky, ve vztahu k nimž nelze tvrdit, že by byly založeny na domluvě svých účastníků.³³¹ Přirozený jazyk nelze odvodit od několika osob, které se dohodli na konkrétním významu jednotlivých výrazů, na gramatických strukturách určitého jazyka apod. Přirozený jazyk vznikl naopak spontánně³³² a jednotlivým osobám, které jej chtějí využívat jako komunikační prostředek de facto nezbyvá, než jej jako konvenční a nezávisle na jejich vůli daný akceptovat a jeho pravidla dodržovat. V tomto smyslu představuje vytvoření normy a její následné vynucování ze strany veřejné moci skutečně pouze návrh konvence. Právě skutečnost, že určité jednání je fakticky ze strany veřejné moci vymáháno, resp. potenciálně může být z její strany i vynucováno, však bude mít svůj vliv na proces formování a obsah společenských konvencí reagujících na reálné situace existence koordinačních problémů ve společnosti.

Je-li chápáno autoritativní vydání určité normy normotvůrcem nebo její prohlášení orgány soudní moci za závazné pouze jako návrh budoucí společenské konvence, nelze přehlédnout, že v mnoha situacích je samotnými účastníky reálných společenských vztahů na základě výhodnosti dána přednost režimu, který byl jimi samotnými autonomně vyvinut jako spontánně dodržovaná praxe, což se může týkat zejména tzv. semiautonomních sociálních polí.³³³ Platné právo zde přes to může vytvářet určité limity volnosti jejich jednání, a to zejména v situaci, kdy se jedna ze stran bude domnívat, že druhá strana přespříliš zneužívá sílu svého postavení. Slabší strana má tak zde možnost dovolávat se v této situaci před státním, resp. veřejným orgánem úpravy platného práva a do vzájemného vztahu tak vtáhnout veřejnou moc.³³⁴

Zejména v situaci malých a alespoň relativně stálých společenství, kde se bude opakovaně vyskytovat potřeba koordinace jednání jako prostředek možnosti dosažení optimálního výsledku, lze předpokládat, že bude docházet ke spontánnímu vzniku pravidel tuto situaci řešících. Toto pochopitelně platí ve vztahu k řešení koordinačního problému, ale i ve vztahu k situaci tzv. věžňova dilematu. To lze přitom popsat následujícím způsobem:

---

³³¹ Kniha Davida Lewise věnující se právě analýze konvence vznikla ostatně do značné míry jako reakce na dřívější koncepci W. V. Quinea, tvrdící opak (viz k tomu in: Lewis, D., K.: *Convention A Philosophical Study*, Harvard University Press, 1969, str. 2), kterou Lewis následně ve své knize vyvrací.

³³² Marmor, A.: *Legal Conventionalism*, str. 200

³³³ Viz k tomu in: Moore, S., F.: *Law as Process: An Anthropological Approach*, Routledge and Kegan Paul, Londýn, 1978, str. 54-81

³³⁴ Moore, S., F.: citované dílo, str. 64

Je dána situace, kdy alespoň dvě osoby stojí před rozhodnutím, zda za následujících podmínek učinit A nebo non-A.

- 1) Pokud všichni učiní A, výsledek (a toto je všem známo), bude pro všechny nepříznivý.
- 2) V případě, pokud všichni učiní non-A, výsledek (a i toto je všem známo), bude pro všechny výhodný, nebo přinejmenším lepší, než pokud by všichni učinili A.
- 3) Každá ze zúčastněných osob může dosáhnout pro sebe nejlepšího výsledku, pokud se jako jediná učiní A zatímco všichni ostatní učiní non-A.
- 4) Skutečnost, že někdo učiní A zatímco ostatní učiní non-A, stane se tak (alespoň do určité míry) na jejich úkor. Výsledek pro ty, kdo učinili non-A zde bude horší, než pokud by toto učinili všichni.³³⁵

Stejně jako v případě koordinačního problému, ve vztahu k němuž vznik konvencí představuje reakci právě na opakovaný výskyt obdobné situace, i situace věžňova dilematu má normotvorný potenciál.³³⁶ Ze samotné povahy věžňova dilematu přitom vyplývá, že i zde možnost vzájemné koordinace jednání umožňuje dosažení celkově lepšího výsledku a po vzniku pravidel jako prostředků této koordinace proto také bude existovat poptávka a jejich dodržování bude vyžadováno. Pokud se však jedná o spontánně vznikající normy reagující na opakujícího se výskyt situace věžňova dilematu, ty nemusí vždy sloužit dosahování kolektivního dobra stejně efektivně jako by tomu bylo v případě norem, které vstupují do řešení této situace zvnějšku, tj. které vznikly jako výsledek rozhodnutí nositele autority.³³⁷

Tak v případě majitelů dobytčích farem v Shasta County v Kalifornii, kde byl prováděn výzkum týkající se chování těchto lidí, bylo zaznamenáno, že se vyvinul mezi nimi autonomní systém norem řešících běžné situace související s provozováním těchto farem.³³⁸ Vlastníci sousedních pozemků opravují oplocení, navrací zatoulaný dobytek, uhrazují škodu způsobenou jejich vlastním dobytkem na majetku jiných, dodržují sliby a platí dluhy. Tím jsou udržována kolektivní dobra, na níž jsou farmáři zainteresováni. Přesto však např. v

---

³³⁵ Následující popis je převzat z: Ullmann-Margalit, E.: *The Emergence of Norms*, Clarendon Press, Oxford, 1977, str. 23

³³⁶ K základním atributům této situace viz in: Ullmann-Margalit, E.: citované dílo, str. 25-27

³³⁷ Viz k tomu in: Posner, E., A.: *Law and Social Norms*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), Londýn, 2000, str. 173

³³⁸ Posner, E., A.: citované dílo, str. 172

případě oprav společného oplocení oddělující sousedící pozemky, neprovádějí toto tak rychle, jako kdyby toto bylo vlastnictvím pouze jednoho z nich.³³⁹

Farmáři jsou sice na jedné straně zainteresováni na tom, aby oplocení bylo v pořádku a dobytek jim neutíkal z jejich pastvin, resp. nevnikal na pozemky sousedů. Opravy oplocení však pro ně zároveň znamená vynaložení určitých nákladů v podobě úsilí a peněz. Pokud by oplocení opravovali oba sousedé, jejichž pozemky tento plot odděluje, tyto náklady by se rozdělili mezi ně a výnosy by čerpali oba. Pokud by plot neopravoval ani jeden z nich, dobytek by jim utíkal z jejich pozemků, přinejmenším by si však ušetřili náklady s jeho údržbou. Za určitých okolností je přitom představitelná i situace, kdy by toto mohlo být pro každého či alespoň jednoho ze sousedících farmářů výhodnější, než pokud by měl náklady údržby plotu hradit sám. Pokud by jeden z farmářů o opravu plotu nedbal, zatímco jiný by jej opravoval sám, bude tato situace pro toho, kdo si ušetřil náklady a přitom může přijímat všechny výnosy, výhodná. Není zde však v žádném případě zaručeno, že jeho soused by za dané situace plot byl ochoten opravit i příště, když toho opět bude zapotřebí. Jedná-li se tedy o hru pouze se dvěma hráči, kterou představuje právě situace sousedících farmářů, opravy plotu mohou být pomalejší např. proto, že každý bude čekat, jestli jej neopraví jeho soused sám, resp. neujme se dobrovolně větší části opravy. Zároveň zde však stále platí, že lze hovořit alespoň přibližně o optimální úrovni koordinace.³⁴⁰

V situace však bude jiná, nepůjde o hru pouze se dvěma hráči ale o hru s několika vzájemně na sobě nezávislých hráčů, kteří nebudou ve zcela stejném postavení, tak aby je bylo možno přimět ke kooperaci příslibem a zároveň hrozbou recipročního chování.³⁴¹ V obecné rovině navíc platí, že v případě her s více vzájemně nezávislými hráči může být pro některého z nich mnohem výhodnější hrát roli černého pasažéra, který se pokusí užívat užitky a zároveň si ušetřit náklady (toto představuje obecným problémem všech kolektivních činností³⁴²), než by tomu bylo v případě hry pouze se dvěma hráči.

Ve srovnání se situací, kdy pravidla chování (konvence v daném společenství dodržované) budou výsledkem autonomní samotyby, pravidla (reálně akceptované konvence), která je možné odvodit od určité nezávislé třetí osoby jako nositele autority, budou mít potenciál být alespoň co do svého obsahu ve vztahu ke sledovanému účelu mnohem více

³³⁹ Posner, E., A.: citované dílo, str. 172-173

³⁴⁰ Posner, E., A.: citované dílo, str. 172-173

³⁴¹ Pokud je uvažována situace dvou farmářů, kteří oba mají své pozemky i dobytek, a jednomu z nich uteče dobytek na pozemky druhého, tento druhý farmář je zainteresován na tom dobytek vrátit v pořádku jeho majiteli. Příště se totiž může stát totéž jemu. Pokud by se však jednalo o situaci, kdy dobytek uteče na pozemek společně využívaný farmáři, z nichž alespoň někteří nemají vlastní dobytek, příslib a zároveň hrozba recipročního přístupu zde nemusí fungovat (tento příklad byl převzat z: Posner, E., A.: citované dílo, str. 173).

³⁴² tamtéž

efektivní. Demonstrovat právě toto bylo ostatně i smyslem výše uvedeného výkladu vztahujícího se k situaci věžňova dilematu.

Pokud konvence povstávají, resp. se jako pravidla konstituují z reálné praxe jednání účastníků společenských vztahů, do jejich obsahu se promítají i individuální zájmy těch, kdo v rámci těchto vztahů v konkrétních situacích reálně jednají. Jako konvence se pak při absenci nezávislého třetího jako arbitra a navrhovatele nové podoby konvence může jen obtížně prosadit něco jiného než vzorec chování vycházející právě z tohoto reálného jednání. Nemá-li jednající subjekt možnost vynucovat jednání ostatních, v situaci věžňova dilematu pro něho nebude efektivní jednat způsobem, kterým pokud by jednali všichni, bylo by možno dosáhnout celkově lepšího výsledku pro všechny. Důvodem je zde právě skutečnost, že nebude schopný zajistit to, že takto budou jednat všichni. Pokud by i většina tímto způsobem jednala, ti kteří takto jednat nebudou (černí pasažéři), budou získávat výhodu na úkor této většiny. Za situace, kdy uvedeným způsobem nebudou jednat všichni, zároveň celkový výsledek může být pro ty, kdo takto jednat budou, dokonce horší, než pokud by tak nejednali ani oni, resp. pokud by tak nejednal nikdo.

Výhodou, která je dána, pokud ten, kdo z pozice nositele autority jako nezávislého třetího navrhuje novou podobu konvence jako reálné sociální praxe a případně bude ochoten přijetí a dodržování této praxe vynucovat, je skutečnost, že není na konkrétním obsahu této praxe osobně zainteresován. Zároveň je tu dán prvek, který bude pravidelně absentovat v situacích, kdy konkrétní podoba reálně dodržované praxe bude výsledkem samotvorby, tj. možnost určité konkrétní chování ostatních vynutit. Tato schopnost vynutit konkrétní podobu chování ostatních je spojena s prvkem autority. Ten zároveň implikuje možnost vynucovat konkrétní chování alespoň zpočátku nezávisle na konkrétním obsahu požadovaného chování.³⁴³ I v rámci společenství farmářů se může objevit jedinec, který bude mít mezi ostatními dostatečnou faktickou autoritu, aby dokázal na nich vynutit takové jednání, které by v sobě neslo prvek rizika v případě, že jeho autoritu nebudou respektovat všichni. To, že se objeví taková osoba, jejímž příkazů se ostatní dobrovolně podřídí, však nemusí být a zřejmě ani nebude typická situace ve společenství, jehož jednotliví členové jsou si v zásadě rovni. V rámci společenství, skupin a situací odpovídajících věžňovu dilematu, v nichž bude docházet k autonomní samoregulaci, může často absentovat právě schopnost vynucení chování ostatních účastníků těchto vztahů, resp. jistota, že všichni účastníci těchto vztahů se nebudou pokoušet získat vlastní prospěch na úkor ostatních. Tuto jistotu může poskytnout

---

³⁴³ Hart, H., L., A.: *Essays on Bentham : Jurisprudence and Political Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 1982, str. 254

právo, ve vztahu k němuž, resp. k normám, jejichž dodržování bude právo vyžadovat a případně vynucovat, tak bude představovat důvod poslušnosti v určitém smyslu již samotná skutečnost, že tuto poslušnost bude právo vyžadovat, resp. vynucovat ve vztahu ke všem účastníkům daných společenských vztahů. Poslušnost příkazů práva tak bude představovat prostředek umožňující dosažení celkově lepšího výsledku prostřednictvím zajištění možnosti kooperace jak ve vztahu ke klasickému koordinačnímu problému, kde právo bude představovat především prostředek konstituování příslušné normy jako návrhu konvence tak i v případě situace věžňova dilematu, kde vedle toho působení práva, resp. potenciální hrozba donucení bude zároveň představovat i reálný motiv lidského chování jako prostředku dosažení optimálního celkového výsledku.

6.3 Limity důvodu poslušnosti práva

Výše uvedené tři důvody poslušnosti práva lze považovat za vzájemně nezávislé, v konkrétním případě však mohou být všechny tyto tři důvody dány současně. Výše byla přislíbena odpověď na otázku po existenci důvodu poslušnosti práva při jízdě autem po zcela opuštěné cestě. Tato otázka má svůj význam i ve vztahu k diskusi o legitimitě omezení možností jednání v případě, kdy ten, kdo příslušná pravidla porušuje, neohrožuje život nebo majetek nikoho jiného, než jen sebe samotného.³⁴⁴ Uvedený příklad má tu výhodu, že jej lze vztahovat ke všem třem výše uvedeným důvodům poslušnosti práva (pro tento účel se jeví jako vhodné původní podobu otázky po existenci důvodu poslušnosti pozměnit a namísto ve vztahu k povinnosti dodržení rychlostního limitu ji vztáhnout obecně k pravidlům provozu na pozemních komunikacích obecně. Především se však zároveň jeví být možné právě na příkladu uvedené otázky pokusit se o vymezení hranic důvodu poslušnosti práva.

Jako výchozí bod zde lze přijmout tvrzení, byť i to se nejeví být jako nesporné, že pokud by negativní dopady toho, kdo určitým způsobem jedná, neměly postihnout nikoho jiného, než pouze toho, kdo takto jedná, nebude zde důvod jej v jeho jednání omezovat. Představuje-li právo nástroj regulace vztahů mezi lidmi, lze považovat za sporné, zda a případně do jaké míry by bylo možno legitimně vztahovat jeho regulativní působení i na jednání, které bude de facto pouze jednáním vůči sobě samému. Uvedený závěr však bude udržitelný pouze za podmínky, že takové jednání nebude vyvolávat negativní externality.

Harm Principle J. S. Milla, jak byl tento zmíněn již výše, lze považovat právě za formulaci požadavku zabránění vzniku negativních externalit. Pokud *harm principle* lze chápat

---

³⁴⁴ Viz k tomu in: Mises, L.: Lidské jednání: Pojednání o ekonomii, Liberální institut, Praha, 2006, str. 257

jako namířený primárně na ochranu proti negativním dopadům lidského sobectví, v něm vyjádřený požadavek zabránění vzniku negativních externalit lze považovat za vlastní i všem třem důvodům poslušnosti práva, které již nejsou reakcí na lidské sobectví ale směřují k překlenutí informačního deficitu. V rámci našeho civilizačního okruhu již v současnosti sebevražda není právem zakazována a v případě nezdařeného pokusu nevede tento pokus k trestnímu nebo jinému stíhání. Rovněž tak ve vztahu k výkonu vlastnického práva je právo vlastníka věci tuto zničit, považováno za jednu ze složek vlastnického práva, a toto právo vlastník nemá pouze tehdy, pokud by tímto zasáhl do práv jiného nebo poškodil právně uznaný veřejný zájem. Na základě výše uvedeného tak lze zřejmě dovodit, že důvodem zakládajícím povinnost poslušnosti práva je právě snaha o zabránění vzniku negativních externalit. Pokud však tyto nevznikají a není zde dáno ani nebezpečí jejich vzniku je jednajícím subjektu ponechána v jeho jednání volnost.

Právě podmínkou, aby nebylo daným jednáním dáno nebezpečí vzniku negativních externalit se však jeví být jinak obecně platná zásada, že nemá být ve svém jednání proti své vůli omezován nikdo, kdo nepoškodí či neohrozí dopady svého jednání nikoho jiného než pouze sebe co do okruhu případů svého použití dosti výrazně omezena. Řízení pod vlivem alkoholu ohrožuje nikoli pouze život samotného řidiče ale i jeho spolujezdců a ostatních účastníků silničního provozu. Toto, jak již to bylo uvedeno výše představuje první z výše zmíněných důvodů poslušnosti. Zde se tak jedná o konstruování konkrétní právní úpravy na základě znalosti jednoduchých systémů. Alkohol na lidský organismus působí víceméně vždy stejně a zvyšuje nebezpečí vzniku dopravní nehody. Má-li právo představovat řád, vyžaduje tato skutečnost předvídatelnost jednání ostatních účastníků společenských vztahů.

Tato skutečnost souvisí s druhým z výše uvedených důvodů poslušnosti práva. Pokud lidé nebudou respektovat zákaz chození po trávě, zákaz táboření nebo např. konání pikniků na určitém místě s krásnou přírodou, bude-li takových případů dostatečný počet, povede to nutně k tomu, že se trávník nebo krásný kout přírody zničí. Analogicky však v případě, že lidé budou preferovat prosazování vlastního zájmu, aniž by nutně chtěli někomu ublížit, a nebudou respektovat platnou právní úpravu, právo již od určitého bodu nebude způsobilé fungovat jako řád a efektivně snižovat společenskou entropii.

Požadavek poslušnosti práva zde souvisí s principem slušnosti (*fairness*).³⁴⁵ Ten představuje svou povahou v podstatě morální kategorii.³⁴⁶ Argumentace principem slušnosti

---

³⁴⁵ Viz k tomu in: Rawls, J.: Teorie spravedlnosti, Viktoria Publishing, Praha, 1995, str. 205an.

³⁴⁶ Právo umožňuje jednajícím subjektu překonat informační deficit, předvídat způsob chování ostatních subjektů a koordinací svého jednání s jednáním ostatních subjektů maximalizovat svůj prospěch. Argumentace principem slušnosti tak může vycházet z tvrzení existence povinnosti, pokud jednající subjekt sám přijímá užitek

se nicméně již zjevně vztahuje spíše k třetímu z výše uvedených důvodů poslušnosti práva, jímž je skutečnost, že prostřednictvím koordinace a překlenutí informačního deficitu, který by zde byl jinak dán, umožňuje dosažení celkově lepšího výsledku. V tomto případě se argumentace principem slušnosti nebude vztahovat primárně ke koordinačnímu problému v jeho klasickém pojetí, neboť v rámci něho zřejmě problém s jednáním odporujícím požadavku slušnosti vzniká nebude (účastník společenských vztahů je zde sám motivován k tomu, aby své vlastní jednání s ostatními koordinoval, neboť právě ta mu poskytuje možnost nejlépe dosahovat svých vlastních cílů, v čemž spočívá i podstata *normal justification thesis*). Jiná situace bude však dána v případě tzv. věžňova dilematu, kdy by odmítnutí poslušnosti právních norem znamenalo získávání prospěchu na úkor těch, kdo tyto normy dodržují. Ve vztahu k této situaci princip slušnosti jako důvod poslušnosti práva bude mít praktický i morální význam. Pokud by totiž nebylo trváno na existenci povinnosti poslušnosti práva, resp. by tato poslušnost případně nebyla i vynucována mechanismy vnějšího donucení, znamenalo by to faktické znemožnění dosažení celkově lepšího výsledku. Ochota ke kooperaci je zde dána právě nadějí na možnost dosažení lepšího výsledku pro ty, kteří jsou ochotni k této kooperaci. Ta je však, jak plyne z již výše uvedeného podmíněna tím, že zde nebudou „černí pasažéři“, neboť výsledek pro ty, kteří byli ochotni ke kooperaci by pak mohl být i horší, než pokud by k této kooperaci nepřistoupili.

Je-li tedy smyslem existence důvodu poslušnosti práva zabránění vzniku negativních externalit nebo alespoň omezení jejich rozsahu, i ve vztahu k příkladu jízdy po opuštěné cestě bude hrát svoji roli otázka, zda-li zde bude či nebude hrozba vzniku takových externalit dána. I na opuštěné veřejné cestě, po které normálně nikdo nejezdí, bude existovat vždy alespoň potenciální nebezpečí, že zde někdo jiný může jet. Pokud porušení těchto pravidel by mohlo představovat prostředek dosahování individuálních zájmů, důvod poslušnosti práva se může alespoň poněkud zeslabovat. V případě jízdy po soukromé cestě na soukromém zcela oploceném pozemku, kam nemá nikdo přístup, by skutečně bylo možno uvažovat o tom, že zde důvod poslušnosti práva dán nebude. V případě jízdě po veřejné cestě však, ačkoli se tento důvod může oslabovat nikdy nevymizí úplně. Na tomto místě se jeví být vhodné zdůraznit, že případné oslabování důvodu poslušnosti práva může mít vliv v oblasti morálního hodnocení nedodržení práva, nezpůsobuje však, že by se právo stalo formálně platným a

---

ze stavu umožňujícímu koordinované jednání s ostatními, tento stav udržovat (neničit jej) a umožnit tak i ostatním subjektům brát z tohoto stavu stejný užitek. Zde se tedy nemusí nutně jednat o koncepci loajality ve vztahu k státu, který jednajícím subjektu zajistí možnost užívání si určitých kolektivních dober. Dluh zde nemusí být dán ve vztahu ke státu, ale ve vztahu k ostatním členům dané společnosti (k tomu viz in: Harris, J., W.: citované dílo, str. 229).

nebude či nemusí proto mít vliv ani na případnou výši sankce právě za porušení práva, resp. za reálné způsobení škody jinému.

Další faktor, který v souvislosti s existencí povinnosti poslušnosti práva hraje roli, byl zmíněn již výše v souvislosti se sofistikovanou verzí utilitaristického přístupu. I pro subjekt, který zprvu pečlivě rozvažoval, zda-li zde skutečně budou splněny podmínky pro nerespektování právních norem, se může tato činnost stát v průběhu času rutinní a do značné míry i automatickou. Relativně liberální přístup k možnosti nedodržování právních pravidel zde může ve svém důsledku vést k tomu, že možnost nedodržování těchto pravidel může být během času akceptována jako běžná a normální. V tomto smyslu klade připuštění autonomního morálního uvážení ve vztahu k existenci či neexistenci důvodu poslušnosti práva značné nároky na morální integritu hodnotícího subjektu, u něhož musí být záruka, že z důvodu snahy o získání vlastního prospěchu nebude podceňovat hrozící rizika. Ve vztahu k příkladu jízdy po opuštěné cestě to může být otázka míry rizika toho, že po této cestě pojede ještě někdo jiný.

Skutečnost, že právo není striktně dodržováno, byť by to bylo i za situace, kdy k takovému postupu bude dán důvod, však může mít vliv i na chování jiných subjektů, které rovněž nebudou dodržovat právní normy, neboť to budou považovat za běžnou a rozšířenou praxi. V tom případě se však může stát i to, že právní norma nebude dodržena i v situaci, kdy naopak důvod k takovému postupu dán nebude. V rámci autonomního uvážení, zda-li zde je či není dán důvod poslušnosti práva, by tak měl být brán v úvahu právě i fakt, že případná byt' čistě ve vztahu k okolnostem daného případu odůvodněná neposlušnost práva, může mít vliv i na chování jiných subjektů v budoucnosti. Pokud utilitaristický přístup odmítá připustit možnost neposlušnosti práva, pokud by ten mohl vést k celkově horšímu výsledku,³⁴⁷ tato skutečnost se nutně musí projevit i zde a musí být brána v potaz.

Poslední argument, který je možno k výše uvedeným přidat ve vztahu k otázce, zda-li je dán důvod poslušnosti dopravních předpisů při jízdě po opuštěné cestě, resp. zda-li je legitimní ukládat omezení chování jiného v situaci, kdy neohrožuje život nikoho jiného, než jen sebe sama, je skutečnost, že člověk zpravidla žije v určitých sociálních a ekonomických vazbách. Z těchto vazeb poté vyplývá i obsah závazků, které by měl plnit, a to zřejmě zejména vůči své rodině. Jiná tak může být situace, pokud dotyčná osoba má nezletilé děti, které jsou na ní existenčně závislé či pokud je nemá. Byt' tato úvaha se již v žádném smyslu nevztahuje k otázce negativních externalit, uvažovat lze zřejmě i o tom, zda-li zde není dána alespoň morální povinnost vůči sobě samému se svým životem zbytečně neohrožovat.

---

³⁴⁷ Viz k tomu in: Hart, H., L., A.: Are there any Natural Rights?, str. 185

Výše uvedené argumenty zřejmě nemají stejnou sílu a některé z nich by bylo možno i relativizovat. Přes to však základní tezi podle níž smyslem důvodu poslušnosti práva je zabránění negativním externalitám, resp. omezení jejich rozsahu, lze považovat za platnou. Otázka, je-li člověk oprávněn svým životem zcela volně nakládat, resp. jej bezdůvodně ohrožovat, zde vůbec řešena nebyla. Výchozí teze zněla v podstatě tak, že zde nebude dán důvod omezovat svobodnou vůli jedince v jeho chování, pokud s tímto chováním nebude spojeno nebezpečí vzniku negativních externalit. Jak však zároveň bylo ukázáno, právě tato podmínka ve svém důsledku povede k závěru, že v naprosté většině případů zde důvod poslušnosti práva bude dán. Míra pravděpodobnosti vyvolání negativních externalit sice bude ovlivňovat sílu důvodu poslušnosti, tento důvod však na rozdíl od případů práva s nemorálním obsahem, resp. jiných důvodů, kdy zde bude dán naopak pozitivně důvod neposlušnosti práva, zcela prakticky nikdy nevymizí, neboť nelze předpokládat, že by vymizelo i nebezpečí negativních externalit.

Kapitola 7. - Pluralita názorů versus totalitarismus

Hodnoty představují určitá konkrétní dobra, o jejichž realizaci lidé usilují kvůli nim samým, zároveň však plní i funkci limitů možnosti společenského vývoje a pojistek proti takovému vývoji, který by s odstupem času byl nutně hodnocen jako nežádoucí. Hodnoty tak jako uznávaná dobra reflektují potřebu udržování nosných sociálních konstrukcí a omezují možnost diskontinuitního vývoje.³⁴⁸ V určitém smyslu lze přitom tuto skutečnost chápat jako součást regulativního působení hodnot ve vztahu k lidskému chování.

Historická zkušenost svědčí o potřebě rovněž i tohoto limitujícího a stabilizačního působení hodnot. Tohoto působení je zde přitom třeba nejen jako ochranu před lidským sobectvím ale i před snahou o realizaci revolučních koncepcí dobra. Nutnost stanovení limitů i možnosti realizace dobra vyplynula přitom právě z historické zkušenosti. Ukázalo se, že „každé pronásledování, každý holocaust (se) uskutečňuje jménem určitých ideálů, tedy pod praporem boje za dobro. Má-li před sebou člověk fixní ideály svého poblouznění, nezná za určitých okolností jeho hrubost mezí“.³⁴⁹ Ohlednutí se zpátky za tzv. „krátkým stoletím“ jako „snad nejstrašnější století moderní doby, ne-li vůbec lidských dějin“³⁵⁰ lze v tomto smyslu chápat jako odstrašující memento. Je-li možno jako příklady událostí, které vyvolaly nejvíce lidského utrpení, uvést holocaust a stalinský teror ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století, souvisí skutečnost, že k nim došlo právě v průběhu „krátkého století“ se skutečností, že to samo představuje závěrečnou a v určitém smyslu snad i vrcholovou fázi modernismu.³⁵¹

7.1 Modernita a víra ve všeobecný pokrok

Nástup modernismu je spojen s úpadkem tradičních autorit a erozí tradičních přesvědčení³⁵² ale rovněž i s vírou v sílu moderní vědy a lidského rozumu.³⁵³ Idea osvobození lidského rozumu je sice co do svého původu spojená s dobou Osvícenství,³⁵⁴ opuštěna však

³⁴⁸ Čermák, V.: Otázka demokracie, Nakladatelství Olomouc, Olomouc, 1998, str. 9

³⁴⁹ Weinberger, O., citované dílo, str. 156

³⁵⁰ Heller, A.: The Complexity of Justice (a Challenge to the Twenty-First Century), str. 138

³⁵¹ Další fázi, kterou lze chápat jako epochu postmoderny jako epochu již jiného způsobu myšlení (srovnej k tomu např. in: Příbáň, J.: Suverenita, právo a legitimita, Karolinum, Praha, 1997, str. 188) nebo alespoň jako období, kdy dochází k výskytu tzv. „postmoderních situací“, jejichž samotný výskyt lze považovat za překonání moderního přístupu (k tomu viz in: Boguszak, J.: Právo a postmoderní situace, in: Právník 11/2005, str. 1202).

³⁵² Zálešák, T.: Ke zkušenostem totalitarismu a možností recidivy masových ideologických hnutí 20. století, in: Budil, I., T., Zíková, T. (eds.): Totalitarismus 4: Interdisciplinární pohled, Dryada, Mníšek pod Brdy, 2008, str. 10

³⁵³ Hayek, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda, Academia, Praha, 1991, str. 26

³⁵⁴ Škop, M.: Právo v postmoderní situaci, Masarykova univerzita, Brno, 2008, str. 35an

byla zcela až postmoderními mysliteli, kteří přicházejí se zcela odlišným paradigmatem.³⁵⁵ Představuje-li období moderny rovněž i období vzájemného soupeření relativismu a absolutismu ve vztahu k otázce poznatelnosti objektivní pravdy,³⁵⁶ definitivním ukončením tohoto soupeření by zřejmě mohlo znamenat pouze přijetí postmoderního paradigmatu „radostné akceptace mnohosti“. Možnost radostného přijetí mnohosti, jež ve skutečnosti představuje spíše situaci znejistění, se jeví do budoucna nejen málo pravděpodobná,³⁵⁷ ale odporuje zřejmě do značné míry i lidské přirozenosti (viz dále).

Za výsledek modernistické víry v pokrok vědy a lidského poznání zde byla víra v možnost konečného historického zvratu a s ním spojená představa možnosti vyřešení všech problémů společnosti. Uskutečnění utopických vizí se rázem začalo jevit jako reálné.³⁵⁸ Lze sice zaznamenat rozdíly mezi stoupenci změn cílených na řešení konkrétních lokalizovaných problémů a stoupenci revolučního přístupu. Co však bylo oběma těmito skupinám společné, byla víra, „že všechny problémy mohou být vyřešeny, a vyřešeny uspokojivě, pokud se podaří najít správnou metodu, objevit plán pro správné řešení problémů, či vyřešit doposud neobjasněnou záhadu historie.“³⁵⁹ Být prostředkem nalezení správného řešení, plánu, prostředkem vyřešení určité záhady historie či odhalení skryté zákonitosti vývoje bylo úlohou, která připadla vědě.

Moderní doba však vědě přiřkla ještě jiný úkol. Smrt Boha, kterou konstatuje Nietzsche,³⁶⁰ a kterou lze chápat jako určité stádium vývoje lidského myšlení, lze chápat jako výsledek snahy o osvobození člověka jako myslící bytosti.³⁶¹ Tato „smrt Boha“ však zároveň znamenala zánik dosavadní podoby řádu a přináší s sebou náhle nejistotu, prázdnotu a vykořenění,³⁶² ale i ztrátu základu pro zvláštní statusu člověka odlišujícího jej od všech ostatních tvorů.³⁶³ Záchranu v této situaci nejistoty a náhlého odsunutí člověka na samou periferii vesmíru přináší filozofie, která povyšuje člověka jako myslící subjekt na opětovný

---

³⁵⁵ Bröstl, A.: Právny štát v postmodernej situácii, in: Právny obzor 3/1997, str. 211

³⁵⁶ Ke vzájemnému poměru obou pojmů srovnej in: Kelsen, H.: Absolutism and Relativism in Philosophy and Politics, in: What is Justice? Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, 1957, str. 198an.

³⁵⁷ K tomu srovnej in: Pithart, P.: Právo a politika v postmoderní situaci (poznámky o slovech a jejich možných významech), in: Právník 7/2006, str. 835

³⁵⁸ Viz k tomu in: Zálešák, T.: citovaný článek, str. 11

³⁵⁹ Heller, A.: citovaný článek, str. 139

³⁶⁰ K tomu viz in: Nietzsche, F.: Radostná věda: „la gaya scienza“, Československý spisovatel, Praha, 1992, str. 123an.

³⁶¹ Viz k tomu in: Škop, M.: citované dílo, str. 35

³⁶² Viz k tomu in: Zálešák, T.: citovaný článek, str. 12an.

³⁶³ Viz k tomu in: Zálešák, T.: citovaný článek, str. 14

středohor všeho dění.³⁶⁴ Prostřednictvím svého myšlení a schopnostem poznávání se člověk stává aktivním subjektem, naplňuje sám svůj osud a konstruuje smysl svého života.³⁶⁵

Spolu se zánikem tradičního řádu a „smrtí Boha“ zaniká i tradiční kontext a smysl lidského života v něm. Věda a rozvoj lidského poznání vytlačily tradiční náboženství projektující Boha jako konkrétní transcendentální bytost a zdroj řádu (de facto v důsledku rozvoje lidského poznání se náhle tento Bůh začal jevit jako pouhá postradatelná hypotéza³⁶⁶), zároveň se však tato věda stala prostředkem uspokojování jednoznačně náboženských potřeb.³⁶⁷ Potřeba víry jako zdroje jistot a smyslu přitom zjevně není nahodilým jevem ale naopak, „potřeba víry se zdá být do lidského zvířete napevno zabudována“. Důraz zde lze přitom zřejmě položit právě na potřebu smyslu. Ve světě nejistot nastalé „smrtí Boha“, vzniká poptávka po naplnění náhle vzniklé prázdnoty. Sekulární „velká vyprávění“ moderní doby lze chápat jako náhradu za ztracené náboženství, které dříve plnilo jejich funkci a dávalo světu řád. V tomto smyslu důvodem poptávky po velkých vyprávěních v moderní době nebyla jen potřeba praktické orientace ale i potřeba existence určitého smyslu.

Právě ztráta jistot, naděje a smyslu, jejichž existence byla dříve implikována existencí náboženské víry a byla ztracena opuštěním této víry, vedla v moderní době ke vzniku tzv. „sekulárních náboženství“, která jsou již ze své podstaty definována jako náhrada za ztracená náboženství.³⁶⁸ Tato sekulární náboženství odmítají veškerá transcendentální dobra, „a spásu lidstva umísťují do tohoto světa, do daleké budoucnosti, v podobě společenského řádu, jež je třeba vytvořit“.³⁶⁹

V tomto smyslu s jeho důrazem na člověka a ideu pokroku představuje takovéto „sekulární náboženství“ i humanismus.³⁷⁰ Ten se vyprofiloval do značné míry jako oponent tradičního náboženství a prostřednictvím posunutí člověka do středu jako aktivní myslící bytosti utvářející svůj osud³⁷¹ i jako jeho faktická náhrada. Důvod potřeby smyslu, resp. víry ve zlepšitelnost všeobecných poměrů jako obsahu víry zde lze zřejmě odvozovat z altruismu jako motivu lidského chování. Lze-li z povahy altruismu jako regulátora lidského chování odůvodnit, proč zde bude dána psychologická potřeba ospravedlnění vlastního chování, lze

---

³⁶⁴ Bělohradský, V.: Společnost nevolnosti: Edice z pozdější doby, 2. vydání, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, str. 130

³⁶⁵ tamtéž

³⁶⁶ Bělohradský, V.: citované dílo, str. 128

³⁶⁷ Gray, J.: Kacířství: Eseje proti pokroku a jiným iluzím, Argo a Dokořán, Praha, 2006, str. 51-52

³⁶⁸ K tomuto pojmu viz in: Aron, R.: Historie XX. Století, Academia, Praha, 1999, str. 150

³⁶⁹ tamtéž

³⁷⁰ Gray, J.: citované dílo, str. 48

³⁷¹ „Člověk si především změnil jméno a příjmení, říká si nyní jménem *Cogito* a příjmením *Subjekt*. Své pozemské dějiny v nekonečném univerzu vypráví jako příběh, v němž si konečně uvědomil, že Subjekt je jeho vlastní jméno.“ (Bělohradský, V.: citované dílo, str. 129)

z něho zřejmě stejným způsobem vysvětlit existenci stejné psychologické potřeby začlenění života do kontextu, v němž jej bude možno považovat za smysluplný. Je-li součástí sdíleného moderního paradigmatu, resp. paradigmatu humanismu víra v celkovou zlepšitelnost upřádání společnosti, požadavek naplnění smyslu života může být uspokojen právě realizací snahy o dosažení tohoto zlepšení. Pocit tranzitivnosti právě prožívané etapy, který lze považovat ve vztahu k humanismu, resp. k modernímu uvažování za do značné míry pro ně typický,³⁷² v tomto smyslu není prvkem nahodilým ale de facto nutně chtěným. Pokud aktuálně prožívaná etapa představuje určitou přechodnou etapu k vytvoření nové společnosti, o jejíž vytvoření je možné se zasloužit, smysl prožívání této přechodné etapy může dávat právě tato snaha o posunutí se na vývojově vyšší stupeň společnosti, kde ta již bude postrádat nedostatky společnosti současné.

Přestává-li být poptávka po pozitivních vizích budoucnosti a místo nich se vnucují chmurné představy velkokatastrof a Hollywoodského velkostrašení,³⁷³ může souviset tato skutečnost s určitou měrou vyčerpání moderních „sekulárních náboženství“, resp. velkého vyprávění o pokroku jako zdroji smyslu života a naděje do budoucna. Zde však vzniká nutnost rozlišení mezi prostým prezentováním katastrofických vizí, po němž může v určitém smyslu vznikat poptávka, a situací, kdy hrozba přicházejících globálních katastrof, resp. snaha je odvrátit, tvoří námět filmových projektů.³⁷⁴

---

³⁷² Vzhledem právě k víře v možnost pokroku je přitom právě moderně toto chápání právě momentálně prožívané etapy jako tranzitivní vlastní (viz k tomu in: Heller, A.: citovaný článek, str. 138).

³⁷³ Pithart, P.: citovaný článek, str. 835

³⁷⁴ Poptávka po katastrofických vizích může zde být spojena s tím, že samotný život bez jistot dodávaných velkými vyprávěními, resp. život bez jasně daného smyslu může být prožíván dosti bolestivě a nemusí být vždy spojen s pocitem uspokojení z takového života. Víze náhlého, rychlého ale zároveň i svým způsobem majestátního a důstojného konce způsobeného velkokatastrofou může být alespoň podvědomě pociťován i jako v určitém smyslu ve vztahu k takovému životu postrádajícího smysl osvozující, resp. může být spojena i s určitou nadějí v podobě nového začátku pro ty, kdo ničivou velkokatastrofu přežili. Víze příchodu ničivé katastrofy tak v sobě paradoxně může obsahovat i nadějí na obnovení starého již ztraceného světa, životu v němž životu bylo možno přičítat smysl. Nový začátek ve světě z velké části zničeném katastrofou by s sebou nutně přinášel i éru obnovy, resp. nahrazení toho, co bylo zničeno. Spojovala-li moderna představu smyslu se snahou o využití aktuálně prožívané éry vývoje jako prostředku k vytvoření nové společnosti, resp. uskutečnění utopické vize, byla schopna dát určitý smysl životu díky určitému étosu budování nové společnosti. Podobný étos jako zdroj smyslu lidské činnosti a života by mohl být přítomen i zde, a to bez nutnosti víry v nové utopické vize. Destrukce vyvolaná velkokatastrofou by sice mohla vytvořit prostor a podmínky pro případnou snahu o výstavbu nové společnosti, která by byla kvalitativně odlišná oproti té, která zde byla dříve. Jako plně dostačující pro zajištění smyslu by se zde jevila snaha o obnovu alespoň základních podmínek prosperity lidské společnosti, jež byly z velké části zničeny právě v důsledku velkokatastrofy.

V okamžiku, kdy se existence společnosti jeví být ohrožena, resp. v důsledku destrukce způsobené velkokatastrofou nejsou uspokojeny základní potřeby nutné pro zajištění přežití a přežití společnosti, zajištění možnosti uspokojení těchto potřeb, resp. odvrácení záhuby celé společnosti je prvkem, který dodává lidskému životu a úsilí smysl i v situaci, kdy je marně hledán smysl samotné lidské existence. Existence tohoto smyslu je či může být však omezena právě na tuto tranzitivní etapu odvrácení záhuby. Jakmile je tato odvrácena, však hrozí návrat do situace absence smyslu, neboť ten, který poskytovala záchrana společnosti či lidstva se již vyčerpá. Vysvětlení poptávky po katastrofických filmech, resp. po filmech v nichž civilizace či lidstvo stojí na samém pokraji hrozby své zkázy, je zde primárně nikoli v přitažlivosti samotné katastrofy ale v tom, že film

Období modernistických pokusů o uskutečňování dobra chápaných jako lze popsat jako příběh pod praporem humanismu jako nového náboženství přes veškeré naděje v tuto novou víru vkládaných lze bylo obdobím opakovaných zklamání a nenaplněných na nadějí.³⁷⁵ Příběh této moderní víry v pokrok lze zřejmě označit jako příběh u něhož se nevydařil happyendu³⁷⁶. Krátké století, resp. moderní doba jako celek přinesly s sebou činy a události, které nutně musely otřást vírou v humanitu, solidaritu a lásku k bližnímu.³⁷⁷ To je však pouze část tragičnosti celého příběhu. S modernismem, resp. „projektem“ humanismu byla spojena víra v možnost všeobecného pokroku, k němuž má otevřít cestu rozvoj lidského poznání (viz výše). Přesto „ačkoli i ti, jejichž víra ve všeobecný pokrok byla nejsilnější, zaznamenali, že nová utrpení a formy útlaku nahrazují ta stará, přisuzovali tento těžko odstranitelný jev „nedostatečnému vývoji“ nebo teoriím nezbytných oklik či jen nahodilým přešlapům a chybám, ale primárně destruktivně svých odpůrců. Kdykoli se věci začaly vyvíjet špatně, lidé usoudili, že k tomuto došlo, protože při řešení problému bylo postupováno nesprávným způsobem; příště (pokud naši oponenti přijmou jejich mínění nebo budou poraženi) již bude postupováno správným způsobem.“³⁷⁸ Bylo-li úkolem vědy najít správnou metodu, objevit plán pro správné řešení problémů, či vyřešit doposud neobjasněnou záhadu historie, vina byla přisuzována tomu, že byla použita špatná metoda, nesprávný plán či skrytá záhada byla rozřešena nesprávně.

Ve světě, v němž již v minulosti zvítězil požadavek osvobození rozumu, tradiční řád založený na tradicích byl odmítnut a Bůh jako možný zdroj řádu a jistot byl již navždy mrtev, zůstala věda jediným zdrojem jistot. Věda, resp. víra ve vědu může dávat zdánlivě zaručené návody, jak jednat. Věda může snad dát alespoň určité návody, jak jednat, sama o sobě však nedokáže vrátit ztracené jistoty ani smysl. Ve vědě samotné nelze nalézat nic jiného než nepřítomnost Boha.³⁷⁹ Úloha náboženství, resp. velkých vyprávění, která nabízejí sekulární náboženství, se v tomto smyslu jeví nezastupitelná, neboť pokud tato vyprávění jsou způsobilá dát alespoň určitou minimální úroveň jistot a smyslu životu, po tomto vždy bude poptávka.³⁸⁰ Sekulární náboženství, resp. konkrétní politické programy však mají svou

---

popisuje boj o přežití lidstva. Ten je tak zde určitou vzpomínkou na dobu, kdy zde byl ještě jasně daný smysl života, resp. jasně definovaný veliký úkol, který životu tento smysl dával.

³⁷⁵ Heller, A.: citovaný článek, str. 139

³⁷⁶ Bělohradský, V.: citované dílo, str. 130

³⁷⁷ Viz k tomu in: Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka, str. 149

³⁷⁸ Heller, A.: citovaný článek, str. 139

³⁷⁹ Scruton, R.: *Modern Philosophy: An Introduction and Survey*, Arrow Books, London, 1997, str. 465

³⁸⁰ Pokud se tak celkové vítězství a převládnutí postmoderního paradigmatu jeví být i do budoucna nanejvýš nepravděpodobné (viz k tomu in: Boguszak, J.: *Právo a postmoderní situace*, str. 1202), důvodem je zejména skutečnost, svět „radostného přijetí mnohosti“ je ve skutečnosti světem absence jistot (Pithart, P.: citovaný článek, str. 835)

nezastupitelnou úlohu i ve vztahu ke konstituování konkrétních závěrů o tom, jak jednat.³⁸¹ Má-li však být sekularizované náboženství, resp. politický program být schopno poskytnout jistotu, naději či představu o smyslu života, nemůže tak činit zcela izolovaně od vědy.

Věda se ve vztahu k nim může stát jakýmsi pomocníkem při jejich utváření a prostředkem jejich testování. Vzájemná vazba sekulárních náboženství či politických programů k vědě tak není náhodná. Je-li požadavek smyslu projevem altruismu jako motivu lidského jednání, nelze za nahodilé považovat ani to, že „patří k oblíbeným heslům politické propagandy stavět vlastní pojetí na odív jako vědecky fundované“.³⁸² Smysl může dávat pouze takový politický program, ve vztahu k němuž lze v souladu s poznatky vskutku věřit, že je způsobilý zajistit dosahování pozitivních výsledků. Vědecké poznatky tak v tomto smyslu mohou představovat limitující faktor přitažlivosti a přesvědčivosti politických programů.

Moderní věda a sekulární náboženství se v průběhu krátkého století, ale i před a po něm staly vodítkem při snaze o radikální uskutečnění dobra, což v důsledku vyvolalo veliké množství lidského utrpení. To však nic nemění a tom, že věda zůstala zejména v tomto období de facto jediným zdrojem alespoň relativních jistot a jak bylo ukázáno, vírou v moc vědy neotřásl po dlouhou dobu ani následky, k nimž tato víra v moc vědy, resp. možnost celkového pokroku vedla. Jistěže důvodem bylo, že tato víra v moc vědy představovala součást paradigmatu moderny a stála tak za platnosti tohoto paradigmatu de facto mimo možnost svého zpochybnění.³⁸³ Je tu ale ještě jiný důvod, pro který se tato víra ukázala být navzdory tomu, k čemu v konkrétních případech vedla, natolik odolná. „Moderní žití mezi bitvou u Waterloo a obdobím sahajícím od konce druhé světové války a rokem 1989 bylo pouze příliš častým střídáním mezi nadějí a beznadějí, entuziasmem a melancholií.“³⁸⁴ A bylo to střídání mezi obdobími důvěry v určitou konkrétní koncepci, metodu, plán zajištění všeobecného pokroku a jejich selhání, resp. dočasnou nepřítomností jiné koncepce, metody plánu, které by je nahradily. Víry v moc moderní vědy a lidského poznání s tak nebylo možno vzdát, že věda byla chápána jako poslední prvek schopný poskytnout alespoň určitou naději ve světě bez transcendentálních jistot na nalezení odpovědi na praktické otázky lidského jednání a na nalezení smyslu života. Důvodem odolnosti víry v sílu vědy a ve všeobecný pokrok bylo i to, že ztratit tuto věru by de facto znamenalo také ztratit poslední naději.

---

³⁸¹ Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka, str. 106

³⁸² tamtéž

³⁸³ K opuštění této víry tak mohlo dojít až s příchodem nového paradigmatu, které by předchozí nahradilo (k tomu viz in: Macur, J.: Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení, MU, Brno, 2001, str. 28)

³⁸⁴ Heller, A.: citovaný článek, str. 139

7.2 Představa objektivního poznání pravdy

Mnohé z událostí, které otráslы vírou v humanitu, solidaritu a lásku k bližnímu, resp. u nichž samotná skutečnost, že k těmto událostem došlo, je důkazem o nutnosti omezování nikoli pouze možnosti konání zla ale i dobra, byly spojeny s vírou v moc moderní vědy a do značné míry jí podmíněny. Samotná existence této víry však nepostačuje k vysvětlení toho, jak z víry v člověka a z humanitu mohly povstat takovéto události humanitě tak silně odporující. Samotná tato víra by ostatně ani nepostačovala k tomu, aby k takovýmto událostem mohlo dojít. Rozpor mezi motivací lidskostí a snahou odstranění utrpení na jedné straně a ochotou způsobovat neuvěřitelné množství utrpení, zde nebyl dán primárně absencí humanity, těch, kdo toto utrpení vyvolali ale představou absence alternativy jiného prostředku při realizaci dobra, která měla toto způsobení tohoto utrpení zřejmě před nimi samými ospravedlnit.

Uvedená představa absence alternativy zde spočívala v předpokladu dosažení poznání objektivního pravdy prostředky moderní vědy. „Kdo věří (je o tom přesvědčen), že má pravdu a že ví s absolutní jistotou, co je dobré a správné, může akceptovat každý prostředek pro realizaci svých představ.“³⁸⁵ Došlo-li v průběhu krátkého století k vyvolání bezprecedentního množství utrpení, bylo tomu tak proto, že takový postup byl považován za nevyhnutelný k dosažení absolutního dobra, s nímž „bývá spojena koncepce spásy, totiž představa, že musí být splněn jediný základní postulát, kterým bude více či méně automaticky zabezpečeno Dobro: Musí být dobojován třídní boj, čímž budou všechny následující generace obdařeny blahobytem, sociální spravedlností a volným rozvojem osobnosti.“³⁸⁶

Z představy poznání absolutní pravdy o způsobu fungování společenských vztahů a prostředků dosažení společenského dobra vyplývá přípustnost a nutnost provedení opatření k jeho dosažení jako jediná představitelná možnost chování. Otázka společenských nákladů takového postupu se zde tedy bude jevit jako irelevantní, resp. zde vůbec nebudou do lidského uvážení vstupovat. Porovnávat náklady a výnosy má smysl tam, kde existuje alternativa, možnost volby mezi více myslitelnými způsoby chování. V případech, kdy se předpokládá, že bylo dosaženo objektivního pravdy, je však situace jiná, neboť zde pro toho, kdo tento předpoklad přijme jako pravdivý, vlastně žádné alternativy nejsou. Jediným kritériem je zde efektivnost ve vztahu k dosažení společenského dobra. Alternativy zde tak mohou existovat nejvýše mezi různými prostředky dosažení tohoto dobra. Je-li však dosažení společenského

---

³⁸⁵ Weinberger, O.: citované dílo, str. 156

³⁸⁶ Weinberger, O.: citované dílo, str. 157

dobra pojímáno jako morální povinnost člověka, pak při představě poznání absolutní pravdy je použití prostředků vedoucích k jeho dosažení rovněž morální povinností, a vůči použití těchto prostředků neexistuje žádná jiná plnohodnotná alternativa.

Se závěrem, podle něhož z představy poznání objektivní pravdy, resp. z rozpoznání absolutního dobra bude vyplývat předpoklad závazku uskutečňování tohoto dobra, se lze setkat nikoli pouze ve vztahu k realizaci utopických vizí. Tento závěr se naopak v praxi projevuje celkem běžně a lze jej vztahovat i k ideologickému přesvědčení, které jinak nijak nevybočuje z půdorysu politického soupeření parlamentních uskupení. V podobě názorů na uspořádání ekonomické reality pak může mít velmi drtivé dopady na lidské životy.³⁸⁷ V případě snahy o realizaci utopických vizí ve smyslu rozsáhlé přestavby či změny společnosti, bude zde vysoce pravděpodobná tendence k despocii, resp. k totalitarismu. Totalitarismus lze v tomto smyslu považovat za spojený právě s představou zásadní změny či přestavby. Politické či společenské režimy, které lze označovat jako totalitní se jimi nestaly „nějakým pomalým vývojem, ale v důsledku původního záměru, snahy od základů přeměnit existující řád podle nějaké ideologie. Revoluční strany, které dospěly k totalitarismu, mají společné rysy: rozsah ambicí, radikalismus postojů a extremismus prostředků“.³⁸⁸

Totalitarismus, resp. despotismus jedince, skupiny, politické strany, církve či náboženské sekty, který nevzniká primárně z touhy po moci ale ze snahy o prosazování určité konkrétní vize absolutního dobra, je projevem nikoli prostých ideologických vizí o řízení a směřování společnosti. Je naopak projevem „ideologického třeštění“³⁸⁹ a s ním spojených vizí radikální a rozsáhlé přestavby společnosti. Představa poznání objektivní pravdy představuje jeden ze základních prvků totalitarismu, k němu však přistupují i prvky další, k nimž patří mimo jiné právě despotismus, resp. tendence k získání monopolu výkonu moci.³⁹⁰

Uskutečňování radikální představy dobra předpokládá, jak bylo uvedeno výše, představu poznání objektivní pravdy, která je v totalitních režimech následně prohlášena a prosazována za oficiální státní, resp. režijní pravdu. Dalším rysem totalitních režimů je však

---

³⁸⁷ Alois Rašín jako ministr financí první československé republiky byl přesvědčen o nutnosti úspor ve státním rozpočtu, zbytnosti sociálních dávek a nutnosti spoření jako o cestě k prosperujícímu státu. Přitom však „chybuje někdy jako i ostatní zástupci jeho třídy, tím, že si nedovede dost plasticky představit osud chudých. Republika, která žije v jeho mysli, je republika buržoazní. Nechápe, že je mnoho lidí, kteří nemají z čeho spořit. Vidí před sebou hlavně střední stav a pro něj vydává svoje poučky“ (Peroutka, F.: Budování státu I-II (1918-1919), Academia, Praha, 2003, str. 482).

³⁸⁸ Aron, R.: Demokracie a totalitarismus, Atlantis, Brno, 1993, str. 159

³⁸⁹ Aron, R.: citované dílo, str. 158

³⁹⁰ Tak křesťanské náboženské komunity, jakými byla Kalvínova Ženeva nebo jezuitské komunity v Paragvaji, se pokoušely při konstituování společenského řádu řídit přímo Boží vůlí a postavit tento řád na ideálu křesťanské lásky, jak je tento vyjádřen v novém zákoně. „Vůdcové těchto komunit však ve víře, že pouze oni mají přístup k poznání skutečné Boží vůle, přisuzovali sami sobě monopol na pravdu a tato společenství v důsledku toho byla ovládána vůlí despotů“ (Stein, P.: Legal Values in Western Society, str. 4-5).

zároveň i snaha o získání, resp. skutečné získání monopolu na politickou činnost, monopol prostředků násilí a ideologického působení.³⁹¹ Prvkem legitimizujícím požadavek tohoto monopolu de facto všech forem moci je přitom alespoň podle těch, kdo se domnívají, že objektivní pravdu poznali, právě představa tohoto poznání. Ten zde totiž vychází ze chtění zajištění všech předpokladů úspěchu při realizaci domněle poznatého absolutního dobra. Může-li být jeden z důvodů selhání konkrétních projektů realizace objektivního dobra spatřován v činnosti odpůrců této vize všeobecného pokroku a dobra,³⁹² tj. těch, kdo tohoto poznání nedosáhli, požadavek na získání monopolu ve vztahu ke všem dostupným formám moci se zde může jevit být legitimizován snahou o předcházení tohoto důvodu selhání prostřednictvím zbavení těchto osob možnosti toto selhání reálně způsobit.

Je-li dána představa poznání objektivní pravdy, resp. absolutního dobra, tato skutečnost implikuje, že názory všech, kdo danou koncepci absolutního dobra nesdílí, budou považovány za nesprávné a zavádějící. V tomto smyslu se omezování možnosti ostatních prosazovat vlastní názory, resp. vlastní vidění světa nemusí jevit jako nelegitimní. Pokud totiž pluralita názorů a diskuse se může jevit prospěšná jako prostředek dosažení poznání dobra, poté, co již toto bylo s jistotou poznáno, tato pluralita není přínosná a naopak může být na překážku realizaci poznatého absolutního dobra.

Představa realizace absolutního dobra, resp. obecně dobra zároveň zbavuje zábran. Tato úvaha má smysl pouze ve vztahu k situaci, kdy zde budou dány podmínky pro to, aby se altruismus projevil jako skutečný motiv lidského chování (k těmto podmínkám viz výše 5. kapitola). V rámci této situace jsou pak představitelné dvě varianty. Pokud by držitelé politické moci vědomě a úmyslně preferovali svůj vlastní zájem na úkor jiných, jednali by zjevně nespravedlivě. Tato skutečnost by přitom zřejmě byla zjevná i samotným držitelům politické moci. Za této situace, pokud by na straně těchto držitelů politické moci bylo možno hovořit o jejich způsobilosti rozlišení dobrého a zlého, alespoň v situaci, kdy by již míra páchané nespravedlnosti překročila určitou úroveň, by bylo možno u těchto osob předpokládat konflikt mezi egoistickými a altruistickými motivy chování. Altruismus by tak mohl alespoň hypoteticky působit alespoň jako určitý limitující faktor ve vztahu k postupu těchto osob. V okamžiku, kdy na straně vykonavatelů politické moci bude dáno přesvědčení, že nepreferují své vlastní dobro ale naopak, že usilují o realizaci objektivního dobra, tj. postupují de facto altruisticky, altruismus již nebude mít potenciál působit jako takovéto omezení.

---

³⁹¹ K tomu srovnej pět základních prvků totalitarismu, jak je shrnuje Raymon Aron (citované dílo, str. 158).

³⁹² Viz k tomu in: Heller, A.: citovaný článek, str. 139

Sovětský režim vyšel z revoluční vůle inspirované humanitním ideálem. „Jeho cílem bylo vytvořit nehumánnější režim, jaký kdy dějiny poznaly.“³⁹³ Přesto tento režim vedl k vytvoření systému všeobecného strachu,³⁹⁴ k vytvoření systému pracovních táborů, zinscenovaným politickým procesům a čistkám v armádě i v samotné straně. Demokratický centralismus se zvrhl v absolutní moc jednotlivce.³⁹⁵ Ani zde však zřejmě nelze vše přisoudit pouze Stalinově osobnosti. Jakkoli je pravdou, že dějiny by nepochybně byly jiné, pokud by neexistoval Napoleon Bonaparte,³⁹⁶ a totéž analogicky platí i k osobě J. V. Stalina. I kdyby se však v někdejším Sovětském Svazu po Leninově smrti moci chopil někdo jiný, určité zákonitosti vývoje, systém potlačování potenciálních oponentů, určitá míra brutality prosazování sledovaných cílů a snad i určitá míra paranoie, které byly zakódovány v celém systému tehdejší formy moci, vyplývaly alespoň z velké části z této formy moci samotné. Tato forma moci jako svým charakterem nutně utlačující a usilující o monopol pak sama vyplývala z rozsahu a radikálnosti zamýšlených změn jako prostředku realizace dobra.

7.3 Radikální představa realizace dobra

Nutnost stanovení limitů i ve vztahu k možnosti výkonu dobra souvisí s faktem, že mnohé jevy, k nimž došlo nikoli pouze v průběhu krátkého století, které přinesly ve svém důsledku nezměrné množství utrpení, byly výsledkem upřímné snahy o realizaci dobra, resp. domnělé nutnosti ochrany společnosti před existujícím a společností reálně ohrožujícím zlem. Jeden příklad, jímž bylo vytvoření takového systému moci v tehdejším Sovětském, již byl uveden. Okruh příkladu tohoto druhu by však mohl být mnohem širším a lze do něj řadit i činy, které se jeví být se samotnou ideou humanity či s láskou k bližnímu téměř neslučitelné. Do této kategorie lze řadit nejen čarodějnické procesy, které by svou povahou mezi hrůzy krátkého století bez problémů zapadly, ačkoli mu o mnoho století předcházely, ale snad poněkud paradoxně sem patří i holocaust.

Středověké čarodějnické procesy, které byly spojeny s krutým mučením a následně u osob, kterým byl tento delikt prokázán i smrtí na hranici, jsou dnešnímu člověku jen těžko pochopitelné. Byť je obtížné dopátrat se přesného čísla, dosáhly počty obětí těchto procesů téměř s jistotou desítek tisíc.³⁹⁷ Pozdější snahy o dosažení stavu, kdy bude nejprve území

---

³⁹³ Aron, R.: citované dílo, str. 162

³⁹⁴ Viz k tomu in: Aron, R.: citované dílo, str. 157

³⁹⁵ Aron, R.: citované dílo, str. 163

³⁹⁶ Aron, R.: citované dílo, str. 165

³⁹⁷ Breuers, D.: Ve jménu Ďábla Trochu jiná historie čarodějnic a jejich pronásledování, Brána, Praha, 2008, str. 246an.

Německa a poté i dalších evropských zemí, kam sahala německá moc, zbaveno přítomnosti Židů, k nimž došlo těsně před druhou světovou válkou a v jejím průběhu, vedly ke vzniku vyhlazovacích táborů. Tyto činy přesto byly motivovány snahou o dosahování dobra.

Vnímání čarodějnických procesů je a zůstane zřejmě alespoň v našich podmínkách i do budoucna ovlivněno románem Václava Kaplického *Kladivo na čarodějnice*, který se inspiroval skutečnými událostmi, k nimž došlo v 17. století na panství Žerotínů na panství ve Velkých Losinách. Alespoň podle románu se vedení těchto čarodějnických procesů stalo inkvizitorovi de facto pouze prostředkem obohacení a osobní pomsty. Pokud se však jedná o motivy uvedení Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu na losinské panství, jak jsou tyto v románu vylíčeny, ty se od motivů inkvizitorových zásadně liší. Sobotínský farář Schmidt, který dal podnět k povolání Bobliga do Velkých Losin, je v románu popisován jako náboženský fanatik, a jeho motivem je zde skutečné přesvědčení o nutnosti boje s Ďáblem. Rovněž i hraběnka z Galle, paní na Velkých Losinách, je v románu popisována jako věřící katolička, která nutnost potírání čarodějnictví na svém panství brala jako svou povinnost.

Primárně to přitom bylo rovněž přesvědčení o nutnosti pronásledování čarodějnic jako skutečných nepřátel křesťanství stálo i za vydáváním papežských bul, které k němu vyzývaly. Na rozdíl od kacířů, stály čarodějnice podle tehdejší představy otevřeně na straně Ďábla jako protivníka Boha v boji o lidskou duši.³⁹⁸ Primární funkcí pronásledování čarodějnic tak byla ochrana společnosti před zlými silami, které čarodějnice představovaly. Vedle jejich eliminace jako hrozby přitom cílem procesu byla i snaha o záchranu duše osoby, která se čarodějnictvím dopustila.³⁹⁹ Mučení zde nebylo pouze prostředkem k získání přiznání, a tím i usvědčení čarodějnice ale i k tomu, aby Ďábel ztratil nad dotyčnou osobou svou moc.

Rovněž i v případě genocidy Židů, k níž došlo v průběhu druhé světové války, byla motivací k jejímu rozpoutání snaha čelit domnělému zlu, které se Adolf Hitler domníval objevit v Židech.⁴⁰⁰ Hitler, který byl silně pod vlivem darwinismu, považoval boj o přežití a přírodní výběr za jedny ze základních zákonitostí přírody. Tyto zákonitosti, které považoval za univerzálně platné, proto aplikoval i na soupeření mezi národy. Na tomto soupeření neviděl nic apriori negativního. Židovský národ podle Hitlera nebyl schopný vytvořit si vlastní stát, což pokládal za znak dosažení nejvyšší vyspělosti národa. Na základě tohoto Židovskému národu na rozdíl od národů ostatních, které mezi sebou soupeří o přežití, přisuzoval Hitler pouze parazitický charakter. Jedinou možností, jak by mohl v soupeření s jinými Židovský

---

³⁹⁸ Malý, K.: *Trestní právo v Čechách 15. – 16. století*, Univerzita Karlova, Praha, 1989, str. 49-50

³⁹⁹ Breuers, D.: citované dílo, str. 66

⁴⁰⁰ Horník, J.: *Proč Holocaust: Hitlerova vědecká mesianistická vražda*, Rybka Publisher, Praha, 2009, str. 401

národ uspět tak podle Hitlera bylo to, že se zmocní vnitřních státních struktur poraženého národa.⁴⁰¹ Boj židovského národa s národem, který byl schopen si vytvořit vlastní stát tak Hitler považoval za boj vývojově nižšího s vývojově vyšším, resp. za boj parazita s hostitelským organismem. Vítězství židovského spiknutí, v něž věřil, by pak s sebou nutně neslo nejen konec lidské civilizace ale i možný konec lidstva.⁴⁰²

Omezení možnosti účasti Židů na veřejném životě, k nimž došlo v Německu a poté i v okupovaných zemích před druhou světovou válkou a na jejím samém počátku tak zřejmě nebyl pouhým samoučelem či snahou o šikanu. Lze je naopak chápat jako snahu o znemožnění uchvácení vnitřních struktur státu Židy. Byla-li Židům podle většinového názoru přikládána vina za porážku Německa v první světové válce,⁴⁰³ bylo toto domnělé vražení díky do zad neporažené armádě chápáno spíše jako důkaz o povaze Židů a nebezpečí, které představovali, než že by byl chápán jako možný dostatečný důvod k postupu proti nim. Odhalil-li však nacionální socialismus domněle objektivním způsobem záměry Židů i nebezpečí, které by vyplývalo z možnosti, že by byli ve svém úsilí o světovládu úspěšní, jevílo se jako legitimní a nutné této možnosti zabránit.

Zamýšleným účelem proto bylo, alespoň v počátečních fázích války, primárně dosáhnout etnické očisty území od příslušníků židovské populace jako prostředek znemožnění uchvácení struktur územně organizovaného státu, aniž by tato zahrnovala nutně i jejich fyzickou likvidaci. Ta nebyla alespoň v předválečném období a v počátečních fázích války ještě považována za nezbytnou, ale přistouplilo se k ní až později. Alespoň zprvu se jako dostačující a přijatelné řešení jevílo vyhnání nebo organizovaný transport Židů mimo území Říše. Původní plán na dosažení Německa prostého Židů se však s postupem válečných událostí a okupací stále dalších zemí změnil na plán Evropy prosté Židů, který však již nebylo možno realizovat odsunem na jiné území.⁴⁰⁴

Představa poznání objektivních zákonitostí vývoje, resp. poznání absolutního či alespoň objektivního dobra, s sebou nese absenci možné alternativy. Faktorem, který se však zřejmě projevil v dané věci jako klíčový, bylo oddělení technické a morální dimenze ve smyslu možnosti jeho autonomního posouzení. Důsledkem tohoto oddělení pak byla nemožnost morální kritiky postupu zvoleného pro dosažení cíle, tj. zajištění Evropy bez Židů. U něho tak byly posuzovány pouze jeho technické aspekty. Zygmunt Bauman hovoří o

---

⁴⁰¹ Horník, J.: citované dílo, str. 403

⁴⁰² Viz k tomu in: Horník, J.: citované dílo, str. 401-405

⁴⁰³ Rees, L.: Nacisté Dějiny varují, Mladá Fronta, Praha, 2008, str. 234

⁴⁰⁴ Bauman Z.: Modernita a holocaust, Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, str. 48an

holocaustu jako o výsledku byrokratické kultury⁴⁰⁵ ve stejném smyslu v jakém Radbruch uvádí, že to byl předválečný právní pozitivismus, který svým přístupem „zákon je zákon“, zanechal právní profesi v Německu bezbrannou proti svévolným a zločinným zákonům. Tuto paralelu mezi slovy Baumana a Radbrucha lze však dovést pouze tehdy, je-li akceptováno, že ani ve vztahu k bezbrannosti německé právní profese před nutností poslušnosti příkazů či norem, to však nebyl primárně postoj k zákonu jako pramenu práva ale odmítnutí přípustnosti jeho právní kritiky (k tomu viz dále), co bylo zdrojem této bezbrannosti. Pouze v tomto kontextu také lze Radbruchovo tvrzení akceptovat. Při nemožnosti posouzení morální závadnosti či nezávadnosti použitého prostředku tak nezbývalo, než hodnotit navrhované řešení čistě po stránce jeho technických parametrů, tj. zejména jeho účinnosti a nákladů s ním spojených. I na masové vyvražďování tak v tomto paradigmatu lze nahlížet jako racionální prostředek ve vztahu k účelu, který bude považován za legitimní.⁴⁰⁶

7.4 Omezená racionalita poznávacího procesu

Určitý test legitimnosti použitých prostředků ve vztahu k účelu, nabízí Hans Kelsen. Podle Kelsena legitimním může být použití takového prostředku, který povede k legitimnímu účelu. Opačně však tento vztah neplatí. „Účel ... legitimizuje prostředek, ale prostředek nelegitimizuje cíl.“⁴⁰⁷ Tento test však neřeší samotnou otázku legitimnosti cíle. Zajištění Evropy bez Židů bylo jistě alespoň Adolfem Hitlerem a jeho nejbližšími spolupracovníky považováno za legitimní účel, neboť věřili, že jím zachraňují lidstvo před hrozbou nevyhnutelného zániku. Vzhledem k tomu, že vyvraždění v Evropě žijících Židů zjevně představovalo efektivní prostředek ve vztahu k dosažení cílového stavu Evropy bez Židů, by však podle tohoto testu i holocaust musel být jako efektivní k danému účelu považován za legitimní.

---

⁴⁰⁵ Baumann, Z.: *Modernita a holocaust*, str. 42

⁴⁰⁶ Za zmínku tu ještě stojí skutečnost, že fyzická likvidace nebyla od samotného počátku součástí alespoň oficiálních nacistických plánů. Jaký byl skutečný Hitlerův záměr, který jej třeba pouze zpočátku nechťel projevit (Rees, L.: citované dílo, str. 235), je otázkou jinou. Nicméně o jeho skutečných záměrech, které měl na samém počátku zřejmě nezbyvá, než spekulovat. Po pádu Francie byl vypracován plán vystěhování evropských Židů na Madagaskar (k tomu viz in: Rees, L.: citované dílo, str. 236), byť ten nebyl realizován zřejmě z důvodu nemožnosti uskutečnění tohoto vystěhování za situace, kdy si námořní převahu a tím i kontrolu lodních tras podržela Velká Británie, která byla s Německem ve válečném stavu. Je sice otázkou, do jaké míry tento plán byl kdy zamýšlen zcela vážně, vzhledem k nemožnosti jeho uskutečnění a celkovému množství Židů žijících na Německem obsazeném nebo kontrolovaném území se však již ani tento plán nejevil být jako schůdné řešení (Bauman, Z.: citované dílo, str. 50). Fyzická likvidace mohla za této situace jako „technické“ řešení nikoli jako otázka morální představovat jediný zbývající dostatečně efektivní prostředek splnění úkolu zajištění Evropy bez Židů.

⁴⁰⁷ Kelsen, H.: *What is Justice?*, in *What is Justice?*, Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, 1957, str. 9

Tento test tak nepostačuje sám o sobě a k tomu, aby určitý prostředek bylo možno považovat za prostředek byl legitimní k určitému účelu, musí sám tento účel být efektivním prostředkem k dosahování konečného účelu či být součástí řetězce vztahů účel-prostředek vedoucímu ke konečnému účelu.⁴⁰⁸ S postupem vzhůru po tomto řetězci však roste míra abstraktnost vztahů mezi účely a prostředky, resp. ztěžuje se zde problém spočívající v omezené poznatelnosti kauzality dějů. Tím vzniká, resp. se zvyšuje obtížnost ověření, zda-li určitý prostředek lze považovat za efektivní účel ve vztahu k vysoce abstraktnímu účelu. Zároveň za legitimní zřejmě nelze považovat vždy kterýkoli z prostředků, jimiž lze legitimní účel naplnit, pokud těchto prostředků potenciálně může být více. Má-li být považován za akceptovatelný, Kelsenem nabídnutý test musí na tuto skutečnost reagovat. Celý řetězec vztahů složený z prvků účel-prostředek tvoří jediný celek. Soud, podle něhož je určitý prostředek, který je efektivním prostředkem ve vztahu k dílčímu účelu zároveň i prostředkem legitimním, tak lze vyslovit jen tehdy, lze-li zodpovědět otázku, zda-li tento prostředek slouží, i jako efektivní prostředek ve vztahu k dosahování konečného účelu.

Obtížnost odhalování způsobů chování složitých systémů, resp. nepředvídatelnost způsobů jejich chování v konkrétním případě má za následek neadekvátnost pravidel „vytvořeného normativního řádu“ jako regulátorů lidského chování v situaci těchto systémů. Namísto snahy o „vytváření“ pravidel jako výsledků volní činnosti sledujících naplnění určitého konkrétního účelu se tedy ve vztahu ke složitým systémům jeví být adekvátní přístup tzv. utilitarismu pravidel⁴⁰⁹ (či též utilitarismu ex post). Ten není primárně založen na anticipování důsledků různých alternativ regulace a jejich hodnocení a vzájemném porovnávání ale k hodnocení důsledků různých alternativ je zde prováděno až „ex post“ na základě výsledků, k nimž vedly různé alternativy na základě volního projevu vytvořené i čistě de facto existující regulace. Tento přístup je tedy postaven na zkušenosti s chováním daného systému a nutně nepředpokládá poznatelnost vztahů uvnitř tohoto systému. K tomuto systému tak může v podstatě přistupovat jako k jakési „černé skříňce“, kdy pozorovatelné a pro vnější svět rozhodné jsou vstupy a výstupy z tohoto systému.

Skutečnost, že na vnitřní způsoby chování je možno usuzovat pouze z toho, jak se systém chová navenek, samozřejmě nevylučuje snahu o pochopení těchto vnitřních vztahů mezi jednotlivými prvky tohoto systému. Hlavní myšlenka utilitarismu pravidel je založena

---

⁴⁰⁸ Kelsen, H.: What is Justice?, str. 9. Kelsen nehovoří výslovně o konečném účelu, ve svých úvahách však uvádí, že uvedený řetězec složený z článků účel-prostředek musí někde končit. Tento konec přitom musí představovat účel, ve vztahu k němuž nebude pochyb jeho legitimitě. Tímto účelem proto může být pouze účel zajištění společenské reprodukce nebo „konečný účel“, pokud bude mít odlišný obsah.

⁴⁰⁹ Pavlík, J.: F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, Professional Publishing, Praha, 2004, str. 246

na předpokladu možnosti „vyprodukování“ pozitivně hodnocených způsobů chování systému prostřednictvím dodání těch vstupů, které v minulosti k danému pozitivně hodnocenému výstupu vedly. Je tu tedy posuzováno chování systému jako celku, přičemž správnost či nesprávnost obsahu pravidel vlastního chování je tu posuzován právě na základě chování systému jako reakci na daný způsob chování či pravidlo.⁴¹⁰ Sama možnost „vyprodukování“ pozitivně hodnocených způsobů chování daného systému však předpokládá správné identifikace vstupů, jejichž dodání vedlo k žádoucímu výstupu a jejich odlišení od prvků nahodilých, které s tímto výstupem žádnou souvislost neměly či jej dokonce mohly i alespoň částečně omezovat.

Tato analýza je sice ze své podstaty racionální, správnost závěrů této analýzy je však vždy podmíněna konkrétní podobou zkušenosti s fungováním daného systému, která je ze své podstaty vždy do značné míry nahodilá, resp. správností interpretace této nahodilé zkušenosti. Racionalita dané analýzy je navíc nutně pouze omezená a je v určitém smyslu nutně ovlivněna předvěděním, resp. v obecné rovině subjektivními skutečnostmi, které jsou dány na straně toho, kdo se o tuto analýzu pokouší. Svůj význam zde tak bude hrát ona třetí osa vývoje historie vědy, jak je její význam zdůrazňován Geraldem Holtonem (uvedené další dvě představují osy empirická a logicko-matematické), kterou představují pocity vědců o tom, jak by svět měl fungovat a vnitřní pohnutky pro spekulace, které jsou následně již na základě i zbývajících dvou os prověřovány, dále rozvíjeny nebo ve výše uvedeném smyslu reprodukce vědeckého paradigmatu ze sebe sama přispívají k formování daného vědního odvětví⁴¹¹. Tyto pocity vědců a nejen vědců jsou přitom ze své podstaty vyjmuty z možnosti racionálního přezkoumání, a to právě proto, že jsou součástí osy, která racionální analýze sama předchází (předstrukturovává jej). Ačkoli tak poté samotné vyvozené závěry jsou ve vztahu k daným premisám racionální, jejich správnost však bude podmíněna správností premis, z nichž se v rámci analýzy kauzálních vztahů bude vycházet. Hrůzy „krátkého“ století nevyplývaly většinou z toho, že by byly špatného vyvození závěrů ze správných premis, ale z toho, že v důsledku špatného porozumění fungování vztahů ve společnosti, byly způsobem, který by jinak bylo nutno hodnotit jako správný, odvozeny z nesprávných premis.

Tak Max Weber ve své Sociologii náboženství chápe náboženské rituály jako způsoby chování, které jsou svojí povahou racionální. Účelem těchto rituálů z hlediska toho kdo je provádí nebo v jehož prospěch jsou prováděny, má být zvýšení pravděpodobnosti úspěšnosti chování věřícího. V rámci dané úvahy zde alespoň v představách věřícího jde o vztah

---

⁴¹⁰ Wacks, R.: Understanding Jurisprudence, Oxford University Press, 2005, str. 245

⁴¹¹ Holton, G.: Věda a antivěda, Academia, Praha 1990, str. 125

příčinnosti mezi určitým rituálem či náboženským obřadem a konkrétním následkem. „Nábožensky nebo magicky motivované jednání ... byť se i operovalo fantastickými prostředky a sledovalo i podivné cíle, přece užívalo prostředků, ke kterým došlo zkušeností. Jako se vrtěním lákala ze dřeva jiskra, tak se mimikou znalce magie lákal z nebe déšť.“⁴¹² Z faktu vyšší úspěšnosti chování po provedení rituálu pak může být vyvozen závěr o vzájemné souvislosti obou těchto jevů. A v rámci paradigmatu věřícího vystupuje možný zásah transcendentální bytosti či celých božstev, v jejichž existenci daný subjekt věří, jako reálný faktor způsobilý ovlivnit úspěšnost jeho jednání. Předpokladem je zde prvek víry, jako nutný předpoklad proto, aby daný subjekt dovodil a akceptoval příslušný kauzální řetězec.

Jedná se tu o v podstatě o klasický proces hledání příčin a vzájemných souvislostí. Přesný mechanismus, jakým vykonání rituálu ovlivní úspěch věřícího v jeho záležitostech, v něž věří, však není jeho poznání přístupný. Na to, co se děje uvnitř tohoto systému a na to, jak nejlépe si danou transcendentální bytost naklonit lze usuzovat pouze z chování tohoto systému navenek, tj. z toho, zda-li se věřícímu podle jeho názoru dostalo v jeho záležitostech pomoci či nikoli. V okamžiku, kdy někdo nabyl přesvědčení, o vztahu vzájemné příčinnosti mezi rituálem a úspěchem v určité věci, zapříčiněném alespoň z části i pomocným zásahem bohů, vyplynul z tohoto logický závěr, že daný bůh je mocný a je možno si jej naklonit obětmi a prováděním příslušných náboženských obřadů a rituálů.⁴¹³

Vztah mezi vykonáním rituálu a úspěchem ve věci přitom není či nemusí nutně být ani v představách věřícího vztahem čisté kauzality, resp. zejména kněžím, jejichž blahobyt a vliv je závislý na přetrvávání víry v jejich boha, se podařilo změnit původní představu podle níž lze boha donucovat,⁴¹⁴ na představu, že bohu je nutno sloužit.⁴¹⁵ V této situaci již tedy poskytnutí pomoci nepředstavuje automatickou a jedinou možnou reakcí na vykonání rituálu. Transcendentální bytost může poskytnutí pomoci odmítnout, čímž se také zvyšuje škála možností proč přes snahu věřícího si tuto bytost naklonit mu tato pomoc neposkytnula.⁴¹⁶

Existují tak ve své podstatě tři vysvětlení takového jevu. Odmítnutí pomoci představuje určitý typ sankce ze strany transcendentální bytosti, vyjádřením jejího hněvu za neposlušnost, je důsledkem nesprávného provedení rituálu a nebo je tato transcendentální bytost příliš málo mocná a poskytnutí pomoci není v jejích možnostech. Analogické jsou ostatně i důvody toho, proč dodané vstupy nevedly v případě předpokladu objektivního

---

⁴¹² Weber, M.: citované dílo, str. 121 an.

⁴¹³ Weber, M.: citované dílo, str. 151 an.

⁴¹⁴ K tomu srovnej in: Weber, M.: citované dílo, str. 141

⁴¹⁵ Weber, M.: citované dílo, str. 151

⁴¹⁶ Viz k tomu in: Weber, M.: citované dílo, str. 151 an.

poznání kauzality vztahů k požadovaným výstupům. Tato analogie představuje rovněž důvod, pro který je tato zde uváděna. Pokud tak věřící vykoná rituál, přinese oběť či provede jiný úkon, který by měl pomoc transcendentální bytosti zajistit, tato pomoc není poskytnuta a věřící je ochoten o poskytnutí této pomoci nadále usilovat, má v závislosti na konkrétním důvodu neposkytnutí pomoci tři možnosti. Má-li odmítnutí pomoci povahu sankce, je možné pokusit se transcendentální bytost si usmířit. V druhém případě, kdy transcendentální bytost není spokojena se způsobem, jakým se pokouší si ji věřící naklonit, tj. s konkrétní podobou provedení rituálu, druhem oběti apod., znamená to, že zde musí existovat určité dodatečné pravidlo, které je nutné při vykonání rituálu dodržet, aby tento měl požadovaný účinek. Jedná-li se o třetí případ, kdy důvodem, že se věřícímu nedostalo pomoci je skutečnost, že transcendentální bytost je příliš málo mocná, není naděje, že by se mu efektivní pomoci mohlo dostat právě od ní a nezbývá, danou víru opustit a přiklonit se k transcendentální bytosti, která je mocnější, a v jejíž moci bude věřícímu, který dodržuje, co od něho tato požaduje, poskytnout mu pomoc v jeho záležitostech.

Věřící přitom v podstatě nemá možnost zjistit, která z těchto možností je skutečným důvodem neposkytnutí pomoci. V první řadě věřící nemá ve své podstatě jinou možnost, než se pokusit si jím vzývanou transcendentální bytost opětovně usmířit, resp. se snažit zjistit, jak příslušný rituál prováděl tak, aby se jím transcendentální bytosti zalíbil a její pomoc získal. Poslední možné vysvětlení, tj. že daná transcendentální bytost je příliš málo mocná, přijde v tomto smyslu na řadu v naprosté většině případů až tehdy, pokud neposkytnutí pomoci nebude možno vysvětlit žádným jiným způsobem. Odvrácení se od konkrétní víry a přechod na jinou víru, pokud je tento přechod chápán jako prostředek, jak si zajistit pomoc transcendentální bytosti ve svých záležitostech, tak ve své podstatě odpovídá změně paradigmatu, jak byl tento popsán ve vědě.⁴¹⁷ V případě, že tedy již existuje silná víra v moc konkrétní transcendentální bytosti, zejména je-li založena tom, že právě jejímu zásahu je přičítán dík za naprosto nepravděpodobný úspěch v minulosti,⁴¹⁸ změna názoru ve prospěch závěru, že daný bůh ve skutečnosti takto mocný není, bude vysoce nepravděpodobná, resp. bude zde tendence snažit se najít jakékoli jiné vysvětlení. Na skutečnost, že se věřícímu nedostalo v jeho záležitostech pomoci transcendentální bytost může věřící reagovat tím, že začne vzývat jinou transcendentální bytost i tehdy, pokud se bude domnívat, že tato sice není příliš málo mocná ale je ve svých nárocích na věřícího příliš přísná, tj. žádá od něho za svoji pomoc příliš vysokou cenu. Ten kdo usiluje o získání pomoci ve své věci ze strany

---

⁴¹⁷ Viz k tomu např. Kuhn, T., S.: *Struktura vědeckých revolucí*, OIKOYMENH, Praha, 1997, str. 54an.

⁴¹⁸ Viz k tomu in: Weber, M.: *citované dílo*, str. 151

nadpřirozené moci tak může začít usilovat o přízeň jiné transcendentální bytosti. Podmínkou však je, že i tuto bude považovat za dostatečně mocnou, aby byla schopná mu poskytnout požadovanou pomoc. Tato možnost je zde však dána pouze za předpokladu, že daná transcendentální bytost, daný Bůh, neprohlašuje sama sebe za jediného Boha. Je-li tedy pouze jediný pravý Bůh, nelze se obrátit o pomoc jinam, neboť podle paradigmatu dané víry neexistuje žádná jiná transcendentální bytost, která by mohla tuto pomoc poskytnout. Hledání pomoci jinde je tak představitelné jako racionální pouze v případě, že již daná víra v moc tohoto podle dané víry jediného Boha, byla opuštěna. Toto je však právě situace, která se podobá změně paradigmatu a odpovídá tedy situaci, která byla popsána již výše.

Analogickou úlohu jako představa o rozpoznání způsobu, jakým lze dosahovat úspěchu ve vlastním počínání prostřednictvím získání pomoci transcendentální bytosti, tj. vlastně představa o tom, že byl odhalen způsob, jak této pomoci dosáhnout ve své podstatě představuje i představa o dosažení objektivního poznání kauzality vztahů ve vnějším světě. Tuto druhou představu lze považovat zřejmě za plnohodnotnou náhražku představy první, přičemž samotná tato náhrada souvisí s moderní touhou po osvobození člověka a projekcí člověka jako aktivního subjektu, jak byly tyto již zmíněny výše. Povaha, resp. ani úloha víry ve vztahu ke konstruování závěrů se zde nemění. Při existenci víry v existenci kauzálního vztahu mezi provedením rituálu a zásahem transcendentální bytosti, je provedení rituálu racionálním způsobem chování. Obdobně v případě víry, že čarodějnice ve spojení s nečistou mocí škodí lidem a jako spojenkyně Ďábla představují reálné nebezpečí i pro spásu jejich duší, lze závěr o nutnosti potírání čarodějnic dovést jako racionální a jediný možný. Obdobně v případě víry, že Židé představují reálné nebezpečí, neboť pokud by ve svém boji s ostatními národy uspěli, znamenalo by to nevyhnutný zánik celého lidstva, lze závěr o nutnosti zabránění této možnosti považovat za racionální. Racionalita je podmíněna existencí dané víry. Nicméně v rámci paradigmatu dané víry toto jednání v podstatě nelze hodnotit jinak než jako racionální.

V případě představy dosažení objektivního poznání kauzality vztahů ve vnějším světě odpadá možnost, že nedosažení zamýšlených účinků bude mít povahu sankce za předchozí chování. Zákonitosti fungování vztahů ve vnějším světě ze své podstaty nemají vlastní, jak je tato dána transcendentální bytostí. Situace je zde tedy spíše podobná té, kdy transcendentální bytost nemá jinou možnost, než na vykonání rituálu reagovat poskytnutím požadované pomoci (viz výše). Za situace, kdy je předpokládáno dosažení objektivního poznání kauzality jevů ve vnějším světě, tato představa zároveň stanoví i meze možností uskutečnění zamýšleného cíle co do použitých prostředků. Stejně jako v případě víry v jediného Boha se

nelze racionálně obracet o pomoc ve svých záležitostech k jinému, zde nelze racionálně věřit, že bylo dosaženo objektivního poznání kauzalit ve vnějším světě a zároveň vědomě jednat způsobem, který podle konkrétního obsahu tohoto poznání není způsobilý zajistit realizaci sledovaných cílů. V případě, že postup, který by podle domněle již objektivně poznáných zákonitostí jevů ve vnějším světě k požadovanému výsledku nevedl, nezbyvá de facto jiná možnost, než se pokusit odhalit určitou dodatečnou zákonitost, která není v rozporu se správností dosavadních předpokladů, jen je v něčem může doplňovat či odstranit jinou překážku, která brání možnosti tohoto výsledku dosáhnout (k tomu viz výše). Akceptace nutnosti odhalení určité dodatečné zákonitosti zde nepředstavuje popření aktuálně vyznávané představy o kauzalitě vztahů ve vnějším světě ale pouze její korekci. Takováto korekce, zpřesnění, doplnění či další rozvinutí je slučitelné se základním paradigmatem, a samo o sobě jej nijak neohrožuje. K odvrhnutí jednoho paradigmatu a jeho nahrazení paradigmatem novým dochází až ve chvíli, kdy se předchozí paradigma jeví již jako naprosto neudržitelné, neboť jeho pomocí nelze vůbec vysvětlit, když už žádná teorie není schopna přinést přijatelný výklad jevů ve vnějším světě tak, aby ten byl s tímto paradigmatem slučitelný.⁴¹⁹ Paradigmata jako základní způsoby strukturování reality jsou tak ze své podstaty vysoce perzistentní, a to i za situace, kdy budou dány okolnosti svědčící o její nesprávnosti.⁴²⁰

---

⁴¹⁹ Macur, J.: Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení, MU, Brno, 2001, str. 28

⁴²⁰ Po únorových událostech roku 1948 došlo v tehdejší Československu ke změně politického režimu, úlohu domněle poznáných objektivních zákonitostí společenského vývoje zde začalo hrát marxisticko-leninské učení jako tzv. „vědecký světový názor“, resp. hrál tuto úlohu alespoň oficiálně. Myšlenky klasiků tohoto učení, zejména K. Marxe a B. Engelse, tak byly alespoň oficiálně deklarovány jako správné již ze své podstaty, a to nikoli na základě svého obsahu ale v podstatě na základě pouhé skutečnosti, že se jednalo o myšlenky těchto osob. Kritický přístup, který byl charakteristický pro tyto autory samotné, byl nahrazen nekritickou vírou ve správnost závěrů obsažených v jejich dílech. „(K)ritický přístup ke zkoumané skutečnosti ... zcela vymizel a byl nahrazen voluntaristickým přístupem, který za realitu vydával svou představu o ní“ (Jičínský, Z.: Právní myšlení v 60. letech a za normalizace, Spektrum, Praha 1992, str. 25). Tito autoři tak byly pasováni do pozice „guru“ (v této souvislosti srovnej tento pojem in: Bocheňski, J., M.: Stručný slovník filozofických pověr, AETERNA, Olomouc, 1993, str. 45), jejichž názor měl být vždy považován za správný. Tento předpoklad správnosti zároveň založil do značné míry, i limity oficiálně akceptovatelných výsledků vědeckého bádání.

Toto lze konkrétně demonstrovat i ve vztahu k trestnímu právu, resp. kriminologii a vývoji kriminality, jak byl československou socialistickou kriminologií v této době oficiálně předikován. I zde se vycházelo z děl klasiků marxismu-leninismu, přičemž nijak nevadilo, že ti se této otázce nijak zvlášť nevěnovali a dotkli se jí ve svém díle vlastně jen okrajově v souvislosti řešením jiných otázek (podrobněji k tomu in: Philips, P.: Marx and Engels on Law and Laws, Oxford, 1980, str. 156an.). Konkrétně se tento přístup projevil v tom, že přijetí československá socialistická kriminologie přijala předpoklad postupného vymizení kriminality. Tato teorie, která vycházela z myšlenek B. Engelse, který v Projevy z Elberfeldu vyslovuje přesvědčení, že v důsledku odstranění protikladnosti zájmů v komunistické by mělo dojít k „podnutí zločinu u kořene“. Podle Engelse se tak zároveň stane zbytečnou největší část soudů a správních orgánů (Marx, K., Engels, B.: Spisy I, SNPL, Praha, 1958, str. 528). V realitě československého státu se však tento předpoklad ukázal být jednoznačně nesprávný, neboť k předpokládanému snižování kriminality nedocházelo. Reakcí na tuto skutečnost byla tzv. teorie přežitků, podle které i v socialistické společnosti ještě přežívají některé relikty z předchozí vývojové etapy společnosti. Jednalo se sice o teorii čistě spekulativní, která nebyla nijak opřena o empirická zjištění (Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.BECK, Praha, 2005, str. 100). Nicméně však tím, že nabídla alespoň určité vysvětlení toho, proč nedochází k předpokládanému ubývání kriminality, umožnila tato v tomto smyslu

7.5 Náhlé zvraty a hodnotová diskontinuita

Lze-li hodnoty, resp. hodnotové soudy považovat za prvky stabilizace v rámci možného vývoje společnosti a zároveň v rámci jeho vývoje i za určení limitace tohoto vývoje, je tomu tak proto, že pojem hodnoty, resp. hodnotového soudu implikuje prvek užitečnosti (viz výše). Základní hodnoty, resp. hodnotové soudy reflektují základní preference vyznávané v rámci dané společnosti⁴²¹ a tato jejich vlastnost podmiňuje do značné míry i samotnou schopnost jejich regulativní. Ta je tak alespoň dlouhodobě perspektivě podmíněna tím, že hodnotová soustava dané společnosti reálně reflektuje potřeby aktuálně pocíťované v rámci dané společnosti. Hodnoty se budou konstituovat právě jako vyjádření preferencí dané společnosti a petrifikovat se budou na základě pozitivní zkušenosti s jejich regulativním působením právě ve vztahu jejich reakce na tyto preference. Zachování jejich schopnosti působení jako regulátorů lidského chování však bude i do budoucna dána silou přesvědčení o jejich potřebnosti. Na základě tohoto přesvědčení může být některým hodnotám, resp. principům vážícím se k těmto hodnotám přiznán charakter obligatorních regulátorů a nezrušitelných limitujících faktorů při formulování pravidel lidského jednání.⁴²²

Je-li tedy hodnotový rámec dobře nastaven, tj. odpovídá preferencím a potřebám dané společnosti, hodnoty nejen mají již svou aprobaci z minulosti, ale i nadále se v procesu svého regulativního působení osvědčují, čímž svou aprobaci nadále upevňují a potvrzují. Na základě toho tedy ve vztahu k dobrům, k jejichž zajištění příslušné hodnoty představují prostředek, je dána jasná vůle, aby možnost jejich dosahování byla zachována i do budoucna. Ve vztahu k hodnotám jako prostředku dosahování těchto dober pak je dána vůle, aby si tyto hodnoty ponechaly svou regulativní úlohu. Respektování hodnot, které podle převažujícího názoru budou reflektovat existující preference a potřeby společnosti a budou dobře plnit svou úlohu, tak budou více méně spontánně respektovány. Hodnoty, které podle převládajícího přesvědčení nebudou způsobilé vyvolat pozitivní důsledky, budou ztrácet svůj regulativní účinek, pokud jej v minulosti měly, resp. tyto jevy již nadále nebudou za hodnoty považovány.⁴²³

čistě účelová teorie zachránit alespoň určité zdání konsistence teorie vycházející z myšlenek B. Engelse, jejichž správnost nebylo přípustné zpochybnit.

⁴²¹ Fabio, U.: citované dílo, str. 91

⁴²² Obdobně jako v případě pravidel obyčejového práva zde lze tedy rozlišit dva prvky, *oppinio necessitatis* a *usus longaevus*. Ve vztahu k uznání potřebnosti zde sehraje svou úlohu i tzv. normativní síla faktického, kdy ve vztahu k tomu, co fakticky platí jako regulace lidského chování, pokud tato regulace odpovídá společenským potřebám, bude následně uznáno, že to jako regulace lidského chování má platit (Jellinek, G.: Všeobecná státověda, Jan Leichter, Praha, 1906, str. 360).

⁴²³ Totéž bude platit i v případě, kdy v minulosti byl za hodnotu považován jev, který nebyl objektivně způsobilý zajistit pozitivní přínosy, tato vlastnost mu byla přisuzována, nicméně nadále mu již přisuzována není.

Posuny v obsahu hodnotových soudů a s tím spojená možnost vymizení regulativního působení jednotlivých hodnot, resp. hodnotových soudů přikládajících jim status dobra, nejsou ničím neobvyklým ani negativním. Za běžných okolností dochází k přirozené obměně, resp. posunům hodnotového regulativního rámce společnosti, když některé hodnoty, resp. hodnotové soudy své regulativní působení ztrácí ve prospěch jiných. Mění-li se pořadí priorit, je jen logické, že bude docházet k posunům v hierarchii hodnot. Za běžných okolností je však proces změny pozvolný a kontinuální. Hodnotový regulativní rámec se zde tedy mění, resp. obměňuje, nezaniká však jako celek a jako celek ani neztrácí svou regulativní schopnost.

V případě velkých společenských zvrátů (revolucí) či případů společenských krizí však může být situace jiná. Jak revoluce tak společenské krize představují reakci na nespokojenost s dosavadním způsobem uspořádání, resp. způsobem fungování poměrů. Rozdíl je zde však v poměru ke kontinuitě. Pokud pro revoluce bude typickým znakem diskontinuitní postoj k dosavadnímu vývoji a snaha o zásadní rozchod s ním, tj. snaha o jakýsi „nový začátek“, společenská krize, tak jak je tento pojem zde používán, je naopak chápána jako snaha o zachování kontinuity v nově nastalých podmínkách, tj. „pouze“ reakce na nové podmínky zaměřená na úsilí o zachování dosavadního stavu poměrů, resp. odstranění příčiny nespokojenosti či problémů, které tento dosavadní způsob uspořádání ohrožují. Obě tyto situace je proto vhodné od sebe vzájemně odlišovat.

K revolučním společenským zvrátům dochází zpravidla v důsledku nashromážděné nespokojenosti s dosavadním uspořádáním, která se náhle uvolnila, a zároveň byla dostačující k vyvolání změny. Nespokojenost se zde vztahuje primárně k uspořádání poměrů, které je považováno za nevyhovující, a je proto požadována jeho změna. Tato změna může mít buď pouze podobu destruktivní, kdy bude svržen stávající systém, aniž by byla jasně dána představa, jaký systém má ten starý nahradit a nebo může být starý systém svržen již s poměrně konkrétní představou systému, který jej má nahradit.

V intencích toho, co bylo již uvedeno výše, je-li dána představa objektivního poznání dobra, resp. objektivního poznání kauzálních vztahů, omezení možnosti dosahování dobra nebudou považovány za nutná a ani žádoucí. Úlohu představy poznání objektivního dobra zde sehrává představa nutnosti změny stávajícího uspořádání ve prospěch jiného uspořádání, které bude nahlíženo jako spravedlivější nebo z jiného důvodu celkově lepší. Tímto dobrem může být však jak odstranění stávajícího režimu ve prospěch jeho nahrazení novým konkrétním režimem. Ale tímto dobrem může být i jen pouhé odstranění režimu předchozího. Dosavadní hodnotový rámec jako určitý stabilizující faktor a zároveň i základ společenského uspořádání

může být odmítnut nikoli pouze jako symbol starého uspořádání poměrů,⁴²⁴ které je odmítáno ale i jako překážka možnosti provedení změn, které by podle revolučních ideálů měly vést k vytvoření uspořádání lepšího.

V okamžiku, kdy bude dobro revoluce spatřováno do značné míry již v samotném faktu odstranění starého způsobu uspořádání, s nímž panovala extrémní nespokojenost, aniž by zde byla dána konkrétní představa uspořádání, které jej má nahradit, otevírá se zde náhle odmítnutím hodnotového řádu starého režimu náhle vzniká de facto neomezený prostor pro střet různých ideologických vizí jako konstrukcí budoucího uspořádání. Pokud zároveň význam hodnot, resp. hodnotového rámce spočívá v tom, že představuje omezující faktor ve vztahu k ideologickému působení, nebezpečí spojené s touto absencí hodnotového rámce spočívá právě v absenci takového omezení. Nebezpečí zde bude spojeno s potenciálem značné účinnosti takového ideologického působení (hodnotové postoje mas jsou vysokou měrou manipulovatelné⁴²⁵). Ideologické působení se může v tomto smyslu podobat mnohem více klasické reklamě (hovoří se zde o metodách tzv. ne-komerčního marketingu)⁴²⁶ než hledání pravdy. Ve světě vzájemné konkurence ideologických, resp. propagandistických působení přitom toto ani nemůže mít povahu hledání pravdy, ale v zájmu možnosti dosažení vlastního úspěchu zde bude dána tendence k netolerantnosti a odmítání pravdy ležící mimo tuto ideologii.⁴²⁷ Nebezpečí související s představou dosažení objektivního poznání pravdy tak bude existovat i zde, neboť politické ideologie mohou v zájmu možnosti vlastního prosazení toto poznání a z něj vyplývající absenci alternativy tvrdit.

Poněkud odlišnou bude situace tam, kde určitý režim byl svržen již s konkrétní představou režimu, který jej má nahradit, tj. víceméně v souvislosti či za účelem realizace určité konkrétní vize. Zde zřejmě v plném rozsahu bude dáno nebezpečí, na které bylo již upozorněné výše.

S revoluční situací je spojena představa nového začátku⁴²⁸ a je nutně diskontinuitní ve vztahu k předchozí tradici⁴²⁹. Je to situace, kdy omezení vyplývající z předchozího uspořádání

---

⁴²⁴ K povaze hodnot jako symbolů srovnej in: Fabio, U.: citované dílo, str. 93

⁴²⁵ Weinberger, O.: Filozofie, právo, morálka, str. 93

⁴²⁶ Weinberger, O.: Demokracie mezi propagandou a otevřenou společností, in: Právny obzor 5/1994, str. 446

⁴²⁷ Eduard Beneš popsal fenomén politického stranictví jako „jev protidemokratický“ (in: Beneš, E.: Demokracie dnes a zítra, Čin, Praha, 1946, str. 296-309), což je povaha, která je v případě politických stran dána zákonitostmi politického boje. Důsledkem této skutečnosti je pak tendence k nesnášenlivosti, neústupnosti a fanatismu. Politická strana se v rámci politického boje „chápe se všeho, co by ukázalo, že ona má pravdu, že jen její snahy jsou správné, že jen ona je vrcholem dobroty, oprávněnosti i dokonalosti“ (str. 298). To, co platí pro fenomén politického stranictví však bude obdobně patrně nutně platit i pro politické ideologie, které se tak v rámci vzájemného soupeření budou nuceny uchýlit ke stejnému přístupu.

⁴²⁸ Arendt, H.: On Revolution, New York, 1965, str. 28

⁴²⁹ Při akceptaci teorie suverenity lidu představuje a rozdělení jeho úlohy v níž vystupuje jako zdroje a vykonavatele moci, je revoluce situací, kdy lid se opětovně ujímá své role zdroje moci, tak, aby novým

poměrů padají, neboť se zde jedná o možnost nově tyto poměry uspořádat víceméně libovolně a opak by šel proti samotné podstatě smyslu revoluce. Diskontinuita se zde týká i důvodu legitimacy a legitimita dřívějšího hodnotového rámce tak již neplatí. Skutečnost, že se určité hodnoty v minulosti osvědčily, resp. jejich respektování umožnilo dosáhnout lepšího výsledku, než, kterého by bylo dosaženo jinak, zde není dostatečným důvodem, aby byly i nadále považovány za závazné. Podmínkou jejich relevance jako regulativních prvků lidského chování je předpoklad jejich využitelnosti a pozitivního působení i v nových poměrech k dosahování vymezených účelů. Je-li tímto účelem vybudování nového uspořádání, bude zřejmě tomuto účelu přisuzována priorita a jako prostředek k vybudování tohoto uspořádání mohou být přijaty i takové přístupy, které by za jiných okolností nebyly přijatelné. Významnou roli zde bude hrát i představa tranzitivnosti této etapy a tedy i dočasnosti v ní panujícího režimu.⁴³⁰

V obecné rovině tak bude platit, že i ty jevy, které by byly i nadále považovány za dobra, tj. vlastně jako hodnoty, mohou zde být obětovány ve prospěch účinnější možnosti provedení změny a nastolení stavu, který bude pokládán obecně za spravedlivější, pokud by představovaly možnou překážku právě ve vztahu k možnosti provedení této změny. I v tomto případě tak může dojít k zániku regulativního působení hodnotového rámce společnosti, který tak přestane fungovat jako limitující faktor ve vztahu k možnému obsahu lidského měti.

Existující výrazná nespokojenost nemusí však vždy vést pouze k vzniku revolučních nálad jako volání po novém začátku. Důvodem společenské krize může být za určitých okolností extrémní hospodářský pokles a s ním související ztráta pracovních míst a sociálních jistot, ztráta území ve prospěch jiného státu, vznik vnitřní nestability apod. V těchto situacích to nebude samotný společenský řád, proti čemu se bude nespokojenost obracet, ale právě tyto konkrétní negativní jevy. Bude zde tedy absentovat volání po změně samotného společenského řádu (byť situace krize může vést k určité radikalizaci nálad). Z existence konkrétních problémů, které bude nutno řešit, se však může objevit volání po potřebě určitých mimořádných opatření k řešení dané situace.

---

způsobem uspořádal poměry ve státě (Klokočka, V.: Ústavní systémy evropských států, 2. vydání, Linde, Praha, 2006, str. 267).

⁴³⁰ Rusko roku 1917 nebylo vyspělým průmyslovým státem, přičemž předpokladem k možnosti přechodu k decentralizované socialistické demokracie jako cílového stavu, mělo být právě to, že k tomuto přechodu může dojít pouze ve nejvyspělejších průmyslových státech. Reakcí na tento rozpor byla „revoluci shora“, snaha o rychlou řízenou industrializaci, která si však vyžadovala centrální řízení a šla samotnou svou podstatou proti podobě společenského uspořádání, které bylo zamýšleno jako výsledné a žádoucí (viz k tomu in: Svensson, P.: Teorie demokracie, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 1995, str. 104-5). Tento postup se nicméně jevil jako přijatelný právě jako prostředek k dosažení zamýšleného stavu, s nímž by reálně panující režim byl neslučitelný, aniž by to nutně muselo znamenat vzdání se úmyslu vybudování decentralizované socialistické demokracie.

V případě revolučních situací, pokud tyto budou spojeny s konkrétní vizí přestavby společnosti, resp. zejména s představou realizace utopických vizí o uspořádání společnosti či radikální představou přestavby, která se rozměrem zamýšlené změny utopickým vizí přinejmenším blíží, může v extrémním případě snaha o realizaci této vize vést až ke vzniku totalitní společnosti jako nejvyhrocenější formy autokratismu vlády nad celou společností.⁴³¹ Důvody této skutečnosti byly již uvedeny výše. Právě vzhledem k rozsahu zamýšlené přestavby se může jevit jako legitimní požadavek nejen odstranění všech překážek uskutečnění změny ale zároveň i mobilizace všech zdrojů pro její realizaci.⁴³²

V případě společenských krizí, kde koncept nového začátku a přestavby společnosti chybí, je situace jiná, když zde se jedná pouze o potřebu nerušené možnosti veřejné moci prosazovat opatření, jež uzná za nezbytná k řešení dané situace. Nehrozí zde tedy vznik totalitního režimu, může však zde být otevřená cesta k autoritativnímu režimu.⁴³³

Zdrojem volání po řešení dané situace je zde nespokojenost stejně jako je v případech revolučních zvrátů tato zdroj volání po novém začátku. Existují různé výměry svobody. Je celkem obvyklé chápat svobodu jako sféru absence vnějšího donucení.⁴³⁴ Podle jiného výměru však lze svobodu chápat i jako existenci souladu mezi tím, co je chtěno a čeho lze dosáhnout. V tomto smyslu „být svoboděn znamená chtít to, co mohu, přát si co musím, a nikdy netoužit po tom, čeho nemohu dosáhnout“.⁴³⁵ Nespokojenost jako rozdíl mezi stavem, na který společnost aspiruje (tj. tím co je chtěno) a tím, co se jeví jako reálné za dané situace dosáhnout, je tedy rovněž zdrojem nesvobody v tomto druhém smyslu. Použití vymezení svobody jako absence významných rozporů mezi aspirací a realitou zde není samoúčelné. Pokud zde totiž bude docházet ke konfliktu mezi oběma uvedenými vymezeními svobody, resp. jejího zajištění, tj. existencí sfér prostých donucení či ingerence veřejné moci a na druhé straně řešením příčin nespokojenosti cestou ponechání vyšší volnosti možnosti ingerence veřejné moci, alespoň v některých situacích, tento druhý způsob zajišťování svobody může nabýt převahy a bude odsouhlasen i za cenu ztráty velké části individuální svobody.

Absence individuální svobody bude rovněž představovat důvod k nespokojenosti. V rámci vzájemného poměřování zde však požadavek uspokojení jiného zájmu může v některých případech nabýt převahu a individuální svoboda může být obětována. V obecné rovině pak platí, že představuje-li hodnotový rámec omezení možnosti výkonu veřejné moci,

---

⁴³¹ Adamová, K., Křížkovský, L.: *Základy politologie*, C.H.BECK, 2004, str. 217

⁴³² Aron, R.: *Demokracie a totalitarismus*, str. 162

⁴³³ K pojmům totalitního a autoritářského režimu a k jejich vzájemným rozdílům srovnej in: Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*, Všehrd, Praha, 1995, str. 124-5

⁴³⁴ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: citované dílo, str. 209

⁴³⁵ Bauman, Z.: *Individualizovaná společnost*, Mladá Fronta, Praha, 2004, str. 85

může se samotné toto omezení jevit jako nežádoucí za situace, kdy je pocíťována akutní potřeba odstranění příčiny nespokojenosti. I v této situaci tak hodnoty, které odporují pocíťované potřebě volnosti výkonné moci budou ztrácet svou regulativní schopnost.

7.6 Nebezpečí trvalosti „dočasných“ řešení

Představa tranzitivnosti, jak tato bude dána v případě snahy o vybudování nového modelu společnosti, přitom může být dána i v případě poskytnutí mimořádných pravomocí k řešení společenské krize, tak jak je zde tento pojem chápán. Obdobně jako v případě přechodné fáze směřující k dosažení lepší společnosti jako vyšší etapy vývoje tak i zde mohou být uznány za legitimní i takové prostředky, jejichž použití by již nebylo akceptovatelné ve fázi, která je vnímána jako cílová. Důvodem je skutečnost, že tyto prostředky mohou být legitimovány pouze svým potenciálem přispět k dosažení vyšší vývojové společnosti za předpokladu přechodnosti svého použití. Tranzitivní charakter může příslušet i právnímu řádu jako celku, kterému může příslušet buď úloha pouhé stabilizace stávajícího řádu a nebo aktivní úloha při budování či pokusu o budování řádu nového.⁴³⁶ V těchto dvou případech se jedná o dva typově odlišné druhy práva a odlišujícím prvkem je zde právě sledovaný, resp. deklarovaný účel.⁴³⁷ V případě, kdy právu není přiřkládán tranzitivní charakter, není tu dán jeden významný účel, kterého je nutno dosáhnout a který má zároveň dočasný charakter (je-li účelem práva sloužit jako prostředek moderace při přechodu do „vyšší“ vývojové etapy, vybudování nové společnosti apod. je tento účel časově omezen již ze své podstaty). Stávající společenské uspořádání lze tak považovat na jedné straně za definitivní či cílové, resp. podléhající pouze pomalým evolučním změnám ale zároveň i časově nikoli chtěně omezené. Obdobná situace bude i v případě existující společenské krize, která je zde chápána jako existence konkrétního problému k jehož vyřešení bude společnost ochotna akceptovat mimořádná opatření. I v tomto případě tedy bude dán prvek dočasnosti. Předpokládá se vyřešení daného problému, což je tedy situace, která je očekávána v nějaké konkrétní době v budoucnosti, která sice nemusí být předem přesně určena s jistotou se však předpokládá, že takováto doba přijde. Ve vztahu k danému problému se tedy předpokládá, že ten bude vyřešen (bude vyřešen problém hospodářské krize, masové nespokojenosti, stát nabude zpět ztracené mocenské postavení apod.), daných mimořádných opatření tak již nebude potřeba a poměry

---

⁴³⁶ Pokud tedy tzv. socialistickému právu byl připisován tranzitivní charakter, když jeho účelem bylo napomoci při přechodu k „vyšší“ společensko výrobní formaci, v případě práva států tehdejšího západního bloku tento tranzitivní prvek chyběl a jeho účel byl spatřován pouze v udržování daného společenského řádu a společenských vztahů (Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva a její kritéria, Právník 4/1979, str. 367).

⁴³⁷ Viz k tomu in: Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, str. 22

ve společnosti bude možno upravit jiným definitivním způsobem (předpokládá se zde tedy přechod z fáze tranzitivní do fáze udržování existujícího společenského uspořádání).

Ve vztahu k opatření, která byla přijata jako dočasná a směřující k účelu, který je považován za legitimní a zároveň mu bude přisuzována prioritní pozice mezi všemi účely, zde nemusí být dán požadavek, aby se jednalo o opatření, které by zajistilo vyvážené naplňování všech hodnot, jejichž naplňování se jeví jako nezbytné v dlouhodobé perspektivě. Je tu tedy představa o nutnosti dočasné jednostranné preference určitých hodnot, resp. dober, přičemž podmínkou akceptovatelnosti této preference je zde právě představa dočasnosti. Na rozdíl od tohoto dočasného režimu by totiž ve vztahu k definitivnímu a trvalému režimu byla opět požadována vyváženost jednotlivých hodnot. Samotná existence tohoto dočasného režimu je zde přitom vnímána jako prostředek k dosažení stavu, kdy bude možno obnovit vyváženost, resp. kde budou saturovány všechny potřeby (v rámci tohoto přechodného režimu mohou být vzhledem k pořadí priorit uskutečňování některých potřeb, byť jenom dočasně obětováno).

Předpoklad dočasnosti může hrát svůj vliv ve vztahu k otázce akceptovatelnosti přijetí mimořádných opatření či způsobu uspořádání poměrů ve společnosti. Pokud se však možnost užívání mimořádných opatření, které budou zpravidla svěřeny moci výkonné jako té, která může nejpružněji reagovat na aktuální situaci, v rámci řešení problémů vytyčených k řešení osvědčí, hrozí, že možnost užívání těchto opatření, se může jevit jako vhodné ponechat i do budoucna. Těm, kdo danou společenskou krizi zvládli vyřešit, navíc může být na základě tohoto přičítána i charismatická autorita jako osobám mimořádně schopným, které by se jevilo spíše nežádoucí omezovat ve způsobech řízení společnosti. Může se zde projevit tzv. „normativní síla faktického“⁴³⁸ a na základě pozitivního dojmu se zvládnutím dané krize může v extrémním případě dojít i k posunu hodnotové hierarchie, v tom smyslu, že hodnotám, které se v mimořádných dobách neprosadily vzhledem k nutnosti překlenutí společenské krize bude do budoucna zcela upírána povaha hodnot.⁴³⁹

7.7 Principy, které se nepoměrují

Jak již bylo uvedeno výše, z představy objektivního poznání kauzalit ve vnějším světě, resp. z nespokojenosti jako reakce na ať již objektivně existující či pouze subjektivně

---

⁴³⁸ Viz k tomuto pojmu in: Jellinek, G.: Všeobecná státovéda, Jan Leichter, Praha, 1906, str. 360

⁴³⁹ Zde se opět bude projevovat paralela mezi představou způsobilého prostředku k dosahování individuálních účelů a áboženskou vírou. Pokud „příklad, který se vymkl vší pravděpodobnosti“, kdy se splnila skálopevná víra Izarijášova, že Bůh nenechá padnout Jeruzalém do rukou asyrskému vojsku, položila základ neotřesitelného postavení tohoto Boha i jeho proroka (Weber, M.: Sociologie náboženství, str. 151), jedná se zde o jednoznačnou paralelu v osvědčení se poskytnutí mimořádných pravomocí moci výkonné, omezení některých práv apod.

pocitovaný konkrétní důvod této nespokojenosti, vyplývá výjimečné postavení úkolu realizace objektivně poznaného dobra. Toto může mít podobu dobra, představa jehož poznání bude vyplývat z představy poznání kauzálních vztahů ve vnějším světě, resp. typicky vytvoření nové spravedlivější společnosti, k čemuž se zdá, že cesta je již známa, nebo vyřešení konkrétního problému, jenž představuje důvod extrémní nespokojenosti a tím i společenské krize. Lze zde tedy hovořit v obou případech o existenci jakéhosi „velkého úkolu“, kterému je nutno přiznat prioritu před všemi ostatními. Důsledkem výskytu tohoto výjimečného úkolu, možnost jehož zvládnutí si zpravidla vynutí preferenci jedné konkrétní hodnoty či několika málo hodnot na úkor ostatních, bude i relativní pokles váhy a s ním i pokles, resp. ve výjimečných případech až ztráta potenciálu regulativního působení těchto ostatních hodnot.

Jak bylo uvedeno výše, situace předpokladu tranzitivnosti je typická jak pro představu nutnosti vybudování nové, lepší společnosti tak pro představu nutnosti řešení konkrétního úkolu, jemuž bude přičítána naprostá priorita. Důsledkem tohoto posunu vzájemné váhy hodnot a nutnosti preference hodnoty spojené s posunem do další fáze vývoje nebo vyřešením společenské krize, může tedy dojít k tomu, že daná hodnota se vzhledem ke své relativní váze ve vztahu k ostatním hodnotám s nimi nepoměřuje a de facto automaticky je jí dána přednost vždy, kdy by se dostala do konfliktu s jinou hodnotou.⁴⁴⁰ Ve vztahu k ní konkurenční hodnoty tak alespoň v případě kolize s ní ztrácí schopnost regulativního působení. Pokud hodnoty jsou dobra, ve vztahu k nimž principy představují formulaci toho, co má být učiněno, aby bylo dané dobro realizováno,⁴⁴¹ lze najít analogii v oblasti principů, které se fakticky nepoměřují.

Podle Alexyho nikoli vše, co je jako principy označováno, lze skutečně za princip považovat, resp. toto splňuje kritéria pro to být principem.⁴⁴² Typickým příkladem, kdy se jedná o tuto situaci jsou podle Alexyho maximy *nulla poena* či *nullum crimen sine lege*. Těmto maximám je alespoň v německé právní doktríně přičítáno výjimečně silné postavení, a ty se v důsledku toho za běžných okolností fakticky nechovají jako právní principy, ale spíše

---

⁴⁴⁰ Jiří Příbáň např. poukazuje na formalistický přístup typický pro způsob aplikace převládající v československého „socialistického práva“ (Příbáň, J.: Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturálních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-89, in: Malý, K, Soukup, L. (eds.): Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, Karolinum, Praha, 2004, str. 66-67). Byl-li zde dán předpoklad povahy práva jako nástroje, resp. jen jednoho z nástrojů k postupnému dosažení konečného cíle vybudování komunistické společnosti, pak pokud zároveň platné právo bylo hodnoceno jako nastavené adekvátně ve vztahu k dosahování tohoto cíle, jiné hodnoty, než již v tomto zákoně promítnuté se zde nemohly prosadit.

⁴⁴¹ Aarnio, A., Peczenik, A.: On Values. Universal or Relative?, in: Ratio Juris, roč. 9, č. 4 (prosinec 1996) , str. 325

⁴⁴² Alexy, R.: Recht, Vernunft, Diskurs, Frankfurt nad Mohanem, Suhrkamp, 1995, str. 205

jako typická právní pravidla ve smyslu, jak tento pojem používá Robert Alexy.⁴⁴³ Pokud se totiž principy na rozdíl od pravidel neaplikují způsobem všechno nebo nic,⁴⁴⁴ resp. z relevance principu pro daný případ nelze bez dalšího dovozovat, že to, co daný princip požaduje má být skutečně v tomto rozsahu skutečně učiněno⁴⁴⁵, ve vztahu k obsahu těchto maxim bude platit příkaz jejich aplikace způsobem, který je typický spíše pro pravidla.

I v případě těchto maxim nicméně zůstává zachován potenciál být poměřován a reálně co do rozsahu své aplikace omezen v případě naprosto výjimečných situací, které takovýto postup ospravedlní. Ve vztahu k otázce potrestání zločinů představitelů států Osy (zejména Německa a Japonska), jichž se dopustili v průběhu druhé světové války, nevznikl rozpor o nutnosti jejich potrestání.⁴⁴⁶ Otázka, zda zde došlo k porušení maxim *nulla poena a nullum crimen sine lege* sice může být předmětem sporu,⁴⁴⁷ jedná se nicméně o případ situace, kdy poměrování těchto maxim ve vztahu k jiným principům a případně i upřednostnění těchto jiných principů mohlo být zcela na místě.

Situace představy poznání objektivních zákonitostí vývoje, a z ní vyplývající představa nutnosti prosazování a preference konkrétní hodnoty, resp. společenské krize, kde prosazování určité konkrétní hodnoty se jeví jako nezbytné, tj. absentuje zde legitimní alternativa k tomuto postupu, znamená obdobně jako v případě výše uvedených maxim to, že se tato hodnota nepoměřuje s ostatními hodnotami. Důsledkem je zde faktická nemožnost výskytu „obtížných případů“.

Razova koncepce autority chápe autoritativní rozhodnutí jako takové, které je učiněno na základě uvážení všech „závislých důvodů“, které jsou do tohoto rozhodnutí již promítnuty, přičemž toto promítnutí podmiňuje povahu rozhodnutí jako důvodu jednání, které nahrazuje „závislé důvody (viz výše). Existence konkrétního pravidla vylučuje tedy alespoň pro daný

---

⁴⁴³ K různému způsobu užívání pojmů norma a pravidlo viz in: Holländer, P.: Filozofie práva, str. 143-145

⁴⁴⁴ Alexy, R.: On Structure of Legal Principles, in: Ratio Juris, roč. 13, č. 3 (září 2000), str. 296

⁴⁴⁵ Alexy, R.: A Theory of Constitutional Rights, str. 57

⁴⁴⁶ V rámci poválečných debat na půdě právní teorie a filozofie vznikaly sice na toto téma diskuse, ty se však vztahovaly spíše k otázce metody dosažení trestu, než samotné skutečnosti, že trest za uvedené činy by měl být uložen (viz k tomu např. in: Hart, H., L., A.: Positivism and Separation of Law and Moral, str. 619). Dokonce i Hans Kelsen, který jinak trval na nutnosti odlišování mezi právem a spravedlností (viz např. in: Kelsen, H.: What Is the Pure Theory of Law?, in: Tulane Law Review 34, str. 273), zdůrazňoval, že hodnotový soud má vždy subjektivní charakter (Kelsen, H.: General Theory of Law and State, New Jersey, 1999, str. 11) a nemožnost odhalení konkrétního obsahu spravedlnost (Kelsen, H.: in: What is Justice? Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, str. 23-24), argumentoval v této souvislosti požadavky spravedlnosti a připouštěl možnost použití retroaktivních zákonů, na jejichž základě by mohlo dojít k postihu těchto činů (viz in: Haldemann, F.: Gustav Radbruch vs. Hans Kelsen: A Debate on Nazi Law, in Ratio Juris, roč. 18, č. 2 June 2005, str. 169-170)

⁴⁴⁷ Robert Alexy např. odmítá, že by se v tomto případě jednalo o retroaktivitu (viz k tomu in: Alexy, R.: A Defence of Radbruch's Formula, in: Dyzenhaus, D. (eds.) Recrafting the Rule of Law: The Limit of Legal Order, Hart Publishing, Oxford Portland Oregon, str. 37)

případ možnost aplikovat právní principy,⁴⁴⁸ neboť ty byly již vzaty v potaz a ve své optimalizované podobě do obsahu pravidla promítnuty. Vzhledem k obecné povaze pravidel, které mají být aplikovány nikoli pouze na jeden konkrétní případ, ale na všechny případy podobného druhu však jejich autoritativní povaha ve výše uvedeném smyslu předpokládá (pokud bude ponechána stranou možnost, že pravidlo bude pro použití v daném konkrétním případě adekvátní čistě na základě nahodilosti), že všechny relevantní skutečnosti byly do podoby tohoto pravidla promítnuty, tj. vlastně, že tvůrce daného pravidla mohl výskyt těchto skutečností jako ve vztahu k danému případu relevantních předvídat. V situaci, kdy konkrétní případ již bude natolik odlišný od toho, který tvůrce pravidel měl patrně na mysli, že již obsah tohoto pravidla nebude možno považovat za uvážení všech relevantních skutečností ve vztahu k tomuto případu, ve vztahu k jednání v konkrétním případě již nelze chápat dané pravidlo jako autoritativní důvod jednání.

Samotná skutečnost rozhodnutí autority ve skutečnosti bude představovat důvod jednání pouze v poměrně úzce vymezené skupině případů, kdy budou dány právě ty konkrétní okolnosti, které ve svém uvážení předpokládal tvůrce daného pravidla nebo se od nich budou lišit jen naprosto nepatrně. Byť i jen málo významný rozdíl by zde znamenal, že tento důvod závaznosti autoritativního rozhodnutí konstituující pravidlo se nepoužije, což však bez dalšího neznamená, že pravidlo nemá být v daném případě aplikováno. Důvodem aplikace tu však nebude autoritativní povaha daného pravidla, neboť ta v případě odlišných podmínek, než jaké tvůrce pravidel předpokládal, nebude dána. Konkrétní pravidlo však může být v daném případě aplikováno na základě analogie. Důvodem k aplikaci pravidel zde pak bude požadavek na dodržení formální spravedlnosti, tj. stejného, resp. obdobného postupu ve stejných případech, ale zejména hodnota právní jistoty.⁴⁴⁹ V případech, kdy se budou konkrétní okolnosti případu lišit natolik výrazně, že hodnota formální spravedlnosti a právní jistoty již vzhledem k obsahové nevhodnosti pravidla nebude zakládat dostatečně silný důvod k jeho aplikaci ani na základě analogie, bude tento případ rozhodnut na základě principů, jejichž optimalizací se bude hledat univerzalizovatelné řešení.

---

⁴⁴⁸ Hage, J., Peczenik, A.: Law, Morals and Defeasibility, in.: Ratio Juris, roč. 13, č. 3, září 2000, str. 310

⁴⁴⁹ Hodnota formální spravedlnosti zdá se zde bude mít pouze podpůrný charakter ve vztahu k hodnotě právní jistoty, již zde bude primárně sloužit. Požadavek dodržení formální spravedlnosti je zde totiž spojen s možností vybudování řádu.

7.8 Relativní křehkost demokracie

Výše bylo nastíněno nebezpečí, které v sobě skýtá představa dosažení objektivního poznání podstaty jevů ve vnějším světě, resp. zákonitostí společenského vývoje a nutnosti existence ničím nelimitované možnosti dosahování dobra podle těchto představ. Demokracie, resp. demokratické uspořádání společnosti, které implikuje relativní pojetí hodnot, názorovou pluralitu a možnost vedení diskursu jako prostředku nacházení řešení praktických problémů⁴⁵⁰ a v tomto smyslu je systémem otevřeným,⁴⁵¹ je s tímto přístupem neslučitelná, když vedení diskursu je ze své podstaty neslučitelné s představou určité jediné pravdy.⁴⁵² Demokracie tak v tomto smyslu může představovat určitý způsob ochrany právě před uvedeným nebezpečím.

Příklady z dějin však na druhé straně ukazují, jak může být demokracie křehká v situaci společenské krize, jak je tento pojem používán výše, a to zejména pokud není v rámci dané společnosti hluboce zakořeněna. Má-li proto být demokracie schopna překonat i případné společenské krize, nepostačí zde existence specifické procedury (pravidla diskursu lze právě chápat jako pravidla určité procedury⁴⁵³), bez toho, že by zde byla dána i víra v demokratické hodnoty a ideály. Společenské krize spojené s voláním po silném vůdci s mimořádnými pravomocemi, který by aktuální problémy vyřešil, nebo hrozbu revoluce spojenou s voláním po radikální změně společenského uspořádání, která by vzhledem k rozsahu této přestavby vyžadovala mobilizaci všech sil a odstranění všech překážek takové přestavby, tak zřejmě bude demokracie schopná překonat pouze tehdy, jestliže „je ve společnosti široce akceptován a je účinný systém obsahových postulátů a jestliže v této společnosti existují demokratické zvyklosti jakož i hodnotový cit pro demokratické ideály“.⁴⁵⁴ Pokud společenská krize nebo hrozba revoluce je spojena vždy s akutním pocitem nespokojenosti, může tato znamenat výzvu pro přežití samotného demokratického uspořádání. Zde bude pochopitelně hrát svou roli i stupeň této nespokojenosti, přičemž nelze podceňovat ani možnost ideologického a propagandistického působení sil usilujících o změnu, právě víra ve význam demokratických hodnot zde bude představovat ochranu před možností přechodu k nedemokratickému režimu, resp. jakousi „deformační zónu“, jež musí být překonána dříve, než může být staré hodnotové uspořádání (paradigma) nahrazeno novým.

---

⁴⁵⁰ K diskursivnímu pojetí demokracie např. viz in: Habermas, J.: *Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1996, str. 132an.

⁴⁵¹ K tomu viz in: Weinberger, O.: *Alternativní teorie jednání*, Filosofia, Praha, 1996, str. 224an.

⁴⁵² Viz k tomu in: Alexy, R.: *Discourse Theory and Human Rights*, in: *Ratio Juris*, roč. 7, č. 3 (září 1996), str. 215

⁴⁵³ Viz in: Alexy, R.: *Discourse Theory and Human Rights*, str. 219

⁴⁵⁴ Weinberger, O.: *Alternativní teorie jednání*, Filosofia, Praha, 1996, str. 220

Robert Alexy ve vztahu k Radbruchově formuli poukazuje na fakt, že její význam se omezuje toliko na období nástupu zločinného režimu nebo období, kdy již byl tento režim odstraněn.⁴⁵⁵ Zde přitom nejde o pouhou faktickou nemožnost použití Radbruchovi formule ze strany orgánu aplikace práva (již ustavený „zločinný“ režim např. může cestou personálních změn na pozicích soudců zajistit, že právo bude vykládáno způsobem, který mu vyhovuje a použití Radbruchovi formule tím vyloučit). Větší problém zde zřejmě, a není zjevné, zda-li si Alexy tento problém uvědomuje, zde bude totiž za situace, kdy již společnost fakticky ovládána „zločinným“ režimem, představovat hrozící posun v hodnotové orientaci členů dané společnosti, o niž bude tento režim usilovat ve snaze, aby jej sami členové této společnosti uznali za legitimní.

Radbruch řeší konflikt mezi spravedlností a právní jistotou tak, že pozitivnímu právu má být dána přednost a má být aplikováno i tehdy, pokud toto právo je nespravedlivé a nepřináší užitek, pokud konflikt mezi zákonem a spravedlností nedosáhne netolerovatelné úrovně.⁴⁵⁶ Radbruch přitom přiznává obtížnost vedení jednoznačné dělící linie mezi případy zákonného bezpráví a zákony, které budou i navzdory své nespravedlnosti platné. Jednoznačná však bude podle něho situace tam, kde absentovala aspirace na hodnotu spravedlnosti, „kde rovnost, jádro spravedlnosti je při vydávání zákonů vědomě zrazena, tento zákon není pouze „špatné právo“, ale postrádá zcela povahu práva. Právo včetně pozitivního práva nemůže být definováno jinak než jako systém a nástroj, jehož samotným smyslem je sloužit spravedlnosti.“⁴⁵⁷ Podle Radbrucha k charakterovým rysům Adolfa Hitlera, který se díky svému vlivu stal duchem pronikající celé nacionálně socialistické „právo“ patřila rovněž i absence jakéhokoli smyslu pro pravdu a pro rozlišení dobrého a zlého. V případě nacionálně socialistického „práva“ tak bylo úmyslem od samého počátku zacházet s rovnými případy nerovně. Tyto zákony tedy nejsou pouze nespravedlivým právem, ale v jejich případě se vůbec o žádné právo nejedná.

Podle Roberta Alexyho, na čemž rovněž staví část své argumentace proti retroaktivní povaze jejího použití, nikoli nutně každá nespravedlnost ale extrémní nespravedlnost je dostatečně zjevná a seznatelná pro každého. Tak podle Alexyho, „neboť nespravedlivost byla snadno rozpoznatelná již v době, kdy byl čin spáchán, a protože v tomto ohledu nespravedlnost byla natolik extrémní a proto zjevná, že každý ji mohl snadno rozpoznat, tyto normy nebyly již ani v době spáchání činu právem, které by mohlo vést k vyloučení trestní

---

⁴⁵⁵ Alexy, R.: *The Argument from Injustice*, str. 50

⁴⁵⁶ Radbruch, G.: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law*, str. 7

⁴⁵⁷ tamtéž

odpovědnosti. Právní situace není proto měněna retroaktivně, ale spíše dochází k prostému určení toho, jaká byla právní situace v době spáchání činu“.⁴⁵⁸

Právě toto tvrzení zjevnosti nespravedlivé povahy konkrétní úpravy však může být sporné⁴⁵⁹. I kdyby totiž právo objektivně právo v mysli normotvůrce nesledovalo žádný legitimní cíl, nemělo být prostředkem k dosahování dobra a v tomto smyslu by se blížilo právu tzv. dravého řádu, toto právo může být předmětem autonomního přezkumu ze strany svých adresátů. V nově nastalých poměrech je pravděpodobné, že bude dána snaha běžných, tj. neprivilegovaných adresátů v rámci daného režimu přijímaných norem adaptovat se na nové podmínky. Proces socializace jako nikdy nekončící adaptace na změnu vnějších podmínek v sobě zahrnuje i možnou změnu normativního, resp. hodnotového rámce dané společnosti. Z altruismu jako reálného motivu lidského chování zároveň bude vyplývat i tendence za situace, kdy dané uspořádání nelze reálně změnit, nejen se na ně adaptovat, nýbrž i snažit se jej interpretovat jako legitimní a s altruismem jako motivem lidského chování slučitelné (tzv. normativní síla faktického⁴⁶⁰ tak v tomto smyslu představuje právě pouze dílčí projev altruismu). Altruismus jako motiv chování je přitom slučitelný s různými způsoby vzájemného hierarchického uspořádání hodnotového systému. Skutečnost, že představa hodnotového systému nebyla vůbec přítomna v mysli tvůrce práva a byla de facto až uměle konstruována v představách adresáta právních norem případně orgánu aplikujícího právo, zde přitom nehraje roli.

Ve vztahu k možnosti socializace a s ní spojené změny hierarchie hodnot jako adaptace na podmínky nastalé nově po nástupu nového režimu, značný význam zde bude připadat možnosti ideologického či propagandistického působení, jímž se politická moc bude snažit ovlivnit hodnotovou orientaci ovládaných.⁴⁶¹ V rámci tohoto působení pak může být dána právě snaha nabídnout vnitřně konzistentní hodnotový systém zdánlivě předpokládající určitou podobu rovnovážného bodu, byť reálně „právo“ zde může být tvořeno nezávisle na kategorii obecného blaha čistě podle potřeb představitelů politické moci. Toto může být ze

---

⁴⁵⁸ Alexy, R.: *The Argument from Injustice*, str. 61

⁴⁵⁹ Pokud podle G. H. von Wrighta právě rozdíly emotivních postojů či kulturní rozdíly, tj. v obecné rovině rozdíly v hierarchii hodnot, představují důvod k odmítnutí diskursivní etiky jako způsobu nalezení správné odpovědi na otázky dobra a zla (viz k tomu in: Wright, G., H., von, Aarnio, A.: *On Law and Morality. Dialogue*, in *Ratio Juris*, roč. 3, č. 3 (prosinec 1990), str. 330), bude totéž platit i v případě otázky posouzení míry nespravedlnosti či samotné otázky nespravedlnosti, resp. budou tyto důvody zakládat alespoň důvod k relativizaci předpokladu bezpochybné možnosti rozpoznatelnosti extrémní nespravedlnosti ze strany každého, tj. i toho, kdo uvnitř daného systému žije a je jím ovlivněn.

⁴⁶⁰ Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*, Jan Leichter, Praha, 1906, str. 360

⁴⁶¹ Smyslem působení politické ideologie zde je legitimovat existující moc v očích ovládaných a alespoň zčásti tak nahradit nutnost donucení pomocí jiných prostředků donucení, zejména pomocí represe (Neubauer, Z.: *Státověda a teorie politiky, Sociologické nakladatelství*, Praha, 2006, str. 91). Tento rys lze považovat za obecně společný všem politickým režimům a výjimku tedy v tomto smyslu nebudou představovat ani totalitní režimy.

strany reálných držitelů politické moci, kteří v rámci diktatury či totalitní společnosti budou patrně držiteli i monopolu držby prostředků propagandy podporováno v rámci zločinného režimu i snahou o takový způsob ovlivnění v rámci dané společnosti vyznávané hodnotové soustavy, v níž by byly vyznávané hodnoty nahrazeny antihodnotami. Ty lze chápat jako jevy, které jsou prosazovány na místa stávajících hodnot, aby je nahradily, aniž by jim těmi, kdo se je pokouší na tato místa prosadit byla reálně přisuzována užitečnost.⁴⁶² Pokud bude tato snaha úspěšná, bude to mít dopady na konkrétní vnímání podoby rovnovážného bodu, jak bude toto v rámci dané společnosti vyznáváno. Úspěšné nahrazení hodnot antihodnotami v reálně vyznávaném systému hodnot tak bude mít své dopady i na vnímání konkrétního vládnoucího režimu, kterému za dané situace může být považován za legitimní i kdyby ve skutečnosti měl podobu „dravého řádu“.

Výše bylo uvedeno, že pokud je zde dáno přesvědčení o dosažení poznání objektivní pravdy, bude to altruismus, resp. altruistická snaha o realizaci dobra, co způsobí, že potenciál lidské krutosti nebude znát mezí, pokud se tato bude jevit jako nezbytná pro realizaci daného dobra. Zároveň, jak bylo toto rovněž demonstrováno výše, i rozpoutání Holocaustu by zřejmě nebylo správné hodnotit jako svévolnou snahu o co největší krutost ve vztahu k příslušníkům židovského etnika. Soudy, které na adresu nacistického režimu vynášší Gustav Radbruch, podle něhož u Adolfa Hitlera absentovala jakýkoli smysl pro pravdu i pro rozlišení dobra a zla, což se projevovalo i v obsahu v obsahu konkrétních zákonů přijatých a aktů aplikace práva vydaných za doby trvání tohoto režimu, takže u těchto zcela absentovala aspirace na spravedlnost, představují soudy vynášené vnějším pozorovatelem. Pokud by se jednalo o soudy vynášené těmi, kdo reálně v daném systému žili a byli ovlivněni snahou o propagaci nacistického vidění světa, ty by zřejmě byly odlišné. Jsou-li pravdivá tvrzení, která byla uvedena ve vztahu k důvodům, které vedly k Holocaustu, ten nepředstavoval konkrétní projev nacistického režimu jako „dravého řádu“, jak byl tento pojem zaveden výše. Představitelé nacistického režimu zřejmě reálně věřili, že Židé představují reálné nebezpečí a v tomto smyslu měli představu o dosažení absolutní pravdy. I v rámci reálného „dravého řádu“ si však lze představit, že ačkoli by skuteční držitelé moci představu poznání absolutní pravdy neměli a určitá konkrétní opatření by byla u nich čistě pouze výsledkem snahy o realizaci vlastního prospěchu, v rámci snahy o udržení moci a jejího ospravedlnění by tito mohli usilovat o to, aby určitá fiktivní uměle vytvořená představa poznání objektivní pravdy a tím i objektivních

---

⁴⁶² S pojmem „antihodnoty“ operuje V. Čermák (Čermák, V.: Otázka demokracie, Nakladatelství Olomouc, Olomouc, 1998, str. 11) a chápe je jako jevy, které se „negativní společenské síly“ snaží prosadit proti hodnotám s účelem dosažení inverzních obsahů stávajícím hodnotám.

vztahů mezi jevy ve vnějším světě byla akceptována těmi členy dané společnosti, kteří tvoří ovládanou vrstvu. Příslušníci ovládané vrstvy pak opatření reálných držitelů moci, kteří by jimi sledovali pouze vlastní prospěch a skutečně u nich nebyl dán žádný smysl pro pravdu či rozlišení dobrého a zlého, pak mohou reálně vnímat jako jediná možná opatření, která jsou nutná k uskutečnění domněle poznaného objektivního dobra či jako prostředek čelení ze své podstaty fiktivnímu nebezpečí. I zde se přitom může potenciálně projevit paradigmatický charakter víry v poznání objektivní pravdy, jak byl tento popsán výše.

V tomto případě se již jeví zjevné, že pokud by se reálně podařilo dosáhnout toho, že v rámci dané společnosti bude fakticky vyznávána víra v již dosažené objektivní poznání, tato skutečnost bude mít dopady na konkrétní představy o podobě rovnovážném bodu. Je-li tedy cit pro spravedlnost spojen s altruismem jako motivem lidského chování, lze zde úspěšně pochybovat, zda-li extrémní nespravedlnost bude reálně vždy rozpoznatelná, neboť ta implikuje rozpor s požadavky altruismu. Zde však naopak činy, které by byly vnějším pozorovatelem hodnoceny jako extrémně nespravedlivé mohou se jevit tomu, kdo již danou podobu rovnovážného bodu akceptoval jako jediné možné slučitelné s požadavky altruismu. I zde se přitom může projevit paradigmatický charakter víry, který se může vztahovat i k této situaci. Představa dosažení objektivního poznání, byť fiktivně navozená, může být reálně opuštěná až v situaci, kdy již se tato představa bude jevit jako naprosto neudržitelná.

V rámci právního řádu i systému státní moci demokratického státu existují různé pojistky, ať již se jedná o v ústavě nastavený systém dělby moci, pravidelné konání voleb, soudní kontrolu výkonu moci či právo na odpor jako nejzazší možnost reakce na odstraňování demokratického charakteru státu. V této souvislosti se používá pojem „bránící se demokracie“,⁴⁶³ který v sobě implikuje nikoli pouze akceptaci skutečnosti, že demokracie musí být schopna se bránit a bojovat za své uchování ale zároveň i reálnou vůli toto činit. Hodnotová orientace společnosti, tj. zde vlastně víra v hodnotu demokratického uspořádání, není sice pojistkou právní, představuje však jakousi poslední obrannou linii demokracie. S jejím pádem by totiž de facto padla i vůle k obraně demokracie. Pojistky zakomponované v rámci právního řádu by tak již mohly být bez odporu odstraněny.

Toto se týká i takových ustanovení právního řádu, která jsou tímto právním samotným označena jako nezměnitelná. Modelovým příkladem takových ustanovení mohou být čl. 79 odst. 3 Základního zákona či čl. 9 odst. 2 Ústavy České republiky. První z jmenovaných ustanovení bylo do Základního zákona začleněno na základě historické zkušenosti

---

⁴⁶³ Viz k tomu in: Wintř, J.: Principy českého ústavního práva, Eurolex Bohemia, Praha, 2006, str. 23

s nacistickým režimem⁴⁶⁴ a stalo se následně vzorem pro obdobná ustanovení v ústavách jiných zemí, a to včetně ústavy České republiky.⁴⁶⁵ Zakotvení takovýchto ustanovení do textů ústavních dokumentů lze chápat jako omezení moci ustavující ve vztahu k moci ustavené, která tímto omezením vázána a nemůže je překročit. Tato omezení však mohou limitovat pouze moc ustavenou nikoli samotnou moc ustavující. Jejich změna však je možná cestou revoluce, která by smetla celý stávající ústavní systém,⁴⁶⁶ která znamená, že se lid opět ujme své úlohy moci ustavující a vytvoří nový systém. Na lid v úloze moci ustavující se již nevztahují předchozí omezení, neboť ta za své podstaty na rozdíl od moci ustavené „stojí nad státem a za státem a ... nerozhoduje uvnitř státu, ale o státu.“⁴⁶⁷ Moc ustavující v tomto smyslu není ničím omezena a je čistě na jejím rozhodnutí, zda-li přijme do nově vytvářeného právního řádu rovněž i předcházející omezení vztahující se na způsob výkonu moci ustavené či nikoli. Ujímá-li se lid opětovně své úlohy zdroje moci, způsobuje tento krok právní diskontinuitu, takže nově vznikající právní řád je svou identitou odlišný od právního řádu předcházejícího.

Právě tuto diskontinuitu jako rozloučení se s předchozím právním řádem a nutnost vytvoření právního řádu zcela nového lze považovat pojistku před možností revoluční cestou zrušit stávající omezení vztahující se k moci ustavené. Tato revoluce sama nemusí mít nutně násilnou povahu, implikuje však zjevně právě hodnotové odpoutání (a i vědomý souhlas s tímto odpoutáním) od dřívějšího hodnotového řádu, který již není považován za v nových podmínkách užitečný. To je také skutečnost, která může představovat určitou psychologickou bariéru, když k tomuto krku musí být dostatečné množství politické vůle a zároveň i ochoty hledat nový zdroj legitimacy, neboť právě v důsledku tohoto odpoutání již nadále není možné čerpat z legitimacy režimu předešlého. Je-li zde však společnost vycházející fakticky ze zcela odlišné hodnotové základny, a tím de facto i společnost s jinou kolektivní identitou, tyto skutečnosti již nejsou způsobilé akceptaci diskontinuity zabránit, když společnost již je odlišná a sama sebe jako odlišnou i vnímá. Sleduje jiné účely, resp. má jinou hodnotovou hierarchii a svou situaci, resp. svou hodnotovou hierarchii bude také pravděpodobně vnímat jako natolik odlišnou, že se omezeními konstituovanými za jiné situace nebude cítit potřebu nechat omezovat.

Pokud za situace, kdy již reálně došlo k posunu v hodnotové orientaci dané společnosti, nebudou vznikat námitky proti změně těch ustanovení právního řádu, která

---

⁴⁶⁴ Holländer, P.: *Filozofie práva: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk*, Plzeň, 2006, s. 67-68

⁴⁶⁵ Wintr, J.: *Principy českého ústavního práva: Eurolex Bohemia*, Praha, 2006, s. 23

⁴⁶⁶ Wintr, J.: citované dílo, s. 24

⁴⁶⁷ Klokočka, V.: *Ústavní systémy evropských států*, 2. vydání: Linde, Praha, 2006, s. 110

dřívější ústavodárce považoval pro sebe za nepřekročitelná, v situaci, kdy budou tyto vnímány jako odporující novým potřebám mohou být snadno odstraněny či změněny i všechna ostatní ustanovení právního řádu, které by bylo možno chápat jako prostředky obrany demokratického uspořádání. Cestu této změně zde bude zřejmě otevírat právě skutečnost, že za nových podmínek, resp. za aktuální situace vnímání podmínek již demokratické uspořádání nemusí být v rámci dané společnosti považováno za vyhovující.

Právní řád sice může obsahovat pojistky proti změně demokratického uspořádání jako uspořádání, které se vzhledem k tomu, že se metodologicky zřejmě nejvíce blíží hledání prostřednictvím diskurzu a garantuje možnost plurality a vzájemného soupeření názorů,⁴⁶⁸ jeví být jako nejvíce odolné proti nebezpečí spojenému s představou poznání objektivní pravdy i před vznikem „dravého řádu“ v dané společnosti. Faktická funkčnost těchto pojistek, jak bylo demonstrováno výše je podmíněna vůlí zachovat demokratický charakter dané společnosti, která sama je podmíněna přesvědčením o schopnosti demokratické společnosti adekvátně reagovat na aktuální požadavky a potřeby. V tomto smyslu je určující pro zachování demokratického uspořádání systém hodnot, jak je tento v dané společnosti vyznáván. Takovéto uspořádání se bude osvědčovat a na základě této skutečnosti bude vznikat a petrifikovat se přesvědčení o zachování tohoto uspořádání zejména v situaci absence dlouhotrvající hlubokých společenské krize, kterou by stávající režim zjevně nebyl schopen vyřešit. Pro nedemokratické světové názory, resp. jejich velkou část je charakteristické, že mají tendenci podřídit celý život jedinému cíli,⁴⁶⁹ což je přístup, po kterém zřejmě bude právě v situacích vleklých a hlubokých společenských krizí vznikat poptávka právě vzhledem k tomu, že ty jsou spojeny s představou existence určitého konkrétního velikého úkolu, jehož vyřešení má být přiznána priorita oproti úkolům ostatním. V situaci takovéto společenské krize mohou tedy pravděpodobně vznikat tendence snažit se změnit stávající uspořádání ve prospěch jiného, které bude lépe způsobilé daný prioritní úkol řešit, což je situace, která může představovat potenciální ohrožení i pro demokratické uspořádání v rámci dané společnosti. Existence pojistek v právním řádu, které budou vyjadřovat vůli demokratické uspořádání zachovat v tomto smyslu bude ztěžovat těmto tendencím možnost se prosadit. Řešení zde však nemůže spočívat v samotném právu. Existence pojistek technického rázu, které mají zajistit možnost fungování demokratických institucí tu samo o sobě nebude dostačovat.

---

⁴⁶⁸ K tomu srovnej in: Kelsen, H.: What is Justice? in: What is Justice? Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, 1957, str. 23

⁴⁶⁹ Weinberger, O.: Alternativní teorie jednání, str. 221

Koncept „bránící se demokracie“, jak již bylo uvedeno výše, není ideologicky neutrální, ale obsahuje v sobě silnou preferenci právě k demokratickému uspořádání poměrů.⁴⁷⁰ Zdá se již téměř jisté, že ve vztahu ke stanovení správné pozice rovnovážného bodu v abstraktní rovině, existuje jediná správná odpověď, a to ta, že žádná správná odpověď neexistuje.⁴⁷¹ Vzhledem k tomu se jeví jako nezbytné uchování demokracie jako prostoru v rámci něhož se lze pokoušet o vedení diskurzu, resp. v rámci něhož je přípustné vést dialog, který je považován za smysluplný. Právě tuto možnost vedení dialogu, resp. vzájemného střetávání se vzájemně si konkurujících názorů, z nichž žádný si nemůže činit nárok na absolutní správnost, zdá se představuje cestu k nalezení optimálních řešení, resp. alespoň vyvarování se těch nejhorších. Na hodnotové uspořádání společnosti lze přitom vznášet jednoznačný požadavek, aby právě tuto pluralitu názorů umožňovalo, neboť, zdá se, pouze takovéto uspořádání společnosti může zabránit tomu, aby se právo stalo nástrojem útlaku menšin, realizace snah o realizaci absolutního dobra s výsledky obdobnými těm, k nimž vedly takovéto projekty v průběhu „krátkého století“ nebo ovládnutí společnosti čistě k vlastnímu prospěchu, jak je toto typické pro situaci „dravého řádu“. Je-li nutným účelem práva zajištění společenské reprodukce, jehož úspěšné naplňování je podmínkou efektivnosti působení práva v širším smyslu, pak právě zajištění této plurality se jeví být právě podmínkou naplňování tohoto účelu.

---

⁴⁷⁰ Český Ústavní soud toto judikoval např. ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 19/93 publikované ve Sbírce zákonů pod č. 14/1994 Sb.

⁴⁷¹ Pulido, C., B.: The Rationality of Balancing, in: Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, roč. 92 (2006), sešit 2, str. 207

Závěr:

Hodnoty jako dobra, o jejichž realizaci lidé usilují, regulují lidské chování. Hodnoty představují zároveň základní stavební kameny každého normativního řádu, jehož ostatní prvky z nich obsahově vychází, resp. jsou právě hodnotami jako dobry, o jejichž realizaci lidé usilují, alespoň částečně determinovány. Hodnotový systém společnosti představuje tak sice pouze jeden z regulativních systémů společnosti, vstupuje však do interakce i se systémy ostatními a ovlivňuje efektivnost jejich regulativního působení. Toto se týká i práva jako regulativního systému. Konkrétní podoba vyznávané hodnotové soustavy a hodnocení práva z hlediska jeho souladu s těmito hodnotami tak ovlivňuje efektivnost působení práva v užším smyslu. V tomto smyslu musí právo reflektovat určité hodnoty proto, aby mohlo regulovat lidské chování efektivně právě v tomto užším smyslu pojmu efektivity působení práva. Nutnost, aby právo reflektovalo určité hodnoty, je však dána i jako podmínka efektivnosti působení práva v širším smyslu. Úkolem, o jehož splnění jsem se v této práci pokusil, bylo tyto hodnoty identifikovat a ukázat, jakým způsobem je efektivnost působení práva v užším i v širším smyslu právě nutností reflektováním určitých hodnot podmíněna.

Je-li pojem efektivnosti působení práva navázán na pojem účelu (tento pojem dává smysl vždy pouze ve vztahu k určitému konkrétnímu účelu), účelem, na jehož splnění musí právo aspirovat, je vždy zajištění společenské reprodukce. Preference takového uspořádání vztahů ve společnosti, které bude hodnotící subjekt považovat za ve vztahu k možnosti dosahování tohoto účelu za optimální, bude představovat biologickou danost člověka a jako motiv chování i důvod regulativního působení vyznávané hodnotové soustavy. V tomto smyslu je tak snaha o zajištění společenské reprodukce jako prostředek vytvoření optimálních podmínek pro zajištění uchování a reprodukce daným hodnotícím subjektem nesené biologické nebo kulturní informace důvodem existence altruismu, poptávky po spravedlnosti i konkrétní podoby tímto subjektem vyznávané hodnotové soustavy. Právě snahu o zajištění uchování a reprodukci daným subjektem nesené informace lze sice v tomto smyslu považovat za prvotní, na venek se však tato snaha projevuje právě požadavkem naplňování účelu zajištění společenské reprodukce jako prostředku realizace tohoto prvotního účelu. V tomto smyslu lze dovodit preferenci takových společenských vztahů, které lze alespoň v rámci společnosti, s níž se daný hodnotící subjekt identifikuje, považovat jako obecný vzorec chování za slučitelné právě s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce.

Konkrétní vyznávaná hodnotová soustava, jak bylo ukázáno, může být do značné míry konvenční a v tomto smyslu konkrétní hodnoty mohou být daným hodnotícím subjektem považovány za závazné nikoli primárně na základě posouzení jejich konkrétního obsahu, ale na základě skutečnosti, že jsou v dané společnosti vyznávány, resp. jsou vyznávány alespoň v rámci určité skupiny v dané společnosti. Vzhledem k biologické podmíněnosti účelu uchování a umožnění reprodukce nesené informace, resp. zajištění společenské reprodukce přitom i akceptace tohoto uspořádání bude podmíněno tím, že hodnotící subjekt akceptuje toto uspořádání jako univerzalizovatelné za slučitelné s dosahováním účelu zajištění společenské reprodukce, resp. bude toto uspořádání pro dosahování tohoto účelu považováno za optimální.

Ze snahy o dosahování účelu zajištění společenské reprodukce lze pak dovodit poptávku po spravedlnosti jako řídicí ideji společenských vztahů, které je v tomto smyslu, co do jejich regulativního působení možno přičítat prioritní postavení mezi ostatními hodnotami. Spravedlnost představuje „metahodnotu“, která určuje i poměr mezi ostatními hodnotami. Poptávka po spravedlnosti přitom bude vznikat na základě výhodnosti jejího použití jako řídicí ideje i tam, kde nebudou dány podmínky pro působení altruismu jako reálného motivu lidského chování (nebude zde existovat vztah „přátelství v pravém smyslu“). Podmínky řešení sporů, resp. uspořádání poměrů ve společnosti obecně, které budou založeny na spravedlnosti jako řídicí ideji se v tomto smyslu budou blížit těm, které by si subjekty samy zvolily, pokud by si tyto pravidla volili sami za „závojem nevědomosti“.

Právo představuje nikoli pouze prostředek omezení negativních důsledků lidského sobectví, ale jeho působení je zároveň i nástrojem překlenutí „informačního deficitu“ na straně adresátů právních norem. S výjimkou případů, kdy bude právo působit pouze jako prostředek omezování negativních důsledků sobectví lidského (zde by tak tomu bylo většinou jen v důsledku aplikace sankcí) tak poslušnost práva jako prostředek překlenutí „informačního deficitu“ bude pro adresáty právních norem představovat prostředek, jak dosáhnout celkově lepšího výsledku, než by tomu bylo, pokud by se pokoušely o realizaci svých individuálních účelů bez jeho překlenutí. Informační deficit může mít různé podoby. Může se jednat o překlenutí pouze relativní neznalosti vztahující se k chování jednoduchých systémů. Překlenutí této neznalosti umožní s těmito systémy ve vztahu k jejich konkrétním účelům efektivně a bezpečně nakládat i neodborníkům. Jinou podobu může mít překlenutí informačního deficitu tam, kde se bude jednat o stanovení udržitelného režimu užívání statků, které jsou veřejně přístupné, resp. přístup k nimž není žádoucí a v některých případech ani

efektivně možné všem omezit. Stanovení pravidel takového režimu užívání zde může při dodržování těchto pravidel otevřít cestu k realizaci maximálního celkového užitku, který lze z těchto statků získat, aniž by jejich užívání vedlo k ohrožení jejich samotné existence a tím i možnosti jejich využívání do budoucna. Překlenutí informačního deficitu však představuje i prostředek ve vztahu k řešení tzv. koordinačního problému či tzv. věžňova dilematu. V obou těchto situacích právo má potenciál být efektivním nástrojem řešení nutnosti koordinace chování účastníků těchto vztahů. V případě nutnosti má přitom potenciál jednání v souladu s obsahem právních norem (a tedy i koordinované chování těchto subjektů) vynutit. To má zvláštní význam v případě situace věžňova dilematu, kde dosažení celkově nejlepšího výsledku je podmíněno vyloučením přítomnosti „černých pasažérů“. Toto vyloučení je právo způsobilé zajistit prostřednictvím postihu takového jednání, které je učiní pro kohokoli nevýhodným).

I pokud by bylo pravdou, že zde nebude dán žádný důvod vyžadovat poslušnost právních norem tam, kde jejich neposlušností nepřináší ohrožení pro nikoho jiného, než pro takto jednající subjekt, bylo by možno toto tvrzení přijmout pouze za předpokladu, že s tímto jednáním nebudou spojené žádné (či alespoň žádné výrazné) negativní externality. I v případě jejich absence je přitom na místě restriktivní přístup k této zásadě. S tou výhradou, že svůj význam zde bude mít i konkrétní obsah právních norem, tak přinejmenším v obecné rovině bude platit, že efektivnost působení práva nikoli pouze v užším ale i v širším smyslu bude podmíněna právě poslušností práva, resp. bude-li chtěno naplňování účelu zajištění společenské reprodukce, poslušnost práva bude ve většině případů představovat nutný a způsobilý prostředek ve vztahu k dosahování tohoto účelu. Z uvedeného lze tak vyvodit, že i případné vynucení poslušnosti práva lze považovat za legitimní.

Význam spravedlnosti lze vedle efektivnosti působení práva v užším smyslu spatřovat i ve vztahu k efektivnosti působení práva v širším smyslu. Zde však kromě ní přistupují i další hodnoty, které již pod spravedlnost podřadit nelze. Takovouto hodnotu představuje pluralismus ve vztahu k představě poznávání jevů ve vnějším světě, resp. tolerance a přípuštění i odlišného názoru. S představou dosažení objektivního poznání zákonitostí společenských vztahů hrozí, že v zájmu uskutečňování absolutního pozbudou svého regulativního působení i ty hodnoty, snaha o jejichž realizaci by byla na překážku uskutečňování této představy dobra. Snaha o odstranění všech překážek možnosti realizace dobra poté potenciálně vede ke katastrofálním důsledkům. Zkušenosti z tzv. „krátkého století“

ukázaly, že takováto situace může ve svém důsledku vést k vyvolání nepředstavitelného množství utrpení jako důsledek snahy o realizaci dobra. V této souvislosti se zde staví nutnost, aby omezení byla stanovena i možnosti realizace, tj. vlastně projevům altruismu. Tyto limity mohou být dány regulativním působením hodnot jako dober, na jejichž realizaci musí být ve společnosti aspirováno. Právě na základě uvedených zkušeností tak lze přijmout závěr, že žádné hodnotě by nikdy neměla být přiznána absolutní platnost. To neznamená, že by jí nemohla být dána v konkrétním případě přednost před jinými hodnotami. Nesmí však být připuštěno, aby některé hodnotě v podstatě bez ohledu na konkrétní situaci byl prisouzen potenciál vyřadit regulativní potenciál všech hodnot, které by se s ní dostaly do konfliktu, resp. jejichž naplňování by bránilo realizaci této jedné konkrétní hodnoty. Proti představě dosažení objektivního poznání zákonitostí vztahů ve společnosti se tak staví potřeba zachování možnosti vedení diskursu jako dialogu splňujícího i určité procedurální podmínky, resp. v obecně demokratické procedury rozhodování o uspořádání poměrů ve společnosti.

Abstrakt:

I.

Hodnoty a hodnotové soudy představují fenomény ovlivňující efektivnost působení práva jak v užším tak v širším slova smyslu. Přesněji řečeno skutečnost, zda-li určité hodnoty jsou promítnuty v obsahu práva ovlivňuje (či alespoň má potenciál ovlivnit) efektivnost práva v širším smyslu. Hodnotové soudy vztahující se k právu, tj. otázka, zda-li hodnotící subjekt (adresát právních norem jako příkazů nositele autority) věří, že právo určité hodnoty reflektuje, ovlivňuje (či alespoň má potenciál ovlivnit) efektivnost působení práva v užším smyslu. Efektivnost působení práva v užším i v širším smyslu představuje míru plnění účelů vztahujícím se k právu jako výsledek působení práva.

Efektivnost působení práva v užším smyslu představuje míru, v níž chování adresátů právních norem odpovídá obsahu práva. Účel, který zde má být plněn je snižování entropie společenských vztahů tak, aby právo mohlo vytvořit řád.

Efektivnost působení práva v širším je sama podmíněna efektivností působení práva v užším smyslu (dosažení slušné úrovně efektivnosti působení práva v užším smyslu sama představuje prostředek ve vztahu k dosahování efektivnosti působení práva v širším smyslu). V případě efektivnosti působení práva v širším smyslu je účelem, který má být realizován, je uskutečňování obecného dobrého či zajištění takového uspořádání společenských vztahů, které bude umožňovat společenskou reprodukci, tj. nikoli pouze biologickou reprodukci ale zároveň i reprodukci společenských vztahů, v rámci nichž pouze je člověk schopen žít prosperovat.

Vedle zajištění uspořádání společenských vztahů umožňujících společenskou reprodukci, což představuje nutný účel každého právního řádu nebo jiného komplexního společenského regulačního řádu, lze odlišovat ještě jiný účel, ve vztahu k němuž výše uvedený účel může být chápán jako pouhý prostředek. Tento účel je konečným účelem veškerého lidského chování a samotný obsah tohoto účelu se může lišit v závislosti na názoru konkrétní osoby jako hodnotícího subjektu stejně tak jako v i závislosti na kulturním prostředí. Přinejmenším v rámci „západního civilizačního okruhu“ však dominuje liberální koncepce spravedlnosti,

podle níž obsahem tohoto účelu je umožnit každému členovi společnosti dosahování jeho individuálních účelů.

Hodnoty představují specifická dobra, jejichž uskutečňování může být chápáno jako dosahování výše uvedených účelů. Hodnotový soud představuje mínění hodnotícího subjektu o tom, které jevy jsou hodnotami, tj. co je žádoucí jako prostředek realizace výše uvedených účelů.

II.

Vzhledem k tomu, že altruismus představuje biologicky určený motiv lidského chování, je zde dána tendence lidských bytostí k preferenci takového uspořádání vztahů ve společnosti, které bude vyhovovat zajišťování optimálních podmínek pro umožnění společenské reprodukce. Efektivnost působení práva v užším smyslu je tak podmíněna právě takovým uspořádáním vztahů ve společnosti, které podle hodnotového soudu hodnotícího subjektu vyhovuje dosahování tohoto účelu. Uplatní se zde „mravní cit“.

Cit pro spravedlnost představuje specifický projev mravního citu vztahující se ke způsobu, jímž jsou mezi členy společnosti distribuovány užitky a břemena. Regulativní působení citu pro spravedlnost v pravém smyslu je podmíněna tím, že zde bude dána situace, v rámci níž budou dány podmínky pro uplatnění altruismu jako motivu chování, tj. bude zde dána dostačující míra sdílení genetické nebo kulturní informace.

Má-li být konflikt zájmů řešen rozhodnutím nositele autority, autoritativní povaha tohoto rozhodnutí je podmíněna dodržením požadavků formální spravedlnosti a ten, kdo souhlasil s tím, že bude daným rozhodnutím nositele autority vázán, má ve skutečnosti důvod k tomu toto rozhodnutí respektovat jako pro něho závazné pouze tehdy, pokud tyto požadavky budou naplněny. I tam, kde nebude možno předpokládat altruistické chování účastníků společenských vztahů, tedy požadavky spravedlnosti mohou být dodrženy na základě výhodnosti tohoto způsobu řešení konfliktu zájmů pro samotné účastníky tohoto konfliktu.

Altruismus jako motiv chování a důvod existence citu pro spravedlnost se tedy projeví jen v rámci vztahů mezi subjekty, které sdílejí dostatečně velký díl genetické nebo kulturní informace, či alespoň předpokládají, že jej sdílejí. Regulativní působení altruismu se neomezuje pouze na otázku „částečné spravedlnosti“ ale i „spravedlnosti celé“. Zde je

relevantní i otázka prosté efektivnosti příslušného uspořádání vztahů ve společnosti jako prostředku zajištění optimálních podmínek zajišťujících společenskou reprodukci. Vzhledem k tomu, že regulativní působení altruismu představuje motiv lidského chování, jeho regulativní působení je nezávislé na regulativním působení donucovacího systému příslušného právního řádu, podmínky efektivnosti působení práva v užším smyslu budou plně dány jen tam, kde podle hodnotícího subjektu bude možno považovat příslušnou právní úpravu za prostředek či alespoň ji nebude považovat za významnou překážku dosahování tohoto účelu.

III.

Samotný pojem efektivnost působení práva v širším smyslu je podmíněn tím, že prostřednictvím poslušnosti práva adresáti právních norem přispívají k účelu zajištění takového uspořádání vztahů ve společnosti, které umožní společenskou reprodukci. Poslušnost práva tak představuje hodnotu a prostředek dosahování tohoto účelu. Podle tzv. *normal justification thesis* je legitimní vykonávat autoritu a vyžadovat poslušnost pouze pokud poslušnost poskytne adresátovi příkazů nositele autority vyšší pravděpodobnost dosažení jeho vlastních cílů, než by tomu bylo, pokud by se snažil těchto cílů dosáhnout jinak. Poslušnost práva a v případě nutnosti i vynucení této poslušnosti může představovat nikoli pouze prostředek jak čelit lidskému sobectví, ale i zároveň i poskytuje možnost řešení existence informačního deficitu.

Ten, kdo věří, že dosáhl dokonalého a úplného poznání zákonitostí společenského vývoje, nezná žádné omezení ve své snaze o uskutečňování dobrého. Ve snaze o dosažení lepšího uspořádání vztahů ve společnosti je takováto osoba schopna připustit neuvěřitelné množství utrpení právě proto, že žádné překážky, které by bránily v konání dobra, nebude považovat za legitimní a žádoucí. Efektivnost působení práva v širším smyslu je proto vždy podmíněna existencí omezení ve vztahu k tomu, co je zákonodárci povoleno. Musí zde tak být omezení ve vztahu k prostředkům, jež může použít při uskutečňování dobra.

Žádnému hodnotovému soudu nesmí být nikdy přičítána absolutní platnost. U všech hodnot musí být vždy uznáváno, že jsou relativní. Otázku hierarchie hodnot musí zůstat vždy připuštěna k diskusi v rámci demokratické procedury.

Abstract:

I.

Values and value judgment represent phenomena influencing effectiveness and efficacy of law. More precisely the fact whether definite values are reflected in a content of law influences (or at least has a capacity to influence) efficacy of law. A value judgment relating to law, i.e. question whether law is believed by valuing subject (addressee of legal norms as commands of holder of authority) to reflect definite values influences (or at least has capacity to influence) effectiveness of law. Effectiveness as well as efficacy of law represents measure in which purposes relating to law are fulfilled as an effect of law.

Effectiveness represents a measure in which behavior of addressees of legal norms complies with a content of law. The purpose that is to be fulfilled there is a reduction of entropy of social relations so that law could create an order.

Efficacy of law is itself conditioned by effectiveness of law (achievement of decent level of effectiveness of law as a purpose represents a means in relation to achievement of efficacy of law as well). In case of efficacy of law the purpose that is to be realized is achieving a common good or in other words providing such a setting of social relations that enables a “social reproduction”, i.e. not just biological reproduction but also reproduction of social relation within which only a human is able to live and make good.

Besides providing a setting of social relations enabling an social reproduction which in which in fact represents a necessary purpose of any legal order or any other complex social regulatory order there could be distinguished also another purpose to which the above mentioned one could be grasped to be a mere means. This one is a terminate purpose of all human behavior and the very content of this purpose could vary in dependence on meaning of pertinent person as a valuing subject as well as on cultural milieu. At least within the “western society” predominates a liberal conception of justice under which a content of this purpose is to enable to any member of society realize his individual purposes.

II.

Values represent specific goods realization of that could be understood as a means of achieving of above mentioned purposes. Value judgment represents an opinion of valuing

subject on which phenomena in fact are values, i.e. what is desirable as a means realizing of above mentioned purposes. Regarding the fact altruism represents a biologically determined motif of human behavior there exists a tendency of human beings to prefer such a setting of relations within a society that are suited to providing of optimal conditions for enabling a social reproduction. Effectiveness of law is therefore conditioned just by such a setting of relations in society that under value judgment of valuing subject is suited to achieving of this purpose. There therefore takes an effect a “moral sense”.

Sense of justice represents a specific demonstration of moral sense relating to a way in which benefits and burdens are divided amongst members of society. Regulative effect of sense of justice in a literal sense is conditioned by occurrence of such a situation where there altruistic behavior amongst subjects of social relations could be expected, i.e. where there is sufficient degree of by these subjects shared genetic or cultural information.

If a conflict of interests is to be solved by decision of holder of authority an authoritative nature of this decision is conditioned by observance of requirements of formal justice and a subject who admitted to be bound by a decision of holder of authority in fact has a reason to respect this decision as binding for him only if these requirements are met. Therefore even if there could not be expected an altruistic behavior of subjects of social relations requirements of justice could be met on a basis of expediency of such a solution of conflict of interests for subjects of social relations.

Altruism as a motif of behavior and groundwork of sense of justice has in a literal sense effect only within behavior amongst subject that share a sufficient degree of genetic or cultural information or these subjects at least presupposed that they share it. Regulative effect of altruism at the same time confines itself not only to questions of “particular justice” but could relate also to a “global justice” where relevant is a question of mere effectiveness of pertinent setting of relations in society as a means providing of optimal conditions enabling a social reproduction. Considering the fact regulative effect of altruism represents a motif of human behavior regulative effect of that is independent of regulative effect of coercion system of pertinent legal order effectiveness of law could have effect to the full only if a valuing subject considers pertinent legal regulation to be an effective means in relation to this purpose or at least not to be a considerable obstacle to providing of this purpose.

III.

The very concept of efficacy of law is conditioned by the fact that by obedience of law addressees of legal norms contribute to achieving a purpose of providing such a setting of relations in society that enables social reproduction. The very obedience of law represents a value as a means achieving this purpose. Under so-called *normal justification thesis* it is legitimate to execute an authority and demand obedience only if the obedience provides also the addressees of commands of holder of authority with higher probability of achieving his individual aims than he would be if he conducts in any other way. Obedience of law and in case of need also enforcement of obedience could represent not only a way how to face negative effects of human selfishness but also it provides a possibility to solve a situation of existence of shortage of information.

The one who belief he achieved a perfect and absolute cognition of laws of social relation knows no bounds in his attempt to do good. Willing to provide better setting of social relations such a person is able to cause an enormous amount of suffering just because he any obstacles preventing him from providing what he suppose to be good grasp as illegitimate and socially undesirable. Providing of efficacy of law is therefore always conditioned by existence of limitation of what is even a lawgiver allowed to do. Therefore there has to be limitations of means he could use to realize what he suppose to be good.

To no value judgment may be accredited an absolute validity. All values must be recognized as relative. A question of hierarchy of values must stay always be allowed to be discussed within a democratic procedure.

Seznam literatury:

Monografie:

- Adamová, K., Křížkovský, L.: Základy politologie, C.H.BECK, 2004
- Alexander, R., D.: The Biology of Moral Systems, Aldine de Gruyter, New York, 1987
- Alexy, R.: A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, Oxford, 2002
- Alexy, R.: The Argument from Injustice, Clarendon Press, Oxford, 2002
- Alexy, R.: Recht, Vernunft, Diskurs, Frankfurt nad Mohanem, Suhrkamp, 1995
- Arendt, H.: On Violence, Harcourt, Brave and World, 1970
- Arendt, H.: On Revolution, New York, 1965
- Aristoteles: Etika Nikomachova, Jan Leichter, Praha, 1937
- Aron, R.: Demokracie a totalitarismus, Atlantis, Brno, 1993
- Austin, J.: The Province of Jurisprudence Determined, Prometheus Books, 2000
- Bauman, Z.: Individualizovaná společnost, Mladá Fronta, Praha, 2004
- Bauman, Z.: Modernita a holocaust, Sociologické nakladatelství, Praha, 2003
- Bárány, E.: Moc a právo, Veda, Bratislava, 1997
- Barash, D., P.: Revolutionary Biology: The New Gene-centred View of Point, 2001
- Becker, G., S.: Teorie preferencí, Grada Publishing, Praha, 1997
- Bělohradský, V.: Společnost nevolnosti: Edice z pozdější doby, 2. vydání, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009
- Beneš, E.: Demokracie dnes a zítra, Čin, Praha, 1946
- Bláha, I., A.: Sociologie, Academia, Praha, 1968
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, ASPI, Praha, 2003
- Bocheňski, J., M.: Stručný slovník filozofických pověr, AETERNA, Olomouc, 1993
- Breuers, D.: Ve jménu Ďábla Trochu jiná historie čarodějnic a jejich pronásledování, Brána, Praha, 2008

- Cartwright, J.: Evolution of Human Behavior, MacMillan Press, 2000
- Cruz, P. de: Comparative Law in Changing World, Cavendish Publishing Limited, London, 1999
- Čermák, V.: Otázka demokracie, Nakladatelství Olomouc, Olomoc, 1998
- Dawkins, R.: The Selfish Gene, Oxford University Press, 1976
- Devlin, P.: The Enforcement of Morals, Oxford University Press, London/New York/Toronto, 1965
- Dworkin, R. M.: Když se práva berou vážně, OIKOYMENH, Praha, 2001
- Ehrenzweig, A., A.: Law: A Personal View, A. W. Sijthof, Leyden, 1977
- Engliš, K.: Malá logika: věda o myšlenkovém řádu, Melantrich, Praha, 1947
- Esser, J.: Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung, Frankfurt am Mein, 1970
- Fabio, U.: Kultura svobody, Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 2009
- Feinberg, J.: Doing and Deserving, Princeton University Press, 1970
- Fines, E.: Lidská tragedie: Ruská revoluce 1891-1924, BETA – Dobrovský a Ševčík, Praha, 2000
- Finnis, J.: Natural Law and Natural Rights, Clarendon Press, Oxford, 1980
- Fuller, L.: Morálka práva, OIKOYMENH, Praha, 1998
- Giddens, A.: Sociologie, Argo, Praha, 1999
- Grant, C.: Altruism & Christian Ethics, Cambridge University Press, 2001
- Gray, J.: Kacířství: Eseje proti pokroku a jiným iluzím, Argo a Dokořán, Praha, 2006
- Gulliver, P., H.: Dispute and Negotiations, Academic Press, New York, 1979
- Habermas, J.: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, Polity Press, Cambridge, 1996
- Harris, J., W.: Legal Philosophies, 2. vyd., Butterworth, London, 1997
- Hart, H., L., A.: Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Philosophy, Clarendon Press, Oxford, 1982
- Hart, H., L., A.: Pojem práva, Prostor, Praha, 2004
- Hamshire, S.: Justice in Conflict, Princeton Univesizy Press, 2000

- Hayek, F., A.: Právo, zákonodárství a svoboda, 2. díl, Academia, Praha, 1991
- Hayek, F., A.: Studies in Philosophy, Politics and Economics, Routledge&Kegan Paul, London, 1967
- Heller, A.: Beyond Justice, Basil Blackwell, Oxford – New York, 1987
- Holländer, P.: Filozofie práva, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006
- Holländer, P.: Nástin filozofie práva, Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 103
- Holländer, P.: Základy všeobecné státovědy, Všehrd, Praha, 1995
- Holman R., a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, C.H.BECK, Praha, 2001
- Holton, G.: Věda a antivěda, Academia, Praha 1990
- Horník, J.: Proč Holocaust: Hitlerova vědecká mesianistická vražda, Rybka Publisher, Praha, 2009
- Inglehart, R.: The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics, Princeton University Press, 1977
- Jellinek, G.: Všeobecná státověda, Praha, Jan Laichter, Praha 1906
- Jičínský, Z.: Právní myšlení v 60. letech a za normalizace, Spektrum, Praha 1992
- Jones, H, W.: Efficacy of Law, Northwestern University Press, 1969
- Jouvenel, B. de: Sovereignty, University of Chicago Press, 1957
- Kant, I.: Metaphysical Elements of Justice, Indianapolis, 1999
- Kassin, S.: Psychologie, Computer Press, Brno, 2007
- Kelly, J., M.: A Short History of Western Legal Philosophy, Clarendon Press, Oxford, 1992
- Kerchov, M., van de, Ost, F.: Legal System between Order and Disorder, Clarendon Press, 1994
- Klokočka, V.: Ústavní systémy evropských států, 2. vydání, Linde, Praha, 2006
- Knapp, V.: Teorie práva, C.H.BECK, Praha, 1995
- Kelsen, H.: General Theory of Law and State, New Jersey, 1999
- Kelsen H.: The Pure Theory of Law, 1960
- Kelsen, H.: Všeobecná teorie norem, Masarykova univerzita, Brno, 2000

- Krecht, J.: Normativní regulace, Ediční středisko PFUK, Praha, 1996
- Krejčí, F.: Positivní etika, Jan Leichter, Praha, 1922
- Kriele, M.: Recht und Praktische Vernunft, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1979
- Kuhn, T., S.: Struktura vědeckých revolucí, OIKOYMENH, Praha, 1997
- Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.BECK, Praha, 2005
- Lata, J.: Účel a smysl trestu, Lexis Nexis, Praha, 2008
- Lewis, D., K.: Convention A Philosophical Study, Harvard University Press, 1969
- Luhmann, N.: Ausdifferenzierung des Rechte, Suhrkamp, Frankfurt, 1981
- Luhmann, N.: Sociální systémy, Nárys obecné teorie, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2006
- Luhmann, N.: Rechtssoziologie, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1987
- Macintyre, A.: After Virtue, Duckworth, London, 1985
- Macur, J.: Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení, MU, Brno, 2001
- Malý, K.: Trestní právo v Čechách 15. – 16. století, Univerzita Karlova, Praha, 1989
- Maritain, M.: Man and the State, Chicago, 1951
- Mill, J., S.: On Liberty, New York, 1975
- Mises, L.: Lidské jednání: Pojednání o ekonomii, Liberální institut, Praha, 2006
- Moore, S., F.: Law as Process: An Anthropological Approach, Routledge and Kegan Paul, Londýn, 1978
- Nietzche, F.: Radostná věda: „la gaya scienza“, Československý spisovatel, Praha, 1992
- Neubauer, Z.: Státověda a teorie politiky, Sociologické nakladatelství, Praha, 2006
- Nozick, R.: Anarchy, State, and Utopia, Basic Books, New York, 1974
- Pavlík, J.: F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, Professional Publishing, Praha, 2004
- Peroutka, F.: Budování státu I-II (1918-1919), Academia, Praha, 2003

Petrazycki, L.: Law and Morality, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 1955

Philips, P.: Marx and Engels on Law and Laws, Oxford, 1980

Popelová, J.: Etika, ČSAV, Praha, 1962

Popper, K., R.: Otevřená společnost a její nepřátelé, díl I., Oikoymenh, Praha, 1994

Posner, E., A.: Law and Social Norms, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), Londýn, 2000

Pospíšil, L.: Etnologie práva, Set Out, Praha 1997

Pound, R.: Justice according to Law, Yale University Press, New Haven, 1951

Procházka, Z. a kol.: Vojenské dějiny Československa II, Naše Vojsko, Praha, 1986

Prusák, J.: Právo v společnosti, nakladatelství Obzor, Bratislava 1980

Příbáň, J.: Sociologie práva, Sociologické nakladatelství, Praha, 1996

Příbáň, J.: Suverenita, právo a legitimita, Karolinum, Praha, 1997

Radbruch, G.: Gesamtausgabe Band 2 Rechtsphilosophie II, C. F. Müller, Heidelberg, 1993

Radbruch, G.: Gesamtausgabe Band 3 Rechtsphilosophie II, C. F. Müller, Heidelberg, 1993

Radbruch, G.: Der Mensch im Recht, Göttingen, 1957

Rawls, J.: Teorie spravedlnosti, Victoria Publishing, Praha, 1995

Raz, J.: Authority, Basil Blackwell, Oxford, 1990

Raz, J.: Ethics in the Public Domain, Essays in the Morality of Law and Politics, Clarendon Press, 1995

Raz, J.: The Practice of Value, Clarendon Press, 2003

Rees, L.: Nacisté Dějiny varují, Mladá Fronta, Praha, 2008

Roberts, S.: Order and Dispute: An Introduction to Legal Anthropology, Robertson, Oxford, 1979

Rosen, L.: Law as Culture, Princeton University Press, 2006

Rushton, J., P.: Altruism, Socialization, and Society, 1980

Sadurski, W.: Giving Desert Its Due, Social Justice and Legal Theory, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1985

- Scruton, R.: *Modern Philosophy: An Introduction and Survey*, Arrow Books, London, 1997
- Shklar, J. N.: *The Faces of Injustice*, Yale University Press, 1988
- Sidgwick, H.: *The Methods of Ethics*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 1981
- Simmons, N. E.: *Základní otázky právní vědy*, IURIDICUM OLOMUCENSE, Olomouc, 1997
- Smith, A.: *Teorie mravních citů*, Liberální institut, Praha, 2005
- Sokol, J.: *Moc, peníze, právo: esej o společnosti a jejích institucích*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2007
- Stein, P., Srand, J.: *Legal Values in Western Society*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1974
- Svensson, P.: *Teorie demokracie*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 1995
- Swift, A.: *Politická filozofie*, Portál, Praha, 2005
- Škop, M.: *Právo v postmoderní situaci*, Masarykova univerzita, Brno, 2008
- Ullmann-Margalit, E.: *The Emergence of Norms*, Clarendon Press, Oxford, 1977
- Večeřa, M., Urbanová, M.: *Sociologie práva*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006
- Večeřa, M.: *Spravedlnost v právu*, Masarykova Univerzita, Brno, 1997,
- Wacks, R.: *Understanding Jurisprudence*, Oxford University Press, 2005
- Weber, M.: *Sociologie náboženství*, Vyšehrad, Praha, 1998
- Weinberger, O.: *Alternativní teorie jednání*, Filosofia, Praha, 1996
- Weinberger, O.: *Norma a instituce*, MU, Brno, 1995
- Weinberger, O.: *Filozofie, právo, morálka*, MU, Brno, 1993
- Wiatr, J. J.: *Společnost: Úvod do systematické sociologie*, SPN, Praha, 1968
- Wilson, E. O.: *On Human Nature*, Harvard University Press, 1978
- Wilson, E. O.: *Sociobiology: The New Synthesis*, Harvard University Press, 1975
- Wintr, J.: *Principy českého ústavního práva*, Eurolex Bohemia, Praha, 2006
- Wolff, R., P.: *In Defence of Anarchism*, University of California Press, 1970

Zwiebach, B.: *Civilist and Disobedience*, Cambridge, 1975

Články a statě:

Aarnio, A., Peczenik, A.: On Values. Universal or Relative?, in: *Ratio Juris*, roč. 9, č. 4 (prosinec 1996)

Alexy, R.: A Defence of Radbruch's Formula, in: Dyzenhaus, D. (ed.): *Recrafting of the Rule of Law: The Limits of Legal Order*, Hart Publishing, Oxford, 1999

Alexy, R.: Discourse Theory and Human Rights, in: *Ratio Juris*, roč. 7, č. 3 (září 1996)

Alexy, R.: On Structure of Legal Principles, in: *Ratio Juris*, roč. 13, č. 3 (září 2000)

Artosi, A.: The Limits of Emotivism. Some Remarks on Profesor von Wright's Paper "Valuations", in: *Ratio Juris*, roč. 13, č. 4, Prosinec 2000

Bárány, E.: Kde je spravedlnost?, in *Právní obzor*, 5/2006

Benda-Beckmann, F. von: Scape-goat and the Magic Charm, in: *Journal of Legal Pluralism*, 1989, č. 28

Boguszak, J.: K teorii tvorby práva (hodnoty, normy, právní principy), in: *Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998 Jubilejní sborník*, PFUK, Praha, 1998

Brösl, A.: Právní stát v postmodernej situácii, in: *Právní obzor* 3/1997

Cepl, V.: K pojmu efektivnosti právních norem in: *Právník* 10/1973

Čechák, P.: Chápání účelu trestu a jeho posuny jako teoretický problém, in: Machalová, T. (ed.): *K odkazu Jaroslava Kallba: právně-filozofická východiska trestní politiky v procesu evropské integrace*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2007

Dostálová, J., Harvánek, J.: Specifické znaky právní normy, in: *K odkazu prof. JUDr. Františka Weyra*, Masarykova univerzita, Brno, 1991

Engels, B.: Projevy z Elberfeldu, in: Marx, K., Engels, B.: *Spisy I*, SNPL, Praha, 1958

George, R., P.: Natural Law and Positive Law, in: George, R., P. (ed.): *The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism*, Clarendon Press, Oxford, 1996

Gerloch, A.: Zamyšlení nad možnostmi zjišťování a zvyšování efektivnosti právní regulace, in: *Právník* 7/1986

Green, L.: Law, Co-Ordination, and the Common Good, in: *Oxford Journal of Legal Studies*, roč. 3, č. 3 (zima 1983)

Hage, J., Peczenick, A.: Law, Morals and Defeasibility, in: Ratio Juris, roč. 13, č. 3 (září 2000)

Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva a její kritéria, Právník 4/1979

Hajn, P.: Efektivnost práva - pojmový aparát, in: Právník 7/1978

Haldemann, F.: Gustav Radbruch vs. Hans Kelsen: A Debate on Nazi Law, in Ratio Juris, roč. 18, č. 2 June 2005

Hamilton, W., D.: The Genetical Evolution of Social Behaviour I, in: Journal of Theoretical Biology 1964

Hardin, G.: The Tragedy of the Common, in: Science, roč. 13, sv. 162 (prosinec 1968)

Hart, H. L. A.: Are there any Natural Rights?, in: Quinton, A. (ed.): Political Philosophy, Oxford University Press, 1978

Hart, H., L., A.: Imorality and Reason, in: Dworkin, R., M. (ed.): Philosophy of Law, Oxford University Press, 1975

Hart, H., L., A.: Positivism and Separation of Law and Moral, in: Harvard Law Review, roč. 71, č. 4, únor 1958

Heller, A.: The Complexity of Justice (a Challenge to the Twenty-First Century) in: Ratio Juris, roč. 9, č. 2, 1996

Holleman, J., F.: Trouble-cases and Trouble-less Cases in Study of Customary Law and Legal Reform, in: Benda-Beckmann, B., von, Strijbosch, F. (eds.): Anthropology of Law in the Netherlands, Foris, Dordrecht, 1986

Hume, D.: A Treatise of Human Nature, in: Cummins, R., C., Christiano, T, H.: Modern Moral and Politoval Philosophy, Mayfield Publishing Copany, 1999

Hungr, P.: Nespravedlnost – základ práva, in Hungr, P. a kol.: Právní filozofie, MU, 1993

Kamenka, E, Tay, A., E.: The Sociology of Justice, in: Legal Change. Essays in Honour of Julius Stone, 1985

Kelsen, H.: Absolutism and Relativism in Philosophy and Politics, in: What is Justice? Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, 1957

Kelsen, H.: What is Justice?, in: What is Justice? Justice, Law and Politics in the Mirror of Science, University of California Press, Berkeley, 1957

Kelsen, H.: What Is the Pure Theory of Law?, in: Tulane Law Review 34

Klabouch, J: Pluralistické výklady spravdnosti, in Právník 6/1995

- Knapp, V.: Efektivnost práva a efektivnost národního hospodářství, in.: Právník 4/1988
- Krsková, A.: O normách a chaose (Opatrný chválospev na povinnost), in: Právník 2/2002
- Marmor, A.: Legal Conventionalism, in: Coleman, J., L. (ed.): Hart's postscript: essays on the postscript to The concept of law, Oxford University Press, Oxford, 2001
- Mill, J., S.: Utilitarianism, Londýn, 1863
- Neumann, J.: K problematice zvýšení role norem v motivaci lidského chování, in: Právník 10/2002
- Nussbaum, M.: Valuing Values – A Case for Reasoned Commitment, in: Yale J. L. & Human, č. 6, roč. 197 (1994)
- Paulson, S., L.: Radbruch on Unjust Laws: Competing Earlier and Later Views?, in: Oxford Journal of Legal Studies, roč. 15, č. 3 (podzim 1995)
- Peters, R., S.: Authority (1), in: Quinton, A. (ed.): Political Philosophy, Oxford University Press, 1978
- Pithart, P.: Právo a politika v postmoderní situaci (poznámky o slovech a jejich možných významech), in: Právník 7/2006
- Platón: Ústava, in: Antológia z diel filozofov, Epoque, 1970
- Přibáň, J.: Autopoietický systém práva a krize konceptu legitimacy, in: Právník 6/1995
- Přibáň, J.: Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-89, in: Malý, K, Soukup, L. (eds.): Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, Karolinum, Praha, 2004
- Pulido, C., B.: The Rationality of Balancing, in: Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, roč. 92 (2006), sešit 2
- Radbruch, G.: Five Minutes of Legal Philosophy. In: Oxford Journal of Legal Studies, r. 26, č. 1, 2006
- Radbruch, G.: Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law, in: Oxford Journal of Legal Studies, roč. 26, č. 1/2006
- Raz, J.: Introduction in: Raz, J. (ed.): Authority, Basil Blackwell, Oxford, 1980
- Sarat, A., Kears, T., R. (eds.): Justice and Injustice, in Law and Legal Theory, University of Michigan Press, 1998
- Shapiro, S., J.: Authority, in: Coleman, J., Shapiro, S. (eds): The Oxford Handbook of Jurisprudence & Philosophy of Law, Oxford, 2004

Wasserstrom, R., A.: The Obligation to Obey the Law, in: Summers, R., S. (ed.): Essays in Legal Philosophy, University of California, Berkeley, 1964

Weinberger, O.: Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika, in Právník 6/1995

Weinberger, O.: Tolerance, společenská informace, diskursivní demokracie, in: AUC – Iuridica 1-2/1996

Wright, G., H., von: Valuations – or How to Say the Unsayable, Ratio Juris, roč. 13, č. 4 (prosinec 2000)

Zálešák, T.: Ke zkušenostem totalitarismu a možnostem recidivy masových ideologických hnutí 20. století, in: Budil, I., T., Zíková, T. (eds.): Totalitarismus 4: Interdisciplinární pohled, Dryada, Mníšek pod Brdy, 2008